

21897

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

BİNA VE ŞEHİR BİÇİMLENMESİNDE

FELSEFE VE KURAM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimar Yasemin ALKIŞER

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 5 Kasım 1992

Tezin Savunulduğu Tarih : 12 Kasım 1992

Tez Danışmanı : Prof.Dr.Hülya YÜREKLİ

Diğer Jüri Üyeleri : Prof.Dr.Gülsün SAĞLAMER

: Prof.Dr.Atilla YÜCEL

KASIM 1992

**T.C. YÖKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

ÖNSÖZ

Tez çalışmamın yürütülmesinde ve sonuçlandırılmasında göstermiş olduğu daimi destek ve teşviklerden dolayı danışman hocam sayın Prof.Dr.Hülya Yürekli'ye,

Yakın ilgilerini gördüğüm sayın Prof.Dr.Ferhan Yürekli'ye,

Çalışmam süresince beni destekleyen ve her türlü özveride bulunarak, çalışma gücü veren aileme ve arkadaşlarıma,

Sonsuz teşekkürlerimi bir borç bilirim.

5 Kasım 1992

Yasemin Alkışer

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
BÖLÜM 1. GİRİŞ	1
BÖLÜM 2. DÜNYA'DA ŞEHİR OLUŞUMU KURAMINA GENEL BİR BAKIŞ	7
BÖLÜM 3. TÜRKİYE'DE ŞEHİR PLANLAMASINDA VE ŞEHİR OLUŞUMUNDA ETKİLİ OLAN İMAR MEVZUATININ GELİŞİMİ	54
3.1. Türk Şehir Yapısının Geçirdiği Aşamalar	54
3.2. Türkiye'de İmar Mevzuatının Tarihi Gelişimi	58
3.2.1. Planlama İşlerini Düzenleyen Mevzuat	59
3.2.1.1. Amaç	59
3.2.1.2. Tarihsel Gelişim	59
3.2.2. Mali ve Hukuki Problemleri Düzenleyen Mevzuat	62
3.2.2.1. İstimlak ile İlgili Mevzuat	62
3.2.2.1.1. Amaç	63
3.2.2.1.2. Tarihsel Gelişim	63
3.2.2.1.2.1. Tarihsel Gelişim Sürecinde İstimlak Kanunlarının Ortak Özellikleri	69
3.2.2.1.2.2. Tarihsel Gelişim Sürecinde İstimlak Kanunlarının Ortak Olmayan Özellikleri	69
3.2.2.2. Mali Kaynaklarla İlgili Mevzuat	69
3.2.2.2.1. Amaç	69
3.2.2.2.2. Tarihsel Gelişim	70

	Sayfa
3.2.3. İmar Tatbikatını Düzenleyen Mevzuat	72
3.2.3.1. Amaç	72
3.2.3.2. Tarihsel Gelişim	73
3.2.3.2.1. Tarihsel Gelişim Sürecinde İmar Planlarının Onaylanmasının Geçirdiği Değişiklikler	86
3.2.4. Türkiye'de Şehir Planlamanın Bugünkü Durumu	89
3.2.4.1. İmar Planlarının Üretim Amacı	89
3.2.4.2. İmar Planlarının Elde Ediliş Süreci	89
3.2.4.2.1. İmar Planı Hazırlanmasındaki Aşamalar	89
3.2.4.2.2. İmar Planı Elde Etme Şekilleri	90
3.2.4.2.3. İmar Planı Onama İşlemi	91
BÖLÜM 4. 20. YÜZYILDA DÜNYADA ŞEHİR OLUŞUMUNU VE ŞEHİR BİÇİMLENMESİNİ ETKİLEYEN FELSEFE VE KURAMLARDA ETKİLİ OLAN KRİTERLER	92
4.1. Yer ve Peyzaj	95
4.2. Hiyerarşi	103
4.3. Ölçek	107
4.4. Uyum ve Kontrast	110
4.5. Çevreleme, Doluluk-Boşluk İlişkisi ve Mekan Kalitesi	112
4.6. Biçim (Form)	122
4.7. Anlam	136
4.8. Estetik	138
4.9. Sanat	140
4.10. Dekorasyon, İşaret ve Işık	143
4.11. Malzeme	146
4.12. Ekonomi	148
4.13. Yoğunluk	150
4.14. Tarih ve Koruma	152
4.15. Kültür ve Gelenekler	155
4.16. Toplum	159

	Sayfa
BÖLÜM 5. TÜRKİYE'DE ŞEHİR OLUŞUMUNU VE ŞEHİR BİÇİMLENMESİNİ ETKİLEYEN İMAR KANUNLARINDA VE ŞEHİRSEL PLANLAMADA, DÜNYA ŞEHİRCİLİK KURAM VE FELSEFE KRİTERLERİNİN İRDELENMESİ	162
5.1. Yer ve Peyzaj	162
5.2. Hiyerarşi	168
5.3. Ölçek	170
5.4. Uyum ve Kontrast	176
5.5. Çevreleme, Doluluk-Boşluk İlişkisi ve Mekan Kalitesi	180
5.6. Biçim (Form)	185
5.7. Anlam	189
5.8. Estetik	190
5.9. Sanat	192
5.10. Dekorasyon, İşaret ve Işık	194
5.11. Malzeme	197
5.12. Ekonomi	198
5.13. Yoğunluk	201
5.14. Tarih ve Koruma	203
5.15. Kültür ve Gelenekler	209
5.16. Toplum	211
BÖLÜM 6. SONUÇ	214
KAYNAKLAR	218
EKLER	222
ÖZGEÇMİŞ	

ÖZET

Bu tezde, bina ve şehrin biçimlenmesinde bugüne kadar oluşturulan kuram ve felsefelerle bunların sonucu ortaya çıkan uygulamaların etkisi incelenmiştir. Dünya'da bugüne dek şehircilik konusunda savunulan teoriler ve ütopyalar ele alınmış ve dünyadaki şehir gelişiminin hangi aşamalardan geçtiği ve bugün nereye ulaştığı belirtilmiştir.

Dünyadaki şehir oluşumuna ilişkin kuramlar yüzyıllara göre incelenerek, son dönemde şehircilik üzerinde etkili olan ütopya ve felsefeler biraraya getirilmeye çalışılmıştır. Şehircilik gelişimi sürecinde sanatçılar, kuramcılar ve felsefe adamlarının hangi kuramlar ve amaçlar üzerinde durdukları, bu düşünceleriyle nereye varmak istedikleri ve şehir biçimlenmesine getirdikleri katkılar ve yeni boyutlar incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda, Türkiye'deki şehirselleşmenin bu kuram ve felsefelerden hangisi ya da hangileri doğrultusunda geliştiği araştırılmıştır.

Şehirselleşme ile ilgili teori ve ütopyaları uygulamaya geçirebilmek için geçmişten bugüne dek birtakım kanuni düzenlemeler gerekmiştir. İmar kanunu adı altında toplanan bu düzenlemeler şehirselleşme uygulamada çok büyük önem taşımaktadır. Bu bölümde imarla ilgili mevzuat üç grupta toplanarak incelenmiştir. Bunlar planlama, mali ve hukuki problemler ve imar tatbikatına ilişkin mevzuatlardır. Bu grupta sonucunda her bir mevzuatın amaç ve kapsamı belirtilmiş, tarihi süreçte içerdikleri konular ve geçirdikleri aşamalar incelenmiştir. Daha sonra imar kanunlarının şehir biçimlenmesine ilişkin getirdiği düzenlemelerin olumlu ya da olumsuz eleştirisi yapılarak, bu kanunların etkilediği planlama ve uygulamaların şehir biçimlenmesi üzerindeki önemi vurgulanmış, plansız gelişmenin yol açacağı sakıncalar belirtilmiştir.

Şehir gelişimi ve değişimini etkileyen şehir planlarının ve imar kanunlarının hangi kriterler çerçevesinde oluşturulması ve kanunların hazırlanmasında hangi aşamalardan geçilmesi gerektiği saptanmış ve bir imar kanununun kapsamı içerisinde olması gerekenlerden bahsedilmiştir.

Son olarak, bu tez kapsamında yapılan çalışma doğrultusunda İskilip kasa-basındaki imar planı uygulamaları incelenerek değerlendirilmesi yapılmıştır.

SUMMARY

THE INFLUENCE OF PHILOSOPHY AND THEORY ON THE FORM OF BUILDING AND CITY

The aim of this study is to analyze the theories of town planning in the world in past and present and the reconstruction-laws in Türkiye which affect the formation of a city, to search which theories or utopias are influential on the development of town planning in Türkiye and to carry out a case study for "İskilip" which is related with the subject of this thesis.

In Chapter I, there is an introduction about the theory and utopias in the world and the importance of the reconstruction laws which shape the cities.

There are 3 systems directly related with the formation of the cities. These systems are:

- 1- The cultural system
- 2- The social system
- 3- The political system

The culture pattern, is a consistent organization of cultural features. Although the precise meaning of the term varies with different authors, the emphasis is usually on the structure or form, as distinguished from the content, of cultural elements. The cultural pattern is a structure accepted by members of the culture and one that persists in time.

Ruth Benedict, in *Patterns of Culture* (1934), described culture in terms of their general emotional approach to the world. She viewed culture as a more or less consistent pattern of thought and action, with a characteristic purpose that pervades the forms of behaviour and institutions of a society.

Other configurationists have suggested that, cultures are characterized by several interacting themes or cultural ideals rather than a single integrative principle.

The primary function of the cultural system is to construct a pattern. The importance essence of the relationship between the Cultural system and the cultural environment is related with the formal properties of the environment. When time is dynamic, it can be seen that cultural values have an important constructive role.

In this study, the historical process' of the formation of cities which are formed by certain theories and philosophies are studied, effects of cultural life in the city structure is analyzed.

Social system is constituted of the relationships of persons with each other and can be defined as the process' of social relations. The social system which can be defined as an independent system and which is one of the subsystems of the action system organizes the community.

In the formation of the city the social structure of the community is a very important factor. So in this study, the social system which affects the urban development in the world is analyzed by the help of the analysis of the urban development in the world.

Politics is a component of planning and participation. Architecture is a part of the mechanism of politics, and a pretty ineffectual part of it. Similarly local action on problems on conservation are part of the arena of politics but a peripheral (not unimportant) part. Both these components of the political scene have been greased over the last few years, and they move reasonably easy in many countries.

Aristo defines man as a political animal. Here, Aristo rather thought that what is essential for (civilized) man is that he is a creature of the polis. It is only within the polis that he can be fulfilled physically and spiritually, politically and aesthetically, socially and individually.

Politics is not an isolated sphere of human affairs, but a part of the total system within which a given society is governed. Politics does not determine social structures thought it may so appear. Rather, the social structures prevailing in a given society and characteristic for a given society generate appropriate political structures.

Since politics in administration of government is very comprehensive and very special, politics is another subject of study. So while the philosophies and the theories affected on urban formation all around the world have been analyzed the politic systems of the periods haven't been considered.

In Chapter 2, analyzing the stages of development of the philosophy of the city from the primitive age to now, certain utopias about the formation of cities have been determined.

Since earliest times, men and women described in Genesis have tried to adapt their surroundings to their needs, clearing forests, growing crops, making weapons and tools. Building a shelter against sun, wind or rain is one of the most fundamental of human needs, essential to his physical and social life.

In primitive societies, with a system of shared labour, there may be few specialist building designers; often designer, builder and user are the same person. When a whole community is involved in putting up its own buildings, what is lost in sophistication may be amply gained in both personal and social satisfaction.

Mankind has only been existing for 500.000 years in the world. In this process, the origins of the city are obscure, a large part of its past buried or affected beyond recovery, so that its further prospects are difficult to weigh.

To lay a new foundation for urban life, the historic nature of the city, and differences between its original functions, those that have emerged from it and those that may still be called forth must be understood. Many cities, many existing educational institutions and political organizations have already made their commitment to Post-historic Man.

In seeking the origins of the city, these stages have been seen: Before the city there was the hamlet and the shrine and the village; before the village; the camp, the cache, the cave, the cairn; and before all these there was a disposition to social life that man plainly shares with many other animal species.

Between B.C. 3 Million and B.C. 100.000 nomadism, hunting have been seen. At 8000 B.C. mankind settled with the beginning of agricultural activities. After people invented within, the first real urban settlements were seen in B.C. 3000.

Between B.C. 600 and B.C. 400 it can be accepted that the large urbanization process started. In Europe the Roman city lost its economic raison d'être when the barbarians came in A.C. 500. The economy had become an agricultural one.

A barbarian settlement had been built within the city walls, but the rest of the city had fallen in to ruins. Eventually it formed the basis of a medieval abbey or was seen with a church at its centre. Thus, it did not completely disintegrate, though it lost much population.

The 9th century saw the establishment of burgs in strategic places, fortified strongholds of military rather than economic origin. As yet neither bishopric nor burg was a real city: Neither had an independent economic life and neither engaged in commerce or industry except to provide its immediate needs. Both were based on the feudal system and lived of the surrounding countryside.

When cities reviewed in the 11th and 12th centuries, they expanded. Much of the land inside the old walls might be owned by the church, so a portus of commerce might grow up outside. A burg at the centre of a similar commercial growth might develop a business area or faubourg outside the fortified centre. At first, neither portus nor faubourg was fortified. As competition for wealth grew, fear of attack increased. It was also important to protect the "free" citizens inside the city from the feudal world outside. So where the citizens could afford it, massive outer lines of defence were built.

Medieval towns were built for people on foot; their narrow streets and small-scale buildings making few concessions to wheeled traffic; individual houses with workshops and small courtyards were more important than any necessities of street layout. Medieval towns were not large by modern standards: as the 14th century typical big town. Towns depended on their livelihood on craft-work and small-scale industry and most houses were built for or by the craftsman themselves, with work-places on the ground floor and living-space and storage above.

The growth of the towns was not the only phenomenon to reduce the power of the barons; a tendency towards strong central government was also hastening the end of feudalism. The development of architecture had reached the point at which great buildings needed a specialist designer. The building itself indicates a man of intellect and capability, and points to a growing phenomenon of the 12th century: The educated and cultured but secular mind playing an increasingly dominant part in intellectual life. Under the influence of Arab scholars and Greek and Latin classics which had been transferred from Arabic versions, reason became a major element in philosophy.

Gothic buildings stand at a crucial transition-point in history, between the church-dominated early Middle Ages and the free, secular world of the Renaissance.

During the remainder of the 12th century and for most of the 13th, Europe was an open society with few political barriers to travel and trade. The easy passage of master-masons from one place to another encouraged the spread of architectural ideas and expertise.

During the 14th century the national monarchs of Europe, recognising the growing influence of the urban middle class, formed alliances with them and began to dominate Europe politically and economically, at the expense of the church and the aristocracy.

At the same time with the growth of capitalism, the Middle Ages in Europe came to an end: The inherent tensions that accompanied the new system - between nation - states and between the classes within them - are features of the modern world. But Artists were setting medieval symbolism in favour of characterisation. And a comparable attitude developed in architectural design.

At the beginning of the 15th century, during the Renaissance, the rationalists philosophy and the secular idea overlooked on the life style of communities in this point of view the idea of classical utopia about the city formation was developed further. The idea of classical utopia has lasted until the French Revolution.

The story of the classical utopia of A.C. 1500 scarcely requires inordinate explanation. A city of the mind ultimately compounded of Hebraic apocalyptic and platonic cosmology, its ingredients are never far to seek.

In the 1600's and the 1700's the Baroque city pattern has developed. The scale problem had been taken seriously. The Baroque model is based on the realities of perception and is linked to the social and economic life of its time. In the Baroque model there is an regulating model that controls the visual design and the scale of the building the open spaces and the whole settlement.

The Baroque treatment of an urban space is a logical development of the design of buildings. The architects were very much interested in organizing masses to provide effects of recession and movement as a building was viewed from different directions and distances. But in large designs, where the architect was free from restraint, wings were extended to actually capture the adjacent open space; or buildings were ranged entirely around the space.

After the French Revolution, as the populace increasingly entered the picture, not only the idea but also the empirical condition of society became of significance. Interest was re-directed; and abstract notions of morality were softened by the demand that morality should become real, so the contemplative platonic model yield to a far more energetic utopian directive.

Such vision, the basis of the activist utopia of the Post-Enlightenment was presumably first solidly fuelled by the stimulus of Newtonian rationalism.

While the Enlightenment criticism clearly modified the content of utopia it exercised conspicuously little influence upon the form; and, whatever the activities of the noble savage may have been, utopia's continuing preoccupation with classical figure and decorum is one of the more notable characteristics of its early activist phase.

But at the end of the 19th century Auguste Comte, Charles Fourier and Saint-Simon represented something of an historical cul-de-sac. In full nineteenth century they were operating in a version of the Enlightenment tradition; and necessarily, for better or worse, this tradition had begun to wear thin. Auguste Comte and his supporters argued for positivist utopia.

In the 19th century practice of the Baroque had been difficult because of changing needs and improved technology. Since the factory and hospital buildings in which function is very important had increased in this period the functional aim was more important than the aim for status.

To prevent unhealthy urbanization, garden-cities, lineer cities and industrial cities have been planned by the planners of 19th century. By the 20th century the problem of the city changed its dimension. The loss of symbolizm was considered.

In the 20th century logical positivism appeared. In this philosophy of logical positivism, positivists suggested inductional and rational tradition in the natural sciences. In the 20th century there were also rationalists which argued for traditional approaches and irrationalists which argued that everything goes. Thus, a chaos has been lived in the philosophies of urbanisme.

In chapter 3, the reconstruction-laws, related with the city planning which affect the formation of a city in Türkiye have been studied. Since the grouping of these laws make it easy to research, the reconstruction laws are divided into 3 groups. These are the regulations on planning, the regulations on financial and legal problems and the regulations on the application of reconstruction.

In Chapter 4, the principles which effected the philosophies and the theories of the city form in 20th Century in Europe have been studied. In this chapter sixteen principles which govern the city form were accepted by studying the related literature.

1- The place	9- Arts
2- Hierarchy	10- Decoration, sign and lights
3- Scale	11- Material
4- Harmony and contrast	12- Economy
5- Enclosure, figur-ground relation	13- Density
6- Form	14- History and conservation
7- Meaning	15- Cultur and tradition
8- Esthetics	16- Community

All of these principles are directly or indirectly related with each other. So it is difficult to study these principles separately but to the able to analyse the reasons of city form and principles of urban planning and the city reconstruction-laws a certain systematic was needed.

At the end of the study about the process of the urban planning all around the world from primitive age to now, it is seen that all architects and planners have considered some of the principles.

In the Chapter 5, according to sixteen principles, city formation, urban planning and the reconstruction-laws in Türkiye has been analyzed.

In this chapter İskilip has been analyzed acording to these sixteen principles. It has been seen that; in Türkiye, formation of the city, urban planning and the reconstruction-laws which effects planning and the form have been produced without considering these principles. The laws which were in force did not and does not satisfy the urban needs.

The reconstruction plans are not based on any principles such as the ones mentioned above. With these plans while the density of building and the density of street in İskilip have been increasing, the density of green are as has been decreasing, whereas the population has been constant since 1948.

In the 6th Chapter the consequences of the study are given. According to the analysis made in the thesis the principles which are considered in the developed countries mostly are not taken into account in our country.

BÖLÜM 1. GİRİŞ

Şehir ve yerleşmelerle ilgili yüzyıllardan beri ortaya atılan çeşitli öneriler bulunmaktadır. Her dönemde şehir planları ile ilgili birtakım teori ve kuramlar ortaya atılmakta ve bunlar uygulanmaya çalışılmaktadır. Dünyada tarih boyunca şehir oluşumu ve gelişimi ile ilgilenen önemli bilim adamları, çalışmalarında ve projelerinde sürekli ideale yaklaşma çabası içerisinde olmuşlardır. Bu çabalarını gerçekleştirebilmek için de geçmişin sahip olduğu potansiyelden yararlanmışlardır. Sonuçta geçmişini araştırarak gelecek için, içinde bulundukları zamanda şehirlerle ilgili ürünler ortaya koymuşlardır.

Şehir, dinamik yapıya sahip bir organizmadır. Şehir gelişmesi, bazen spontane bazen de planlı olarak ortaya çıkmaktadır. Spontane olarak gelişen şehirlerde yöre halkının istek ve ihtiyaçlarının doğrultusunda bir gelişme görülmektedir. Planlı olarak gelişen şehirlerde ise belirli kontroller ve sınırlamalar söz konusudur. Bu sınırlamalar belirli kanunlarla gerçekleştirilmektedir. Bu kanunlara bağlı olarak gerçekleştirilecek planla, şehre birtakım özellikler ve yenilikler enjekte edilmektedir. İmar kanunu çerçevesinde yapılan imar planlarının, şehrin dinamik yapısına uygun ve bu dinamizmi destekleyici yönde olması beklenmektedir. Bazı durumlarda şehre gerekli olan spontane bir gelişmedir. Genellikle küçük, toprağa bağlı yerleşmelerde görülen bu gelişme şekli bazen kanunlarla zorlanmaktadır. Bu nedenle kanunların hem spontane hem de dinamik gelişmeye yardım edecek şekilde hazırlanmasına özen gösterilmelidir.

R.Keleş şehir planlamasını en genel anlamda "ulusal bir yerleşme ve kalkınma planı çerçevesi içinde bilimsel yöntemlere göre yapılan araştırmalara dayanarak, plan, program ve projelerin hazırlanmasını ve bu amaçla girişilecek çabaların gerçekleştirilmesini de kapsayan bir sanat ve çalışma alanı" olarak tanımlamaktadır. Şehir planlaması, bir bölgede yaşayan bütün bireyleri ilgilendirdiği için dikkatle ele alınması gereken bir konudur. Çünkü planlanan bir şehirde sonradan yapılmak istenecek düzenlemeler çok zor ve hatta imkansızdır. Bu nedenle planlanması söz konusu olan bir yerleşmede konu ile ilgili tüm ayrıntılar ele alınırsa hatalar minimuma indirgenmiş olur. Böylece planda çok fazla bir değişikliğe ihtiyaç duyulmayacağından ve planlarda çok büyük değişiklikler yapılmayacağından insanların plana olan güvenleri sağlanmış olur.

Bu çalışmanın amacındaki ilk adım belirli kültürel ve sosyal sistemler içerisinde oluşan şehir gelişme ve değişimlerini ve biçimlenişlerini zaman süreci içerisinde inceleyerek bugün hangi noktaya gelmiş olduğunu belirlemektir. İkinci adım Türkiye'de şehir biçimlenişini etkileyen pek çok faktörden en önemlisi olan İmar Kanunları'nın tarihsel gelişim içerisinde geçirdiği süreci incelemektir. Üçüncü adım Dünya'da 20. yüzyılda şehir gelişmesi felsefelerinde önem verilen kriterler ve Türkiye'de bu kriterlerin incelenerek İskilip örneği üzerinde değerlendirilmesidir.

Bütün bu incelemelerde sadece sosyal ve kültürel sistem göz önüne alınmıştır. Şehir biçimlenmesinde etkili olan politik sistemin olaya daha güncel ve başlıbaşına kapsamlı ve farklı bir boyut getireceği düşünülerek değerlendirme kapsamına alınmamıştır.

Şehir biçimlenmesinde, bugünkü şartlar içerisinde etkili olan sistemler kısaca gözden geçirilirse 3 sistemden söz etmek gerekmektedir.

- 1- Kültür Sistemi
- 2- Sosyal Sistem
- 3- Politik Sistem

- 1- Kültür sistemi

Kültür sistemine geçmeden önce yapılan çeşitli kültür tanımlarını belirtmek gerekmektedir. Redfield, kültürü, bir toplumun donatıldığı bütün fikirler, kurumlar ve geleneksel yerleşmiş faaliyetler olarak tarif etmektedir. Linton ise kültürü, öğrenilen davranışların şekillenmesi ve bileşenleri belli bir toplumun üyeleri tarafından paylaşılan ve aktarılan davranışların bir sonucu olarak tanımlamaktadır. Daha geniş olarak ele alınırsa olaylar ve şeyler, insan organizması ile ilişkili içerikleri ile ele alındıklarında, davranışı oluştururlar; insan organizması ile ilişkileri açısından değil, birbirleri ile ilişkileri açısından ele alındıklarında kültür tanımını vermektedirler.

Bir sistemin kültür sistemi olabilmesi için Hall; şu özelliklerin bulunması gerektiğini belirtmektedir:

- 1- Diğer yaşayan canlılarla geniş olarak paylaşılan biyolojik aktivitelerden oluşmalıdır.
- 2- Diğer sistemlere başvurulmadan, kendi içinde analizi mümkün olan ve daha karmaşık üniteler oluşturabilecek yalıtılmış elemanları içermelidir.
- 3- Öyle bir yapıya sahip olmalıdır ki, bu yapı kültürün diğer kısımlarına da yansımali ve kültür diğer kısımları da yansıtmalıdır.

Kültür sisteminin ana fonksiyonu örüntü oluşturmaktır. Kültür sistemi ile kültürel çevre ilişkisinin özünü çevrenin biçimsel özellikleri oluşturmaktadır (YÜREKLİ, H., 1980).

Zaman boyutu dinamik olarak ele alındığında dünyadaki şehir oluşum ve gelişim sürecinde kültürel değerlerin önemli bir yapıcı rol oynadığı görülmektedir. Şehirlerin biçimlenmesinde ilk oluşumdan itibaren kültür sistemine bağlı olarak toplumun kültürel değerlerinin, sembollerinin, imajlarının ve düşünsel yönünün değişiklik geçirdiği görülmektedir. Bu değişiklikte, soyut kuram ve felsefelerin yanı sıra somut olan yapım teknolojisi ve malzemelerin de etkili olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada dünya şehir strüktüründe kültürel yaşamın etkilerini gösteren düşünce ve felsefelerden ortaya çıkan şehir oluşumları ve biçimlenişlerinin tarihi süreci ele alınmıştır.

2- Sosyal Sistem

Sosyal sistemin Parsons'a göre tanımı şöyledir: Sosyal sistem kişilerin birbirleri ile ilişkilerinden oluşur ve bir sosyal ilişkiler süreci olarak tanımlanabilir. Sosyal sistem, kültür sisteminden, kişilik sisteminden ve organizmadan analitik olarak bağımsız bir sistem oluşturmaktadır. Bu bağımsız sistem toplumu düzenleyen sistem olarak bilinmektedir. Sosyal sistemin ana fonksiyonu, sistemde rolü olan birimlerin organizasyonu ile, bütünleştirilmesi çerçevesindedir. sosyal sistem, kültür sisteminin soyut olarak belirlediği örüntüleri somutlaştırmaktadır.

Şehir biçimlenmesinde toplumların sosyal yapısı çok önemli bir etkidir. Toplumdan topluma farklılık gösteren sosyal sistem, toplumları temsil ettiği için şehir yapısındaki gelişme ve değişimler de aynı sosyal sisteme bağlı olarak biçimlenmektedir. Türk evlerinin zemin katlarda sokak yerine bahçeye bakması, yine Türk evlerinde haremlik ve selamlıkların olması ya da bahçe duvarlarının zemin kat seviyesinde olması, Türk toplumundaki sosyal sistemde önemli bir yer tutan mahremiyet olgusunun sonucudur. Bu şekilde oluşan sokak ve mahallelerin meydana getirdiği şehir biçimi, böylece sosyal sistemin bir yansıması olur.

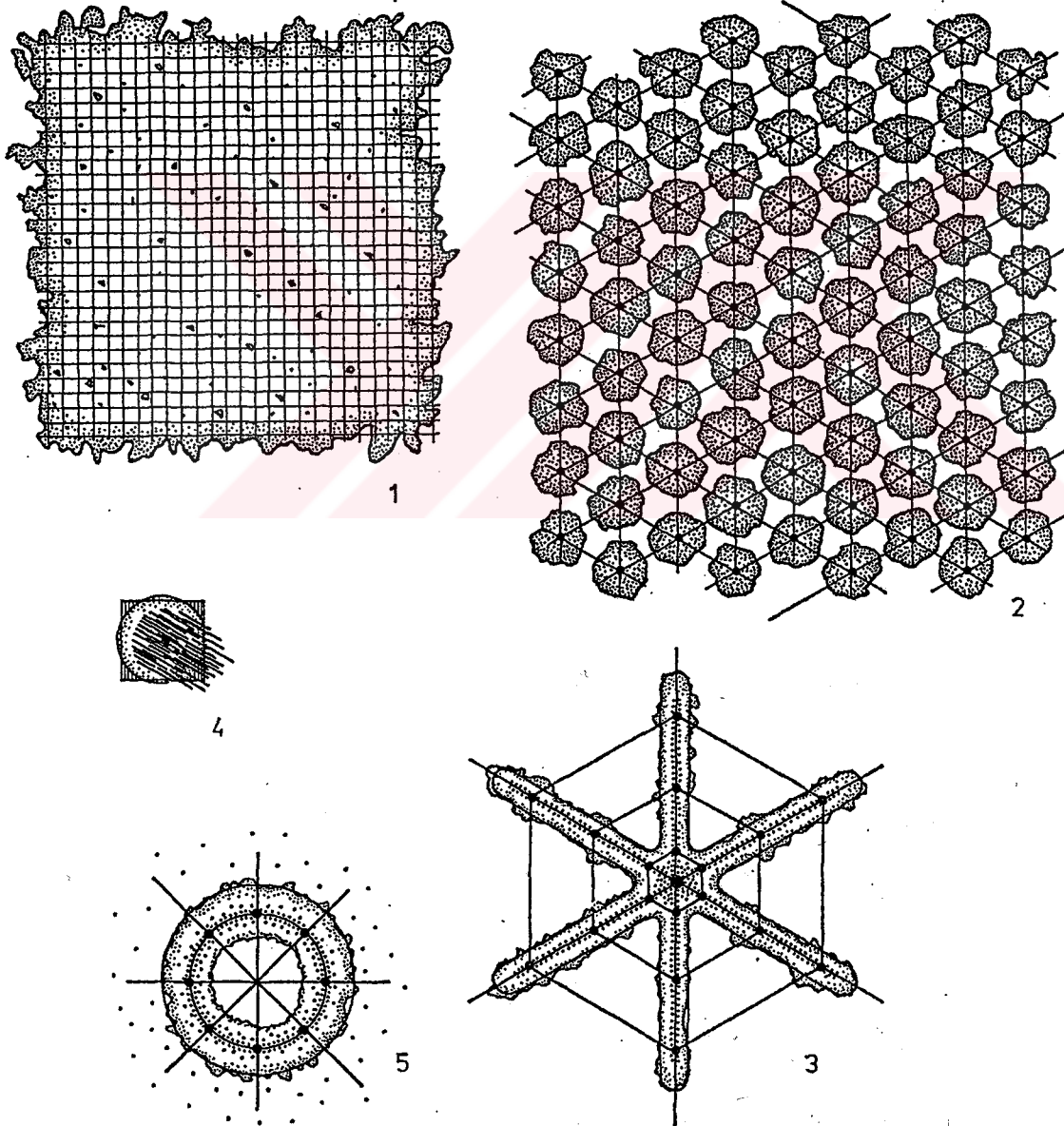
Dünyadaki şehir oluşumlarında da sosyal sistem önemli bir rol oynamaktadır. Bu konuda toplumun özel değerleri ve geniş ölçekli şehir modelleri arasında gerekli bağlantılar önerilmektedir. Örneğin Lynch, farklı değerler karşısında ortaya çıkabilecek 5 farklı şehir biçimini tasarlamıştır (Şekil 1-1).

- 1- Homojen dağılım
- 2- Merkezler topluluğu

- 3- Yıldız
- 4- Çekirdek şehir
- 5- Halka (çember)

Bu modellerin pek çoğu doğada en azından kısmen bir değere ve olabirli-
ğe sahiptir. Bu modeller şöyle açıklanmaktadır:

- a) Homojen dağılım Lynch'e göre kaynakların sürekliliği ve korunmasını maksimum seviyeye çıkarır.
- b) Merkezler topluluğu kendiliğinden oluşan bir iletişimi vurgular.
- c) Çekirdek şehir, mahremiyet üzerindeki iletişimi vurgularlar (MICHELSON,W., 1970) (Şekil 1-1).

Şekil 1-1. Makroskopik şehir biçimlerinin tasarımı

Şehir biçimlenmesi için geliştirilen felsefe ve kuramlar hatta ütopyalar toplumun sosyal sistemine bağlı olarak gelişmektedir. Bu nedenle dünyadaki şehir gelişmesinde etkili olan sosyal sistem, şehir gelişmeleriyle birlikte tarihi süreçte incelenmiştir.

3- Politik Sistem

Her dönemde şehirlerin ve ülkelerin yönetimindeki politik sistemler farklılık göstermektedir. Ortaçağda kilise yönetiminin baskısından kurtulan toplumlar, sonraları derebeylerin yönetimine girmişlerdir. Politik yönetimdeki bu değişiklik toplumların biçimlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ancak genel politik düzenin oluşturduğu biçimlenmede, güncel politikaların da etkisi büyüktür. Daha çok kişisel ya da birtakım grupların fikirlerinin etkili olduğu devlet yönetiminde şehir biçimlenmesini etkileyen sebepler, gerçekte şehir biçimleme amacından çok uzaktır. Ancak toplum karmaşık bir yapı olduğundan ve her yapı birbirini doğrudan ya da dolaylı etkilediği için belirli amaçlar, istemese de doğrudan ilgili olmadığı başka konuları da etkilemektedir.

Devlet yönetimindeki politika çok kapsamlı ve çok özel olduğundan ayrı bir çalışma konusunu teşkil etmektedir. Bu nedenle dünyadaki şehir oluşumunda etkili olan felsefe ve kuramlar kültürel ve sosyal yönden incelenirken dönemlerin politik sistemleri göz önüne alınmamıştır.

Aslında politika ile mimarlığın nasıl biraraya getirilebileceği ve genel bir platformun olup olmadığı sorusuna pek çok mimarın cevabı mimarlık ve politikanın biraraya getirilebilecek bir platformunun bulunduğuudur. Politika planlamanın bir bileşenidir ve ortaklıktan politik bir etki gibi sözedilmektedir. Mimarlık aslında politika mekanizmasının bir parçasıdır ve bu mekanizmada oldukça zayıf bir rol oynamaktadır. Benzer biçimde koruma problemlerindeki bölgesel faaliyetler, politik alanın önemli çevresel bir parçasıdır. Politik tablonun bu bileşenlerinde haksız kazanç son birkaç yılda artmış ve pek çok ülkede kolayca ilerlemiştir. Bunlar pek çok politikacının vicdanının sonuçlarıdır. Fakat bu politikacıların tek ilgi alanı insanların yaşam biçimlerinde yeni fikirlerin gelişmesine katkıda bulunabilecek mimar ve plancılar üzerinde toplanmamıştır (SHARP,D., 1972).

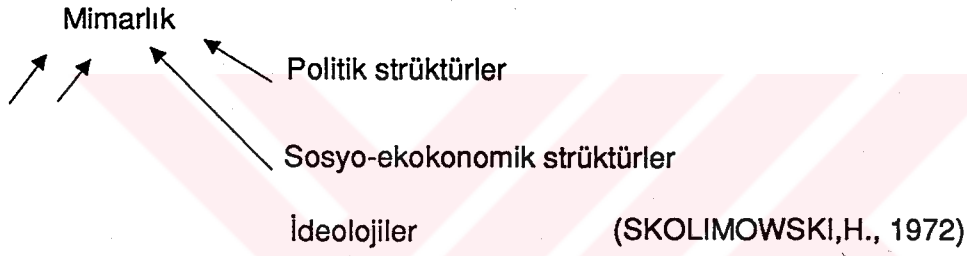
Aristo insanı politik bir hayvan olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, insanın rasyonel bir hayvan olarak tanımlandığı Yunanlıların geleneksel kavramlarından farklılıklar göstermektedir. Fakat Aristo'nun tanımladığı politik anlam, politika teriminin sıradan anlamı olarak ele alınmamalıdır. Aristo daha ziyade, çağdaş insan için gerekli olan şeyin plan yaratmak olduğunu belirtmektedir. Bu plan içerisinde insan

fiziksel, ruhsal, politik, estetik, sosyal ve kişisel olarak tatmin olmalıdır.

Politika insan olaylarından ayrılmış değildir, fakat politika yönetilen belli bir toplumun içerisindeki bütün sistemin bir parçasıdır. Politika çok açıkça görünmesine rağmen, sosyal strüktürü tanımlamamaktadır. Daha ziyade, belli bir topluma egemen olan sosyal strüktürler ve toplumun karakteri uygun politik strüktürleri yaratmaktadır.

Yine sosyopolitik sistem kendi başına bir şey değildir, fakat daha geniş bir insan sisteminin eklemeli bir parçasıdır. Bir toplum, bir ulus, bir medeniyet. Bu daha geniş sistemin strüktürü; insanların amaçları, istekleri, değerleri, mali imkanları, tarihleri, dünya görüşü ve kendileri tarafından belirlenmektedir.

Mimarlığı etkileyen strüktürlerin şeması şöyle yazılabilir.

Bu strüktürlerin mimarlık üzerindeki etkileri detaydan yola çıkarak bütünü oluşturan etkilere, Tam anlamıyla politik ve sosyoekonomik strüktürü incelemek için güncel politikalara ve amaçlarına inmek gerekir. Genelde bu amaçlar pratik çözümlere yönelen ve kısa vadeli çözümler olduğundan mimarlık ve şehircilik konusunda bu amaçları belirli kategorilere sokmak çok zordur. Bu nedenle mimarlıkla politika ilişkisi kısa periyotlar içerisinde incelemeye alınabilecek bir konudur.

BÖLÜM 2. DÜNYA'DA ŞEHİR OLUŞUMU KURAMINA GENEL BİR BAKIŞ

İnsanoğlu eski çağlardan beri açık alanlarda ürün yetiştirerek, silah ve alet yaparak, kendini dış etkenlerden koruyucu barınaklar yaparak ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Güneşe, yağmura ya da rüzgara karşı barınak inşa etmek insanın en temel ihtiyaçlarından biridir ve fiziksel ve sosyal yaşantı için gereklidir. Fakat bu durum aynı zamanda fonksiyonel gerekliliğin arkasından gittiği bir kanundur. İklim ve havaya karşı bulunan çözümler, bina için malzemelerin bulunması ve biçimlendirilmesi doğal dünya ile kurulan yaratıcı bir ortaklıktır. Bu ortaklıkta insan akıl ve yeteneğini geliştirme yolu bulmakta ve yaratıcılığının eylemini ortaya koymaktadır. Marx bu konuda şunları söylemektedir: "İnsan; başlar, düzenler ve kendisi ile doğa arasındaki materyal reaksiyonlarını kontrol eder... Böylece dış dünya üzerinde etkili olarak ve dünyayı değiştirerek insan aynı zamanda kendi doğasını da değiştirir. İnsan kendi gücünü geliştirir ve dış dünyayı kendi yönetimi altına girmeye mecbur eder" (RISEBERO,B., 1979).

İnsanoğlunun tarihine gözetildiğinde ancak 500.000 yıllık bir geçmişinin olduğu görülmektedir. Bu tarihi geçmişte bugünkü uygarlıklara temel oluşturan şehirlerin başlangıcı karanlıktır. Şehirlerin büyük bir bölümü geçmişte toprak altında kalmıştır ya da belli bir iyileşmenin arkasına gizlenmiştir. Bu nedenle şehirlerin başlangıcını ve sonraki görünümünü ortaya koymak güçtür.

Şehir yaşamına yeni bir temel oluşturmak için, şehirlerin tarihi yapısını anlamak ve başlangıç fonksiyonları ile bu fonksiyonlardan ortaya çıkan ve hâlâ mevcut olan fonksiyonları ayırmak gerekmektedir. Pek çok şehir, pek çok mevcut eğitim kurumu ve organizasyon kendi yüklerini tarih sonrası insana devretmiştir.

Şehirlerin başlangıcı aranırken, incelenen fiziksel kalıntılar sonucunda şehirlerden önce küçük köy, tapınak ve köylerin olduğu görülmektedir. Köylerden önce kamp, gizli alanlar, mağara ve oyuklar ve bütün bunlardan önce, insanın açıkça diğer pek çok hayvanla paylaştığı ortak özellikleri olan sosyal yaşama, bir eğilimi bulunmaktadır (MUMFORD,L.,1961).

İnsan bir yere bir şeye bağlanma gerekliliği duymaktadır. Bu yerlerde varoluş yapısı ve karakteri ile oluşturduğu yerleşmelerde kendini rahat ve "at home" yuvasında hissetmektedir ancak çevresiyle birtakım ilişkiler kurabilmek için de

hareket haline geçme ihtiyaı duymaktadır. Hayal etme (canlandırma), tamamlama ve sembolleştirme yerleşme sürecinin en genel görüntüsüdür; ve ikamet etme (konut) geniş anlamda insanların bilinçli ya da bilinçsiz olarak kullandıkları bu fonksiyonlara bağlıdır. İnsanlar oturdukları ve yaşadıkları mekanlarda sahip oldukları genius loci'yi gittikleri yerlere de uygulamaya çalışırlar. Genius Loci bir Roma kavramıdır. Eski Roma inanışına göre her "bağımsız" oluşum kendi ruhuna sahiptir. Bu ruh insanlara ve yere bir yaşam verir ve onlarla birlikte doğumdan lme dek gider ve onların karakterini ve önemini belirler. Genius Loci bir şeyin ne olduğu ya da ne olmayı istediği anlamına gelir. Ancak bu insanın başka dünyalardan kendini soyutladığı anlamını taşımamaktadır (SCHULZ,C.N., 1980).

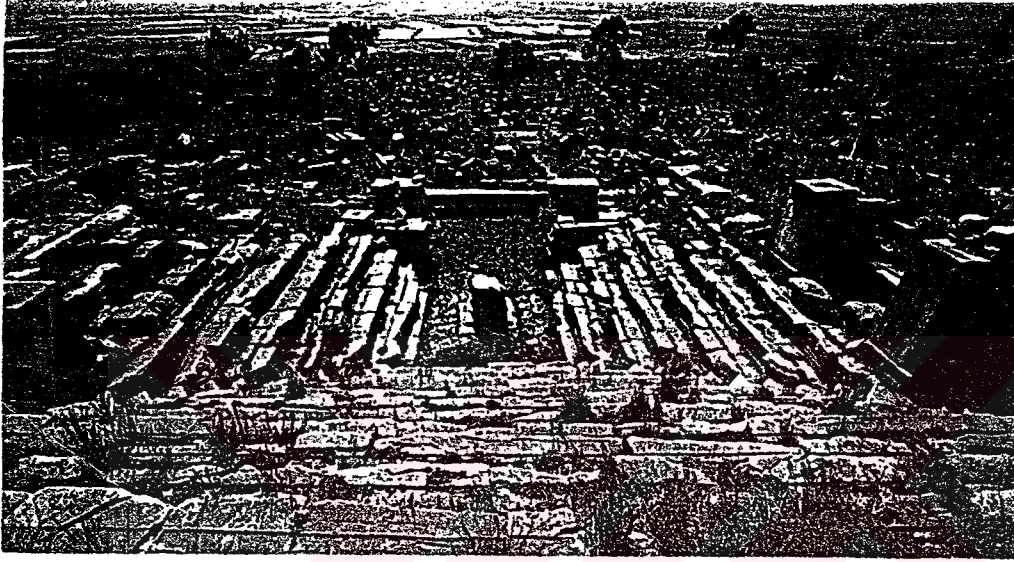
İnsan yaşamı hareket ve yerleşme kutupları arasında gidip gelmektedir. Hareket pozisyonu istirdye gibi bazen sabit bir duruma adapte olabilir ve hareket gücünü kaybeder. Yaşamın her evresinde insan güvenliği için bir yere bağlanır fakat tersine macera için sürekli hareket haline geçer. Kararlılığa ve srekliiliğe getirilen önemli katkılar insanın ilkel geçmişinden gelmektedir. Çünkü insan şehrinin, teknolojik karmaşıklığı ilkel (hayvansal) zelliklerden yoksun değildir (MUMFORD,L., 1961).

İnsan sahip olduğu varlığı ve yapısı ile farklı yerlerin deneyimine de ulaşmayı amaçlamakta böylece sabitlik kadar hareket özgürlüğü de insan için önem taşımaktadır. George Trakle "a winter evening" adlı şiirinde insanı bir eşikle ayrılan i ve dış dünya arasında gidip gelen bir gezgin olarak tanımlamaktadır (SCHULZ,C.N., 1980).

Çok eski toplumlarda göçebe yerleşmelerin gelişmesinde, diğer sosyal ihtiyaçlara benzer ilkel ve hayvansal ihtiyaçların eğilimi de görünmektedir. Paleolitik insanın kolay olmayan gebeliğinin ortasında ölüm, devamlılığı olan bir konut için çok önemlidir: Bir işaretle belirtilen büyük bir mağara, toplu bir tepecik, bu durumun en belirgin örneğidir. M.. 100.000'e doğru Avrupa'da görülen bu ilk mezarlar yaşayanların ara sıra gittikleri ve atalarının ruhlarıyla konuştukları ve toplandıkları birer sınır işaretidir. llerin bulunduğu şehir, yaşayan şehirleri belli etmektedir. Bir başka deyişle ller şehri bir habercidir ve eski toplumlarda hemen hemen bütün yaşayan şehirlerin bir çekirdeğini teşkil etmektedir. Bu durum paleolitik insanın da bir dini endişesi olduğunu göstermektedir.

Antik şehirlerden bugüne kalan anıt ve mezar kalıntıları da tarih çağlarındaki insanın dinsel yaşama verdiği önemi göstermektedir. Eski insanların dinsel görüşü bu dünyanın geçici, öbür dünyanın ise sonsuz olduğuydu. Bu nedenle evlerini sadece bu dünya için kısa ömürlü olacak şekilde ahsap ya da kerpiç gibi

malzemelerden yapıyorlardı. Şehirde merkezde bulunan ve çok önemli olan nekropol binalarını ise ölümün ve öbür dünyanın sonsuzluğunu belirtmesi için ve uzun süre ayakta kalabilmesi için taştan yapıyorlardı. Bu nedenle günümüze dek oluşan bu antik şehirlerde örneğin Perge, Timgad, Leptis Magna ya da Assos, Atina (Atens) ya da Knidos ve Priene'de bugüne dek ulaşabilen yapılar sadece anıt mezarlar ya da nekropollerdir (Şekil 2-1). Bu şehirlerin yerleşim düzeninde ortada büyük ve simge haline gelen bir nekropol ve etrafında kurulan kişisel evler bulunmaktaydı.

Şekil 2-1. Bouleuterion (Priene). M.Ö. II. Yüzyıl

Paleolitik devirlerde görülen avcılık ve toplayıcılıkla geçinen göçebe toplumlar sürekli hareket halinde olan yaşam biçimleri nedeniyle bir kültür birikimi oluşturmada yetersiz kalmışlardır. Bu dönem insanı, güvenliğini sağlamak için sürekli bir araştırma içerisinde ve bu nedenle sürekli hareket halinde bulunmaktadır. Önceleri vahşi doğadan korunmak için mağara oyuklarını tercih ederken sonraları su içerisinde oluşturdukları barınaklarda yaşamaktadırlar. Giderek kara ile daha sıkı bir bağlantı içerisinde girmek isteyince karada birtakım barınaklar yapmışlardır. Doğal afetler ve iklim değişiklikleri nedeniyle sürekli yer değiştirmişlerdir. Örneğin Afrika'da M.Ö.2500'e doğru başlayan çölleşme yerleşik düzene geçmiş olan Afrikalı toplulukları güneye göç etmeye zorlamıştır. Paleolitik devirde çok hızlı olan bu göç olayı toplumların kültür birikimine engel olmaktadır. Her defasında yeniden bir yerleşme kuran toplumlar sürekli sıfırdan başlamaktadır. Bu durum insanlığın gelişmesini uzun bir süre engellemiştir.

İnsanlığın yerleşik düzene geçişi bölgelere göre değişik dönemlerde başlamıştır. Yerleşik düzene geçişin temeli tarımın başlangıcına dayanmaktadır.

Anadolu'da tarımın başlangıcı dolayısıyla ilk yerleşik düzen M.Ö.8000 yıllarına rastlamaktadır. Nil nehrinden daha verimli topraklara sahip olan Dicle ve Fırat kıyılarındaki Mezopotamya bu devirlerde yerleşik düzenin getirdiği birikimle hızla gelişmeye başlamıştır.

M.Ö.7000 yılından sonra dokumacılığı ve denizciliği öğrenen insanlar, tekerleği icat etmişler böylece toplumlar arasında gidip gelme başlamıştır. Bilgi alış-verişini sağlayan farklı kültürler arasındaki bu gidiş-geliş insanların çok daha hızlı ve belli bir seviyeden başlayarak gelişmesini sağlamıştır. Neolitik döneme rastlayan bu ticaret ve ziraatin gelişmesi sırasında ev çok önemli bir kavram olmuştur. Köylerde bahçe ve tarlaların ortasında yeni bir yerleşme biçimi olan aile, komşuluk, hayvanlar, evler ve barakalar topluluğu yer almıştır (MUMFORD,L., 1961).

Tarımın günlük ekonomiyi düzenlemesi, toplulukların belirli bir yaşam düzeyine girmesi şeklindeki önemli oluşumlar bir devrim olarak nitelenmektedir.Çünkü tarıma dayanan ekonomilerin gelişmesi ile şehirleşmeye doğru bir gidiş belirlemektedir. Fakat gerçek anlamda şehirleşme çok daha sonra olmuştur (YENAL,E., 1968).

Toplumların şehirleşmeye doğru ilk adımlarını atmaları ve gelişmiş uygarlıkların ortaya çıkışının temelinde yerleşik düzene geçiş en önemli etkindir. Çünkü ilk yerleşik düzene geçen ve elverişli iklim ve doğa koşulları bulan Mezopotamya uygarlıkları yazıyı bularak gelişme hızını göstermişlerdir. Bütün bu sosyoekonomik gelişmeler, birtakım sitelerin kurulmasını ve bu sitelerde yeni iş idaresi yöntemlerinin gelişmesini sağlamıştır.

Yerleşme için ilk seçilen yer istisnasız bir ırmak ya da dere kenarında oluşmakta ve çevresi de tarıma elverişli bulunmaktadır. Bu nedenle ilk yerleşme, deprem, salgın hastalık ya da savaş sonunda yıkılıp oturulmaz duruma geldiğinde, yörenin oturmaya en elverişli yeri burası olduğu için başka bir yere gidilmemekte, kerpiçten olan evlerin yıkıntıları kolaylıkla düzleştirilerek yeni iskan, eskisinin üstüne kurulmaktadır. Bunun sonucunda uygarlık katları birbirlerinin üzerinde yer alarak kenttepeler meydana gelmiştir (AKURGAL,E., 1987).

Böylece ilk gerçek şehirler M.Ö.3000'lerde Doğu Mezopotamya'da Dicle ve Fırat vadileri arasında görülmektedir. Aynı tarihlerde Nil vadisinde de birtakım şehir oluşumları görülmekte ise de, bunların Mezopotamya'dan örnek alarak mı yoksa kendiliklerinden mi bu gelişime geçtikleri bilinmemektedir. Yeryüzünün diğer bölgelerinde de bu ve sonraki yıllarda şehirleşmeye geçiş başlamıştır (YENAL,E., 1966).

Bugünkü Batı uygarlığı doğuşunu büyük ölçüde Anadolu topraklarında M.Ö.1200'lerden sonra gerçekleşen kültür gelişmelerine borçludur. M.Ö. 12.yüzyılın

başında meydana gelen göçler Anadolu'nun tarihsel akışına yeni bir doğrultu vermekte ve M.Ö.3000'den beri Mezopotamya etkisinde bulunan yarımada söz konusu tarihten sonra yüzünü batıya çevirmekte ve Roma çağının bitimine değin (M.S.395) Batı Akdeniz dünyasının atmosferi içinde yaşamaktadır (AKURGAL,E., 1987).

Bütün bu çeşitli bölgelerdeki şehirleşmelerin ortak yönü, hemen hepsinin bir su kaynağı civarında kurulması, dini ve politik idarenin tek kişide toplanması, asil ve hizmet sınıflarının oluşu, şehrin kendi düzeni içerisinde birtakım bölgelere ayrılması olarak sayılabilir. Bu şehir düzeninde; merkezde dini, idari binalar, daha sonra imalathane ve ticarethaneler, daha dışta da çiftçilikle uğraşanların meskenleri bulunmaktadır. Şehirlerde beliren bu sosyal yapı, şehirleşme devrimini doğrudan doğruya tarıma ve yazının bulunuşuna bağlamaktadır.

M.Ö.600 ile M.S.400 arasındaki kültürel gelişmeler, gelişen taşımacılık, ekonomik kalkınma, bulunan yeni araç ve gereçler, politik ve demokratik kuruluşların etkisiyle hem şehirleşme oranı artmış, hem de çok sayıda büyük şehirler görülmeye başlamıştır (YENAL,E., 1968).

İlkel toplumlarda emek paylaşma sistemi dolayısıyla az sayıda uzman bina tasarımcısı yetişmektedir. Çünkü, tasarımcı, inşaatçı ve kullanıcı genellikle aynı kimsedir. Bütün toplumda kendi binasını kendisi yapan insanlar bulunduğu için bir tecrübenin oluşumu söz konusu olamamaktadır. Ancak kendi binasını kendisi yapan insanlar kişisel ve sosyal mutluluğa sahiptirler.

Avrupa'da, jeolojik ve iklimsel farklılıklardan dolayı bölgesel ve çok çeşitli mimari karakterler ortaya çıkmıştır. Genellikle bol bulunan bir malzeme yöresinde, o malzemenin en yüksek mükemmellik derecesine ulaşılmaktadır. Eski Yunanlıların kireçtaşı ve mermer kullanımı ve Ortaçağ İngiltere'sinin ahşap kullanımı iki önemli örnektir.

M.S. 4. ve 5. yüzyılda kuzeybatı boyunca yerleşen barbar toplumlar zaten yıkılmaya yüz tutan Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünü hızlandırmışlardır. Barbarlar yeni bir feodal sistem oluşturmaya başlamışlardır. Ekonomi ve ziraate dayanan bu sistem Ortaçağda toplumun temelini oluşturmaktadır. Bu karmaşık faktörler bir kültür ve mimarlık yaratmada birbirlerini etkilemişlerdir.

İslamiyetin doğuşuyla 7. yüzyılda Araplarda matematik gelişmiş ve binaların geometrik kavramlarında matematiksel metodlar rol oynamaya başlamıştır.

9. yüzyıla gelince Avrupa'da ekonomik başlangıçtan çok askeri gücü destekleyen stratejik noktalarda küçük kasaba ve köylerin kurulması görülmektedir.

Papazlık ve İmparatorluk ise 10. yüzyılda Avrupa'da büyük bir göç olarak ortaya çıkmaktadır. Nüfus artmakta, şehirler büyümekte, yeni dini duygular uyanmakta ve sosyal ve teknik hareket başlamaktadır. Böylece Avrupa mimarlığının en büyük gelişmeleri 200 yıl içerisinde en büyük noktaya erişmektedir.

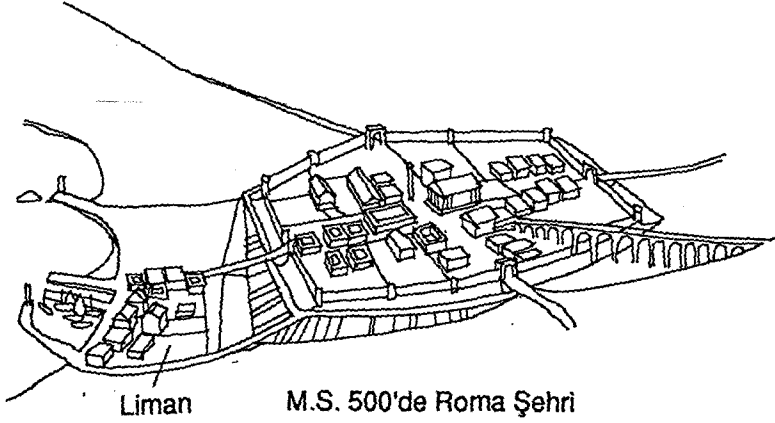
Şehirler 11. ve 12. yüzyılda yeniden hayat kazandığında genişlemeye başlamışlardır. Zamanla feodal sistem üzerindeki baskı büyümeye başlamıştır. Kaleler sadece sınırı korumak için değil, aynı zamanda bölgesel nüfusu kontrol altına almak için de inşa edilmektedir. Yaşam tarzının biraz daha gelişmesiyle iki katlı ve çok odalı avlulu ev tipleri Ortaçağ'ın başında gelişmiştir.

Ticari bir gelişme merkezindeki kırsal kasaba ya da köy, bir iş sahasını ya da güçlendirilen merkez dışındaki kenar mahalleleri de geliştirmektedir. Dışarıdaki feodal dünyadan şehir içerisindeki özgür halkı korumak çok önemli olmuştur (Şekil 2-2).

Bir kısım hacıların yayılma politikası değişen batı toplumunun işaretleridir. Nüfus artışıyla toplumun değişen ekonomik strüktürü, eski düzene meydan okumakta ve özellikle şehirlerin zenginleşip büyümesi feodal sistemi aşındırmaya başlamaktadır.

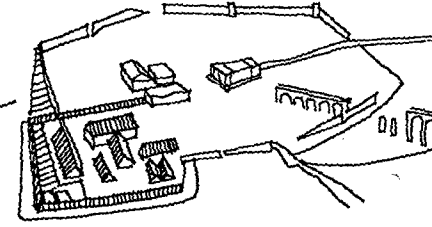
Laikliğin gelişi de 12. yüzyıl şehir toplumunun feodal düzenini yani kilise ve aristokratların yetki modelini değiştirmektedir. Böylece 11. ve 13. yüzyıllar arasında İngiltere, Fransa ve Almanya'da çok sayıda şehir kurulmuştur. Bu yeni şehirlerin ayırdedilen farklı görünüşleri, düzenli lay-outları (plan şemaları) ve genellikle dik-dörtgen olan grid sistemleridir. Bu dönem şehirlerinin çoğu duvarlarla ve hendeklerle güçlendirilmektedir (RISEBERO,B., 1979).

Aynı dönemde Selçuklular da Anadolu'da mekan ve kültür birliğine yeni boyutlar kazandırmışlardır. Selçuklular Romalılar gibi Anadolu'da bakımlı yollar ve taştan köprüler meydana getirmekle kalmamışlar, ayrıca yollar boyunca kervansaraylar inşa ederek ulaşım sorununun, konaklamalarla daha kolay biçimde çözülmesini sağlamışlardır. Ayrıca Selçuklular bu dönemde Türk-Arap-İran-Anadolu-Bizans kültürlerinden bir sentez ortaya koyarak yarımadada mekan birliği yanında kültür birliğini de büyük ölçüde sağlamışlardır (AKURGAL,E., 1987).

Liman

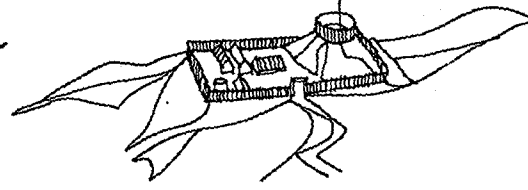
M.S. 500'de Roma Şehri

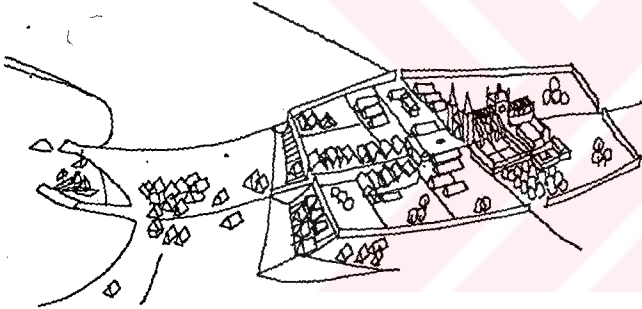
Barbar Yerleşme düzeni

Ortaçağda manastır ve kilise düzeni

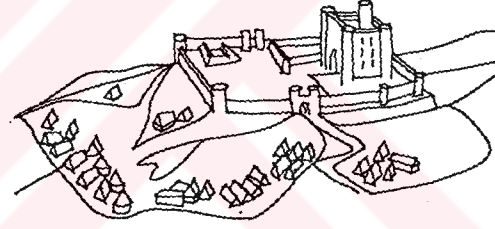

IX. yüzyılda küçük bir kasaba örneği

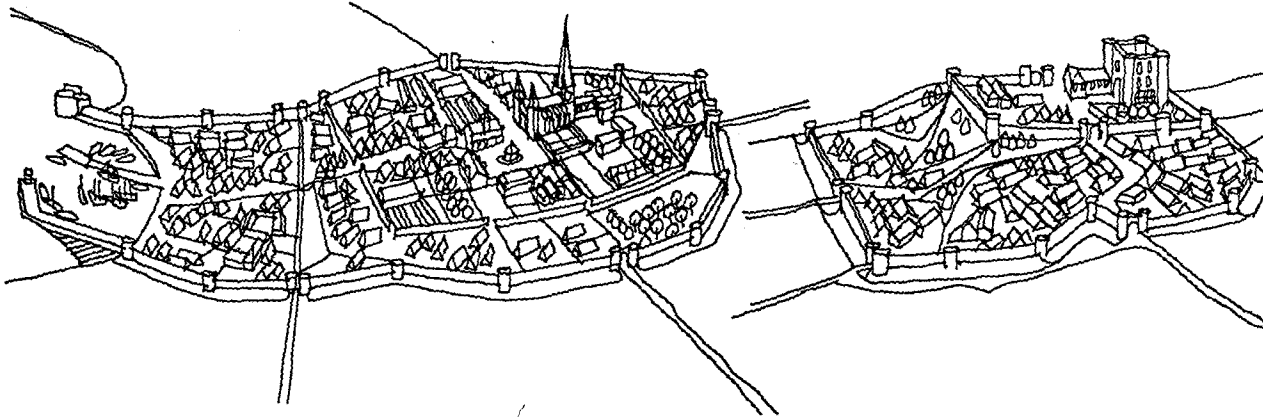

Kenar mahalle

XI. ve XII. yüzyıl şehir gelişmesi

Ticari gelişme merkezinde kırsal yerleşme düzeni

Feodal dünyaya karşı şehir savunma hatlarının oluşturulması

Şekil 2-2. 400-1200 yılları arasında Avrupa'da şehir gelişmesi

Bu sırada Avrupa'da Ortaçağ'a ait şehirler genellikle yayalar için düşünülmüştür. Dar sokaklar, tekerlekli trafiğe küçük bir ayrıcalık tanıyan küçük ölçekli binalar, çalışma bölümü olan kişisel evler ve küçük avlular sokak şemasının inceliğinden daha önemli özellikler olarak görünmektedir. Şehirler sanat çalışmalarına ve küçük endüstrideki geçimlerine bağlıdır ve pek çok ev zemin katta bir çalışma atölyesine ve yukarıda yaşama mekanı ve depo alanlarına sahiptir. Pek çok şehir etrafındaki zirai üretim alanlarının pazar yeri durumundadır.

Güçlü merkezi yönetime doğru olan eğilim Avrupa'da feodalizmin sonunu hızlandırmaktadır. Bu dönemlerde mimarlık gelişimi, büyük binaların özel tasarımcıya ihtiyaç duyduğu bir noktaya ulaşmıştır. Binalar artık insan aklını ve yeteneğini gösterirken, batı felsefesi doğu ile olan bağlantısına büyük bir ilgi beslemektedir. Arap bilgilerinin ve Arap versiyonundan çevrilen Latin ve yunan klasiklerinin etkisi altında akıl, felsefede en önemli kavram halini almıştır.

Gotik binalar tarihte kilise hakimiyetindeki Erken Ortaçağ ve özgürlük ile Rönesans'ın laik dünyası arasında çok önemli bir geçiş noktasında bulunmaktadır. 12. yüzyılın kalan döneminde ve 13. yüzyılın çoğunda Avrupa küçük politik engellerle seyahate ve ticarete açık bir toplum halini almıştır. Masonların bir yerden diğerine kolaylıkla geçişi, mimari fikir ve uzmanlıkların yayılmasını desteklemiş ve Fransa'daki başlangıcından itibaren gotik stil hızla yayılmıştır.

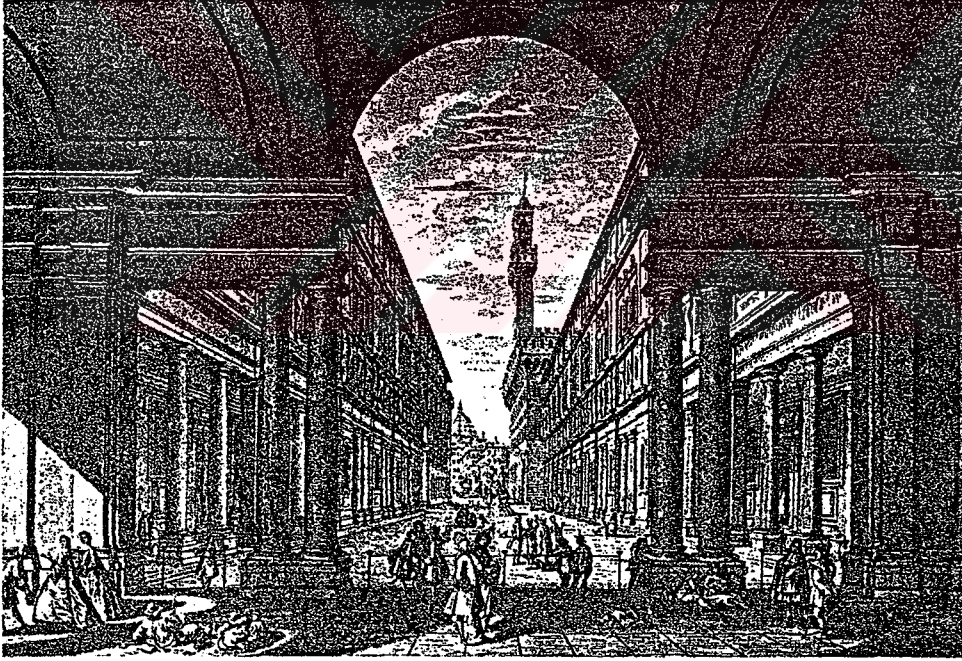
14. yüzyılda, kilise ve soylu sınıf gelişerek Avrupa'yı politik ve ekonomik olarak egemenliği altına almıştır. İnşa edilen büyük kalelerin çoğu pastoral yaşam biçimini benimseyen yeni şehirlerle desteklenmekte ve sanat alanındaki hümanizme doğru olan önceki eğilimler arttırılmaktadır.

Bu arada kapitalizmin büyümesi ile Avrupa'da Ortaçağ sona ermiştir. Fakat sanatçılar Ortaçağ sembolizmine hâlâ önem vermişler ve mimari tasarım üzerinde karşılaştırmalı davranışlar etkili olmaya başlamıştır (RISEBERO,B., 1979).

15. ve 16. yüzyılda mimarlar artık yeni anlamlar aramaya başlamışlardır. Çünkü feodal düzen sonucu ortaya çıkan bina ve kültür birikimleri şehirlerin nüfusunu milyonlara ulaştırmıştır. Bugün mevcut şehirlerin, eski çağlarda kurulmuş kentlerin devamı olduğunun kanıtlanması Ortaçağın sonundaki yerleşme ve bina yoğunluğunu belirtmeye yeterlidir. Tarihte insanın yaşamışlığının sonucu ortaya çıkan birikimlerin başlangıcı, önceleri olumlu sonuçlar üretmektedir. Çünkü dünyadaki mevcut gelişme ve düzenlerin sonraki devirlere aktarılması ve insanların bu belirli birikimler üzerine eklemeler yaparak yeni uygarlıklar oluşturması bu birikimlerin devamıdır. Her dönemde insanın yaşamına eklenen bu gelişme ve değişme birikimi

sonraları şehirlerde yığılmalara yol açmıştır. Belli bir gelişme seviyesinden sonra bilimsel alandaki ilerlemelerin çok hızlı oluşu şehirlerin de çok hızlı sürekli ve üst üste bina üretimine geçmesini sağlamış, böylece şehirlerin büyümeleri, önüne geçilmez bir hal almıştır. Bu durumun başlangıcı Ortaçağın sonuna rastlamaktadır. Böylece bu dönemin mimarları şehircilik ve mimarlıkla ilgili daha ihtişamlı ve daha soyut kavramlarla uğraşmaya başlamışlardır. Kainatın sunumu olan kilise binaları ve en mükemmel sembol biçimi olan daire işin içine girmiştir (YENAL,E., 1968).

15. ve 16. yüzyıllarda büyük bir yankı uyandıran Rönesans akılcılığın (rasyonalizm) egemen olduğu bir dünya görüşü ile bağdaşmaktadır. Akılcılığı savunan rasyonalist felsefe, insanın dinsel etkenlerle değil akı ile yaşamını aydınlatması görüşündedir. Rönesans dönemindeki yaşam tarzında akılcı felsefe ile laik düşünce yer almaktadır. Bu görüşün etkisinde şehir biçimiyle ilgili olarak bir ütopya ortaya çıkmıştır. Klasik ütopya adı verilen bu ütopya evrensel rasyonel ahlak ve doğruluk idealinin ilham kaynağı olan tehlikeli bir ütopyadır ve 1789 Fransız Devrimi'nden önce önemini yavaş yavaş yitirmiştir (Şekil 2-3).

Şekil 2-3. Paris'te Rönesans'ın sükunetini gösteren Uffizi şehri

Fransız Devrimi'ne gelinceye kadar şehircilik üzerinde klasik ütopya hakimdir. Fakat 1789'daki Devrim'den önce önemini kaybeder. Klasik ütopya fikrine göre evrensel rasyonel ahlak ve doğruluk ideali ön plandadır. Düzensiz ve ölçüsüz açıklamaları yoktur. Bu düşünceye göre şehir, İbrani üslubunun bir başka deyişle vahiy-simgesel ifadenin ve ayrıca platonik kozmolojinin (evren bilim) değişik şekillerdeki karışımıdır. Klasik ütopya'nın içinde bulunanlar kesinlikle hayal değildir. Temel

olarak, hâlâ hem hristiyanların dinsel görüşlerine tepki gösteren Plato, hem de Plato'nun yaşam felsefesini yatıştıran hristiyan dinsel görüşü insana vasiyet olarak kalmaktadır.

Klasik ütopya dikkatle gözden geçirilirse, bir umut hedefi olarak hizmet vermek için ortaya çıktığı görülmektedir. Klasik ütopya'nın varolma şekli mütevazi ve belki de alaycıdır. Klasik ütopya ayrı bir referans, bilgili bir güç ve doğrudan doğruya uygulanabilen politik bir aletten çok pratik bir alet gibi davranmaktadır.

İyi bir toplum görüntüsü ve yöresel bir fikrin eseri olan klasik ütopya, zorunlu olarak açık bir biçimde az bir seyirci kitlesine hitabetmektedir. Bu durumun mimari karşılığı olan mükemmel şehir, eşit sayıda sınırlı profesyonel insanlara hitabeden bir eğitim aracı olarak düşünülmektedir. Machiavelli'nin (1469-1527) önerisi şöyledir: "Rönesans'ın ideal şehri herşeyden önce yönetime bilgi sağlamak için bir araçtı; ve bunun uzantısı olan şehir, hükümetin ifade edilmesi ve muhafaza edilmesi için bir vasıtaydı. Sosyal eleştirileri şüphesiz ki vardı fakat klasik ütopya hâlâ varsayıma dayalı olarak, çok aşırı olmayan bir gelecek fikri önermişti. İkonalara tapınılıyordu ve –bir noktaya kadar– ikonalar kullanılmaktaydı. Fakat bu ikonalar bir reçeteden çok bir simge idi. Castiglione'nun Nedim imajı gibi ideal şehir kendisine sahip olmasına ve gözlenmesine her zaman izin vermekteydi".

Bu nedenle klasik ütopya hem bir ütopya hem de –gecikmiş de olsa– ideal bir şehirdir. Filarete (1400-1469) ve Castiglione'nun (1800-1875) kombinasyonu, More (1614-1687) ve Machiavelli'nin (1469-1527) kombinasyonu ve kural ve geleneklerin kombinasyonu klasik ütopyanın sonuçlarını üretmektedir.

Sosyal sınıfı yoketmeyen, klasik ütopyanın taraftarı olduğu bir grup, çok özgül olduğu için bugün hâlâ hayran olunan bir şehir biçimi yaratmaktadır. Bu durum ağırbaşlı ve ciddi bir hareketin, tesadüfi ve Ortaçağa ait bir dünyayı değiştirmek için var olan duruma kendini kabul ettirmesidir. Fakat klasik ütopyanın sadece geçici bir durumu temsil ettiği ve sonunda fizik ötesi farkı sürdüremediği çok açıktır (ROWE,C., KOETTER,F., 1983).

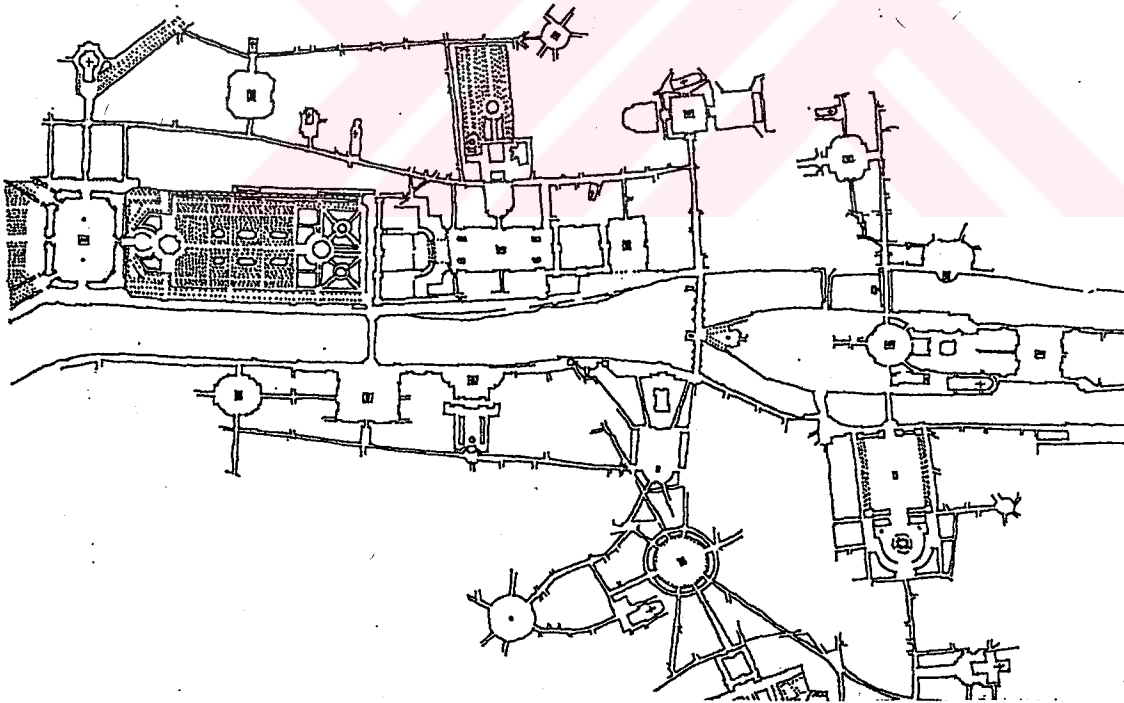
Tarihte mimarlık; kullanılan elemanlar, savunulan fikir ve düşünceler, gerekli ihtiyaçlar, estetik değerler, sosyal, kültürel ve ekonomik şartlar sebebiyle geçmişle sürekli bağlantı halinde bulunmaktadır. Sanat ve fikir adamları yeni eserler üretirken geçmişi tam anlamıyla çalışıp, yaşadıkları zaman için birşeyler yaparken geleceği de tasarlamaktadırlar. Bu şekilde bir düşünce düzenine sahip mimarlar tarihte oynadıkları, önemli rollerle bugüne dek gelmeyi başarmışlardır. Giedion, Le Corbusier gibi mimarlar bugünlere dek ulaşan başarılarını, geçmişle gelecek

arasında kurdukları köprülere borçludurlar. Örneğin ilk hristiyanlar kendi dini yapılarının orjinal modelini Roma mahkeme ve ticaret binalarından, bazilikalardan almaktan korkmuyorlardı. Le Corbusier de ev dizilerini Barok şatolarından almıştır.

Ortaçağdan modern zamana kadar olan çok katlı avlu evleri; kale, Rönesans ve Barok sarayları için başlangıç noktasını teşkil eden bina tipleridir. 16.yy.'daki saray mimarlığını, Ortaçağın sosyal sınıfı o günkü yaşam koşullarında üretmektedir.

16. ve 17.yüzyılda villa mimarlığı da tamamen kendi örneği olan mimari bir teorinin esasına dayanmaktadır. 20.yüzyılda da süregelen geleneksel şehir biçiminin çözümü ve kendi içinde bir villa peyzajının yaratılması 16. ve 17.yüzyıldan gelen bir davranıştır. Bu müstakil villa tipine, bugün de yerleşmenin ideal tipi olarak bakılmaktadır. Bilinen tek bir problem vardır; hiçbir şehir sadece bu ev tipinin ardarda eklenmesi ile inşa edilemez.

1600-1730 yılları arasında ortaya çıkan şehir stilleri örneğin Barok şehir planları, devrimci mimarların yarattığı şehircilik ve diğerleri her devirde, zaman içerisindeki sorunlara egemen olan sosyal yapı ile kimlik kazanmaktadır (Şekil 2-4).

Şekil 2-4. Patte'nin Paris'te meydan ve anıtların düzenlenmesi için yaptığı barok stilli bir plan, merkez

Bu dönemde pek çok tasarım durumları arasından özel bir ilgiyle seçilen ölçek, çok önemli olarak yer verilen istikrarlı bir göstergedir. Alberti 1845'de yazdığı büyük eserinde konuyu şöyle ele almıştır: "Çok fonksiyonlu büyük binalarda, tasarım parçaları birbirini cevaplar, birleştirilebilir ve büyük bir dikkatle oluşturulabilir".

Barok model, kavram gerçeklerine dayandırılmaktadır ve özel biçimi zamanın sosyal ve ekonomik yaşantısıyla bağımlıdır. Barok düzende tasarım ve ölçeği kontrol eden önemli bir düzenleme modeli bulunmaktadır.

Şehir mekanının Barok işleyişi, bina tasarımlarından gelen mantıklı bir gelişmedir. Mimarlar farklı yönlerden ve farklı mesafelerden görünen binaların, geri çekmeyle hareketliliğini sağlamak için kitle organizasyonu ile çok fazla ilgilenmektedirler. Fakat büyük tasarımlarda ve mimarın baskıdan uzak olduğu durumlarda, bina kanatları, bitişik açık mekanları ya da mekanın tamamen içinden geçen binaları tam anlamıyla ele geçirmek için yayılmaktadır (LICKLIDER,H., 1966).

Avrupa sanat tarihindeki periyodun, stilistik kurallarının spontane olarak, kuralcı sınıfın ve bu sınıf sanatçılarının desteği ile ortaya çıktığı saptanmaktadır. Ancak bu kurallar ve stiller silsilesi içinde yapılan şeyler hem gereklidir hem de kullanışlıdır. Sanatçı niteliğindeki kimseler tamamen farklı yaklaşım metodlarının potansiyeline sahiptirler (Şekil 2-5). Bu potansiyel çoğu zaman açıklanabilen

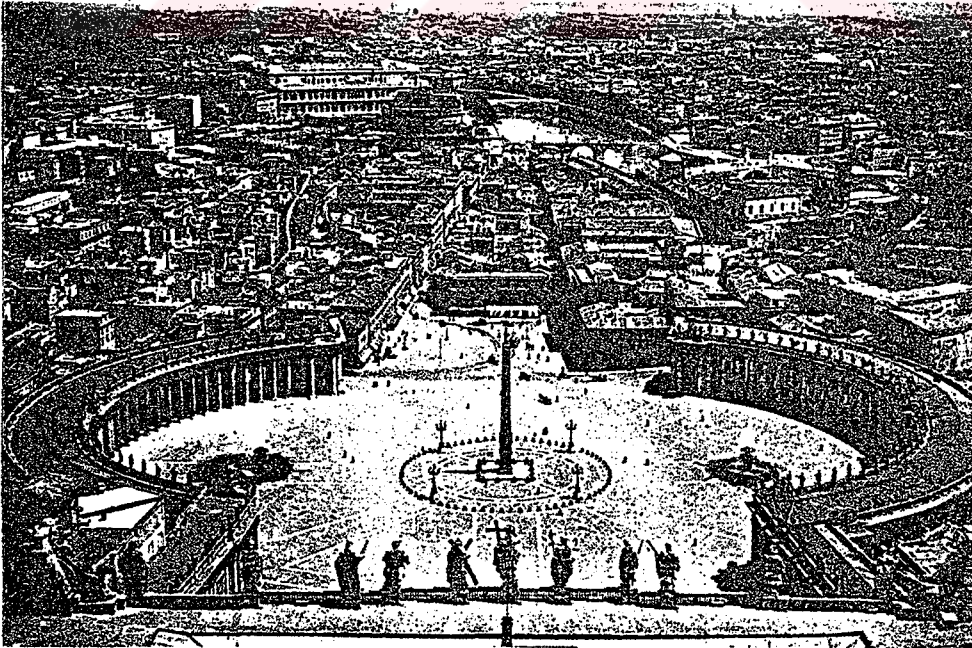

Şekil 2-5. Genişletilmiş açıklıklar tarafından ölçeği büyüyen Barok sokakları

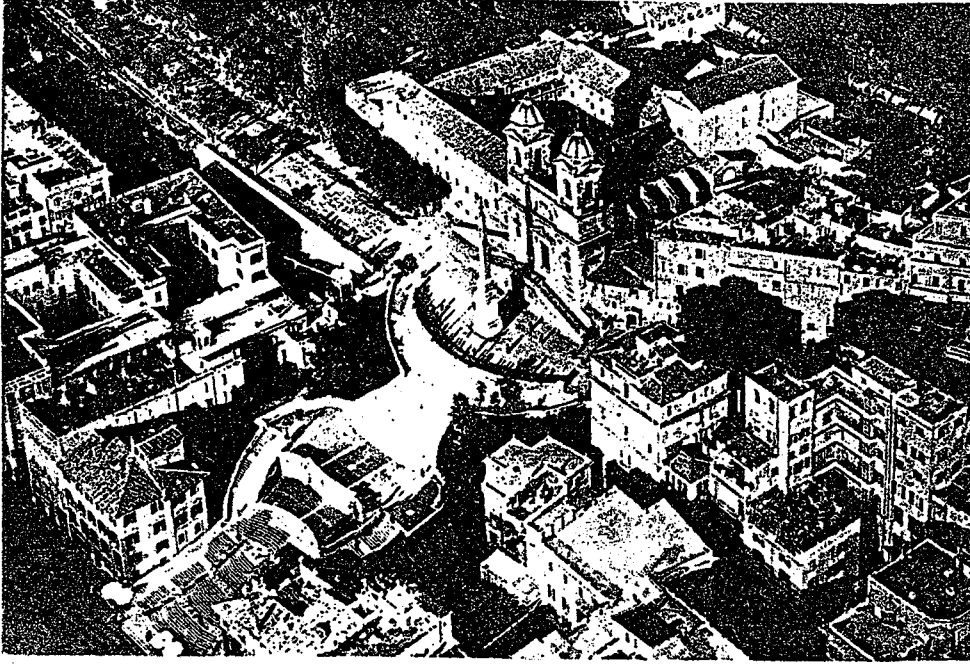
varsayımlara dayanmaktadır. Burada sanatçıların sanatsal isteği çok büyük önem taşımaktadır. Tarihteki her dönem, kendinden önce gelen sindirilmiş, özümlemiş fonksiyonel ve biçimsel elemanlarla kendiliğinden ve yavaş yavaş gelişmektedir (KRIER,R.,1975).

Tarihle ilgili, yeniliklere imkan vermeyen aşırı kapalı ve katı bir tutumu benimsemek yerine, yavaş ve kendiliğinden oluşan bir şehir gelişmesine belirli sınırlar çerçevesinde ayak uydurmaya çalışmak; geçmiş, bugün ve gelecek arasında uygun bir kompozisyon yaratacaktır. Çünkü tarihin çok masum görünmesine karşın, içerdği pek çok dönemde birtakım yanlışlıklar ve alıntılar olduğu kesindir. Bu nedenle tarih tabusunun insanı yeniliklerden, ilerlemelerden ve başka değerlerden yoksun bırakmasına izin verilmemelidir. Ancak yeniliklere ve gelişmelere doğru giderken aynı zamanda tarihine sahip çıkan bilinçli bir toplum, kendi tarihine ait eleman biçimlerini sentezleyerek çok daha güçlü bir tarihe sahip olur.

Estetik değerler, sanatçı, model, sosyal çevre, sanatçı ifadeye yer verilen alan, modellerle zorlanan biçimsel kısıtlamalar, sosyal çevre ile zorlanan biçimsel sınırlamalar, moda, idare, gelişme seviyesi, teknoloji ve patonsiyel uygulamaları, genel kültürel şartlar, bilimsel açıklamalar, aydınlanma, doğa, peyzaj, iklim gibi birbirleriyle ilişkili bu faktörlerin hiç biri diğerinden ayrı tutulamaz. Bu bağlamda 17.yüzyıl şehir konseptinde şehir uzayının belli biçimlerinin yaratıldığı görülmektedir (Şekil 2-6, Şekil 2-7).

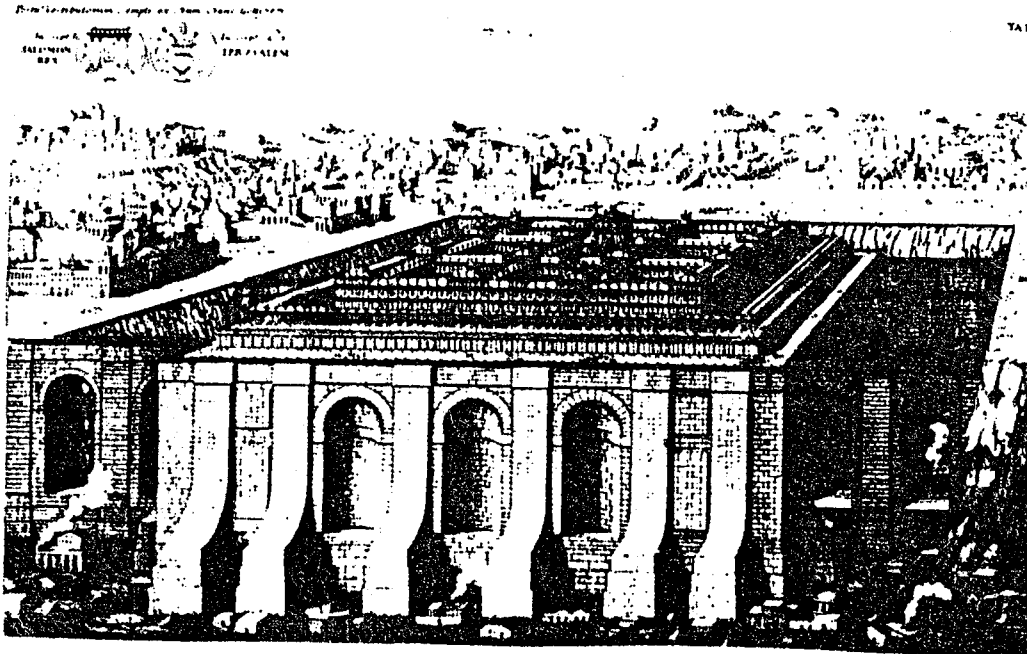

Şekil 2-6. Barok stili St. Peter Katedrali

Şekil 2-7. Barok dinamikmini gösteren İspanyol taş merdivenleri

Fischer Von Erlach (1656, 1723), arkadaşlarının ve tanıdıklarının seyahat yazılarındaki terimlere mükemmel bir geçiş sağlamış ve taslakları iz bırakacak şekilde ihtimamla hazırlanmıştır. Erlach'ın çeşitli kompozisyonlarında özellikle ilginç olan şey, bina biçimlerinin geniş tipolojilerini tasvir etmesidir. Kudüs (Jerusalem) şehrinin bıraktığı izde meydan ve avlu tiplerinin farklı oranları ve onların çeşitli modülasyonları açıkça görülmektedir. Bu şema oldukça bağımsız, tamamen ayrık bir şehir strüktürü ve şehir kompleksinin çok rijit olarak yan yana gelmesini belirtmektedir (Şekil 2-8).

Şekil 2-8. Solomon Tapınağı'nın görünüşü, Kudüs (Jerusalem)

Her yükseklikte ifade edilen 3 boyutlu bir bina niteliği, binayı olduğundan daha başarılı göstermektedir. Bu teori, mimarlık tarihinin kendisi kadar eskidir. Er-lach, tasvir etmeyi istediği şehir morfolojisinin (şekil bilimi) zenginliğini ve farklılığını belirtmek için, çok farklı karakterdeki şehir boşluklarını ve izole edilmiş binaları ka-sıtlı olarak yan yana getirmektedir (KRIER,R., 1975).

18.yüzyıl mimarlığı neoklasik dönemi yaşamaktadır. Bir yandan burjuvazi-nin bir yandan Barok'un devamı görünmektedir. 18.yüzyılda şehir düzenleme çalış-maları önem kazanmaktadır. Şehir tasarımlarına olan Barok yaklaşım uzun bir süre devam etmiştir. Aslında bu durum Rokoko ve klasik canlandırmaya doğru yönelen sonraki gelişmelerde değişmemiştir. 18. yüzyılda Barok stil, fonksiyon uyumunu akılcı ve şaşırtıcı bir şekilde zenginleştirmiştir. Geniş sokaklar, bu sokaklara geniş perspektifler sunan bir mimarlık hakimdir. Bu dönemin en önemli olaylarından biri de İngiltere'de sıraevler konut mimarlığı ile yeni bir şehir düzeninin ortaya çıkma-sıdır.

Savaş durumu için yeni taktik modelleri ve yeni askerî teknolojinin Fransız devriminden sonraki gelişmeleri, şehir planlaması hakkındaki bütün varsayım ve deneyime dayanan özelliklerin esas olarak ele alındığı alanlarda başlamıştır. Bu durum kültürel tarihteki mimarların, kanun yapıcı ve politikacıların hazırladığı gelenek ile bir kopukluk oluşturmamaktadır. 18.yüzyılda şehirlerin savunma sistem-leri artık yeni silahlanmaya karşı eşit korumalar önermektedir. Yeni savaş teknikleri yeni boyutlar getirmekte ve eski şehir çekirdeği etrafındaki boş kabuklar durumuna gelen şehir duvarları yıkılmaktadır. Bu zamana kadar koruyucu önlemler şehir planlamasında çok iyi tanımlanmış bir rol oynamakta idi. Rönesans'taki şehir kuru-luşları ve amaçları bu rolü çok iyi anlatmaktadır. Korumanın gerekliliği ve güvenlik şehrin üzerindeki bütün disiplinleri zorlamaktadır. Bu disiplinler şunlardır:

- 1- Şehrin yapısı
- 2- Şehrin yeniden inşası
- 3- Şehrin genişlemesi

Şehir duvarlarının zayıflaması, şehirleri görülmemiş bir büyümeye zorlayan endüstriyel gelişmenin başlangıcı ile aynı zamana rastlamaktadır. İlk yerleşmeler satranç tahtasına benzer şekilde, eski şehir merkezinin etrafında düzenli olarak sı-ralanmışlardır. Bu düzen hemen hemen her zaman yeni yerleşmelerde esas olarak oluşmuştur. 1900'lere kadar şehir planlamasının bu metodunda önemli bir değişiklik yoktur (KRIER,R., 1975).

Aydınlanma dönemi fikirlerinin, şehir ürünlerinin yaygın (genel) teorisine

olan katkısı ayrı bir çalışmayı gerektirir. 18. yüzyıl bilimsel yazarlarında objektif olan ilk fikir, mantıksal temellerde ve bir anlamda tasarım bağımsızlığı olarak geliştirilebilen mimarlık prensiplerini kurmaktır. Böylece bilimsel eserler, birbirlerinden sırayla çıkan öneriler dizisi olarak şekil almıştır. İkinci olarak bu dönem yazarları, her zaman bir şehir sisteminin parçası olan tekil elemanları kaleme almışlardır. Bu yüzden şehir tek binalar üzerindeki gerçeklik ve gereklilik kriterini vermekteydi. Üçüncü durumda bu bilim adamları yapının en son ortaya konduğu haldeki biçimini, analitik (çözümsel) görünüşten ayırmışlardır. Bu nedenle biçimin, kısa bir zaman mantığına indirgenemeyen "klasik" ısrarı vardır.

Aydınlanma çağında gelişen bu üç önerinin temelinde Milizia'nın teorisi incelenebilir. Milizia tarafından önerilen sınıflama, hem kişisel binalarla hem de bütün şehirle ilgilidir. Şehirsel eser teorileri ile ilgili bir mimarlık yazarı olan Milizia, şehir binalarını hem özel hem de kamu binaları olarak sınıflandırmaktadır. Özel binalar konutun anlamına, kamu binaları ise belirli "temel elemanlara" karşılık gelmektedir. Aldo Rossi temel elemanları "esas" olarak adlandırmaktadır. Milizia bu gruplamayı ayırmaktadır. Bu sınıflar genel bir fonksiyon içindeki bir bina tipi ya da daha doğrusu genel bir şehir fikri olarak her temel elemanı ayırıp, insanın, sınıflamada bir açıklık yaratabilmesini sağlamaktadır. Örneğin villa ve evler birinci sınıfta yer almaktadır. İkinci sınıfta ise polis binaları, kamu kuruluşları, depolama kuruluşları vs. bulunmaktadır. Kamu kullanımında olan üniversite, kütüphane vb. gibi binalar daha ileri sınıflarda yer almaktadır (ROSSI, A., 1984).

Bu devirlerde halk kesimi şehir tasvirine hızla girdiği için, sadece fikirler değil aynı zamanda toplumun deneyimi de önemli olmaktadır. Şehirlere olan ilgi yeniden yönlendirilmekte ve soyut ahlak kavramları istek üzerine yumuşatılmaktadır. Bu nedenle ahlak ilminin gerçek olması gerekmektedir. Bu yüzden tamamlanmış kuramsal model (platonik model) daha güçlü bir direktife bir başka deyişle Newton akılcılığına teslim olmaktadır. Bu kuramsal model sadece azınlık için çok kritik bir referans olarak yorumlanmamakta, aynı zamanda toplumun tamamen farklı bir ütopyaoya geçişi ve gerçekten kurtarılması için gerekli olan bir mesaja da yer vermektedir.

Böyle bir görüş yani sonraki aydınlanmanın şiddet yanlısı aktivist ütopyasının temeli, ilk defa Newton (1642-1727) akılcılığı (rasyonalizmi) tarafından atılmıştır. Eğer dünyanın davranışı ve özellikleri şüpheli bir kurama başvurmadan açıklanabilseydi ve gözlem ve deneylerle ispatlanabilseydi, o zaman ölçülenle gerçek eşitlendiği için ve tüm metafizik ve boş inançların belirsizlikleri yokolduğu için insan fikrindeki ideal şehirleri tanımlamak mümkün olurdu (ROWE, C., KOETTER, F., 1983).

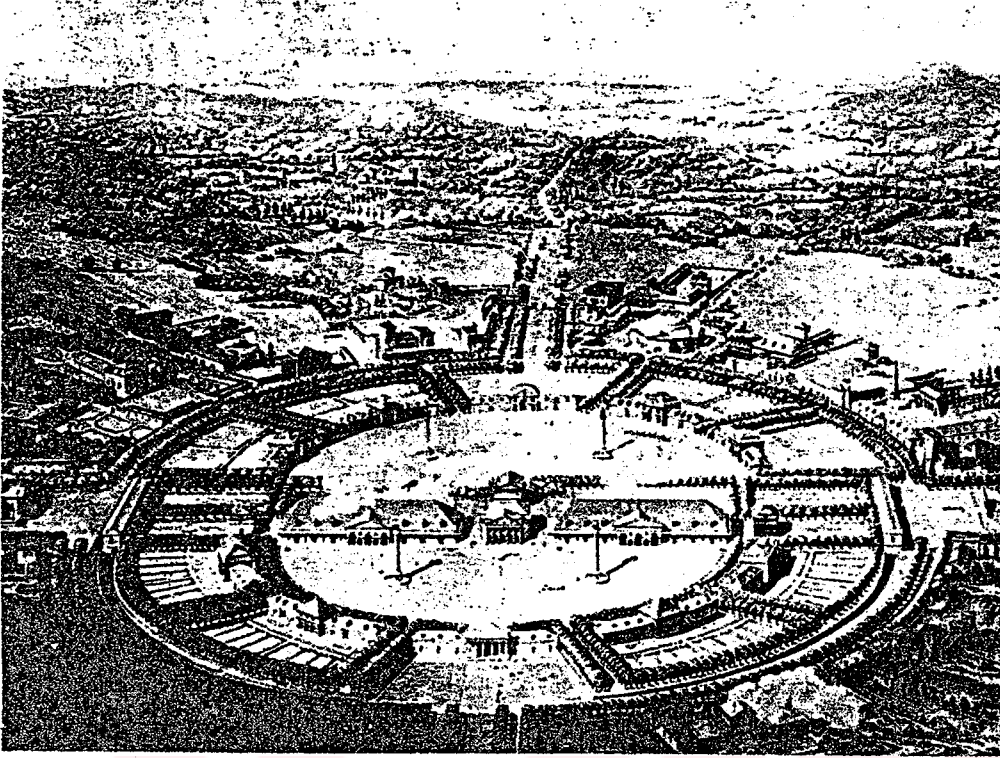
Oysa gerçek yaşam son derece organik ve karmaşık ve hatta çözümünü sonsuz olan, bazen çözümünü dahi olmayan bir problem olduğundan, ideal şehir kavramını ortaya atmak çoğu zaman bir işe yaramamaktadır. Çünkü canlı bir organizmada ideale ulaşmak son derece zordur. Fiziksel modellerde dahi ideal olduğu sadece kabul edilebilen kurallar bulunmaktadır. Ancak, problemlere cevap verebilecek ideale yakın optimum bir şehir çözümünden bahsetmek daha gerçekçidir.

Hayat, deneysel felsefeye ve sonuca tamamen uyarlanan bir ilgi kaynağı ve kabul edilen ve görünüşe göre keyfi olan otoritelerin reddedilmesidir. Bu şartlar altında toplum ve insanın koşulları yeniden yapılanabilir ve böylece fizik kadar güvenilebilir kanunlara konu olabilir.

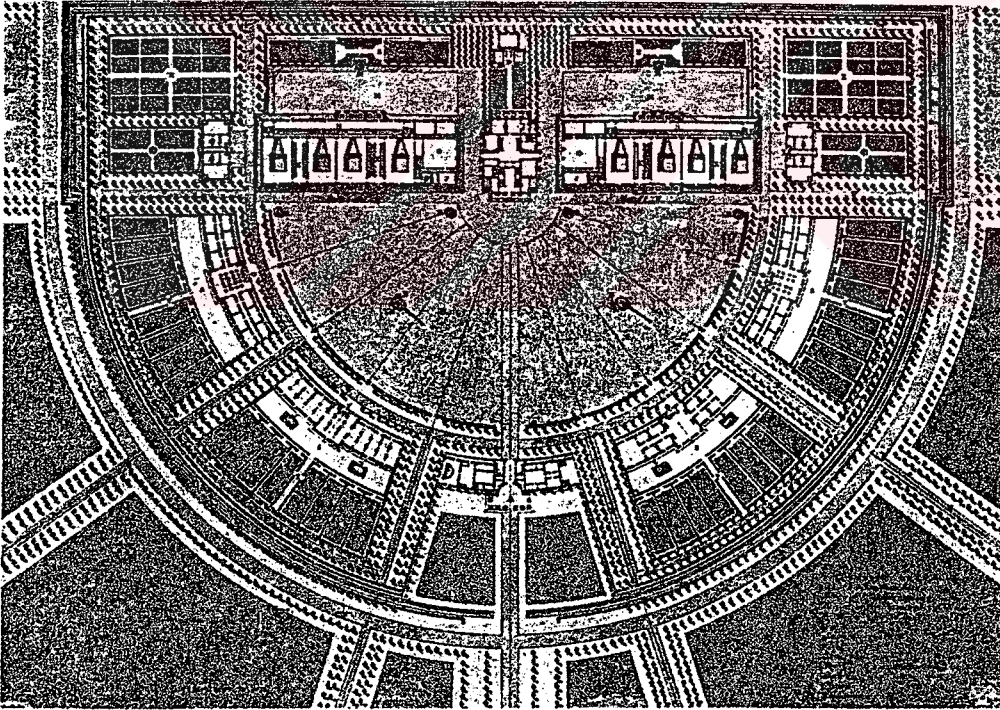
Aydınlanma kritiği, açıkça ütopyanın içeriğini değiştirmekte ve biçim üzerindeki etkilerini açıkça göstermektedir. Bu dönemde "soylu (okumuş) vahşi" adı altında bir insan tiplmesi ortaya çıkmıştır. Bu insan çevresine ilkel insandan daha çok zarar veren bir yaratık olarak tanımlanmaktadır. Soylu vahşi olarak adlandırılan insanın çalışma alanları, ütopyanın klasik figürlerle ve saygılı bir şekilde süregelen kaygısı, insanın şiddet yanlısı yönünün daha dikkate değer karakterlerinden biridir. Ledoux'nun La Saline de Chaux projesi üretim hizmetine adanmış bir öneridir. Bu projenin sürekli düzenlenmesi klasik ütopyanın mitolojik etkisine bir övgü ise bu durum hâlâ yıkıcı bir övgü olarak devam etmektedir. Kısacası yönetici, yönetimin yerini hükümdardan önce almaya hak kazanmıştır. Fakat bu Chaux'nun geleneksel imaj kritiğinin okunduğu tek yol değildir (ROWE,C., KOETTER,F.,1983).

La Saline de Chaux projesinde şehir dizilişi sadece estetik sebeplerden dolayı üretilmemiştir. Monarşist ve Rousseauist olan Ledoux (1736-1806) kesinlikle gerçekleştiremeyecek olsa da ahlaki açıdan bozulmamış bir toplum için ideal bir şehir planlamıştır (Şekil 2-9). Paris'te bir sanatçı olarak çalışmasına ve saygı görmesine rağmen, kendi çağdaşlarının tersine bu planında şehri uzaysal bir kavram olarak reddetmiş görünmektedir. Emil Kaufman'a göre inşa edilen Chaux planı Barok şehrinin bütünlüğünü yıkmaktadır (Şekil 2-10). Sadece ağaç dizilerinden oluşmuş sokaklar Barok şehir planlarını anımsatmaktadır. Bitmiş plandaki Merkez yarım daire ayrı binalarla çevrilmektedir (KRIER,R., 1975).

Eğer soylu vahşinin etrafta çok doğal bir şekilde gizlendiğine dair şüpheler olmasa, sirküler dağılımın Platon'un (M.Ö.427-M.Ö.347) eski etkisini anımsatmak istediği söylenebilir. Ancak soylu vahşi etrafta gizlidir ve Platon'un değil Newton'un sonraki etkisinden bahsetmek gerekir. İnsan yaşamı üzerinde sonradan ortaya çıkan Newton etkisi Platon'un etkisinden daha fazla olmaktadır.

Şekil 2-9. Claude Nicolas Ledoux'nun Chaux için hayali şeması

Şekil 2-10. Claude Nicolas Ledoux'nun inşa edilen Chaux planı

Henri de Saint-Simon (1760-1825)'nin, Newton ve önerisini evrensel bir çoğunluk için istemiş olduğu açıktır. Newton'un davasını ve sağduyusunu yayan ve tapınma için her tarafta dimdik duran mabetleri yapan sanatçılar, bilginler, matematikçiler ve bilim adamlarından oluşan bir dünya yönetimi kurulmaktadır. Saint Simon'un parolası şöyledir: "Altın çağ bizim arkamızda değil önümüzdedir ve o

sosyal düzenin mükemmelliği ile tanınacaktır". Böylece klasik ütopyanın tüm ahlaki görüşü önemini yitirmektedir. Başka bir deyişle insanlık burada bir devrilme noktasındadır ve aktivist ütopya "geleceğin ayrıntılı bir planı" olarak sonucu belirleyen kesin tavrını ortaya koymaktadır.

Saint Simon'un otoriter gücüne rağmen, fikirleri memnun edici sosyal tahminlerle donatılmıştır. Ve bu tahminler sanat için değildir. Rasyonel toplumlarda üretim zenginleşecek ve bu yaygın zenginlik ile sanatçılar yeni tesisleri korumak ve güçlendirmek için belli bir noktada birleşebilecektir. Bu bir ihtimaldir. İleri sanat ve ileri toplumlar arasındaki birleşme merkez sezgilerden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden sanatın kendi görevini bir öncü olarak yerine getirip getirmediğini, sanatçının gerçekten yeni akımlara öncülük eden bir kişi olup olmadığını bilmek için insan, insanlığın nereye gittiğini ve insan soyunun sonunun ne olacağını bilmek zorundadır.

Edmund Burke'nin (1729-1797) Fransız Devrimi üzerindeki yankısı büyüktür. Burke'nin ünü her zaman tam belli olmayan iki anlam taşımaktadır. Burke'nin estetik bir kuramcı mı yoksa siyasi bir felsefeci mi olduğu konusunda kesin birşey söylenememektedir. Fakat eğer Edmund Burke modern tutuculuğun çökmesi kadar büyük bir şöhrete sahip olsaydı, O'nun düşünce elemanlarının İngiliz sosyalist geleceğine nasıl kendiliğinden oturabildiğini görmek zor olmazdı. William Morris'in News From Nowhere adlı eserinde klasik format elemanlarında tamamıyla eksik olan böyle bir ütopya Burke etkisinden en son türemiş olarak göz önünde bulundurulabilir. İleriki tarihlerde Morris'de olduğu gibi hem endüstri hem de bilimsel gelişme potansiyelindeki Burke'nin ilgi eksikliği, Burke'nin negatif farklarından biridir. Çünkü Burke basit olan herhangi bir yarar fikrinden vazgeçmektedir. Bu duruma karşı bir sav olarak daha yaşlı bir Burke ve daha genç bir Bentham hayal edilebilir. Burke, bilgilenme ve aydınlanma geleneğine karşı tepki gösteren Alman çağdaşlarının pekçoğu gibi kendi isteklerini ölçülemez ve analiz edilemez kılmaktadır.

Burke'nin Fransız Devrimi'nden çok fazla etkilendiği söylenemez. 1757 yılına bakılırsa bu devirde de Burke haşmetliliğin peşindedir. Sonra 1792'de olaylardaki yüceliği göstererek tamamen açıklığa kavuşmaktadır.

Deneyime duyulan istek, insanların, durum ve sosyal değerlendirmelerin somut görüntüsü olan tarihe başvurmasına sebep olmaktadır. Medeni toplum olmadan, insan herhangi bir olabilirlikle kendi doğasının kaçınılmaz mükemmelliğine erişemez. Medeni toplum bütün bilimlerde, bütün sanatlarda, her üstünlükte ve tüm mükemmelliklerde bir ortaklık olduğu için, bu ortaklık sadece yaşamış insanlar

arasında değil, aynı zamanda yaşayanlar, ölümler ve yaşayacaklar arasında bulunmaktadır. Kısacası medeni toplum hemen hemen yarıda kesilebilen bir süreçtir.

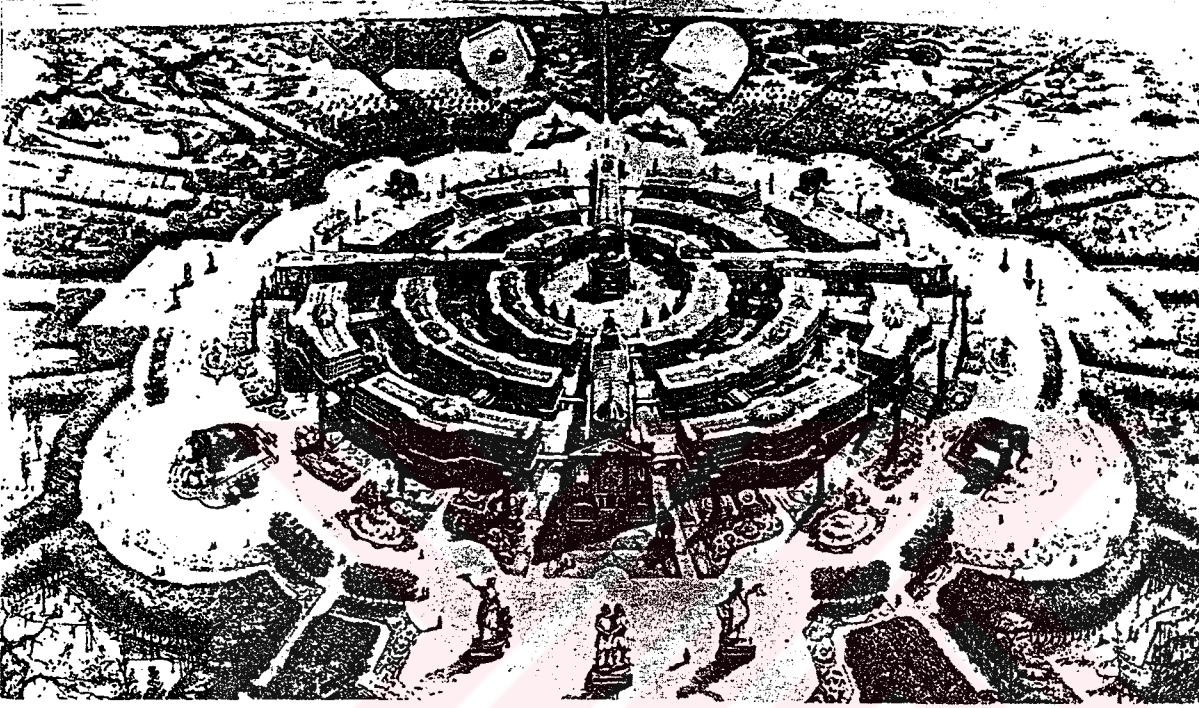
Bütün bunlar çok ütöpik olmayan düşüncelerden, kısmen zorlayıcı, kısmen özgür olan düşüncelerden ve Burke'nin kendisini teslim ettiğı düşüncelerden bazılarıdır. Bu düşüncelerin etkisi kesinlikle çift taraflıdır. Burke Fransız rasyonalizmine rağmen, kendi tarih versiyonuna katkıda bulunmaktadır. Gelişen aktivist ütopyanın katkıları kadar Burke'nin de bu doktrine katkıları büyüktür.

Eğer toplumun çabaları, bir kuruluşun temeline dayandırılırsa, yalın doğayı incelemek kesinlikle gerekmektedir. Bu yüzden sosyal devrim yorumcularının da doğal toplumu incelemeleri gerekir. Rasyonel toplumun bir örneğı olan doğal toplum, sadece doğal insanın incelenmesine öncülük edebilmektedir. Gerçekte toplumun başarılı analizlere bağılı olabilmesi için, insanın ilk modelinin gereğı gibi korunması ve tanımlanması gerekmektedir. İnsan bir yanlışlık yapmadan ya da yıkılmadan önce kendi şartları içerisinde tasavvur edilmelidir ve başlangıç noktasında yer almalıdır. Ne yazık ki insan önüne geçilmez bir gidişe ve suçsuzluğa karşıdır. Öyle ki 18.yy. son derece zalim bir insanın dünya mitolojisini kurtarmıştır.

Toplumun kültürel bir eleştirisi yapılırsa son 200 yılda soylu vahşinin tutucu ve radikaller gibi kendini en yaygın bir başarıya kaptırdığı görülmektedir. Yaptığı herşey sürerken kendi çalışmaları da çok inandırıcı olmaktadır.

Fakat soylu vahşiyi suçsuz olarak görürsek, bilgilenme, arkadyan (tabiat) mitolojisinin ve ütopyanın birleştirilmesinde zengin ve bereketli bir ırk karışımının etkisinde kalmaktadır. Soylu vahşinin geçmişi aslında doğal insana dayanmaktadır. Suçsuz doğal insan herşeyden önce kırsal arkadyanın dekoratif sakinleriydi. Eğer doğal insan ilk çağı çok iyi biliyor olsaydı ve ona hakim olsaydı bugün ahlaki değerlerine daha çok önem verebilirdi. Nesnelerin mekanik sistemine doğru bir hücum olmasına rağmen, doğal insan bilgilenme için bir düzene sokulabilirdi. Ancak bu gerçekleşmedi ve soylu vahşi denen bir insan ortaya çıktı. Bazen ortaya çıkan ve değiştirilen soylu vahşinin çeşitli durumları, yükseltileen sıradan insan kavramının biraraya getirilmesinde yararlı hizmetler vermektedir. Arkadya ve ütopya ile ilgili olarak iki mitolojik efsane aynı zamanda birbirlerini hem doğrulamakta hem de yalanlamaktadır. Biri tarihin sonu ile diğeri başı ile ilgilenmektedir. Arkadya özgürlüğün ilk uygar hizmetlerine izin verirken, ütopya engellemelere rağmen zorlamanın zaferini kutlamaktadır. İki mitoloji birbirlerinin öldürücü cazibelerini tecrübeyile öğrenmişlerdir.

Bununla birlikte, bilgilenme kritiği açıkça ütopyanın içeriğini değiştirmektedir. Bilgilenme, biçim üzerindeki etkileri açık seçik göstermektedir. Böylece Andre'nin Fourierist kuramın etkisinde kalarak 1870 yılında yaptığı mükemmel şehir ile 1776 yılında Ledoux'un yaptığı La Salines de Chaux projesinin farklı olmadığı anlaşılmaktadır (Şekil 2-11).

Şekil 2-11. Andre'nin ideal toplum için 19.yüzyıl ortasında yaptığı şehir projesi

Şair Léon Halévy'nin toplumun sosyal düzeni hakkındaki görüşü şöyledir: "Sanatçı, kitleleri bazı kesinliklerle memnun edecek ve değiştirecek güce sahip olduğu zaman, tıpkı matematikçilerin geometrik bir problemi çözmesi ve kimyacıların birtakım maddeleri analiz etmesi gibi o an, zaman sona erecektir ve toplumun ahlaki yönü tam anlamıyla kurulacaktır".

Eğer bu tür açıklamalar 20.yy.'ın ilk yıllarında ortaya çıkan ütopyk coşkuyu sona erdirirse, insanı yalnız kalan bir etki olan Fransız pozitivizmi'nin izafi kısırlığını uzun uzadıya düşünmeye zorlar. Saint Simon (1760-1825), Auguste Comte (1798-1857) ve Charles Fourier (1772-1837) ve diğerlerinin hakkında ne söylenirse söylensin bu kişiler tarihi çıkmazın bir yönünü temsil etmektedirler. Bu kişiler 19.yüzyılda bilgilenme geleneğinin değişik bir konusunda çalışmaktaydılar.

Bir yandan yaygın piyasaların banker ve endüstri yatırımcılarının heveslendirildiği bir dünyada, 18.yüzyılın sade entellektüel iyimserliği gereksiz görünmeye başlamaktadır. Diğer taraftan en azından İngiltere ve Almanya'da toplum,

Rousseau'dan ayrılan Fransız rasyonalizminin gerektirdiği mekanik bir yapıyı güçlkle oluşturabilmektedir. Buradaki tartışmaların eğilimi toplum görünüşünü, Fransız mekanizmasından çok organik bir gelişme olarak kabul etmekten yanadır.

Artık insanların eğilimi II. İmparatorluk sanayicisi olmaya yöneliktir. 19.yy. ortalarında Pozitivist Ütopya'nın özenle daraltıldığı görülmektedir. Pozitivist ütopya öğretisine göre, bütün felsefi ve bilimsel çalışmalar, yalnız deneyle doğrulanabilen gerçek olguların çerçevesi içinde yürütülmektedir. Pozitivist ütopyanın, toplumsal statüğü, toplumsal dinamikle karşılıklı bağlantı içinde ele alan, tarihi ve karşılaştırmalı bir yöntemi bulunmaktadır. Pozitivistler "insan arzusunun tamamen bağımsız bilimsel göstergeleri üzerindeki" politik düzenin yıkılması ile ilgilenmektedirler. Fakat bu programa rağmen 19.yüzyıl, tarihi gelişme kuramları ile tamamen yoğurulmuş olduğundan inatçı ve bilimsel fikirleri de tehlikeye sokmaktadır.

Aslında yüzyılın ortasında Marx'ın ütöpik sosyalizminin, Marx'ın (1818-1883) karakteristik mimari önerilerinden ortaya çıktığı hissedilmektedir. Delacroix'den Sant'elia'ya uzanan yol eğer Marx yolu ile değilse, Marx'ın yaydığı fikirlerin biraraya gelmesi yolu ile oluşmaktadır. Diğer bir deyişle bu yol, Hegel'e ait dünya görüşünün sarıh dinamiğı ile Saint Simon ve Comte'un izafi statüğünün karşılıklı etkileşimi ile oluşmaktadır.

1848'den sonra hayalden kurtarılan 19.yüzyıl ortaları aniden iyimserlik ve "düşünceden", "olaylara" ve kuvvete doğru; gereksizden öze doğru dönseydi ve eğer insan Fransız rasyonalizminin detaylarından ve Geist ile Alman gerekliliğinin sahte derinliklerinden kurtulsaydı ve hayalden çok gerçeğı inceleyseydi toplumun birçok temel maddesel gerçeğini anlayabilirdi ve üstyapıyı bozanlar tarafından tahrip edilmemiş gerekli çıplak yapıyı algılayabilirdi (ROWE,C., KOETTER,F., 1983).

19. yüzyılda barok uygulaması, değişen ihtiyaçlar ve ilerleyen teknoloji nedeniyle güçleşmeye başlamıştır. Fonksiyonun çok önemli olduğu fabrika, hastahane gibi binaların artması bu dönemde statü amacından çok fonksiyonel amacı ön plana geçirmiştir.

Bununla birlikte Barok, Eklektisizm, Beaux-Art döneminin en temel şehir planlama geleneğı olmaya devam etmiştir. Barok döneminden uzun bir süre sonra Paris'te meydan ve anıt düzenlemesinin bir uygulaması olan Patte'nin planı ve Haussmann'ın büyük bir şehir planına uygulama teşebbüsü olarak görülen Paris Merkezinin yeniden inşaaası, Barok döneminin izlerini gösteren 2 önemli örnektir.

Barok düzenin sahip olduğu ölçek hiyerarşisi ile şehirler sokak düzenlemesi olarak düşünülmektedir. Sokak uygun şekilde büyük ölçekli özel ihtışamlı binalarla

donatılmakta ve bu ihtişamlı binalar, büyük bir ölçek sunabilen meydan ya da abidelerle belli bir hiyerarşi içerisinde bulunmaktadır. Bugün Barok ölçeğinin sınırları önemli bir kusur teşkil etmektedir. Barok ölçeği daha büyük bir şehir ölçeğini kontrol etmek için genişlediğinde, kontrol anlamına gelen uygun ölçü, gücünü kaybetmektedir. Çünkü uygun ölçü; netliğini, basit bir mekan ve ölçek hiyerarşisinden elde etmektedir ve karmaşık esnek derecelerden ziyade özellikle kontrast anlam ifadelerine uygun düşmektedir. Haussmann'ın Paris'i, büyük şehirlerden biri olan bugünkü Paris'in sadece küçük bir bölümüdür. İkinci İmparatorluk Parisi bazı farklılıklar içermektedir. Bu farklılıklar Barok ölçek sisteminde önemli eserlerin fonksiyonlarını sürdürmelerini imkansız kılmaktadır. Haussmann'ın Paris'inde ayarlanan çizgiler ve kitleler, anlamsız cephelerin arkasında tek kalan çeşitli fonksiyonları zorlamaktadır (LICKLIDER,H., 1966).

Yine 19. yüzyılda mimari tipolojide karşılaştırılabilir bir gelişme, eş zamanlı olarak endüstri binalarında, hastane yapılarında ve mesken alanlarında olmuştur. Düzenli bir şekilde büyüyen fabrika komplekslerinin karışık, parçalı ve makina boyutlarına bağlı bir mimariye doğru şekil değiştirmesi fazla sürpriz bir durum olmamıştır. Bina biçimleri sadece yaratıcı yeteneğin ilgisiyle sınırlandırılmıştı. Mimarlık kanunları ve ahenkli şehir tasarımı endüstri binalarında pek önemli değildi. 19. yüzyıl endüstri binalarının başarıları 20. yüzyıl başlarındaki modern mimarlığa gerekli hızı vermiştir. Bu binalar aynı zamanda bugünkü mimarlığın fakirleşmesine sebep olan tamamen fonksiyonel ve yapısal yönelimlere doğru olan hareketlerde olduğu gibi çok yanlış anlaşılan gelişmelere de önderlik etmiştir. Şehir planlamasındaki endüstri binalarının etkisi son derece kötüydü. Bir fabrikanın estetik görünüşünde fonksiyondan çıkan biçimden başka bir şey yoktu. Güzellik alanındaki herhangi bir iddia ya da gösteriş, yönetim binalarıyla ya da giriş alanlarıyla sınırlandırılmıştı. Mimarlık ve tasarım bakımından kişisel çalışmaların ortaya çıkışı sonuçsuz olacak gibi görünmekteydi. Fabrika binalarının etrafına yapılan evlerdeki insanlık dışı şartlar işçileri zorlamaktaydı (KRIER,R., 1975).

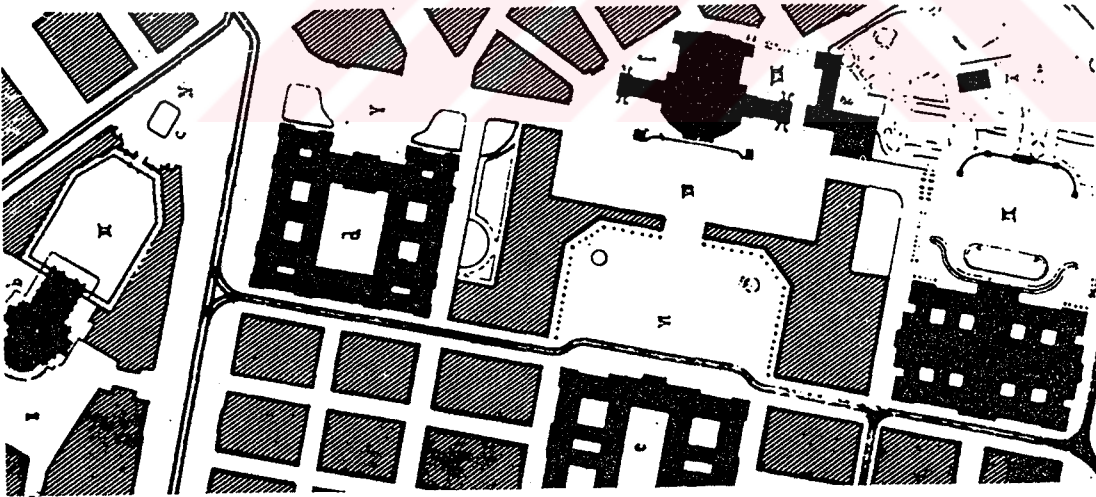
Endüstriyel gelişme ile başlayan şehir duvarlarının yıkılması ve ilk yerleşmelerin eski şehir merkezi etrafında sıralanması yöntemi 1900'lere kadar şehir planlamasında kullanılmaktadır. Bu sıralarda ortaya çıkan dört yayın bu çeşit gelişmelere meydan okuyan yeni fikirler ortaya atmaya başlamaktadır. Bu yayınlar ve yazarları şunlardır.

- Ebenezer Howard, Garden Cities of Tomorrow (1850-1928).
- Soria Y.Mata, Lineer şehir kuramını savunmaktadır (1882).
- Tony Garnier, Cité Industrielle 1904, (1869-1948).

- Camillo Sitte, Stadtebau nach seinen kunstlerischen Grundsätzen (1843-1903)(KRIER,R., 1975).

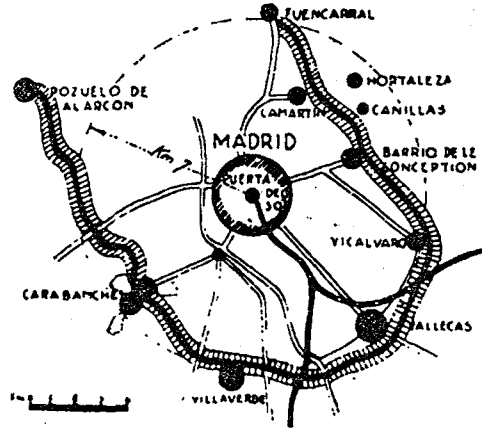
Howard ağır yığılımlı merkezlere alternatif olarak "makul bir ölçü" ünitesi önermektedir. Howard'ın çalışması sosyolojik önerme ve halk sağlığına duyulan bir kaygıya dayanmaktadır. Howard'ın zirai bir bantla çevrili ve içinde yaklaşık 30.000 yaşayan insan bulunan, ekonomik olarak bağımsız bir bahçe şehir fikri, bahçe şehirler topluluğunun temeline dayanmaktadır. Howard bahçe şehirlerin yerden yüksek ve aşırı nüfusu karşılayacak şekilde olmasını savunmaktadır (HATJE,G., 1963).

Sitte şehir uzayının sanatsal fakirleştirilmesini eleştirmektedir. Bu eleştiriyle Sitte şehir uzayını biçimlendirmek için kullanılan mimari kaynakların estetik repertuarını kastetmektedir. Bahçe şehir kavramı, orjinal fikirlerin yanlış yorumlanmasından dolayı, hiç beklenmedik etkilere sebep olmaktadır. Sitte'nin diyagramları, halk sağlığı için daha büyük yeşil alanı olan ve kendi kendine yeterli bir toplumdan bahsetmektedir. Howard ise önerilerini şehir uzayı hakkında geçerli kabul edilen kurallara dayandırmaktadır. Bu arada Sitte'nin estetik kuralları unutulmuştur. Fakat bugün bu kurallar açıkça ortaya çıkmaktadır, çünkü Sitte tezini şehir planlama tarihinden çıkarmaktadır. Sitte'nin önerileri zaman ve stilden bağımsız olan geçerliliğe sahiptir (Şekil 2-12).

Şekil 2-12. Camillo Sitte'nin Viyana hattı için geliştirilen önerisi

Soria Mata ve Garnier'in planları farklı konulardır. Onların ideal şehirlerinin sokakları eski grid sistemin üzerinde uzanmaktadır, fakat binalar birbirinden ayrılmış biçimde yer almaktadır. Soria Mata ve Garnier'in önerileri geleneksel şehir birimini çözmekte ve kendi içinde bir villa peyzajı yaratmaktadır (Şekil 2-13) (KRIER,R., 1975).

Şekil 2-13. Soria Mata'nın
Madrid'in gelişmesi için yaptığı öneri

Garnier'in şehir organizasyonu endüstri çağındaki insan ihtiyaçlarına hizmet etmektedir (Şekil 2-14). Kişisel binaların biçimini saptayan materyallerin seçimi oldukça cesurdur. Sadece birkaç deneme binası betonarme olarak 1901 yılında inşa edilmiştir. Garnier betonarmeye karşı en uygun şekilleri icad etmektedir. Bu şekiller modern mimarlığın standart görünüşleridir. Giydirme cepheler, cam duvarlar ve düz çatılar kullanmıştır. Garnier asma giriş sistemlerden ayrılan bağımsız planı ilk elde eden kişilerden biridir. Avlu ile çevrilmeyen mesken alanları, sürekliliği olan yeşil alanlar ve trafikten ayrılmış yaya alanları, tek katlı okullar, ayrı bloklarda planlanan hastahaneler, numaralı spor stadları, toplum ihtiyaçları için çağdaş bir sosyal merkez ve şehrin farklı fonksiyonları arasında açık seçik bir fark yaratmak Garnier'in savunduğu şehrsel oluşum elemanlarıdır (Şekil 2-15). (HATJE,G., 1963).

Şehrsel oluşum gelişmesi, genel olarak toplumun sosyoekonomik ve siyasi düzeni ile paralel gitmektedir. İnsanların yaşam biçimleri şehirlerin gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Tarihsel süreci göz önüne alırsak Ortaçağ'dan 20. yüzyılın ilk çeyreğine dek Avrupa'da oluşan evler ve bunların oluşturdukları şehrsel yaşam şöyle özetlenebilir.

1- "Kapitalizm öncesi" (Sermaye dönemi öncesi) evler. Bu evler mal sahibi tarafından herhangi bir işletme amacı olmadan kurulmaktadır.

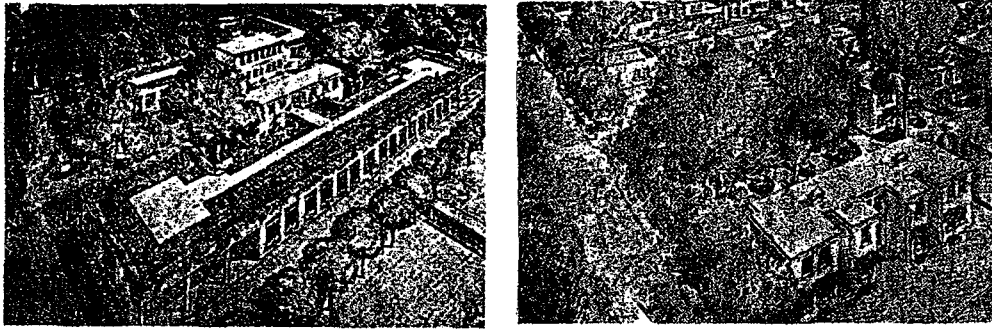
2- Kiralık anlamına gelen "sermaye sahibi" evleri. Bu evlerde herşey üretim gelirine bağlıdır. Başlangıçta hem fakirler hem de zenginler için tahsis edilebilir. Fakat bu evler ihtiyaç değişiklikleri ile sosyal değişimlere cevap olarak hızla sosyal konut durumuna gelebilmektedirler. Sosyal durumdaki değişikliğin yarattığı düzensiz bölgeler modern kapitalist şehir problemlerinin en tipik örneğidir.

3- "Kapitalizm sonrası" evler. Kiraya verilebilen, tek katlı ve bir aile için inşa edilmiş evlerdir.

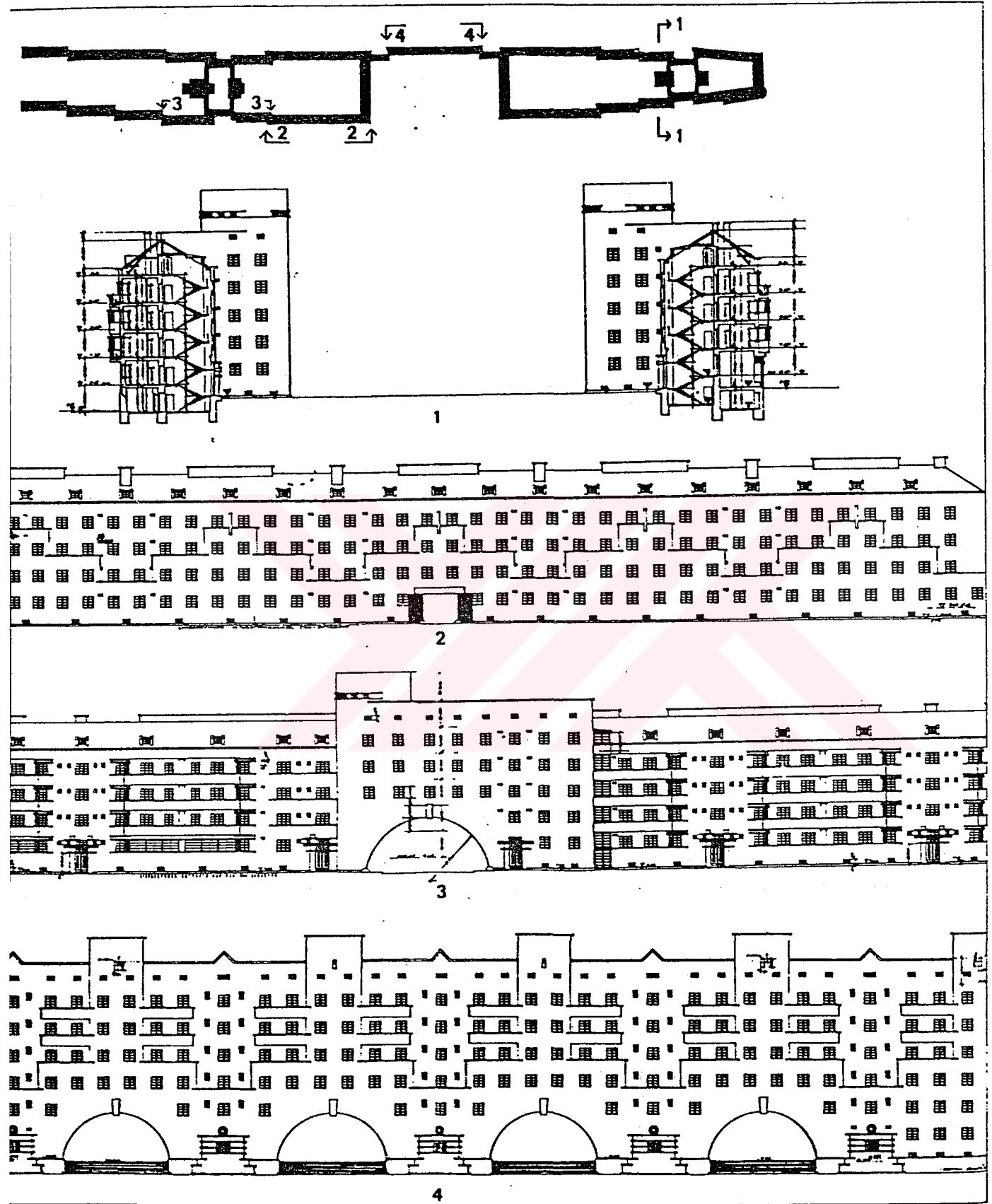
4- "Sosyalist" (toplumcu) evler. Özel arazi sahipliği olmayan sosyalist ülkelerde ve aynı zamanda ileri demokratik ülkelerde ortaya çıkan yeni bir yapı tipidir. Eski Avrupa ülkeleri arasında I. Dünya Savaşı'ndan sonra Viyana şehrinde kurulan evler bu tipe örnektir (Şekil 2.16).

Şekil 2-14. Tony Garnier'in 1904 yılında yaptığı "Endüstri Şehri"

Şekil 2-15. Tony Garnier'in "Endüstri Şehri" planından detaylar

Şekil 2-16. Karl Marx-Hof Viyana, Karl Ehn, 1927

Aldo Rossi'nin şehirlerin endüstrileşmeyle geçirdikleri değişiklikleri, tarihsel olarak nitelendirdiği 3 safha vardır.

1- İlk safha, yani şehir değişiminin başlangıcı, aynı binada yer alan konut ve çalışma mekanları arasındaki belli bir kimliğe dayanan Ortaçağ şehrinin temel yapısının yok olması ile açıkça belirmiştir. Ortaçağ şehrinin temel yaşam biçiminin yokolması tepkilere yol açmıştır. Bu tepkinin en büyük dallanması, gelecekteki şehirlerde daha açık görünmektedir. Çağdaş işçi evleri, toplu konutlar ve kiralık evler ortaya çıkmıştır. Sadece bu noktada mesken sorunu sosyal bir şehir problemi olarak kendini göstermektedir. Bu ilk safhanın mekansal bakımdan diğerlerinden ayrılan özelliği, şehirden yavaş yavaş ayrılmaya başlayan çalışma ve oturma alanları ile şehir alanının genişlemesidir.

2- İkinci safha, endüstrileşmenin ileri derecede gelişmesi ile nitelendirilen kesin bir olaydır. Bu durum, evlerin ve çalışma alanlarının kesin olarak birbirinden ayrılmasına ve eski komşuluk ilişkilerinin yokolmasına neden olmuştur. Ortak çalışma biçiminin ilk ortaya çıkışı, çalışma alanlarının yakınında olmayan evlerin tercih edilmesiyle ilgilidir. Bu gelişmeye paralel olarak, ticarî mal üreten ve üretmeyen çalışma yerleri arasında bir ayırım vardır. Üretim ve uygulama ayırdedilebilmiştir ve gerçek anlamda emek bölünmesi başlamıştır. Çalışma alanı olan "kent'in iş merkezi"nin bölünmesinden, karşılıklı ilişkiye ihtiyaç duyan bürolar arasında özel bir bağ yaratılmıştır. Bir endüstri kompleksinin merkezi yönetimi, bankacılığa, yönetime ve üretim alanlarından çok insanlara ait bir sigortaya sahip olmak zorundadır.

3- Şehir değişiminin üçüncü safhası, kişisel taşımacılık anlamının gelişmesi ve halkın iş yerlerine taşınmasının tam anlamıyla verimli olmasıyla başlamıştır. Bu gelişme sadece artan verimlilikten değil aynı zamanda taşımacılık servislerindeki halk yönetiminin katılımından sonuçlanmıştır. Konut yerlerinin seçimi hızla iş sahalarından ayrılmaya başlamıştır. Bu arada merkezde birtakım hizmet etkinlikleri geliştiği ve önem kazandığı için yakın köylerde şehir dışı evler için yapılan araştırmalar daha da güçlenmiştir. Çalışma ve çalışma alanı, konut seçimine bağlı bir rol oynamaya başlamıştır. Şu anda çalışma ve oturma ilişkisi temel olarak zamanla ilişkilidir (ROSSI,A., 1984).

20.yüzyıl plancıları henüz yapılanmamış bir gelişme tipini tasarlamak için 19.yüzyılın sonuna doğru yönelmişlerdir. Şehirlerin genişlemesi için aşırı bir baskı, plancıları hızlı tasarım kararlarına zorlamaktadır. Fonksiyonel, yapısal ve mali değerler günün önemli konularıdır ve mimarlık küçük bir üstünlüktür (KRIER,R., 1975).

Eğer objektif olan bilim ve insanla ilgili olan özgürlük üzerindeki hayal gücünün kombinasyonu, 19.yüzyıl sonundaki en heyecanlı ve çekici kuramlardan birini kapsamış olsa, binaların formundaki bu tema 20.yüzyılın belirgin simgesini canlandırmada başarısız olamazdı. Heyecan verici imajlar arttıkça, bilimsel kuramlar da artmaktadır. Gelişen ve tarihsel açıdan uygun olan mimarlık bir odak noktası gibi sadece hayal gücü konsantrasyonu için hizmet etmektedir. Yeni mimarlık rasyonel olarak tespit edilmektedir, yeni mimarlığın kaderi tarihsel olarak önceden belirlenmektedir, yeni mimarlık tarihin üstesinden geldiğini göstermektedir, yeni mimarlık çağın ruhuna karşılık vericidir ve sosyal tedaviye aittir ve yeni mimarlık gençtir, kendini yenileyicidir ve yeni çağ tarafından yorgun düşürülmemiştir ve yeni mimarlık aldatmacaya, duyguları gizlemeye, kendini beğenmişliğe, kurnazlığa ve hileye bir son vermek anlamındadır.

Bu tür modern mimarlığı canlandıran sübliminal önerilerden bazılarıdır ve sırasıyla modern mimarlık tarafından canlandırılmaktadır. 20.yüzyıl başlarındaki ütopyanın vazgeçilmez parçası olan Hegel'e yaklaşım en somut biçimde sürmektedir. Tarihsel kaçınılmazlık, tarihi dialektik, tarihteki bütünü ileri derecede açığa vurulması, çağın, soyun ya da insanların ruhudur. Gelişmiş toplum teorisinin ne kadar ortaya çıktığı ve aynı zamanda Fransız ya da tamamen klasik kökenli teori etkilerinin ne kadar az görüldüğü ortadadır. Burke gibi Friedrich Hegel (1770-1831) de rasyonalist tekniğin varlığına yeni yeni yer veren ya da herhangi bir somut imaja son veren materyal analizi ile yakından ilgilenmektedir.

Bununla birlikte Hegel'in tutumuna olan merkezîyetçi yaklaşım kavramı şöyledir: Akıl, kendi kendine kabul edilebilir bir stabiliteye sahip değildir. Akıl, dünyanın hakimidir ve görünüşe göre bütün olayların ilgileri üzerinde ısrar eden mutlak bir hükümdardır. Fakat "anlatım dünyası hem fiziksel hem de ruhsal uyum yapısıdır". "Doğal malzeme evreni ve tarihin manevi evreni vardır". "Dünyanın değişme umudu kalmamıştır. Buna dış koşullar sebep olmaktadır fakat bir Tanrı bu koşulları kontrol etmektedir". Bu Tanrı kendini sadece dış doğada değil aynı zamanda evrensel tarihte daha anlamlı bir şekilde göstermektedir.

Mies Van Der Rohe (1886-1969)'ye göre: "Mimarlık uzayın içine çevrilen bir dönemin aşırı isteğidir: Yaşayan, değişen, yeni"; Walter Gropius (1883-1969)'a göre: "Yeni mimarlık çağımızın kaçınılmaz mantıklı bir ürünüdür"; Le Corbusier (1887-1965)'e göre ise: "Mimarın görevi kendi zamanının yönelimi ile aynı fikirde olmayı içerir". Bu açıklamalar Hegelist kategorilerin ve Hegel Modu'nun tüm düşüncelerini içine sindiren kural ayrıcalıklarından bahsetmektedir. Eğer bu sözler, bu bağlamda yorumlanmamış görünüyorsa, 20.yüzyılın ilk yıllarında ütopyada süregelen durum

gibi Hegel'in tavrını belirtmek için yorumlanabilir. Bu üç açıklamanın herbirinde, karşı konulmaz, zorlayıcı ve mantıksal olan "tarih"; boyut, ağırlık, renk ve doku ile donatılmış birşey kadar gerçek görünmektedir. Bir yandan potansiyel mantığa uygun olarak fiziksel bakımdan toplum kuramının bulunması, diğer taraftan doğal mantığa uygun olarak tarihsel bakımdan toplum kuramının bulunması vardır. Yani daha eski entellektüel bir tarz ve daha yeni tarihi bir biçim vardır. Bu davranışlardan hangisinin daha koruyucu ya da daha köklü olduğunu söylemek oldukça güçtür. Hegel'in ilericiliği, karanlık ve biraz da riyakardır. Gerçekte Saint Simon'un bilim ve laiklik kompleksinden oldukça uzaktır. Fakat eğer insan Hegel'in tarihi dil kavramını kabul ederse, etkileşme hakkında tez ve antitezin ne olabileceğinin farkına varabilir.

Sant'elia (1880-1910)'nın şehri; statik kavramların tarihe karıştığı, özgürlüğün farkına varıldığı; mekanizmanın ruh ya da ruh aracı olduğu, tarihin derinliğinin gösterge olduğu yerdir. Burada çok pekiştirilmiş biçimde gelecekçi şehir için bir nesil tereddütsüz olarak ortaya konulmaktadır. Gelecekçi şehir insanın kardeşliğine sunulmuş bir eser olmadığı için, onu belli bir nitelermeye sokmak gerekmektedir. Gelecekçi şehir aktivist ütopyaaya ait ikonların (imge) ilkidir. Ancak sonradan ortaya çıkan pozitivism, rasyonalizm ve irrasyonalizm gibi ütopik düşüncülerin yanı sıra modernist ve faşist düşünce akımlarında da gelecekçi şehir kavramı hakim olmaktadır (ROWE,C., KOETTER,F., 1983).

Gelecekçi şehrin nitelendirilmesi, modernizmi tarihi bir çerçeveye sokmayı sağlamaktadır. Modern hareketin belirlenmesinden önceki yıllarda yani 1910 yılında mahalle ve sokak ilişkisi içinde bina yapma fikri hakimdir. Şehirlerin oluşumunda Rönesans'ın klasik şehir geleneği etkisini sürdürmektedir. Bu gelenek Endüstri devriminden sonra apartman blokları ve bahçe şehir fikirlerinin etkisi ile yokolmaktadır. Bu dönemde Amerikan, Fransız, Alman ve İngiliz mimarlar şehir planlamasında; bina tipleri, köşeler, yolların biçimlenişi, bulvarlar ve şehrin tarihi boyutları ile ilgilidiler (SHANE,G., 1976).

20.yüzyıl problemlerinin sadece boyutları değişmektedir. Bu çoğu zaman çok üzücü olmakta ve insanı denenmemiş çözümlere ve yanıışlara karşı kesin olarak uyaramamaktadır. İnsanın iki kola ve iki bacağa ihtiyacı olduğu sürece insan vücudu ölçeği, tüm binalar için bir referans ölçeği olmalıdır. Bu sadece merdivenler ve tavan yüksekliği ile ilgili değil aynı zamanda şehir bağlamındaki halka açık alanların tasarımıyla da ilgilidir. Ancak bu konuda 20.yüzyılın başarılı olduğu söylenemez (KRIER,R., 1975).

Mimarlıkta sembolizmin yok olması Giedion'un Uzay Zaman Mimarlık adlı kitabında tanımlanmakta ve bunun kaygı ve üzüntüsü belirtilmektedir. Giedion'un,

1930'ların Le Corbusier'ine ve 1960'ların Jorn Utzon'una taşıdığı meşale şöyle bir umudu ifade etmektedir: "Sembolizmin kaybı belki de sanatsal ifadeye doğru hızla telafi edilebilecektir. Aynı zamanda estetik ve sembolik kategorilerin keyfi karışıklığına karşı dikkatli olmak gerekmektedir. Farklı uzaysal biçimlerin estetik değeri, bir çağdan diğerine çeşitlilik gösteren sembolik açıklamaların ve fonksiyonel endişelerin kendi başına buyrukluğunu göstermektedir" (ROWE,C., KOETTER,F., 1983).

1914 ve 1918'den sonraki fikirler geçmiş düşünmekten ziyade, yeni fikirlerle öncülük etmektedir. Bu dönemdeki şiddetli patlamadan sonra Walter Gropius şunları söylemektedir: "Her düşünen insan, entellektüel hareket değişikliği için gereklilik hissetmiştir". Fakat I. Dünya Savaşı'ndan sonraki gelecekçi (futurist) program geçmişe aitliğini daha hızlı gösterseydi Le Corbusier'in 1933 yılında yaptığı Ville Radieuse'un ifade ettiği gibi temel bileşenler aynı olurdu. Mimarlıktaki biçimsel dil biraz değiştirilirse insan Hannes Meyer (1889-1954) ve Walter Gropius (1883-1969)'un ruh hallerini görebilir, bu biçimsel dil biraz daha değiştirilirse Le Corbusier (1887-1965) ve Lewis Mumford (1895-1990)'un ruh halleri ortaya çıkmaya başlanmaktadır. Modern mimarlığın temelinde yatan, gerçekliktir. Objektif olan mükemmellik, sürekli biçimde rasyonalizmin gösterişi altında bulunmaktadır. Modern şehri destekleyen fikir psikolojiye gereken önemi vermektedir. Frank Lloyd Wright (1867-1959) mimarlar hakkında şunları söylemektedir: "Ben mimarı, Modern Amerikan toplum kültürünün ve şimdiye kadarki uygarlıkların hepsinin kurtarıcısı olarak görmekteyim". Le Corbusier'in şehir plancıları ve mimarlar hakkındaki görüşü ise şöyledir: "Çağdaş toplumun, (şu an o kadar hasta bir durumda ki) hastalığı için doğru reçeteyi, sadece mimar ve şehir plancılarının sağlayabileceğini farketmediği gün, belli biçimsizlikleri olan şu an için, mimar, çalışmaya koyulacak çok büyük bir makina olacaktır".

Bu sözler çok derin çalışmalar sonucu yapılan açıklamaların hâlâ süregelen durumlarından çok daha açıklayıcı güçteki anlatımlardır. Daha açıklayıcıdır çünkü yönetsel bir isteğin niteliğini kanıtlamakta ve mimarın bazı fikirlerini göstererek, dünyanın sonuna olan kaygıyı kanıtlamaktadır.

20. yüzyıl ütopyası, yoğunluğu geliştirdiği için mimarın kendini tertemiz bir yaratık olarak görmesine engel olmaktadır. 1900'lerin başından beri mimari ürünlerin gelişmesine bakıldığında modern mimarların kuramlarının genel doğrultusuna inanıldığı halde, bu kuramların yetersizliği karşısında telaşa düşüldüğü görülmektedir.

1920'lerin ütopyası değişik bir astrolojik kombinasyon altında doğmaktadır. Bir yandan öbür dünyaya ait tahminler ve Batının önüne geçilemeyen yükselişi,

diğer yandan 1000 yıllık bir gelecek, insanın fikirlerle değilse bile kökleşmiş bilinçli alışkanlıkları ile daha fazla ilgili olduğunu göstermektedir.

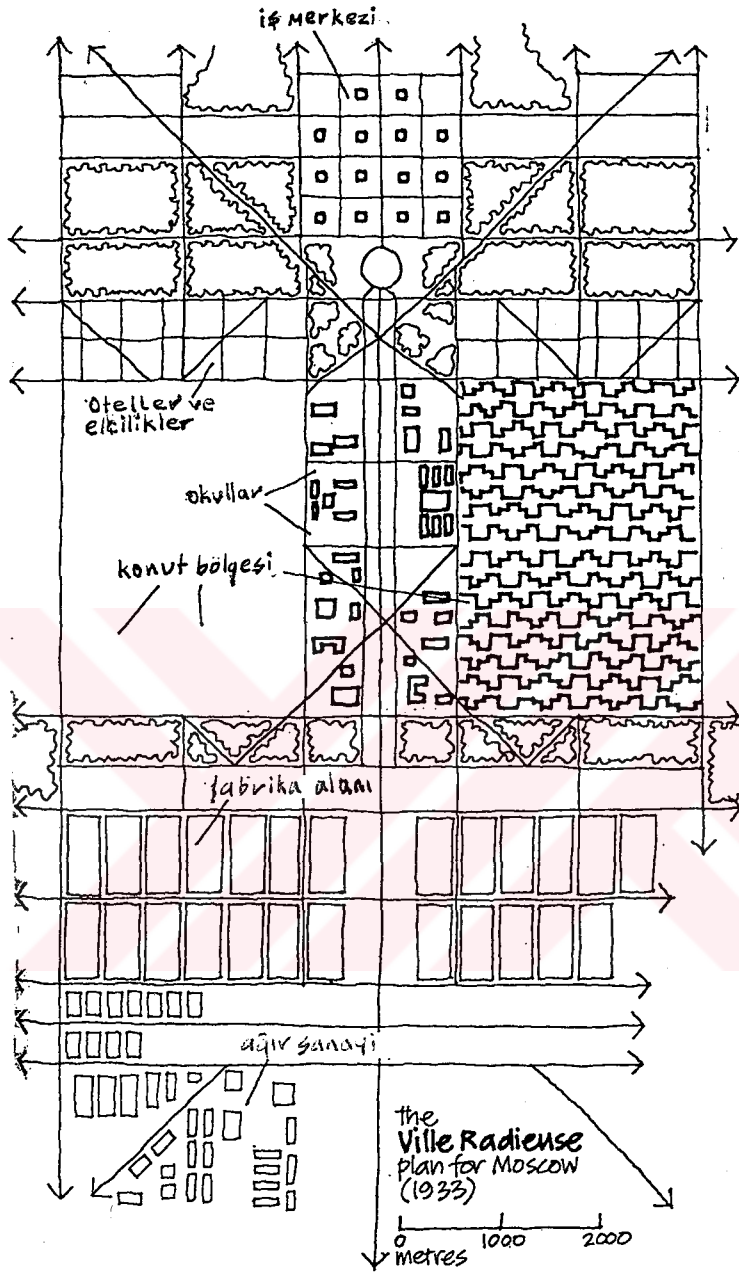
1920'lerin şehirselleşme görünümü ahlaki ve biyolojik problemlerden kurtulmaya yöneliktir. Burada binalar bu sorunun anahtarını ellerinde tutmaktadırlar. Toplum mekanizması; düzelme, tarihe verilen önem ve felaketler arasında bocalamaktadır. Enerji üreten, liberal gelecek kuvveti, romantik ve acemi bir fikir öncülüğü ile modern mimarlığa hız kazandırarak, modern mimarlığın 20. yüzyıl içerisinde bir ışık gibi girmesini sağlamaktadır. Bu ışık zayıflamasına rağmen, toplumun mutluluğu ve yapısı ile bağlantılı ciddi bir çaba olmaya devam etmektedir. Bu ışık aynı zamanda sınırlayıcı ve tek yönlü bir bakış açısına sahiptir. Bu durumda yüzyıllardır süregelen ütopyanın yükselişi ve düşüşü görülmeli ve bu açık seçik ortaya konulmalıdır.

Büyük bir gelişme gösteren bilim-kurgunun yarattığı sonuçlar ister sistematik olsun ister yeni gerçekçi olsun genellikle bağlama aldırılmaz bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu durum Ville Radieuse'de açıkça görülmektedir. Bu projede sembolik ütopya aittir birtakım modeller kullanılmış, gelecekçi düşünülmüş ve varolan şehirlerden soyutlanılmıştır (Şekil 2-17). Bilim kurgunun ortaya çıkardığı bu problemleri azaltabilmesi oldukça zor görünmektedir.

Archigram grubu ise geleceğin pitoresk imajlarını yaratarak planlı olmayan rastlantısallıklar, mutlu düzensizlikler, çok tiz renk uyumları ve enerjik değişimlerle bir uzay çağı parlaklığı sağlamaktadır. Archigram imajları 1930'ların şehir modelinin bulunduğu ideal bir boşlukta görünmektedir.

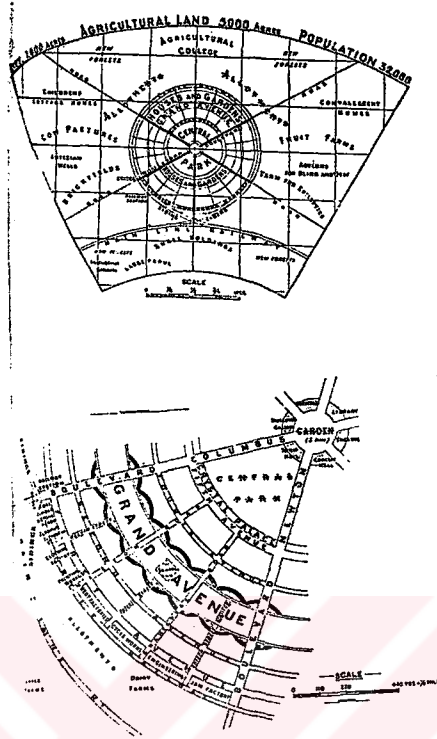
Modern şehrin amacı, soylu vahşi haline dönüşen insana uygun bir ev yaratma düşüncesidir. Planlanan modern şehir, sürekli değişim halinde olan bir şey olarak düşünülebilir. Bu düşünce, bozulmamış bir doğal yapının yeniden kurulmasına neden olmaktadır. Modern fonksiyonel planlama, kendini diğer planlama türlerinden her boyutla uyum gösteren yapılar oluşturarak, ön ve arka arasındaki aşırı farklılığı kaldırarak, her tarafla eşit ilgilenecek ve görüntüsel bir bütünlük oluşturarak ayırmaktadır. Bunun için belli başlı kriter dürüstlük ve sağlıklı korumadır (ROWE,C., KOETTER,F., 1983).

19. yüzyılda endüstri binalarında mimarlık kanunları ve uyumlu şehir tasarımı pek önemli değildir. Mühendislik ve teknoloji alanındaki endüstri binalarının 19. yüzyılda gösterdiği başarılar, 20. yüzyılın başlarındaki modern mimarlık için gerekli hızı sağlamıştır.

Şekil 2-17. Ville Radiense, Le Corbusier, 1933

Le Corbusier 1992 yılında 3 milyonluk bir şehir şeması planlayarak hız kazanan modern mimarlıkta önemli bir adım atmıştır. Burada Le Corbusier tarafından projelendirilen yaşam niteliği Ebenezer Howard'ın fikirlerine uyum göstermekte fakat bütün ölçüleriyle uymamaktadır (Şekil 2-18) (KRIER,R., 1975).

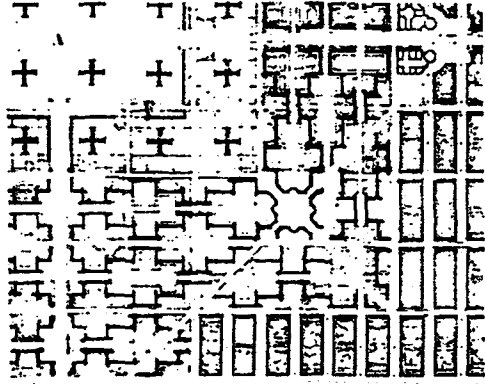

Şekil 2-18. Howard'ın bahçeli evler sitesi vaziyet planı ve iskan mahallesi detayı

Ortodoks modern mimarlar, soyut düşünce ürünü olan tepkisel binaları reddetmektedir. Bu yüzden uluslararası stilin şehrsel yetenekleri sınırlıdır. Le Corbusier'e göre: Evrensel tipler için yaptığı biçimsel araştırma, kişisel eserler yaratan ortodox modern mimarları ve plancıları, yeni ve eski binaların karşılıklı ilişkilerinde ortaya çıkan başarısızlıklardan sorumlu tutmaktadır. Şehir değerlerinin gelişen hiyerarşisinin ve tanımlanmamış, karışık modern şehir biçimlerinin belirlenmesi, şehir tasarımına olan genel yaklaşımı, özel yaklaşımdan ayırmaktadır (STERN,R., 1969).

Le Corbusier'in 1920 ile 1940 yılları arasındaki plan çalışmaları incelenirse hepsinin ilk çıkış noktasının aynı olduğu görülmektedir. Sırasıyla tüm planlar ,bir öncekinin devamı, aynı zamanda geliştirilmiş ve tamamlanmış biçimidir.

Le Corbusier 1922 yılında yaptığı 3 milyonluk şehir tasarımında Howard'dan esinlenmiştir (Şekil 2-19).

Şekil 2-19. 3 milyonluk çağdaş bir şehir projesi, Le Corbusier, 1922

1925 yılında Paris için hazırladığı yeni merkez şeması Plan Voisin adıyla bilinmektedir. Meslekdaşı ve kardeşi Pierre Jeanneret ile birlikte gerçekleştirdiği bu planda 3 milyonluk çağdaş şehir planından esinlenmiştir (Şekil 2-20).

Şekil 2-20. Paris merkezi için yapılan 'Plan Voisin', Le Corbusier, 1925

Projenin ölçeği Paris'in önemine ve büyüklüğüne uymaktadır. Yüksek yoğunluklu şehir merkezi kavramı, II. Dünya savaşından sonra olumsuz yönlerini ortaya çıkarmıştır. Paris bu savaştan sonra yokolmuştur. Bu şemanın temelini oluşturan çok aşırı soyut bir tasarım, ne yazık ki şehir düzensizliğinin salgın bir hastalığını yaratmıştır. Bir yandan mekansal bir kaygı duyulurken, diğer yandan tamamen fonksiyonel olan düşünce şehrin aşırı derecede merkezileşmesini engellemektedir.

Le Corbusier'in yine Pierre Jeanneret ile birlikte 1929 yılında yaptığı Mundaneum projesinde merkezi organizasyonun arkasındaki fikir, yüksek olmayan strüktürlerle çevrili bağımsız anıtsal binalara dayanmaktadır (Şekil 2-21).

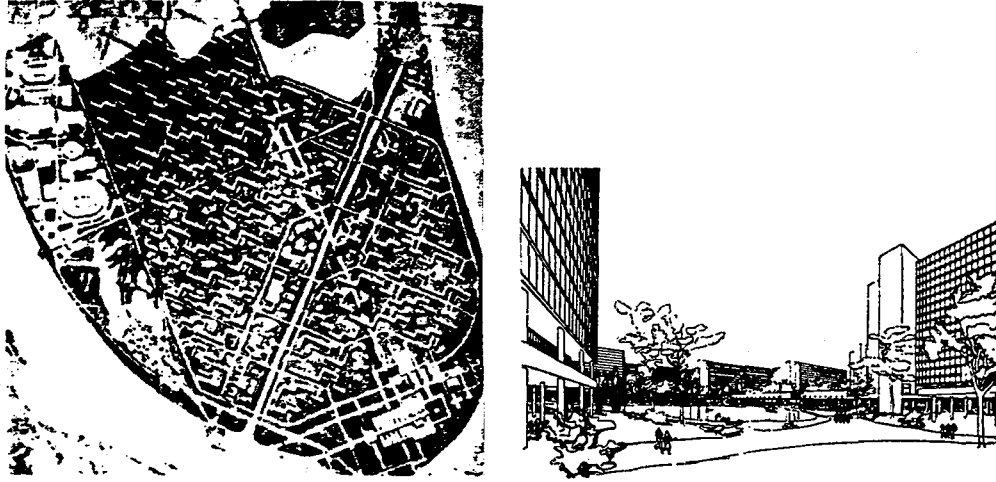

Şekil 2-21. Dünya Şehri "Mundaneum" projesi, Le Corbusier, 1929

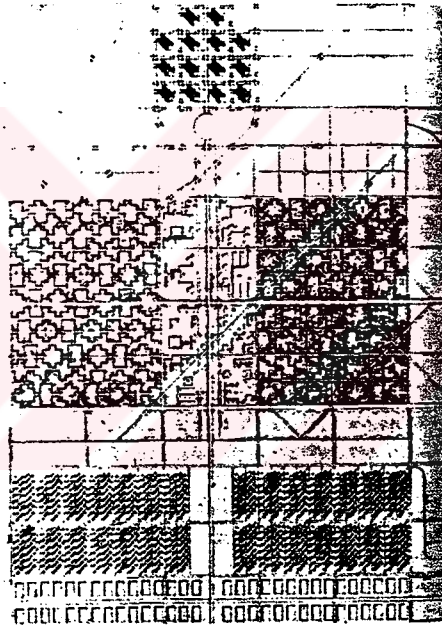
Burada Roma hamamları ve Palladyen villalar ile doğrudan doğruya bir tipolojik ilişki bulunmaktadır. Le Corbusier şehir tasarım projelerinde basamaklılıktan uzak durmaya çalışmaktadır. Tamamıyla modern şehir planlamasının ilerisindeki en önemli durumları gerçekleştirmekte ve bunlar devamlı olarak en çekici ve kesin biçimde uygulanmaktadır.

1933 yılındaki Antwerp şehri gelişme planını da Pierre Jeanneret ile yapmıştır (Şekil 2-23). Bu projenin arkasındaki temel kuram da 1922 ideal şehir planında uygulanan ve hâlâ geçerli bir kanıt olan çatı bahçeleridir. Eğer bu uzaysal tip geniş bir ölçekte tekrarlanırsa her kişisel mekân kendi önemini kaybeder ve oturanlar yönlerini güçlkle bulurlar.

1933 yılındaki ideal şehir planı 1922 yılındaki planın değiştirilmiş bir versiyonudur (Şekil 2-23). Politik ve yönetsel merkez şehrin baş tarafına itilmiştir. Bu plan 1952 yılındaki Chandigarh projesi için tekrarlanacaktır (Şekil 2-24). Kültürel ve ticari aktiviteler, dip kısımdaki endüstri bölgesi ile konut alanları tarafından kuşatılan kompleksin kalbinde yer almaktadır. Bu planda şehir anatomisi fonksiyonel bileşenlerine doğru bozulmaktadır. Bu fonksiyon bölümleme teorisi, şehir yaşamı üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Sanat binaları genellikle merkezde bir araya getirilmiştir.

Şekil 2-22. Antwerp şehrini genişletme projesi, Le Corbusier, Pierre Jeanneret, 1933

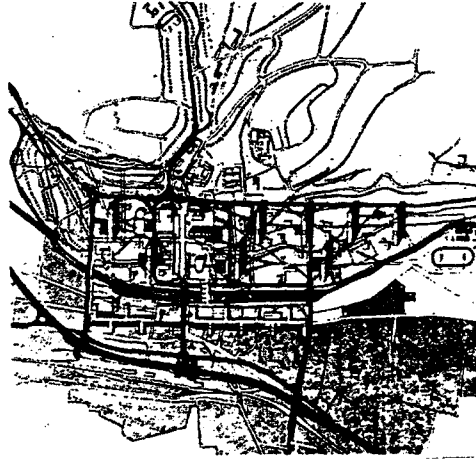

Şekil 2-23. İdeal Şehir Planı, Le Corbusier, 1933

1974 yılında ise Le Carbusier 1925 yılı Paris Projesinin yeniden çalışması için şemalar üretmiştir. Bu şemada çapraz biçimli kule bloklar ve Y şeklinde kalın dilimli bloklar yer almıştır. Burada Le Corbusier'in kaygısı ile şehir mekânı yüzeysel bir hal almıştır (Krier,R., 1975).

Birincisinden 35 yıl sonra Londra'da yapılan 1945 yılı CIAM konferansında, organizatör Sert'in endişesi şehrin kalbi veya çekirdeği ile ilgilidir. Bu konferansta, bütün kent planı çalışmalarının, modern hareketin radikal sadeleştirmelerinin etkisi altında yapıldığından bahsedilmektedir. Sert ve Rogers Akdeniz'in bağlamsal gele- neğindeki meydan ve halka açık alanları savunmuşlardır. Le Corbusier ise bu

konferansta Brezilya'daki zeplinlere ve kültür çatışmalarına değinmiştir. Bununla birlikte "Team X" farklı bir şehir oluşum endişesi ortaya atınca geleneksel şehir tasarımı tartışmasına 9. CIAM konferansında birdenbire son verilmiştir (SHANE,G., 1976).

Şekil 2-24. Chandigarh'e geliştirme projesi, Le Corbusier, 1952

Le Corbusier'in oranlı planlarındaki tekrar 1960'lardan sonraya rastlamaktadır. Grid sistem, teraslama ve ayrı kule bloklar, şehir tasarımında çok önemli bir yer tutmaktadır. Grid sistem tarafından oluşturulan sokak ve meydanlar, başlangıçlarından beri, şehir planlamasının en temel elemanları arasında bulunmaktadır. Le Corbusier'in şemalarındaki şehir boşlukları, geleneksel anlamda, araç ve yayalar için çok katlı sirkülasyonlar olarak tasarlanmaktadır. Demir parmaklıklı yerel alanlar trafikten ayrı olmasına rağmen bu biçimlerin işlemediği ortaya çıkmıştır. Teraslama grid sistemden gelişmiştir. Açık alanlar, oturma alanları, sokak ve avluları içeren çok sayıda alandan oluşmaktadır. Teraslama ve grid sistemin şematik tekrarı, tartışmalı planlardır. Çünkü her ikisinde de yayaların yönlenmesi güç olmaktadır. Ville Radieuse gibi mükemmel fonksiyonlu ünitelere sahip binalar, şehir planının mantığından ve mekânsal oyunlardan koparılmıştır. Bu nedenle bu ünitelerin kişisel gereksinimlerini karşılamak kolaylaşmaktadır.

Camillo Sitte için sadece şehir mekânının kapalı sistemleri bir gerçeklik teşkil etmektedir. Corbusier'e göre ise "Mimari stil bir dekoratörün düşünce tarzından daha fazla bir şeye sahiptir. Geçerli binalar, açık alanlarda oldukça farklı gelişmelere yol açmaktadırlar." Bununla birlikte şehirsal alana uygulanan açıklık tartışılabilir bir estetik kavramdır. Mies Van Der Rohe, kendini kişisel strükture ve onun özel problemlerine adanarak, az sayıdaki şehir planlama projelerinde şehir mekânını ihmal etmiştir (KRIER,R., 1975).

Voisin Planının aşırı büyümesinin eleştirisi şöyle yapılabilir: Şehri yeniden

inşa etmek için şehrin her bölümünün sırayla yok edilmesi gerekmektedir. Scully'nin belirttiği gibi şehir tasarımının bu katalizmik görüntüsü çalışamaz. Scully'nin tahminine göre bu planların hepsi amacına varmadan yok olmaktadır, çünkü manevi bakımdan savunulamadığı gibi aynı zamanda eskimiş planlardır. Alışılmış modern mimarlığın, şehirleri ve geçmiş mirası yok etmesine izin verilmemelidir (STERN,R., 1969).

1960'larda şehir fonksiyonlarının belli ayırımlarına karşı büyük bir tepki dalgası bulunmaktadır. Dükkan ve bürolardan başka birşey içermeyen şehir merkezleri çalışma saatleri dışında terkedilmekteydi. Şehir dışındaki kenar mahallelerde oluşturulan yeni konut alanları kötü banliyölere dönüşmüştür. Bu savurganlıklar 1980'li yıllardaki ölü bir sonu sembolik olarak göstermektedir. Bu önerilerden 1 ya da 2 tanesi, Rönesans ütopyasının estetik niteliğine sahip olmayan fikirlerin son bulduğu şüphesini taşımaktadır. Şehir yaşamını biçimlendiren ve kontrol edenin plancılar olmadığı anlaşılmaktadır. Şehircilik sadece yüksek yoğunluklu binalarla yaratılamaz ve büyük harcamalar olmadan da gerçekleştirilemez (KRIER,R., 1975).

Amerika'da da 1950'lerde ve 1960'ların başında şehir yenileme ekonomik sebeplerden dolayı istismar edilmiştir. Planlamanın yerini buldozer almıştır. Planlama, merkez şehir perakendecileri, banliyöler, bankerler ve gerçek mülk sahiplerinin yararına eski-yeni ilişkisi etrafında dönen bir araç olmuştur (STERN,R., 1969).

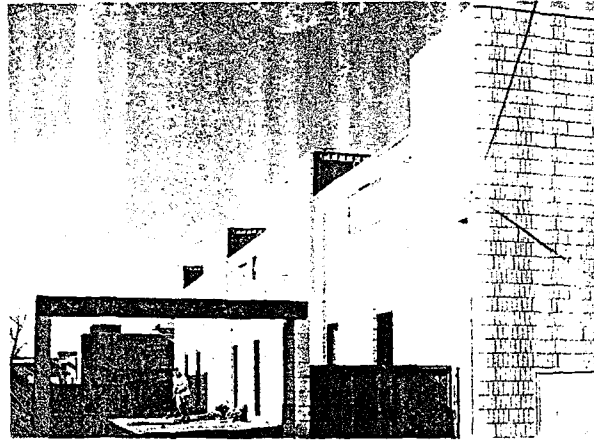
Federal hükümet şehir gelişmesi üzerine ağırlığını koyarak özel sektörü destekleme yoluna gitmiştir. Hem Avrupa hem de Amerika'da tasarımcılar için bir model teşkil eden 1920'lerin Avrupalı şehir düşünceleri, hükümeti şehir tasarımı için tek sorumlu görmektedir. Böylece 1950'lerde Amerikan hükümeti modern mimarlığı, Amerikan şehirlerine getirmiştir. Bununla birlikte bazı çevreler modern hareket şehirciliğini büyük ölçekteki mimarlık olarak düşünmektedirler. Aldo Rossi "ev küçük bir şehir, şehir büyük bir evdir" görüşünü savunmakta, Burnham ise mimarın rolünün, şehir tasarım şeması üzerinde pek çok tasarımcının stratejisi ve yönetimi olarak ele almaktadır. Fakat gerçek modernistler bu fikirlerin karşısında yer almaktadırlar (BROWN, D.S., 1990).

Yine aynı dönemde yani 1950 ve 60'larda İsveç'te ev standartlarını geliştirmek için otoriteler büyük bir istekle şehir planlamasına karışmışlardır. Kısa vadeli, nicel olarak ölçülebilen gelişme modellerine başvurarak, uzun vadede bir şeyler yapmaktan kaçınmışlardır. Bu durumda bölgesel toplulukların nitel kaynaklarıyla ilgilenmemişlerdir. İsveç'te bu dönemde şehir hükümetleri mevcut şehir sistemini geliştirmeye ve ayrıca yaşam koşullarını ulusal ekonomi doğrultusunda ilerletmeye çalışmışlardır (KAZEMIAN, A.R.,1991).

Görüldüğü gibi II.Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da ve Amerika'da şehir-cilik konusundaki esas sorun konut sorunu olmuştur. Ülkeler bozulan ekonomilerini düzeltmek, yıkılan şehirlerini yeniden kurmak için kısa vadeli pratik çözümlere yönelmişlerdir.

Le Corbusier ise "şehirselle fonksiyonalizme" dayanarak, yönlendirilmiş bir ekonomik gelişmenin şehircilik sahasına girmesini sağlamıştır. Taylor ve Fayol'un çalışmalarından sonra ortaya çıkan bilimsel organizasyon prensipleri, zamanla bütün şehirselle organizma kademelerinde uygulamaya konulmuştur. Birçok ülkelerde ekonomik ve sosyal planlamayı tespit etmek için uzun vadeli öngörü metodları araştırılmıştır. Organizatörler ve plancılar, ortak hayatın, mevcut organizasyon eksiklerini ve olumsuz taraflarını ortaya çıkarmışlardır. Kamu kuruluşlarının optimal randıman şartlarında işleyebilmeleri için şehir ve kırsal alanların düzenlenmesinde bilimsel organizasyon prensiplerinin tatbik edilmesi gerektiğini ortaya koymuşlardır (ÇUBUK,M. 1968).

Amerika ve Avrupa'nın şehircilik kuramları, birtakım biçimler ve önyargılarla birbirlerini etkiledikleri için pek çok ülkede birtakım zorlamalara sebep olmaktadır. Şehirselle planlama dilinde birtakım biçimselle kaygılar ve önyapılardan kurtulmak gerekmektedir. Şehircilik ve mimarlık konusunda duyulan endişeler bu zorlamalardan kaynaklanmaktadır. Bu konuda Carlin Milard şöyle söylüyor: "Ben uzun süredir bir binanın, uygun şekilde yerleştirilmesi kadar uygun olmayan şekilde de yerleştirilmesini merak etmişimdir. Bir binayı ihtiyaç duyulduğu gibi ama orada bulunan daha önceki ortama da kusursuz biçimde uyum sağlamasını nasıl organize edebileceğimi düşünmüşümdür. Amacımız bir ortamın elemanı olabilecek ama kendine has özellikleri de bulunacak bir organizasyon planıdır. Columbus Mall evleri böyle bir yaklaşımın yenileme ve kaldırma sistemiyle binaları çeşitlendirdiği bir örnektir (Şekil 2-25)".

Şekil 2-25. Columbus Mall Evleri, Connecticut, 1965.

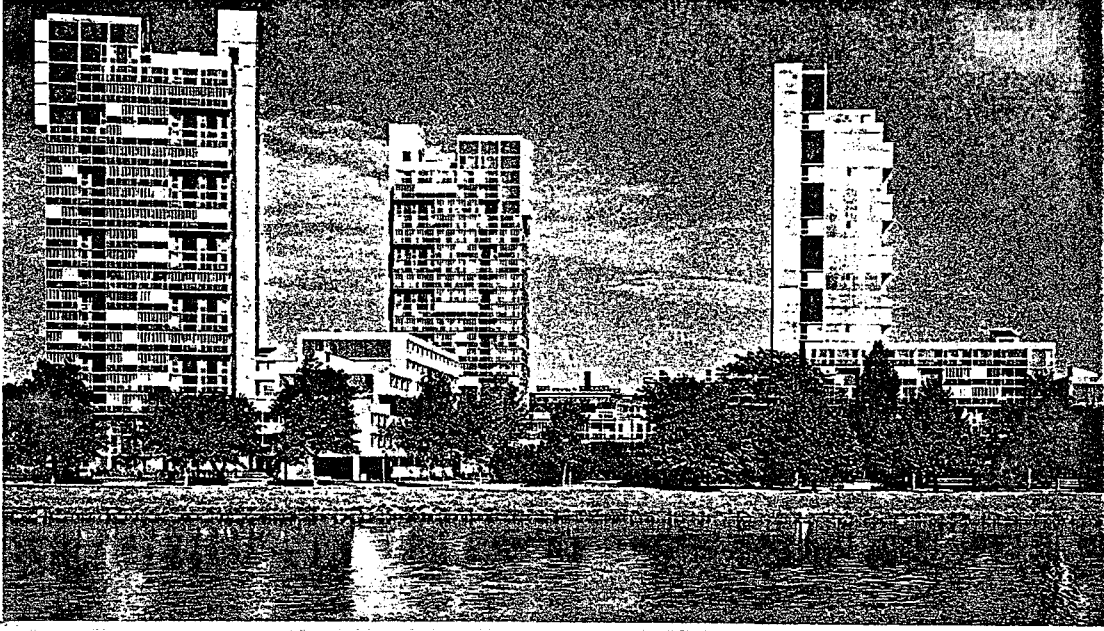
Bu konuda Robert Venturi'nin görüşü ise şöyledir: "Meydan zorlamaları aslında Amerikan değildir. Amerikalılar bir meydana otururken kendilerini rahatsız hissederler. Amerikalıların evle ya da hafta sonu gezileri ile ilgili daha farklı düşünceleri vardır. Biz şehirde açık alanları tercih ederiz. Manhattan dışındaki şehirlerimiz ancak, parklarda, çağdaş olmayan ıssız yerlerde ve banliyöler etrafında açık alanlara sahiptir. Bu meydan zorlamaları yıkıcı bir istek ile ilişkilidir. Sadece kırsal kesimde değil aynı zamanda şehirlerde yerleşme isteğini de içermektedir." Wolf Von Eckardt ise bu konuda şunları söylemektedir. "Şehirlerin çok kalabalık olduğu ve açılması gerektiği fikri mevcuttur. Son zamanlardaki mimarlık ve şehir tasarımı aşırılığa kaçmaktadır. Sonuç şudur: Bu moda şehri soyutlamaktadır. Şehir ağır ağır ve az çok ayaklanarak, sezgiyle tasarlanmış hatta rasyonalize edilmiş şekildeki benzer imajların yerini almaktadır. Bu durum yüksek ve alçak strüktürün karmaşık bir yığını yaratmaktadır."

Yüksek kule blokları inşa etmek için yapılan zorlamalar, en az meydanlardaki zorlamalar kadar yıkıcı niteliktedir. Le Corbusier'in Voisin planından beri modern planlama teorileri kilitlenmiştir. Bu plan, çevresel elverişli koşullarda yüksek yoğunluğu sağladığı için ilk sav olarak oldukça önemlidir. Bazı projeler, bir işaret noktası olmaktan çok, duvar etkisi veren binaların sağlayabildiği mekânsal tanım ve çevreleme hissini kaybetmeden yüksek yoğunlukta bina inşa etmenin mümkün olduğunu önermektedir.

Kule kullanmadan yüksek yoğunluklu şehir evlerine iyi bir örnek Harvard Üniversitesi'ndeki evli öğrenciler için Sert Jackson ve Gourley'in yaptığı Francis Greenwood Peabody sıra apartmanları projesidir (Şekil 2-26).

Bu projede çeşitli yüksekliklerin birbirine köprülerle bağlanmış kalın dilimleri oranlı avluları tanımlamaktadır. Bu avlular, çevredeki sokakların tanımına zarar vermeden, oturanların gereksinimi olan özel çevreleme hissini vermektedir (STERN,R., 1969).

9. CIAM konferansından itibaren modern mimarlar şehir bağlamı tartışması için bir dili hafızalarından silmişler ve bu arada bir terimler sözlüğü hazırlamışlardır. Böyle bir sözlük kontext (bağlam) sözcüğü ile başlayabilmektedir. Bağlamcıların üzerinde durdukları konu, tanım ile tasarımın uyum içinde olması, birbirlerine cevap vermesi ve çevresine uygun olmasıdır. Bu durum sokak şemasında ya da yeni bir yaklaşımda mutlak bir modeli tamamlayarak sağlanabilir. Şehir modellerinin bu değerlendirmelerinde kesin olan şey, şekil ve zeminin çift anlamı olan Gestalt'dır. Her iki şekilde de ele alınabilen bu model, (dolu ya da boş, siyah ya da beyaz) şehir mekânına bağlamsal yaklaşımların bir anahtarıdır (Şekil 2-27).

Şeki 2-26. Evli üniversite öğrencileri için apartmanlar, Harvard Üniversitesi, 1964

Şekil 2-27

Bağlamsal yaklaşımda uygulanan Gestalt modeli ile sokakların biçimsel modeli ve halka açık alanlar rahatlıkla okunabilir ve sınıflandırılabilir. Oysa modernist yaklaşımda uygulanan Gestalt modelinde boşluklar çok sistematik ve belirgin değildir. Doluluklar (binalar) devamlılığı olmayan, uzaysal mekândaki noktalar olarak kavranmaktadır.

Bağlamsal düşüncedeki mimarlar figür ve fon yüzeyi ile ilgilenmektedirler. Bu karşılaştırılabilen bir çift zihinsel dalgınlıktır. Düzenli ya da düzensiz, biçimli ya da biçimsiz, tek tip ya da çeşitli olarak sınıflandırılabilirler. Her figür bir fon, her zemin ise bir figür olarak göz önüne alınabilmektedir. Her belirli alan, belirli bir modele sahiptir. Böyle bir alanın kendi merkezi ya da merkezleri vardır ve tamamıyla yayılan bir şeye ya da desteklenen bir dokuya ve açıkça tanımlanan bir sınır çizgisine sahiptir. II. Dünya Savaşı'ndan önce bir alt kültür olarak bulunan bu dil savaştan sonra yokolmuştur. Bu bağlamcı geleneği yeniden yaşatmak için ilk çabalar 1963 ile 1967 arasında Cornell Üniversitesi tarafından yapılan çalışmalarda ele alınmıştır. Bağlamsal geleneği yeniden canlandırmaya çalışan bir diğer çaba aynı sıralarda Rogers'in yönetiminde toplanan Gregotti ve Rossi'nin tartışmalarında da görülmektedir. Gerçekte İtalyan Çalışmalarını Amerikan çalışmalarından ayıran bu temel ve çok büyük endişelerdir. Hem İtalyan hem de Amerikan okulları inşaat, tipoloji, bağlam modelleri, genel mekân hiyerarşisi ve sonuçta şehir projelerine önem vermektedirler. Cornell okulu ise şehir idealleri ve bozulması üzerinde durmaktadır. Schumaker, Cornell'de Mund (Dünya) projesinde dönemin, düz çizgi tasarım süreçlerini tanımlamaktadır. bu süreçte ilk adım biçim ve zeminin polarizasyonudur. İkincisi ideal çekirdeklerin ve alanların saptanması üçüncü adım ise ilk iki adımın ortasının bulunması, birleştirilmesi ve toplanmasıdır. Bu üçüncü aşamada şu işlemler gerekmektedir.

1- İdeal tiplerin ve konfigürasyonun deformasyonu olan çok fonksiyonlu, geometrik binalarda birleşim yerleri ve bunların çözümleri.

2- Üst üste gelen alanların tanımı, bazı modellerin temizlenmesi ve desteklenmesi.

Koyu bir modernist olan Mies Van Der Rohe'nin "az çoktur" sloganına Robert Venturi'nin "az sıkıcıdır" sloganıyla karşılık vermesinden sonra 1972 yılında yeni bir grup, "Beyazlar" ya da "New York beşlisi" adıyla kurulmuştur. Bu beşli Peter Eisenman, Michael Graves, John Hujduk, Richard Meier, Charles Gwathmey'den oluşmaktadır. Bu beşlinin esas çabalarında modernizmin temel kabullerini bozmak vardı. Bu beşliye göre doğru olan yol, ilk prensiplerin başlangıcında bulunabilir. Beyazlar'ın düşüncesi bütün puristlerin, Le Corbusier'in yalınlığına dönmek ve

belirtmiş oldukları yörüngeyi keşfetmekti.

1973 yılında Venturi taraftarı ya da Pop mimarlar planlama alanında Beyazları tutmuşlardır. Bu mimarlar mimari forumda "5 üzerindeki 5" olarak adlandırılmışlardır. Venturi'nin kanatları altındaki 5 mimar Moore, Stern, Jaquelin Robertson, Allan Greenberg ve Romaldo Giurgola'nın amacı 5 mimarları yeniden canlandırmaktı. Bu beşlinin önderi olan Robert Stern Colin Rowe'u 1920'lerin sera estetiğindeki tutucu bir mimar ve Le Corbusier'in tartışılan felsefesinin görüşüne sadık bir mimar gibi tanımlamaktadır.

Amerikan mimarlığının geleceği, Beyazlar ve Pop mimarlar ya da Venturi taraftarı ve Yale Philadelphia Ax'ı arasındaki mücadelede asılı kalacak gibi görünmektedir.

Sonraları bazı mimarlar daha yalın olan Griler'e katılmışlardır. Böylece Grilere karşı Beyazlar savaşı başlamıştır. Üniversitelerde de beyazlar ve griler oluşmuştur. Her iki grupta da modernizmin prensiplerine çok sıkı bağlananlar bu kargaşada kaybolmuşlardır. Bütün bu hareketler içerisinde rasyonalistler doğmuştur. İtalyan olan Aldo Rossi rasyonalistlerin başını çekiyordu. İspanyol Ricardo Bofill ve Lüksemburg'lu iki kardeş Leon ve Robert Krier de bu rasyonalistlerin önde gelenleriydi. Rasyonalistler de beyazlar gibi modernizmin en doğru ve kaçınılmaz yolunun ilk prensiplere geri dönmek olduğunu inanmaktaydılar. Fakat rasyonalistlerin beyazlardan ayrıldığı nokta beyazların yeterince geriye gitmedikleriydi. Çünkü rasyonalistler en azından 18. yüzyıla dönmeyi istiyorlardı ve Rönesans'ın başlangıcına geri dönmek onlara daha da cazip gelmekteydi. Rasyonalistler 19. yüzyıl öncesinin binalarını yapmak istiyorlar ve endüstri devrimi öncesine ve kapitalizm öncesine dek ulaşmayı amaçlıyorlardı (WOLFE,T., 1981).

Akılıcılar (rasyonalistler) ve bağlamcılar arasındaki farkın açığa çıkması tarih çalışmalarının içerisinde görünmektedir. Modern hareketin işlevciliği eski şehirlerin terkedilmesini savunmaktadır. Akılıcılar (rasyonalistler) burada fonksiyonalizm geleneğinden ayrılmaktadır, çünkü akılıcılar varolan şehirlerin çözümlerini ve biçimsel tarihi dili yeniden canlandırmak istemektedirler. Akılıcılar tarihi inkâr etmek yerine eski biçimleri ve tipleri kabul etmeyi, öncelikle sadece benzetme ve örnekleme yoluyla bu biçimleri tasarlamayı amaçlamaktadırlar.

Bağlamcı Amerikan vurgusunda ise geleneğin hayatiyeti ve sürekliliği üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamsal görüşte tarihi şehir sadece materyallerden oluşmamıştır. Fakat tarihi şehir, insanın ütöpik istek ve başarısızlıklarının ve bu isteklerinin günlük görgül deneyimlerle bozulmasının bir tarihidir. İstek ve gerçeklik arasındaki ince bir denge ve bölgesel dil bu tarihi yeniden canlandırmaktadır.

Hafıza, zaman ve kültürün daha geniş bir bağlamını içeren bağlamcılığın sonraki gelişmesi, geleneği zenginleştirmekte fakat önceki teknik problemlerden çözülmeyenleri ortadan kaldırmamaktadır. Geçici (taklit) olarak kolaj ile kaygı bir başlangıç olmasına rağmen bunların arasında şehrin biraraya gelişi, kombinasyon teknikleri ve geometrinin daha etkili birleşme yolları acil ihtiyaç teşkil etmektedir. Diğer bir konu, çeşitli parçalar veya bir şehrin alanları arasındaki etkileşim ve ilişkilerin incelenmesine gerek duyan şehir modellerinin birleşik mantığıdır. "Tercih edilen" doğrultuda ve farklı alanların bağlantısı ve eklenmesine yardımcı olacak çeşitli parçaların, aynı zamanda geometrik koordinasyon problemleri de bulunmaktadır (SHANE,G., 1976).

Teknoloji, bilim ve felsefe konularında meydana gelen gelişmeler bu konularda çok kısa sürelerle çok değişik görüşler ortaya atılmasına neden olmuştur. Özellikle bilim felsefesine bağlı olarak mimarlıkta da çeşitli ütopyaalar aynı dönemlerde birbirleriyle çelişki yaratacak şekilde ortaya çıkmaktadır. Comte pozitivistlikten sonra ortaya çıkan "mantıksal pozitivistlik" ya da "neopositivistlik" düşüncesinin taraftarları Schlick Carnap, Ayer ve diğerleridir. Pozitivistliğin mantığı şöyle işlemektedir: İnsanların entellektüel tarihinin nihai aşaması "pozitivist" veya "bilimsel dönemdir. Pozitivist anlayışa göre, bilimin doğruları evrensel doğrulardır; bilim dışı herşey lanetlenmelidir; çünkü yanlışdır. Doğru tektir, o da bilimin doğrusudur. 20. yüzyıldaki rasyonalist geleneğin öncülerinden olan Karl Popper bu noktada pozitivisttir. Popper, bilimsel dönemin insanlık tarihinin nihai aşaması olduğu konusunda Comte'u onaylar. Bilim, varolan bilgi edinme yolları içinde en ideal yoldur ve bilimsel bilgi evrensel (ideal) bilgidir. İnsanlık, bilimin doğrularını kabul etmeli ve tek bir dünyaya görüşü (bilimsel dünya görüşü)'nde birleşmelidir. Hakikat bu kadar apaçık iken, kendi ideolojilerinin dinlerinin, geleneklerinin ve mitlerinin ortasında yaşamaya devam eden insanlar ve toplumlar, tarihin seyir defterini doğru okuyamamışlardır ve yanlış anlamaktadırlar. Popper'in mantığı budur (ARSLAN,H., 1992-I).

Ancak Popper'i mantıksal pozitivistlerden ayıran, mantıksal pozitivistliğin, varsayımından türetilmiş ifadelerle uyumlu gözlemlerin, bu varsayımın en azından güvenilirliğini artırabileceğine inanmasıdır. Popper bu konuda pozitivistlerden ayrı düşünür. Popper'e göre doğruyu bulmanın yöntemi yoktur ve her yol geçerlidir. Bu konuda irrasyonalistlerle aynı fikirde olan Popper'i, irrasyonalistlerden ayıran başka bir konudur. Bu da bulunduğu iddia edilen doğruların nasıl sınanacağı sorunudur. Popper, kuramsal ifadelerin doğrulamalarının imkânsız olduğunu göstermiş olan Hume ile aynı fikirde olduğundan, bilgi büyümesini yalnızca yanlışlama yöntemi ile yanlışların eklenmesine bağlamaktadır (ŞENGÖR,C.A.M., 1992).

20. yüzyılda büyük bir tartışma yaratan pozitivist ve rasyonalist geleneğe eklenen irrasyonalist geleneğin öncüleri ise M.Polanyi, Thomas Kuhn ve Paul Feyerabend'dir. Pozitivist gelenek, doğa bilimlerinin tümevarımcı ve rasyonal yöntemlerle işgördüğünü savunmaktadır. Aslında bir irrasyonalist olan Feyerabend'i irrasyonalist geleneğin diğer düşünürlerinden ayıran ve Feyerabend'i Feyerabend yapan ilkesi şudur: "Herşey mümkündür". (Anything goes) (ARSLAN,H., 1992-II).

Demokrat olmak için relativist olmak gerekir. Relativist birden fazla doğru olabileceğini düşünen kimsedir. Feyerabend relativisttir. Popper ise "mutlak" anlamda doğruya inanır. Bu nedenle demokrat sıfatı Feyerabend için kullanılmaktadır. Çünkü Feyerabend bilimi lanetlemez; diğer geleneklerle dünyamızda, bilimle birlikte yaşama hakkı tanınmasını ister (ARSLAN, H., 1992-I).

1970'lerden sonra Avrupa'daki politik etkiler, dünya strüktürünü uyandıran mimarlığın içine doğru sızıp saldırmaktadır. Devletler kötü niyetli bir doğa gibi şehirleri tahrib etmeye başlamaktadırlar. Ortaklığın kurumsallaştırıldığı ve kanunlarda kutsal bir şey gibi saklandığı şehirlerde, mimarların durumu gittikçe kötüye gitmektedir. Mimar resmi kurumlar ve kanunlar arasında bir sandöviç gibi ezilmekte ve şehir gelişimi mimarın kontrolünden çıkmaktadır.

1980'lere gelince insan soyu en yüksek derecede zeki, iyi bilgilenmiş, ve iyileştirilmiştir. Diğer disiplinler üzerindeki bağımlılığı bilinen mimarlık, enerjisinin fazla kısmını imkânsızlıklar sisteminin kurulmasında kullanmaktadır.

Bu dönemde yeni bir düşünce olarak ortaya çıkan Kaos'un keşfedilmesi yıkıcı bir durumdur. Kaos kasti müdahalelerin sonunu belirtmektedir. Son 10 yılın bütün alıntıları arasında mantığa en çok aykırı gelen kaostur. Kaos baştan çıkarıcı yönüne rağmen kendini erişilemez ve yaklaşılamaz kılmaktadır.

"Kelebek etkisi", kaos teorisinde Japonya'da kanatlarını çırpan bir kelebeğin Küba'da bir siklon'a sebep olması ilk sav olarak kabul edilse de böyle bir denklemde özellikle mimar, ne kelebek ne de siklon olabilir ve yine mimar ne bir sebep olabilir ne de etkili bir varlık. Mimarın kaosa tek katkısı, kaosa boş yere direnmek için bir sorumluluğu üzerine almaya çalışmasıdır. Zekanın mazohizmle bulunduğu yerde olan kaos hızla mimarlık ve şehirciliğin etkili bir karakteri olmaktadır (KOOLHAAS,R., 1991).

Başlangıçtan Bugüne Dünyada Şehircilik Gelişimi

[illegible]

BÖLÜM 3. TÜRKİYE'de ŞEHİRSEL PLANLAMA'da ETKİLİ OLAN İMAR MEVZUATININ GELİŞİMİ

3.1. Türk Şehir Yapısının Geçirdiği Aşamalar

Şehir kelimesiyle, yaşayanların iş bölümüne bağlı olarak tarım dışı mal ve hizmet üreten ve bunları yakın çevresi ya da daha geniş bir alan için pazarlayan yerleşme birimi akla gelmektedir. Yani şehrin başlıca özelliği, tarım yapılmadığından dolayı kendi kendine yetmeyen bir iktisadi birim olmasıdır (ERGENÇ, Ö., 1982).

Bütün dünyada, geçmişten bugüne dek şehirdeki hizmetlerle ilgili işleri ya tamamen devlet, kendisi yapar, ya da -masrafı şehir halkından alınmak üzere- bu işlerin yapılmasını mahalli idarelere, yani belediyelere bırakır veya imtiyaz ve yetki şeklinde kamunun menfaatine yarayan anonim şirketlere yaptırır (ERGİN, O.N., 1987).

İslamiyet öncesi Türk şehir tipi üç, asıl elemandan oluşmuştur: İç kal'a, şehristan ve rabad. İç kal'a, saray ve yönetim yapılarının toplandığı yerdir. Şehristan yöneticilerin, sanatkârların yaşadığı, dinsel yapılar ve hamamların bulunduğu kesimdir. Rabad ise, ticaret etkinliklerinin yapıldığı ve çevredeki tarımsal ürünlerin pazarlandığı, şehrin dış kısmını ve varoşlarını içine alan kısımdır.

Türkiye'de ülke planlama konusundaki çalışmalar Türklerin 1071 Malazgirt Zaferinde Anadolu'ya gelmeleri ile başlamaktadır. Selçuklu Anadolu şehirlerinde merkezde büyük cami ve saraylar yer almakta, pazar ve mahalleler şehir dışına, kapılara doğru uzanmaktadır.

İslam şehrinin kabul edilen 3 temel ögesi vardır: Cami, pazar ve hamam. Cami, dinsel görevlerin yerine getirildiği ve toplumsal ilişkilerin geliştirildiği temel bir yapıdır. Caminin hemen yanında pazar yerleri ve hanlar yer almıştır. Şehrin mahallelere, organik bir bağ bulunmaksızın bölünmüş olması, onun en büyük fiziksel ve sosyal özelliğidir.

Kültürel bakımdan bütün islam şehirlerinin özelliği, politik bilinçsizlik ve kendi kendini yönetebilme eksikliğidir. Bu nedenle islam şehirlerinde fiziksel bir düzensizlik vardır ve bunun nedeni, şehirlinin ortak yaşama iradesini temsil eden herhangi bir sorumlu örgütün yokluğu karşısında şehir yaşayanlarının bağımsız davranışlarıdır.

Kültürel bakımdan bütün islam şehirlerinin özelliği, politik bilinçsizlik ve kendi kendini yönetebilme eksikliğidir. Bu nedenle islam şehirlerinde fiziksel bir düzensizlik vardır ve bunun nedeni, şehirlinin ortak yaşama iradesini temsil eden herhangi bir sorumlu örgütün yokluğu karşısında şehir yaşayanlarının bağımsız davranışlarıdır.

Osmanlı şehrinin planına egemen olan öğeler ise şöyle sıralanabilir: Cami, bedesten, imaret siteleri ve yönetim işlevlerini yüklenmiş olarak önemini sürdüren kal'a. Osmanlı şehrinin asıl merkezini bedesten oluşturmaktadır. Osmanlı döneminde şehir ve kasaba "cuma namazının kılındığı ve pazarın kurulduğu yer" olarak tanımlanmıştır. Osmanlı kanununa göre, han, hamam, bedesten ve kervansaray yapılmışsa, o yer kasaba veya şehir sayılırdı.

Osmanlı-Türk şehrinin genel planı hakkında ilk söylenmesi gereken, içinde islami öğelerin, Orta Asya Türk uygarlığının etkilerinin ve yerel esinlenmelerin bulunabileceği bir sentez olduğudur.

Fatih Sultan Mehmet, Osmanlıları bir dünya devleti haline getirdikten sonra o zamana kadar askeri bir işgal devleti karakterinde olan dokuyu değiştirmiş ve yeni bir idari sistem geliştirmiştir. Ülkeyi beylerbeyinin yönettiği eyaletlere ayırmıştır. Eyaletleri sancakbeylerinin yönettiği sancaklara, sancakları da, kadıların yönettiği kazalara ayırmıştır.

Osmanlı ülkesindeki bütün şehirler, birer yönetim merkezidir ve aynı zamanda tarım dışı üretim ve pazarlama noktalarıdır. Eyaletlerin kuruluşunda ve sınırlarının belirlenişinde askeri düşünceler egemendi. Sancak denilen taşra yönetim biriminin kurulmasında ve sınırlarının belirlenmesinde askeri zorunluluklardan çok ekonomik, mali ve idari düşünceler ağırlık taşımaktaydı. Böylelikle şehir, mekân organizasyonunun önemli bir ögesi niteliğindeydi.

Bu örgütlenme, Osmanlıların yüzeyde kalmayan bir ülke planlamasını geliştirmiş ve bu suretle imparatorluğun uzun yıllar yaşamasını sağlamıştır. 16. yüzyılın başından sonlarına kadar klasik Osmanlı kültürü hemen hemen her alanda en üst düzeye varmıştır. Osmanlı şehirlerinde teorik olarak yönetilenler, padişaha mutlak bağımlı bulunmalarına rağmen, şehir düzeyinde isteklerini açıklamak ve bir ölçüde uygulatmak olanağına sahiptiler (ERGENÇ,Ö., 1982).

16. yüzyılda en büyük şehir olan İstanbul'un gereksinimlerinin karşılanabilmesi denetim sisteminin çok iyi örgütlenmesine bağlıydı. İstanbul'un 16. yy'daki en önemli sorunları artan nüfusun beslenmesi ve suyunun temin edilmesi olmuştur. Bizans döneminde de görüldüğü gibi şehrin bütün tarihi boyunca bu sorun önemini

korumuştur. Şehre gelen nüfusu denetlemek ve hatta geri göndermek için önlemler almak gerektiği bu yüzyılda ortaya çıkmıştır.

Yüzyılın sonlarına doğru yapılan Edirnekapi ve Şehzadebaşı camilerinin yapılmasıyla, daha önceki Beyazıt, Fatih, Süleymaniye ve Sultanahmet ile birlikte İstanbul şehrinin en yüksek anıt çizgisi Osmanlı döneminde de yükselmiş ve 19. yy'a kadar değişmeyecek karakterini kazanmıştır.

17. yy'ın ortalarında şehir içerisinde araba yoktu. Bu nedenle yollar dar ve eğri biçimde oluşmuştu. Aynı dönemde Londra'nın ulaşım sisteminde araba önemli bir rol oynamaktaydı. Böylece İstanbul'daki geleneksel ulaşım ağının Avrupa'nın büyük şehirlerinden farklı niteliği ortaya çıkmaktadır. Yayanın ve atlı arabanın kullanıldığı ulaşım ağı, bir ölçüde sanayi öncesi şehirlerin fiziksel mekânının sınırlarını tanımlamaktadır.

İstanbul şehri ilk çağlarda bir yaya şehri olarak kurulmuştur. Bizans'ın bir ucundan diğer ucuna yaya olarak rahatlıkla ulaşılabilmekteydi. Roma uygarlığının gelmesiyle atlı araba ile yapılan geçit törenleri şehre portikli yolların ve hipodromun yapılmasını sağlamıştır. Bir forumdan diğerine açılan düzgün ve geniş yollar "Dünya şehri"ne uygun bir ihtiyaçtaydı.

Bizans şehrinde dışa dönük bir şehir yaşantısını simgeleyen forum, Türk-islam şehrinde yerini içe dönük bir şehir yaşantısını simgeleyen camiye bırakmıştır. Dini merkezler, islam şehrinin toplandığı yerler ve yaya ulaşımının yönlendiği noktalar olarak şekillenmiştir.

Yeniçağda kuzeybatı Avrupa'da görülen saraya doğru yönelen düzenli yollar 16. ve 17. yüzyılda Osmanlı şehirlerinde görülmemektedir. Tam tersine şehir dokusunda organik ve spontane bir gelişme izlenmektedir.

Bu dönemde büyük mevki sahiplerinin, konak ve saraylar için, dinsel külli-yelerde olduğu gibi geniş istimlakların yapılması konut ve arsa üzerindeki devlet denetimini göstermektedir. Böyle bir toplumsal yapı içerisinde batı şehirlerine benzer, düzenli mahalleler yerine organik ve spontane mahalle oluşumları meydana gelmiştir (KILINÇASLAN, İ, 1981).

Türkiye'nin yakın geçmişteki şehircilik tarihi gelişiminin daha iyi açıklanabilmesi için 1839 yılındaki Tanzimat'tan önceki ve Tanzimat'tan sonraki şehirselleşmelerden bahsetmek gerekmektedir. Tanzimat'tan önceki dönem Ferdiyet ve Cemaat Sistemi olarak kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. Tanzimattan sonraki dönemde ise Cemiyet sistemi yer almaktaydı.

Türkiye'de Tanzimat'tan önce, hükümet, belediye işlerini kendi üzerine almayarak, bu işleri görmeye halkı serbest bırakmış, fakat halkı "islam olan" ve "islam olmayan" diye ikiye ayırıp islamların belediye işlerini ferde, islam olmayanların işlerini cemaate gördürmüştür.

1a- Ferdiyet sistemi

Ferdiyet sistemindeki belediyeler, su işleri, eğitim-maarif ve kültür işleri, sağlık ve sosyal yardım hizmetleri, konuk ve yoksul evleri, aşhaneler-imaretler, mezarlıklar, park-bahçe ve yeşil alanlar, yardım sandıkları-avarız akçesi sandığı, temizlik işleri, aydınlatma, köprüler, kaldırım, lağım ve benzeri işlerle uğraşmaktadırlar.

Bu dönemde Türkler'in şehirlerin imarı konusundaki düşüncelerini ve faaliyetlerini açıklamak için imaret konusundan da söz etmek gerekmektedir. İmaret şehre karşılık gelmekte ve bir yerde toplu halde yapılan çeşitli binaların hepsine imaret denmektedir.

Ferdi teşebbüs ve ferdi hizmet gibi tabirlerin eski dilde karşılığı "vakıf" bugünkü anlamı ise "tesis"dir. Türklerin eski belediye sistemi tamamen vakıf yöntemiyle idare edilmekteydi. Vakıf dini ve uhrevi bir kuruluş değil, dünyevi ve beledi bir teşekküldü.

Tanzimat'tan önce şehirlerin idare şekli "Ferdiyet" üzerine kurulmuştu. Şehirlerin idaresinde tek başına hüküm süren ve hükümet işini de, belediye işlerini de tek başına gören, zabıtaya amirlik eden ve aynı zamanda adaleti uygulayan tek yetkili kişi kadı idi. Kadıların belediye konusunda ilgilendiği işlerin başında şimdiki belediye zabıtalınının baktığı esnaf işleri ve fiyatlardı. Belediye yasaklarına karşı gelenler de kadılar tarafından cezalandırılmaktaydı.

1b- Cemaat sistemi

Tanzimat'tan önce azınlıkların bulunduğu bölgelerde örneğin Galata'da yönetim serbest bırakılmış ancak bu azınlıkların belli miktarlarda harç ödemeleri zorunlu tutulmuştur.

2- Cemiyet sistemi

Tanzimat'tan sonra, ferdiyet sisteminden cemiyet sistemine ilk geçiş mahallelerle başlamıştır. Tanzimat'tan sonraki Osmanlı idaresinde mülki, beledi ve adli teşkilatın ilk basamağını mahalleler teşkil etmekteydi. Sıralamada mahalleden sonra nahiye ve kazalar gelmektedir. Aralarında derece, yetki ve teşkilat

bakımından farklar vardır. Kazaları kadılar, nahiyeleri naipiler, mahalleleri de imamlar idare etmekteydiler (ERGİN,O.N., 1987).

19. yüzyılın başına kadar Helenistik ve İslam kültürlerinden meydana gelen bir bütünlük, ulusal ölçüde önemli bir çevre yaratmayı amaçlamıştır. Fakat 19. yüzyıl içinde bu amaç Türk aydınları tarafından anlaşılamadı ve Türk aydınları Batı Avrupa krallarının zenginliğini gösteren bir şehir biçimlenişine yöneldiler. Ayrıca 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğunun temel hukuk nizamlarının değişmesiyle, önceden şehir inşa etmeyi ulusal bir olay sayan düşünceye son verilmiştir. Şehir toprakları bir spekülasyon ve bir kazanç alanı haline getirilmiştir.

Türkiye'de ülke planlamanın bugünkü ortamıyla anlaşılması Cumhuriyet devrinde olmuştur.

Bu ortamda Tanzimat'tan beri gelen ve batı şehirlerine, batı yaşama biçimlerine benzer bir yaşama biçimini yerleştirmeyi amaçlayan bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yani 1925 ve 1940 yılları arasında şehir planlamasının amacı mevcut şehirleri yıkmak ve onları batı şehirlerine benzetmektir. Genel olarak bütün planlama, şehirlerde ne varsa silmek ve yerlerine batı şehirlerine benzer şehirler oluşturmak amacındaydı. 1940 ile 1950 yılları arasında şehir planlamasında birtakım spekülatif güçler ortaya çıkmıştır. Bu dönemde şehir planlaması başlangıçtaki amacını dahi kaybetmiştir. 1950 ile 1980 yılları arasında alınan kararlar esas itibariyle sosyoekonomik güçler doğrultusunda alınan kararlardır (CANSEVER,T., 1976).

3.2. Türkiye'de İmar Mevzuatının Tarihi Gelişimi

Türkiye'de imar mevzuatının bugünkü durumu incelenirken, hangi aşamalardan geçtiğini göz önünde bulundurmak geçmişle bugün arasında bir köprü olacaktır. Böylece değişen yaşam koşullarında hâlâ güncelliğini koruyan ya da eski önemini yitiren konuları görmek imkânı doğacaktır.

İmar mevzuatının tarihi gelişimini incelerken, bu mevzuatı kendi içinde bölümlere ayırmak kolaylık sağlamaktadır. İmarla ilgili mevzuat üç grupta toplanabilir.

- 1- Planlama işlerini düzenleyen mevzuat
- 2- Mali ve hukuki problemleri düzenleyen mevzuat
- 3- İmar tatbikatını düzenleyen mevzuat

3.2.1. Planlama İşlerini Düzenleyen Mevzuat

3.2.1.1. Amaç

Planlama ile ilgili mevzuatın amacı insan, toplum ve çevre ilişkilerinde kişi ve aile mutluluğu ile toplum hayatını yakından etkileyen fiziksel çevreyi sağlıklı bir yapıya kavuşturmak, yatırım yerlerinin seçimini ve gelişimini yönlendirmek ve toprağın korunma ve kullanma dengesini en rasyonel biçimde belirlemek üzere hazırlanacak imar planlarının ve bu planlar üzerinde yapılacak değişikliklerin hangi esaslar dahilinde yapılacağını belirlemektir.

Planlama ile ilgili mevzuatın temelini, yol ve bina inşaatını tanzim eden mevzuat oluşturmaktadır. Bir şehirde yolların nasıl olacağını, geleceğin ihtiyaçlarına nasıl cevap vereceğini, binaların ve şehrin genel görünüşünü, içinde ve yakınında oturanların haklarını, sağlık ve güvenlik açısından sahip olunması gereken özellikleri belirleyen düzenlerin büyük önemi vardır. Plansız gelişmeye kesinlikle izin verilmemelidir. Çünkü plansız oluşan, estetikten uzak ve sağlıksız bir yapılaşmayı sonradan düzeltmek son derece zor hatta imkânsızdır.

3.2.1.2. Tarihsel Gelişim

İmar Planlaması sınırları çok açık olan, her konuda çok farklı ve çeşitli alternatifler sunabilen bir mevzuattır. Bu nedenle eski imar planı mevzuatlarının sadece hangi konulardan bahsettiğini belirtmek, hangi dönemlerde hangi konularla ilgilendiğini göstermek için yeterlidir.

Planlama işleri hakkındaki mevzuatın ilki 1933 yılındaki 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu'dur. Bu kanunun planlama ile ilgili maddesinde, yeni imar planının oluşturulmasında zorlayıcı sebepler olmadığında uyulması gereken esaslar belirtilmektedir. Bu esasları içeren konular şunlardır:

a) İmar planının kapsamı, bir şehrin 50 sene içindeki nüfus artışına göre hesaplanmaktadır. Bu hesaplamada nüfus başına düşen ev, bahçe, yol, meydan, ticaret ve sanayi mahalleleri, park, bahçe ve oyun alanları, hastane, mezarlık, otel gibi kamu hizmetine ayrılan yerler, okul, kütüphane, resmi ve askerî kurumlar için gerekli minimum alanlar metrekaresi olarak belirlenmektedir.

Bu maddeyle, her belediyeye 5 yıl içinde ve gelecek 50 yıl için, imar planı yaptırma zorunluluğu getirilmekte, önceden tahmin edilmesi çok güç olan bir gelecek için belediyelere çok büyük bir sorumluluk yüklenmektedir. Ayrıca 1934 yılında yapılmaya başlanan 5 yıllık kalkınma planlarıyla, 50 yıllık bir süre için yapılan imar

planlarının uyum sağlayamaması da planlamada çeşitli sorunlara yol açmıştır.

b) İmar planındaki İmar adalarının; konut, ticaret, sanayi bölgelerindeki en ve boylarının maksimum ve minimum ölçüleri belirtilmektedir.

c) Şehir içinden geçen demiryolu ve akarsuların iki kenarında bırakılacak mesafelerle, eski eserlerin etrafının açık tutulacağı minimum ölçüler verilmektedir.

d) Yol genişlikleri için minimum ölçüler ve yolların minimum ve maksimum meyilleri, yaya kaldırımlarının minimum ölçüleri saptanmaktadır.

Planlama işleri hakkındaki mevzuatın en esaslısı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu'na göre hazırlanan ve 1947 yılında çıkarılmış olan Belediye Yapı ve Yollar Tüzüğü'dür. Bu tüzük üç bölümdür ve ilk iki bölümü planlama ile ilgilidir. Bu bölümde ele alınan konular şöyledir:

a) İmar planlarının hazırlanmasına esas olan haritaların nasıl yaptırılacağı anlatılmaktadır. Uygulama İmar planlarının, halihazır haritalara geçirilmiş kadastro haritaları üzerine çizilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Bu maddeyle, her belediyeye 5 yıl içinde ve gelecek 50 yıl için, imar planı yaptırma zorunluluğu getirilmekte, önceden tahmin edilmesi çok güç olan bir gelecek için belediyelere çok büyük bir sorumluluk yüklenmektedir. Ayrıca 1934 yılında yapılmaya başlanan 5 yıllık kalkınma planlarıyla, 50 yıllık bir süre için yapılan imar planlarının uyum sağlayamaması da planlamada çeşitli sorunlara yol açmıştır.

b) İmar planlarının, yeterlikleri Nafia Vekaletince (Bayındırlık Bakanlığınca) tasdikli uzmanlar tarafından yapılabilmesi yazılmaktadır.

c) Tevhid ve İfraz (birleştirme ve ayırma) işlerinin, parselasyon planlarının nasıl bölüştürüleceği, nasıl onaylanarak uygulanacağı belirtilmektedir.

Planlama işlerinin ve şehir imar planlarının düzenlenmesine ait genel bir talimatname (yönetmelik) bulunmaktadır. Bu talimatnamede şu konular ele alınmaktadır.

a) İmar planları, İmar raporuna göre o mahallin en büyük mülkiye amirinin başkanlığında toplanan bir komisyon tarafından hazırlanmaktadır. Bu komisyonda mahalli idare ve bazı dairelerin müdür veya temsilcileri bulunmaktadır.

b) İmar planlarının hangi ölçeklerde yapılacağı, tanzim sırasında nelerin göz önüne alınacağı ve plan çizimlerinin nasıl olacağı, ne gibi tesislerin

gösterileceği, hangi bölgelerin belirtileceği ve bunların birbirleri ile nasıl bağlanacağı hakkında uzun bir açıklama bulunmaktadır.

c) Eski şehirlerin müze şehri olarak terk edilmesini ve yeni şehirlerin bunların kenarında oluşmasını öneren bu madde koruma amaçlı bir hüküm olarak görünmektedir.

d) İmar planlarını hazırlayanların rapor verecekleri ve bu raporda nelerin olacağı anlatılmaktadır.

e) Nüfusu 50.000'den yukarı olan şehirler, planlarını yarışma ile yaptırmaktadırlar. İmar planı yapacak ve yarışmaya girecek kimselerde en az akademik bir tahsil bulunması koşulu vardır. Bu yöntem şehrin gelişmesine katkıda bulunan bir yöntemdir(ALSAÇ,O.,1956).

f) Nüfus esasına göre binaların kaç kat olacağı bildirilmekte ve ne olursa olsun 5 kattan fazla bina yapılması kabul edilmemektedir. Yüksek binaların, zorunluluk halinde ve planda yerleri gösterilmek şartıyla inşasına izin verilmektedir.

Bu talimatnamenin görülen boşluklarını tamamlamak üzere sonradan İller Bankası'nca hazırlanan ve Belediye Yapı ve Yollar Tüzüğü hükümlerine göre Nafia Vekaleti'nce tasdik edilerek, o tarihten itibaren bütün imar planlarının hazırlanmasında temel olan, şehir ve kasabaların imar planlarının düzenlenmesine ait bir Teknik Şartlaşma bulunmaktadır.

1956 yılında kabul edilen 6785 sayılı İmar Kanunu'nda planlama işleri konusunda eski eserlerle ilgili madde şöyledir.

a) Eski eserlerin bitişik olmayan cephelerine, 10 m.den az olmamak üzere, bu eserin esas kısmının yüksekliği kadar bir mesafe dahilinde bina yapılamaz. Ancak 5805 sayılı kanunla teşekkül etmiş bulunan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun görüşü alınarak bu mesafe değişebilmektedir (İmar Kanunu, 1956).

3 Mayıs 1985 yılında kabul edilen 3194 sayılı İmar Kanunu'nda imar planlarının planlama safhasıyla ilgili uzun bir yönetmelik bulunmaktadır. 3194 sayılı İmar Kanunu'na ait 9 yönetmelikten 3.sü bu konu ile ilgilidir. Bu yönetmelik 4 bölüm ve 2 ekten oluşmaktadır. Bu yönetmelikte belirtilen yeni konular şunlardır.

a) Yönetmeliğin ikinci bölümünde İmar planına dair esaslardan bahsedilmektedir. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na verilen plan yapma, yaptırma, değiştirme ve re'sen onaylama yetkileri saklı kalmak kaydı ile, İmar planları ilgili İdare tarafından

doğrudan veya ihale suretiyle yaptırılabilirliği gibi İller Bankası Genel Müdürlüğü'ne yetki verilmek suretiyle de yaptırılabilir.

b) Hazırlanacak her ölçekteki İmar planlarında yönetmeliğin sonunda bulunan EK-1'deki tabloda belirtilen standartlara uyulmaktadır.

c) Yönetmeliğin 3.bölümünde İmar planı değişikliklerinde uyulması gereken esaslardan bahsedilmektedir

d) İmar planlarının hazırlanmasında, varsa bölge ve çevre düzeni ana kararlarına uyulacağını belirten bir hüküm vardır (İmar Kanunu, 1985).

Çevre düzeni planı bir belediye sınırı içerisinde yapılmaktadır. İmar planları büyük ölçekteki ulaşım ağlarına sağlıklı bağlantılar yapamayabilirler. Bu yüzden Bayındırlık ve İskan Bakanlığı çevre düzeni planı yapmaktadır. Buna göre belediyeler bu çevre düzeni planına uymak zorunda kalırlar.

1985 yılındaki 3194 sayılı İmar yasası çıkmadan önce yerel yönetime, İmar planı yetkisi verilmemişti. Yerel yönetimler planları merkezi yönetime sunmak zorundaydılar. Belediyelerin yapacağı herhangi bir işlemde bir üst makamın yetkisi olması gerekmektedir. 3194 sayılı yasa çıktıktan sonra belediyelerin serbest davranmalarını önlemek için çevre düzeni planı önem taşımaktadır. Çünkü çevre düzeni planı yerel yönetimleri İmar açısından belirli yönlendirmeye götürmektedir. Çevre düzeni planının yapılma ve yaptırma zorunluluğu yoktur fakat yapılıncaya da uyulması zorunluluğu vardır.

3.2.2. Mali ve Hukuki Problemleri Düzenleyen Mevzuat

Mali ve hukuki problemleri düzenleyen mevzuatı iki kısımda incelemek mümkündür.

- 1- İstimlak ile ilgili mevzuat
- 2- Mali kaynaklarla ilgili mevzuat

3.2.2.1. İstimlak ile İlgili Mevzuat

3.2.2.1.1. Amaç

Bir bölgenin planlaması o bölgedeki sağlıklı bir şehir gelişmesi açısından zorunludur. Planlama yaparken toplum yararından kişisel yarara doğru uzanan bir hiyerarşi olmalıdır. Yani öncelikle kamu yararı için yapılacaklar belirlenmeli sonra bunların kişisel yarar ve haklara indirgenmesi sağlanmalıdır.

Kamuyu oluşturan, toplum bireyleri olduğuna göre yapılacak herhangi bir kamu hizmetinden her birey yararlanacaktır. Bu nedenle belirli konseptlere bağlı olarak yapılan bir imar planının uygulanmasını sağlamak amacıyla, kamu yararını göz önünde bulundurarak özel şahısların elinde bulunan gerekli alanları satın alabilmek için istimlak yapılmaktadır. Plan kapsamına bağlı olarak belirli bir bölgede kamuya terkedilmesi gereken özel şahıslara ait araziler bulunmaktadır. Planın uygulanması kamu yararı için gereklidir. Bu nedenle kişisel hakları mümkün olduğunca koruyarak kamuya en iyi hizmeti vermek gerekmektedir.

İstimlak yaparken istimlak yapan kurum ya da kuruluşun mali kaynak sorununu halletmiş olması gerekmektedir. Çünkü istimlak yapılan arazi sahibinin kişisel hakkını imkânlar dahilinde korumak gerekmektedir. Bu sebeple mali ve hukuki problemlerle ilgili mevzuatın en önemli konusu istimlak işidir. İstimlak, rıza ile alınması mümkün olmayan gayrimenkullerin zorla satın alınması anlamına gelmektedir. İstimlak ile ilgili mevzuatta para olmasına rağmen, bazı hukuk prensipleri ve rejim esasları dolayısıyla kabul edilmiş haklar yüzünden istimlak edilen gayrimenkullerin nasıl sahip değiştireceği ele alınmaktadır. Bütün mali imkânlar sağlanmış olsa dahi kanunlarla herhangi bir zorunluluk getirilmediği takdirde, imar tatbikatı için gayrimenkullerin sahip değiştirmesi ve böylece bir imar hareketinin yapılması söz konusu değildir. Çünkü insanların sadece kamu yararı için, kendi menfaatlerinden vazgeçmelerini sağlamak, bu alandaki zorlayıcı ve yaptırıcı güce bağlıdır. Ayrıca bugün insanların kişisel çıkarlarını, toplum çıkarlarından daha üstün tuttukları ve bunun için sürekli bir çaba gösterdikleri düşünülürse bu yaptırımlar daha da gerekli görünmektedir. İmar tatbikatına bağlı olarak getirilen istimlak kanunu sadece birkaç konutu ya da birkaç kişiyi değil çok geniş bir alana yayılan pek çok bina sahibini ilgilendirmektedir. İmar konusunda ihtiyaçlar genişleyip geliştikçe, önceleri korunan bazı özel hakların, kamu hukuku önünde yavaş yavaş gerilediği görülmektedir. Kişisel menfaatler sadece maddi konularla ilgili değildir. Tüm çağdaş araçlardan yararlanmak, sağlıklı şartlarda yaşamak, sosyal ihtiyaçları sağlamak, mükemmel bir imar ve şehircilik uygulamasıyla mümkündür.

Hemen bütün ülkeler, yol, kamu binaları ve tesisleri gibi kamudaki şahısların yapacağı işler için istimlak yapılabileceğini kabul etmektedirler. İskan ve mesken konularını da kamu hizmetleri olarak görmektedirler. Önceleri konut yapmak için istimlak yapılamazken bugün pek çok ülkede konut için istimlak yapmak kanunen ön görülmektedir.

3.2.2.1.2. Tarihsel Gelişim

Ülkemizde istimlak ile ilgili mevzuat çok çeşitlidir. Yapılması gerektiğine

inanılan her imar hareketinin herhangi bir engelle durdurulmaması ve yavaşlatılması için kanunlar çıkarılmıştır. Bu kanunlardaki istimlak ile ilgili hükümler şehircilik konusunda henüz bilinçlenmekte olan bir ülkenin bu yenilikleri kısa sürede gerçekleştirmesini sağlayacak kısa ve ucuz yollar göstermişlerdir.

İstimlak konusunda başlangıç olarak 1879 tarihli İstimlak Kararnamesi incelenirse bu kararnamenin ana hatları ve özellikleri şöyledir:

- a) İstimlak konuları tadâdîdir (sayılı-bellirli). Ayrıca menafil umumiye (kamu yararı) kararı almak gerekir.
- b) İstimlak bedeli takdir-i kıymet (bedel takdir) esasına göre tespit edilmektedir.
- c) İstimlake itiraz üst makamlar yani valiler veya nezaret (bakanlık) yoluyla yapılmaktadır.
- d) Bedele itiraz mahkeme yoluyla yapılmaktadır.
- e) Kamu yani hazine malları da istimlake tabi tutulabilmektedir.
- f) Kısmi istimlak dolayısıyla işe yaramaz hale gelen gayrimenkullerin tamamının istimlak edilmesi zorunludur.
- g) Bir sene içinde alınmayan mülkler için, idare, mahkeme kararıyla mülk sahiplerini mülkü terk etmeye mecbur edebilmektedir.

İstimlak Kararnamesinden sonra en eski istimlak mevzuatlarından biri de evkafa (vakıflara) ait İstimlak Kanunu'dur. 15 Haziran 1912 tarihli bu kanunun özellikleri ve yenilikleri şunlardır:

- a) İstimlak kararını en büyük mülkiye amiri veya Dahiliye Nezareti (İçişleri Bakanlığı) onayladıktan sonra bu karara mahkeme yoluyla itiraz edilemez.
- b) İstimlak sebebiyle değer artışlarında eski ve yeni değerler arasındaki bedel farkının 1/4'ü belediyeler tarafından alınmaktadır.
- c) İstimlak sonucunda yapılan imar hareketinin masraflarını kısmen karşılamak için, yol ve meydanlar için gerekli alandan daha fazla, her iki taraftan 20'şer metre yer istimlak edilebilir.
- d) İstimlak sebebi ortadan kalkınca, istimlak bedeli iade edilmek şartı ile gayrimenkul eski sahibine döner.

İstimlak mevzuatında özel kanunlarla bazı değişiklikler olmuştur. 15 Mart 1925 yılında çıkan 583 Sayılı Kanun şehircilikle ilgili mevzuatta önemli bir yer

tutmaktadır. En önemli iki maddesi şöyledir.

a) Konut yapmak üzere istimlak yapılabilir.

Bu maddeyle 583 Sayılı Kanun, Türkiye'de konut yapmak üzere istimlakı sağlayan ilk kanundur. Şehirlerin büyük bir bölümünü meskenler oluşturduğu için, şehirlerin kuruluşunu göz önüne almak bakımından önemlidir.

b) İstimlak bedeli vergiye kayıtlı kıymetlerin 15 katıdır.

Bu kanunun en önemli tarafı, istimlak bedelinin kıymet takdiri esasıyla belirlenmesini değiştirmiş olmasıdır. Böylece bu kanun istimlak değerini objektif olarak belirleyen ilk kanundur.

29 Mayıs 1926 yılında 862 Sayılı Kanun kabul edilmiştir. Bu kanunun iki yeni hükmü şöyledir:

a) İstimlak bedeli nevâma (mal sahibine) aynen verilmektedir.

b) Belediyeler gayrimenkule takdir edilen bedeli 10 senede ödemek üzere hükümete borçlanabilirler.

Bu madde, belediyeleri destekleyen ilginç bir hükümdür. Bundan sonraki kanunlarda belediyeler böyle bir yardım görmemektedirler.

583 sayılı kanuna benzeyen bir istimlak kanunu da 1926 yılında çıkarılan 929 sayılı Demiryolları İstimlak Kanunu'dur. Tek önemli maddesi şöyledir:

a) Hangi demiryolu için istimlak yapılacaksa o özel kanunun çıktığı tarihte vergiye matrah olan kıymetler istimlak bedeli olarak kabul edilmektedir.

Şu ana kadar incelenen istimlak kanunlarında bir şehrin sağlam bir yapıya sahip olabilmesi için özel bölgelerin oluşmasını sağlayacak hükümler yoktur. Örneğin ticaret ve sanayi bölgelerini oluşturmak üzere istimlak yapılabileceğine dair bir madde bulunmamaktadır.

1927 senesinde Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunda önemli sayılabilen madde şudur:

a) Gelişen sanayinin yer bulmasını sağlamak için istimlak yapılabilir.

Sanayinin düzenli bir şekilde gelişmesi için çıkarılan bu kanun hükmü 1942 senesinde kaldırılmıştır.

Cumhuriyet döneminin şehircilikle ilgili işlerde tatbik edilmek üzere çıkardığı ilk ana kanun 1934 yılının haziran ayında kabul edilmiş olan 2497 sayılı

belediyelerce yapılacak istimlaklar hakkındaki kanundur. Bu kanunun önceki kanunlardan ayrılan maddeleri şunlardır.

a) İstimlak ile ilgili konular belirlenmemiştir. Belediyeler, belediye kanunu ile yüklenmiş oldukları görevleri yerine getirmek için istimlak yapabilirler.

b) Takdir edilen bedele belediyeler de mahkeme yoluyla itiraz edebilmektedirler.

c) Temyizle müracaat sadece bu kanuna aykırı olursa yapılabilir fakat istimlakı durdurmaz.

d) İstimlak bedelinin % 20 fazlasıyla bankaya yatırılması durumunda, mahkeme kararıyla gayrimenkule el koyulabilmektedir.

Bu kanun 5 sene gibi kısa bir süre yürürlükte kalmıştır.

Temmuz 1939'da kabul edilen 3710 sayılı Belediye İstimlak Kanunu ile 2497 Sayılı Kanunu karşılaştırsak 3710 Sayılı Kanunun farklı maddeleri şöyle sıralanabilir.

a) Gereğinden fazla yer istimlakı 20 m. ile sınırlandırılmamıştır.

Belediyelerin gerekli gördükleri yerlerde ihtiyaçlarından daha fazla bir alanı istimlak edebilmelerini sağlayan bu madde ile imar için harcanan paranın bir kısmının geri gelmesi sağlanmaktadır.

b) Bir bölgedeki mevcut gabariyi korumak amacıyla gabarinin üzerinde kalan fazla katlar istimlak edilebilmektedir. Ayrıca yolları genişletmek üzere arkat ya da kolonat yapmak şartıyla mevcut binaların bodrum ve zemin katları belediyelerce istimlak edilebilmektedir (ALSAÇ, O., 1956).

Bu hükmün gabari ile ilgili kısmı mevcut dokuyu koruması bakımından olumludur. Ancak yol genişletmek için bodrum ve zemin katların istimlak edilmesi, özel dokusu olan bir bölgede, binaların mevcut dokusunu bozmaktadır. Yol açmak ya da genişletmek uğruna bozulan bir yerleşme dokusu giderek eski karakterinden uzaklaşacaktır. Planlamada bunların göz önünde bulundurulması; sağlıklı, kendi karakterini koruyan ve geçmişi yaşatan bir şehir gelişmesi sağlar.

c) İstimlak bedelinin takdiri, bir komisyon aracılığı ile yapılmaktadır. Bu madde ile tekrar eskiye dönüş yapılmış ve istimlak bedelleri objektif olmayan bir biçimde belirlenmiştir.

d) Kısmi İstimlaklerde, geri kalan kısmın İstimlak sebebiyle artan değerinin 1/2'si bütün İstimlak bedelinden düşülmektedir.

e) Gayrimenkuller boşaltılarak belediyeye teslim edilmezse icra yoluna gidilmektedir.

f) İstimlak sebebi ortadan kalkarsa ya da 3 sene içinde yapılmazsa, İstimlak bedeli iade edilmek üzere gayrimenkul eski sahibine dönmektedir.

Ancak 1946 senesinde çıkarılan 4857 sayılı bir kanunla bu süre olağanüstü durum bitinceye kadar yürürlükten kaldırılmıştır.

1940 yılının Ağustos ayında 3908 sayılı bir kanun çıkarılmıştır. Bu kanun 1939 depreminden sonra, yeni Erzincan şehrinin kurulması için yer bulmak amacıyla çıkarılmış bir kanundur. Bu konuda kolaylık sağlayan maddeler şunlardır:

a) İstimlak kararını Vekiller Heyeti (Belediye Meclisi) vermektedir.

b) İstimlak bedeli vergi matrahına göre objektif usulle yapılmaktadır.

İstimlak konusundaki bir diğer kanun 1953 yılının Temmuz ayında çıkan 6188 sayılı bina yapmayı teşvik ve izinsiz yapılar hakkındaki kanundur. En önemli maddesi şudur:

a) Mesken yapmak amacıyla İstimlak yapılabilir.

Bu hüküm çok kısıtlı da olsa Türkiye'de mesken için İstimlak yapılabileceğini gösteren ilk genel hükümdür (ALSAÇ,O.,1956).

9 Temmuz 1956 yılında kabul edilen 6785 no'lu İmar Kanunu ve Nizamnamesi'nde İstimlak ile ilgili yeni hükümler şöyledir.

a) Belediyeler İstimlakten artan ya da müstakil İnşaata elverişli olmayan parçaları, bitişikindeki arsa veya bina sahibine bedel takdiri yoluyla satmak, satın almak istemezse şuyulandırıp sattırmak şartıyla İmar planına uygunluk sağlamakla yükümlüdür.

Bu maddede gayrimenkullerin satışında bedel takdirinin esas alınması İstimlakın objektif usulle yapılmadığını göstermektedir.

b) İmar planı içerisindeki gayrimenkullerin plana uygun hale getirilmesi için birleştirilerek, müstakilen veya şuyulu olarak parsellere ayırmaya ve bu yerleri en fazla % 25 noksanıyla sahiplerine dağıtmaya belediyeler yetkilidir.

c) Umumi hizmetlere ayrılan yerlere rastlayan ve % 25'ten fazlasının

İstimlak edilmesi gereken yerlere karşılık, mülk sahiplerine yer göstermeye belediyeler yetkilidir.

d) İstimlak edilen gayrimenkullerin en fazla 5 yıl içerisinde belediyelerce yollarının açılarak tesislerinin yapılması ve tespit edilen parsellerin artırma yoluyla satışa çıkarılması mecburidir.

e) Belediye hizmetleri götürülmüş yerlerde 10 yıldan beri boş duran arsalarla iskana elverişsiz hale gelmiş bina bulunan yerlerde, bina sahipleri 5 yıl içerisinde plana uygun inşaat yapmadıkları takdirde bu yerler istimlak edilmektedir.

f) Belediyeler gerekenden fazla olarak, İmar planında işaret edilmiş parsel derinliklerine kadar istimlak etmeye ve tasarruf yapmaya yetkilidirler (İmar Kanunu, 1956).

1985 yılında çıkarılan 3194 Sayılı İmar Yasası'nda istimlak konusunda şu hükümler vardır.

a) Hazine ve özel idareye alt arazi ve arsalar belediye ve mücavir alan sınırları içinde ise belediyeye, dışında ise özel idareye bedelsiz terk edilir. Üzerinde bina bulunan arazilerde, sadece binanın halihazır kıymeti için takdir edilecek, bedel ödenmektedir.

b) İmar planının uygulanması için % 35'den fazla alan gereken yerlerde eksik kalan miktar belediye veya valilikçe istimlak yolu ile tamamlanmaktadır.

c) Herhangi bir parselden bir miktar sahasının istimlak edilmesi halinde düzenleme ortaklık payı, istimlaktan arta kalan saha üzerinden ayrılmaktadır.

d) Bedel takdirleri ve bedellere itiraz şekilleri 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu hükümlerine göre yapılmaktadır.

e) İmar planında istimlak edilerek düzenleme yapılmış alanlarda meydana gelen değer artışları karşılığında, "düzenleme ortaklık payı" olarak belediyeye terk edilen alan, düzenlemeye tabi tutulan arazi ve arsaların düzenlemeden önceki yüzölçümlerinin % 35'ini geçemez (İmar Kanunu, 1985).

Bu maddeden anlaşılacağı gibi belediyeler bir alanda en fazla % 35'lik bir alanı bedelsiz olarak istimlak edebilirler.

3.2.2.1.2.1. Tarihsel Gelişim Sürecinde İstimlak Kanunlarının Ortak Özellikleri

- Mülkiyet hakkı bütün kanunlarda büyük bir dikkatle korunmaktadır.
- İstimlak yapabilmek için menafii umumiye (kamu yararı) kararı alınmaktadır.
- İstimlak muamelesinin süresi ve oluşumu hemen bütün kanunlarda aynıdır.

3.2.2.1.2.2. Tarihsel Gelişim Sürecinde İstimlak Kanunlarının Ortak Olmayan Özellikleri

- İstimlak konuları bazen belirtilmiş bazen de genel ve şumullü (kapsamlı) ifadelerle belirlenmiştir.
- Bazen sadece istimlak için gerekli yerin alınabileceği kabul edilmiş, bazen, özellikle kronolojik sıraya göre son çıkan kanunlarda istimlak için gerekli olandan fazla yer alınarak bunların sonradan satılmasıyla istimlak masraflarının azaltılması düşünülmüştür.
- İstimlak bedeli bazen objektif olarak belirlenmiş, bazen de sübjektif olarak takdire bırakılmıştır.

3.2.2.2. Mali Kaynaklarla İlgili Mevzuat

3.2.2.2.1. Amaç

Mali kaynaklarla ilgili mevzuatın amacı yapılan imar planının gerçekleştirilmesi için istimlak edilecek sahalara istimlak bedelini ödeyebilmek için istimlak yapan kurum ve kuruluşlara gerekli mali kaynağı sağlayacak şekilde düzenlemeler getirmektir.

İstimlak yapan kurum ve kuruluşlar gelirlerinin büyük bir kısmını halktan elde ettikleri için bu konuda yeterince açıklama yapmaları, uygulamalarının hızlanması açısından yararlıdır. İnsanların kendilerinden alınan ya da kesinti yapılan değerlerin nereye gittiğini görmeleri plana ve uygulamaya güvenmelerini sağlamaktadır.

Bu konuyla ilgili mevzuatlarda imar tatbikatını yapacak kurum ve kuruluşların mali kaynakları nasıl bulacakları belirtilmektedir. İstimlak zor kullanma ile yapıldığı sürece sevimsiz olmaya devam edecektir. Bunun için kamu kuruluşlarının bir gayrimenkul politikası gütmelerini sağlamak gerekmektedir. Bu politika, imar yapılması ihtimalini daima göz önünde tutarak, her fırsatta kamu kuruluşlarının

gayrimenkul edinmesi, bunları daima elde tutması, mecbur olmadıkça elden çıkarmaması anlamına gelmektedir. Gayrimenkul politikası sayesinde önceden elde edilen mülkler istimlak sırasında alınandan çok daha ucuz olmakta, böylece imar için yapılacak masraf azalmaktadır.

3.2.2.2.2. Tarihsel Gelişim

Belediye teşkilatı olan şehir ve kasabalardaki imar planı kabul edildiği anda az veya çok bir masrafı da beraberinde getirir. İmarın mali problemleri ele alınırken, imar tatbikatını yapacak olan belediyelerin maddi imkânlarını araştırmak gerekmektedir. İmar işini planlama safhasından başlayarak uygulama safhasının sonuna kadar tümüyle ele alan asıl teşkilat belediyelerdir. Kısacası imarla ilgili bütün işleri yapan belediyelerin tatbikat yapması için mali kaynaklarının olması gerekmektedir.

1854 yılında kurulan "İstanbul Şehremaneti Dairesi"nin başarısızlığı karşısında önlem olarak bir "İntizam-ı Şehir Komisyonu" kurulmuştur. Bu komisyon muhasebe örgütünün kurulmasını istemiş ve belediye idaresine kalacak gelir kaynaklarını da belirtmiştir. Örneğin;

a) Şehremaneti sınırları içinde kalan kaldırımların yapım ve onarım masraflarını karşılamak üzere İstanbul'a dışardan gelenlerin beraberindeki hayvan başına 60 para duhuliye resmi (giriş vergisi), binek arabalarından her ay 10, yük arabalarından ise her ay 15 kuruş alınmaktadır.

b) Tamir veya İnşa edilecek kaldırım ve yollar için, ilgili ev ve dükkan sahiplerinden 30 ila 500 kuruş arasında resim alınması öngörülmektedir. (KILINÇASLAN,İ., 1981).

Belediye gelirleri ile ilgili en eski kanunlardan biri Şubat 1924 yılında yürürlüğe girmiş olan 423 sayılı Belediye Vergi ve Resimleri Kanunu'dur. Bu kanunun önemli maddelerinden bazıları şunlardır.

a) Bir imar hareketinden yararlanan gayrimenkullerin imar hareketinden önceki ve sonraki değerleri arasındaki farkın 1/2'si belediyeler tarafından alınmaktadır.

b) Alt yapı hizmetlerinden yararlanan gayrimenkuller bu masrafların 1/2'sini belediyeye öderler.

c) Bir şehrin kadaströ planları, düzenleme ve ifraz planları ve keşif ile ilgili masraflar mal sahiplerinden alınmaktadır.

Bu kanun 24 sene sonra, Temmuz 1948 tarihinde çıkarılan 5237 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır.

- a) Belediyeler kasabalarda 12, şehirlerde 15 m.den geniş yollarda, fazla alanlar için ve kanalizasyonun belli ölçü ve derinliklerinden fazlası için iştirak payı alamamaktadır.
- b) Bütün vergi, mevcut yapı kıymetinin % 3'ünü ve arsa kıymetinin % 6'sını geçmemektedir.
- c) Belediyelerin istimlak bedelini ödeme süresi 5 senedir.
- d) Harita ve imar planı yaptırma masraflarına mal sahipleri de katılmaktadır.
- e) Yapı ve ruhsat denetlemeleri için denetleme harcı alınmaktadır.
- f) Kamuya alt yerlerin işgal edilmesi halinde, işgaliye resmi adıyla bir vergi alınmaktadır (ALSAÇ, O.,1956).

1956 yılında yürürlüğe giren 6785 sayılı İmar Yasası'nda belediyelerin bir kısım gelirlerinin elde edilişi hakkında bazı hükümler vardır.

- a) Mal sahibi ya da ilgili kişilerin yapması gereken imarla ilgili hizmetler belediyeler tarafından yapıldığı takdirde harcanan para ilgililerden % 10 fazlasıyla Umuru Belediye Mütcellik Ahkam-ı Cezaiye Kanunu'na göre tahsil edilir.
- b) Belediyeler istimlak bedellerini mal sahiplerinin rızasıyla İller Bankası Kanunu hükümleri dahilinde en fazla 10 senede ödeyebilmektedirler. Bu sebeple İller Bankası belediyelere kredi açar. Bu kredi faizle tabidir.
- c) Belediyeler 4 yıllık imar programlarını kendi mali imkânlarına göre hazırlamak ve bunun için gerekli parayı bütçelerine koymak zorundadırlar (İmar Kanunu, 1956).

1985 yılında kabul edilen 3194 Sayılı İmar Kanunu'nda yer alan belediye gelirleri ile ilgili hükümler 1956 yılındaki 6789 sayılı İmar Kanunu'ndaki hükümlerle hemen hemen aynıdır.

- a) Mal sahibi ya da ilgili kişilerin yapması gereken imarla ilgili hizmetler belediyeler tarafından yapıldığı takdirde harcanan para ilgililerden ve mal sahiplerinden % 20 fazlasıyla tahsil edilmektedir.
- b) Ruhsat almayan veya, ruhsata ve imar mevzuatına aykırı bina yapanlara para cezası uygulanmaktadır. Fenni mes'ul bu paranın 1/5'ini ceza olarak ödemektedir.
- c) Belediyelerce verilen cezalar sebebiyle tahsil olunan paralar belediye bütçesine konmaktadır (İmar Kanunu, 1985).

Planların uygulanmasından sorumlu olan belediyeler parasal ve teknik eleman azlığı gibi nedenlerle yeterince örgütlenememişlerdir.

Yerel idarelerin bu yetersizlikleri yanında merkezi idarelerle olan koordinasyon da yeterli değildir. Bu durum politik nedenlerle bir çıkmaz halindedir. Merkezi yönetimle yerel yönetim siyasi açıdan farklılık gösterdiği anda, kaynaklarının büyük bir kısmını devletten sağlayan belediyeler imar planlarını ve imar programlarını uygulama güçlükleri çekmektedirler. Bu nedenle imar programları mali olanaklara göre düzenlenmeli ve bütçelerle ilişkili olmalıdır.

3.2.3. İmar Tatbikatını Düzenleyen Mevzuat

3.2.3.1. Amaç

İmar tatbikatını düzenleyen mevzuat, mali problemlerle ve planlama ile ilgili mevzuatın belirlediği esasları uygulamak için neler yapmak gerektiğini, bunların uygulayıcılarının nasıl bir yeterlilikte olmaları gerektiğini içermektedir.

İmar tatbikatı hem kamu kuruluşları, hem de özel şahıslar tarafından yapılmakta olduğundan, bu konunun kanun ve talimatnamelerle düzenlenmesi hem kamu yararını getirmekte hem de toplumda yaşayan her bireyin haklarını tespit edip garanti altına almaktadır.

İmar tatbikatını düzenleyen mevzuat, birçok hürriyeti sınırlandıran bir mevzuattır. Toplumsal bir düzen içinde bir kimsenin kendi mülkü üzerinde dahi olsa istediğini yapmasına izin verilemez. Çünkü her bireyin yapacağı bina sonuçta tüm toplumun içinde yaşadığı çevreyi oluşturmaktadır. Oluşan bu yapay çevreden insanlar yararlandığına göre, bu çevreyi kullanan insanlara karşı çevre oluşumu konusunda sorumlu olmak gerekmektedir. İnsanların bu sorumluluğu kendi kendilerine hissetmedikleri durumlarda çevre düzeni ve şehircilik ile ilgili konularda imar tatbikatını düzenleyen mevzuatlar ortaya çıkmaktadır (ALSAÇ,O.,1956).

İmar tatbikatı mevzuatında, imar planlarının yapılmasında göz önünde tutulan konular, ifraz işlerinde uygulanması gereken durumlar, imardan yararlananların sorumlulukları, imar kanununa aykırı hareket edenlere verilecek cezalar, yapılarda alınacak emniyet tedbirleri gibi konular ele alınmaktadır.

İmar tatbikat mevzuatı mal sahiplerinin, mimarların işadamları ve sanayicilerin, belediyelerin ve ilgili kişilerin bir şehre yapacakları ilaveleri hangi şartlar ve düzenlemeler altında yapacaklarını belirtmektedir.

Kanun ve düzenlemelerin niçin yapıldıkları, neler düşünülerek tespit edildikleri, bu kısıtlamalar olmadığı takdirde ne gibi sakıncaların doğacağı toplumda yaşayan her kesimden insana öğretilmesi gerekir. Bu özel bir eğitim işidir. Basından radyo ve televizyondan görsel eğitimin katkılarıyla, toplumun diğer konularda olduğu gibi bu alanda da eğitilmesi gerekmektedir. Yapılan bütün bu çalışmalar ve kanunlar temelde toplumun yararına ve menfaatine bir fayda sağlamak için yapılmaktadır.

3.2.3.2. Tarihsel Gelişim

Bir şehrin yolları ve binaları o şehrin imarında önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle imar tatbikatındaki düzenlemelerin çoğu, şehircilik tatbikatını, yollar ve yapılar olarak kabul ettiğini göstermektedir.

1839'daki Tanzimat Fermanı'nın hazırlayıcısı Mustafa Reşit Paşa, Osmanlı başkenti İstanbul'u Avrupa şehir standardında ele almak için hazırlıklar yaptı. Bu amaçla planlamaya bilimsel yaklaşımlarda bulunmuştur.

a) Öncelikle sokak ağı düzenlemesinin matematiksel ve geometrik kurallara bağlı olmasını önermiştir.

Kevaid-i Hendese olarak sözedilen bu durum mevcut labirent modellere doğru düz ve geniş caddeler anlamındaydı. Böylece elde edilen ulaşım kolaylığı şehri istila eden yangınların tekrarını kontrol altına almaya yardım edecektir.

b) Mustafa Reşit Paşa ayrıca ahşap bina yapımından kagir bina yapımına dönmenin yangından korunmayı sağlayacağını da savunmaktaydı.

Tanzimat'ın ilanından sonra İstanbul sokak ağını geliştirmek için Helmut Von Moltke görevlendirildi. Von Moltke de Mustafa Reşit Paşa gibi düzgün ve geniş caddeler yaratmada matematik kurallarının önemini vurgulamıştır.

a) Von Moltke 7 büyük cadde oluşturmuş ve sokak ağlarını genişliklerine göre 3 kategoriye ayırmıştır. Sonraları sokakların sınıflandırılması, Tanzimat sonrası düzenlemelerde başlıca önemli bir amaç olmuştur.

1840'dan sonra, Avrupa modellerinden alınan kanun ve düzenlemeler, islam kanunlarına bağlı olan geleneksel Osmanlı sisteminin yerine geçmiştir.

İslam kanunu sisteminde tek geçerli olan şeriattı. Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmaması nedeniyle yasama gücü eyaletlere verilmemişti. Bu İslam geleneği Osmanlıların elindeki tek sistem içinde yer almaktaydı. Bizans yönetimin-den çeşitli kavramları alan Osmanlılar, kendi kanunlarını geliştirmişlerdir.

İlk şehir planlama yönetiminin düzenlenmesi ve yapısal işlemler 1848 yılında hazırlanmıştır. 1849 ve 1882 yılları arasında birçok önemli kanunlar çıkmıştır.

1848 yılındaki Ebniye Nizamnamesi'nin (Binalar Kanunu) içeriği, sokakların genişliklerine göre sınıflandırılmasıydı.

a) Sokaklar genişliklerine göre 3 tipe ayrılmıştı: Minimum 7.60 m genişliğindeki büyük caddeler, 6.00 m genişliğindeki adl caddeler ve 4.5 m genişliğindeki salı sokaklar (ÇELİK, Z., 1986).

Şehir yönetiminde her yeniliğin uygulandığı yer olan İstanbul, imparatorluğun diğer şehirleri için her zaman bir model niteliği taşımıştır. İstanbul şehrinde, beledi hizmetlerin, sağlık koşullarının ve ulaşımın düzensizliği nedeniyle 1854 yılında resmi bir tebliğ ile "İstanbul Şehremaneti Dairesi" kurulmuştur. Bu dairenin görevleri şunlardır:

- a) Yol, kaldırım yapım ve onarımı
- b) Kentin temizlik işlerinin yürütülmesi
- c) Çarşı, pazar ve esnaf denetimi
- d) Devlete alt vergi ve resimlerin toplanması gibi temelde şehir yönetimine ait görevlerdir (KILINÇASLAN, İ., 1981).

İmar tatbikatı mevzuatında ele alınan bir diğer kanun 1864 senesinde çıkarılmış olan Tarik ve Ebniye Nizamnamesi'dir (Yol ve Binalar Kanunu). Bu kanunun önemli konuları şöyle açıklanabilir.

a) Bu kanundaki en büyük idari merci Ticaret Nezaretidir (Ticaret Bakanlığı).

b) Şehir içerisindeki yollar genişliklerine göre sınıflara ayrılmakta ve bu yolların nasıl açılacağı ya da genişletileceği belirtilmektedir.

c) Yolların düzenlenmesi ve meydan, cami avlusu gibi açık alanları korumak için buralarda her türlü inşaat yasaklanmaktadır.

d) Yolları genişletmek için gerekli miktar, yolun her iki tarafından eşit olarak alınmakta ve gayrimenkul sahiplerinin bunu meccanen (bedelsiz) terk etmeleri belirtilmektedir. Ancak meccanen (bedelsiz) alınan bu kısımlar herhangi bir

maksimum genişlik ile sınırlı değildir (ALSAÇ,O.,1956).

Bu madde, yol açarken, yolun her iki yakasına da eşit şartları uygulamasına rağmen bu mutlaka uygulanması gereken bir hüküm olmamalıdır. Çünkü, sokağın sadece bir yakasında tarihi değeri olan ya da o çevrenin dokusunu yansıtan evler olabilir. Bu taktirde sadece eşitlik uğruna özelliği olan bu yakayı imar planı ile kesmeye gerek yoktur. Yol açmak için gereken genişlik sokağın sadece bir tarafından alınabilmelidir.

e) Yol kavşakları, meydanlar rıhtımlar gibi kamuya ait yerlerde inşaat yapabilmek için buraların planlarının yapılması ve planda gösterilen cephe hattının korunması gerekmektedir.

f) Boş arsada mahalle kurmak isteyen bir kimse veya şirket, müracaatını buraların planı ile birlikte Ticaret Nezareti'ne (Ticaret Bakanlığı) gönderir. Planlar Bab-ı Ali'de, İdare-i Seniye (İdare Meclisi) ile tasdik edildikten sonra işe başlanmaktadır.

g) İstanbul'da çıkan büyük yangından sonra buradaki alanlarla ilgili madde şunu içermektedir. Yangın yerlerinin planı yapılmakta, yeni imar durumuna göre yeni parsellerin dağılımı eski yerlerine uygun olarak verilmektedir.

h) Yeni yol açarken ya da genişletirken işe yaramaz hale gelen arsalar birleştirilmeye çalışılır. Satış şartları komşu parsellerce kabul edilmezse parseller hükümet tarafından satın alınarak gereği yapılmaktadır.

ı) Çıkma mesafeleri ve yerden yükseklikleri, cephe tülüne olan oranları, komşu mesafeleri ayrı ayrı belirtilmektedir. Yol üstünde her türlü yüksekliklere sebep olan inşaatlara izin verilmemektedir.

j) Kamuya ait binaların ahşaptan yapılması yasaktır.

k) Yağmur boruları yere indirilmek zorundadır. İnşaat sırasında yollar izinsiz işgal edilmemekte, kanalizasyonla ilgili alt yapı zorunlu hallerde bina sınırının dışında ve yollar altında yapılabilir. Altyapı masrafları gayrimenkul sahiplerinden alınmaktadır.

l) Tehlikeli binalarda belirlenen sakıncalar giderilmezse, bu binalar hükümet tarafından yıktırılarak, yıkım masrafları mal sahiplerinden alınmaktadır.

m) İnşaatlara başlamak için ruhsat alınması gerekmektedir.

Bu kanundan sonra 1874 tarihinde İstanbul ve Bilad-ı Selasede Yapılacak

Ebniye'nin Suret'i İnşaasına Dair Nizamname (İstanbul ve 3 Şehirde Yapılacak Bina ve Yolların İnşaasıyla İlgili Kanun) adıyla bir nizamname daha çıkarılmıştır.

Sadece iletişim verimliliği ile ilgili olan 1848 ve 1863 kanunları yoğunluk ve ışık bakımından sokakların niteliğini hesaba katmamışlardır. Böylece bina yükseklikleri, ahşap yapıdan daha yüksek olan beton ve tuğla binaların yapım metoduyla belirlenmiştir. Bu problemler sokak genişliklerini bina yüksekliklerine göre ayarlayan 1882 kanununda yer almaktadır (ÇELİK, Z., 1986).

1864 yılındaki Tarik ve Ebniye Nizamnamesi (Yol ve Binalar Kanunu) 18 sene uygulandıktan sonra 1882 yılında çıkan Ebniye Kanunu (Bina Kanunu) ile değiştirilmiştir. Bu kanun biri geçici, 99 maddeden oluşan büyük ve esaslı bir kanundur. Bu kanunun yeni hükümleri şunlardır.

a) Yolun her iki tarafından alınacak arsanın, derinliğin 1/4'ünü geçmedikçe yola parasız terk edileceği ve bundan fazlasına ihtiyaç duyulursa bu arsanın istimlak edileceği belirtilmektedir.

b) Bütün binaların imar planında belirtilen cephe hattına getirilmesi ve yolların genişletilmesi için belediyelere, binaların yıkılmasını beklemeden fazla kısımlarını kesme yetkisi verilmektedir. Binaların kesilen cephelerinin belediye tarafından eskisi gibi kullanılır hale getirilmesi mecbur tutulmaktadır (ALSAÇ, O., 1956).

Bu madde ile imar planının uygulanması zamana bırakılmamaktadır. Yani imar planının yeni halini uygulamak için binaların yıkılmasını beklemek gerekmektedir. Böyle bir hüküm yol genişletme sürecini kısaltırken toplum üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Çünkü bu denli büyük ve hızlı bir değişmeye hazır olmayan pek çok yerleşme bulunmaktadır. Bu yerlerde yaşayan insanların yaşam şartları detaylı bir şekilde incelenmeden bu insanları evlerinden çıkarıp daha sonra hiç de hoş olmayan bir görünümdeki yarı kesik evlerin içerisinde oturtmak sadece yol açmak amacıyla fazla zorlayıcı bir hükümdür. Böyle bir durumu özellikle kendine özgü dokusu bulunan bir bölgede uygulamak şehrin biçimlenişini olumsuz yönde etkilemektedir. Değişen yönetimlerin sırf politik amaçla bu uygulamayı kendilerince değiştirmeleri büyük sorunlar yaratmaktadır.

Her yaptırım ve uygulama insanların rahatlığı ve mutluluğu için yapıldığına göre insanlara bir taraftan belki çok fazla ihtiyaç duymadıkları geniş bir sokak hediye ederken bir taraftan da estetik açıdan hoş olmayan biçimsiz bir binada oturma zorunluluğu getirilmektedir. Özel olarak planlanmış mevcut bir yapının sonradan değişikliğe uğraması ve bu değişiklikte alan kaybının olması, binanın içinde

yaşayan insanlarda hayal kırıklığı ve şaşkınlık yaratmaktadır.

c) En az 10 evin yandığı bir yerde, yangın alanını belirledikten sonra buradaki arsaların birleştirileceği, % 25'inin zaylat olarak yollara terk edileceği ve kalan alanların sahiplerine verileceği belirtilmektedir.

d) Yapılacak bina yükseklikleri sadece kagir ve ahşap olmalarına göre değil, aynı zamanda sokak genişliklerine göre de belirlenmektedir.

e) Şikayet edilen bir inşaat belediye tarafından 15 günlüğüne geçici olarak durdurulmaktadır Mahkeme kararına göre ya inşaatı devam edilebilmekte ya da durdurma süresi uzatılmaktadır.

f) Her cins bina için farklı olmak üzere bina çıkıntıları harca tabi tutulmaktadır.

Ebniye Kanunu (Bina Kanunu) ilk olarak 1925 yılında 624 Sayılı Kanun ile değiştirilmiştir. Bu kanunda yer alan ilave ve yeni hükümler şunlardır:

a) Yangın yerlerinde yanan ev sayısı en az 150 ise bu yerlerin yeni bir şekilde imarı mümkün olmaktadır.

b) Yol için gerek duyulan alanlar istimlak edilmek zorundadır.

c) İmar ile ilgili işlerin tatbik ve takip yetkisi belediyelere verilmektedir. Cumhuriyetin ilanı ve Ankara'nın başkent olması ile Ankara'da İmar işlerinin uygulama ve takibi için bir daire kurulmuştur.

Mayıs 1928 yılında çıkarılan 1351 sayılı kanun bir teşkilat kanunudur. Bu kanunla gelen yenilikler şunlardır.

a) Ankara Şehri İmar Müdürlüğü kurulmuştur. Bu müdürlük şimdiye kadar belediyeler tarafından görülen görevleri üstlenmektedir. İmar müdürlüğü Dahiliye, Vekaleti'ne (Bakanlar Kurulu) bağlı müstakil bir dairedir.

b) Ankara'nın haritasını ve İmar planını hazırlamak Ankara Şehri İmar Müdürlüğü'nün görevidir.

c) Planı onaylama yetkisi Bakanlar Kurulu'na verilmektedir.

d) İmar Müdürlüğü, başkent planlaması dışında, öteki şehir planlarını da onama yetkisine sahiptir.

1929 yılında 1351 sayılı kanuna ek olarak 1504 Sayılı Kanun çıkarılmıştır.

Bu kanunda şu konu yer almaktadır.

a) İmar M¼d¼rl¼ę¼'n¼n izni olmadan yapılan yapıları İmar İdare Heyeti (İmar İdari Meclisi) karar alarak yıkma yetkisine sahiptir.

1930 tarihinde çıkarılan 1663 Sayılı Ek Kanun'da şu madde önemlidir.

a) İmar M¼d¼rl¼ę¼ İmar planı içindeki arsaları birleştirerek gereğine g¼re m¼stakill ya da ortaklaşa olarak dağıtmaya yetkilidir.

Yine 1930 yılında çıkarılan 1590 Sayılı Belediyeler Kanunu'nda şoye bir madde vardır.

a) Konut ve çevresel bir plana ve belediyenin kontroluna bağlanmaktadır.

Bu ard arda çıkan kanunların sonuncusu Haziran 1933 yılında çıkan 2239 Sayılı Kanun'dur. Bu kanuna g¼re en önemli madde şudur.

a) İmar M¼d¼rl¼ę¼'ne istimlaktan artan işe yaramaz arsaları, şuyulandırarak birleştirme, yeniden planlama ve bina sahiplerinin haklarına g¼re dağıtma yetkisi verilmektedir.

Ankara'da elde edilen tecr¼be ile b¼t¼n T¼rkiye'de bir imar hareketinin başlaması Ebniye Kanunu'nun yerini alacak bir ana kanunun hazırlanması zorunlu olmaktadır. Haziran 1933 yılında 2290 Sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunda önemli sayılan maddeler şoye özetlenebilir.

a) Belediyeler ilk defa halihazır haritalar ile İmar planlarını yapma ve yaptırma zorunluluğunu y¼klenmektedir.

b) İmar planlarında bulunması gereken teknik koşullar bu kanunla tespit edilmektedir.

c) Belediyelere sadece arsaların birleştirilme ve ayrılmaları konusunda yetki verilmektedir. Bu arsalar en fazla % 15 noksaniyla paylaştırılabilmektedir.

d) Plana g¼re istimlak edilmesi gereken yerlerde bina yapılmasına 5 sene s¼reyle belediyelerce izin verilmemektedir (ALSAÇ, O. ,1956).

2290 Sayılı Kanun gereğince hazırlanan imar planları çoğu kez sadece bir formalitenin yerine getirilmesi anlamını taşımakta, uygulanamamakta, hazırlanırken de çoğu kez gerçeklere aykırı varsayımlara dayandırılmaktadır. Buna

karşılık bazı yerlerde de parklar, caddeler, ana yollar açılması bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde şehirleşmenin henüz hızlanmamış olması, yasanın yetersizliklerinin ve aksayan noktalarının yeterince ortaya konulamamasına neden olmaktadır (GERAY,C., ÖZAY,H.,1985).

1933 yılında 2301 Sayılı Kanunla Belediyeler Bankası ve 1936 yılında Belediyeler Fen Heyeti kurularak önceden yabancı şehircilik uzmanları tarafından yürütülen imar planı çalışmalarının Türk Teknik Elemlerinden oluşturulan kadrolar tarafından yapılarak ulusal niteliğe kavuşturulmasının ilk adımları atılmıştır (KAYAOĞLU,N.,1991).

1934 yılının Temmuz ayında 2555 sayılı ek bir kanun çıkarılmıştır. Bu kanun Yapı ve Yollar Kanunu'na bir madde ilave etmektedir.

a) İmar tatbikatı sonucu elde kalan arsa parçaları belediyeler ve Ankara İmar Müdürlüğü tarafından taktir edilen bedelle satılabilmekte ya da şuyulandırılabilir. Satış için taktir edilecek bedel, istimlak bedelinin aynısıdır.

1936 yılında imar planlarını onama yetkisi Bayındırlık Bakanlığına verilmektedir. Belediyelerin imar planına ilişkin kararları en büyük yerel yöneticinin onayından sonra bakanlığın son onayına sunulmaktadır.

2290 Sayılı Kanun ve onun eki olan 2555 Sayılı Kanun 10 sene uygulandıktan sonra 1944 yılında 4585 Sayılı Kanunla bazı maddeleri değiştirilmiştir. Bu değişen maddeler şöyle özetlenebilir.

a) İmar planına göre açılan yol ve meydanlar üzerindeki bina yükseklikleri ve diğer konular hakkında belediye meclisi kararları, mülkiye amirlerinin kabul etmesinden sonra Nafia Vekaleti'nin (Bayındırlık Bakanlığı) onayı ile kesinleşir.

b) Bütün binalar fen adamlarının sorumluluğu altında yapılmaktadır.

c) Binalar arasındaki uzaklıklar ahşap ve kagır olmalarına göre yeniden belirlenmektedir.

d) Yapı ve Yollar Kanunu'nun tatbikatını gösterecek nizamnameler; Nafia Vekaleti'nce (Bayındırlık Bakanlığı) ortaklaşa olarak Dahiliye Vekaletine (İçişleri Bakanlığı) verilmektedir (ALSAÇ,O.,1956).

1945 yılında Alman bilim adamı Ernest Rauter'in 1924 yılında hazırladığı rapordan yararlanılarak Belediyeler Bankası İller Bankası'na dönüştürülmüştür. Bazıları bu dönüştürmeye karşı çıkmış, Avrupa'da bankaların teknik ve idari

ayrıntılara inmediklerini, yalnızca finansmanla uğraştıklarını savunmuşlardır. Buna rağmen Rauter'in önerileri doğrultusunda İller Bankası yalnızca bir finansman müessesesi değil, aynı zamanda yerel yönetimlerin teknik danışmanı ve alt yapı hizmetlerinin planlamasını da üstlenen bir kurum niteliğine kavuşmaktadır (KAYAOĞLU,N.,1991).

1956 yılında 6785 sayılı İmar Kanunu ve Nizamnamesi çıkarılmıştır. 4 bölümden oluşan Kanun ve 11 bölümden oluşan Nizamname, bugün yürürlükte olan 3194 sayılı Kanun'a temel teşkil etmektedir. Kanun'un birinci bölümünde yapı ve ruhsat işleri ile ilgili hükümler bulunmaktadır. Bu hükümler şunlardır.

a) Belediye sınırları içinde yapılacak bütün yapılar için belediyeden ruhsat alınması gerekmektedir. İskele kurmayı gerektiren tamiratlarda belediyeye yazı ile müracaat edilmektedir.

b) Yapı ruhsatı almak için bu kanuna uygun olarak hazırlanan mimari, statik ve tesisat projeleri ve hesaplarından gerekli olanların eklenmesi gerekmektedir.

c) Ruhsata aykırı yapılan ya da ruhsat alınmadan başlanan yapılar derhal durdurulmaktadır.

d) Yapıya başlama süresi, ruhsat tarihinden itibaren bir yıldır. Bu süre ile birlikte dört yıl içinde bitirilmeyen yapıların yeniden ruhsat alması gerekmektedir.

e) Yapı projeleri ve kontrolü yeterlik sahibi olan meslek mensuplarına yaptırılmaktadır.

f) Binaların fenni mesuliyetini (teknik uygulama sorumluluğu) konularına göre mimar ve mühendisler yüklenmektedir.

g) Yapı bitince, İmar Kanunu'na uygunluğunu gösteren yapı kullanım izni alınması mecburidir.

6785 Sayılı İmar Kanunu'nun ikinci bölümü halihazır harita, imar planı ve yol istikamet planları ile ilgilidir. Bu bölümdeki bazı maddeler şöyle özetlenebilir.

a) Nüfusu 5000'dan yukarı olan belediyeler, halihazır haritası bulunmayan yerlerde imar ve kanalizasyon planlarını yaptırmak zorundadırlar. Nüfusu 5000'den aşağı olan belediyeler, belediye meclisinin belirlediği yolların, istikamet planlarını yaptırmakla yükümlüdürler.

b) Planların yaptırılması işleri, Artırma, Eksiltme ve İhale Kanunu'na tabi değildir.

c) Belediye meclislerince kabul edilen imar planları Nafia Vekaletine

(Bayındırlık Bakanlığı) gönderilir. Nafia Vekaleti bu planları üç ay içerisinde inceleyip aynen veya düzelterek tasdik etmek ya da düzeltilmek üzere geri vermek zorundadır.

d) İmar planının onayından sonra belediyeler 4 yıllık İmar programları hazırlamakta ve bu programlar belediye meclisleri tarafından onaylanmaktadır.

e) Alt yapı masrafları parsel sahiplerinden alınmadıkça, parsellerde yapılanma izni verilmemektedir.

6785 Sayılı İmar Kanunu'nun üçüncü bölümü tevhid ve ifraz (birleştirme ve ayırma) işlerine ayrılmaktadır. Bu konuyla ilgili yeni hükümler şunlardır.

a) İmar planında kamuya ayrılan yerlerin bölünmesine izin verilmemektedir. Parsel cepheleri belirlenmeyen yerlerde yapılacak bölünmelerdeki asgari ölçüler talimatnamelerle (yönetmeliklerle) belirlenmektedir.

b) En az 50 gayrimenkulü içeren yangın yerlerinde yeniden düzenleme yapmaya belediye meclisleri yetkilidir.

c) İskan sınırı dışındaki arazilerde çarpık gelişmeyi önlemek amacıyla yapılanma yasaklanmaktadır. Buralarda özel amaçlı işlere alt bina ve tesislerin yapılmasına talimatname (yönetmelik) hükümleri çerçevesinde izin verilmektedir (İmar Kanunu, 1956).

Bu madde çarpık şehirleşmeyi önlemek açısından faydalıdır. Ancak çıkarılan böyle bir kanun maddesi, uygulamaya konulabildiği takdirde beklenen faydayı sağlamaktadır. Aksi takdirde şehirlerin plansız gelişmesi önlenemez. Bu maddenin özellikle hiçbir büyük şehirde uygulanmadığı çok açık görünmektedir. Kanun çıkarma planlamanın teorik aşamasıdır, önemli olan akılcıca düşünülmüş bu kanunları uygulamaya koyabilmektir.

d) Bu kanuna aykırı davranan belediye başkanları ve diğer görevliler ağır para cezasına çarptırılmaktadır.

6785 Sayılı Kanun'un yönetmeliğinde de tatbikatla ilgili hükümler bulunmaktadır. Yeni olan hükümler şunlardır.

a) İmar programına dahil olan yerlerde 4 yıllık İmar program süresinin sonuna kadar buralar istismak edilmemiş ise bu yerler için inşaat ruhsatı verilmektedir.

b) İmar sınırının, nazım plan sınırları olduğu belirtilmektedir. Nazım plan olmayan yerlerde İmar sınırı olarak belediye sınırı kabul edilmektedir.

c) İmar planları yeterlikleri Nafia Vekaleti'nce (Bayındırlık Bakanlığı) kabul edilen yetkililere yaptırılmakta ya da ihale yoluyla veya yarışma yoluyla yaptırılmaktadır.

d) İmar planları belediye meclisleri tarafından veya özel kanunlarla kurulan müstakil İmar müdürlüklerinin İdare heyetleri tarafından kabul edildikten sonra Nafia Vekaletinin (Bayındırlık Bakanlığı) tasdikiyle kesinleşmektedir.

e) Belediye meclisinin ya da İmar İdare heyetinin onayından geçen İmar planları Nafia Vekaleti (Bayındırlık Bakanlığı) tarafından düzeltilmek üzere tekrar geri verilebilmektedir. Vekalet gerek görmedikçe değişen planların belediye meclisi tarafından tetkik edilmesi gerekmemektedir.

Harita ve İmar planı yaptırma işlevi bir belediye görevidir. Belediyelerin İmar planlarına ilişkin kararları 1957 yılına kadar en büyük yerel yöneticinin onayından sonra, son onaya sunulmaktaydı. 1956 yılındaki 6785 sayılı yasa bu yöntemi kaldırmakta ve planların sadece bakanlık tarafından onanmasını yeterli görmektedir.

Bakanlığa, planı onama sırasında "değiştirerek onaylama" yetkisi tanımakla belediye meclisinin isteği yerine kendi isteğini koyma olanağı sağlanmaktadır. Bu yetki belediyelerin özerkliğini sarsıcı sakıncalar taşımaktadır.

f) Tatbikat ve parselasyon haritalarının, tasdikli İmar planlarına uygun olması şart koşulmakta ve belediye encümenlerinin varsa İmar İdare heyetinin onayı ile kesinleşmektedir (İmar Kanunu, 1956).

Yaklaşık 30 yıllık uygulama döneminde 6785 sayılı İmar Kanunu, planlı şehirleşme, programlı İmar planı uygulaması, projeye dayalı yapı üretimi ve yapı denetimi konularında bazı gelişmeler sağlanmasına yardımcı olmuşsa da yeterli bir gelişme sağlayamamıştır. 6785 sayılı bu yasa dinamik planlama anlayışını getiremediği ya da buna elverişli bir uygulamaya yol açamadığı için eleştirilere uğramıştır. Bu yasayla İmar planlarının hazırlanması ve yürürlüğe konulması çok uzun zaman almakta, şehirleşme ise plan uygulamasında olanak kalmayacak biçimde hızlı bir gelişme göstermektedir. Başka bir deyişle, şehirleşme ve yapılaşma sürekli olarak planlamanın önünde gitmektedir.

6785 sayılı İmar Yasası'nın benimsediği geleneksel planlama yaklaşımı, şehir topraklarından yararlanmayı amaçlamakta ve yapı denetimini düzenleyen fiziksel bir planın oluşturulmasıyla yetinmektedir. Ancak bu düzene nasıl ulaşılacağı konusunda hemen hiç bahsedilmemektedir. Böyle bir planlamanın uygulama

araçları daha ziyade sınırlayıcı ve yasaklayıcı niteliktedir, özendirici, yönetici ve yol gösterici araçlardan yararlanma çok sınırlı kalmaktadır. Oysa şehirselleşmenin sadece fiziksel boyutları değil, ekonomik, sosyal ve siyasal bütün boyutları ele alınmaktadır. Bu açıdan Türkiye'nin durağan bir imar planı anlayışından uzaklaşması gerekmektedir. Şehirselleşmenin tüm boyutlarını kapsayan siyasaları belirleyen bir plan anlayışına ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun yanı sıra günlük yerel ve siyasal baskılara göre planı sürekli değiştiren tutumlar engellenmeli, tutarlılık sağlayacak önlemler alınmalıdır. Türkiye'de imar planları toplum yararından uzakta özel amaçlarla değiştirilmektedir. Bu nedenle Türkiye'de gelişmeleri yönlendiren, darboğazları gideren, esnek ve dinamik bir planlama anlayışına ihtiyaç duyulmaktadır.

1958 yılında, diğer görevlerinin yanı sıra imar planlarının denetim ve onaylanmasından sorumlu tek kurum olan "İmar ve İskan Bakanlığı" kurulmuştur. Teknik denetim, yardım, ulusal çıkarların korunması amacıyla 7116 sayılı yasa ile İmar ve İskan Bakanlığı'na bu konuda geniş görev ve yetkiler verilmiştir.

1972 yılında 1605 sayılı yasa çıkarılmıştır. Bu yasada yapılan değişiklik şudur.

a) İmar planlarının bakanlıkça yaptırılması veya birden çok belediyeyi ilgilendiren imar planlarının hazırlanması ve kesinleşmesi için ayrıca belediye meclislerinin kararına gerek duyulmamaktadır.

Şehir planlama sürecinin en önemli aşaması imar planlarının uygulanması ve gerçekleştirilmesidir. İmar planının gerçekleştirilmesi başlıca iki tür imar ve yapı çalışması ile olanaklıdır.

- 1- Özel kişi ve kuruluşlarca yürütülen yapı ve imar eylemleri,
- 2- Kamu kuruluşlarınca yürütülen hizmet yapı ve tesislerinin üretimi.

Kamunun ve özel kişilerin girişimlerini imar planına uygun olarak yürütebilmeleri için, belediyelerin yararlanabileceği 3 tür araç bulunmaktadır.

1- Belediyelerin imar planı olsa da olmasa da sahip oldukları genel yetkiler. Vergilendirme, kamulaştırma, kolluk, izin, düzenleme bu yetkiler arasındadır.

2- Belediyelerin şehir planlamasına özgü yetkileri. Yapı izni ve denetimi, yapı yasağı, parselleme, imar programı yapma ve uygulama konuları bu yetki sınırları içerisinde.

3- Belediyelerin karma nitelikli yetkileri. Konut siyasası, kadastro, arsa siyasası gibi yetkiler bu gruba girmektedir.

İmar planlarının üretim ve uygulanmasına halkın demokratik katılımının sağlanması önem taşımaktadır. Ayrıca Türkiye'de 6785 sayılı yasa'dan önce de sonra da belediyeler yeterli bir izlenim yapamamış ve uygulayamamışlardır. Bunun başlıca sebebi teknik kadro yetersizliği ve mali imkânsızlıklardır. Planlı çalışma yöntemlerinin belediyelerce benimsenmesi gerekmektedir. Bu yolda gelişme sağlamak amacıyla 6785 sayılı yasa değiştirilmiş ve belediyelerin imar uygulama izlenmelerinin bakanlıkça onaylanması ilkesi geliştirilmiştir. Ancak diğer koşullar sağlanmadığı için tek başına bu ilke de yeterli olamamaktadır (GERAY,C., ÖZEN,H., 1985).

1983 yılında İmar ve İskan Bakanlığı, Bayındırlık Bakanlığı ile birleştirilerek "Bayındırlık ve İskan Bakanlığı" adını almıştır.

Yine 1983 yılında 2805 sayılı bir yasa çıkarılmıştır. Bu yasanın amacı mevzuata aykırı ve kaçak yapıların çözümlenmesini sağlamaktadır. Ancak bu yasanın işlememesi üzerine 1984 yılında aynı konuyla ilgili olarak 2981 sayılı kanun yürürlüğe konmuştur.

1984 yılında Büyük Şehir Belediyelerinin yönetimi ile ilgili 3030 sayılı kanun ile 3086 sayılı Kıyı Kanunu çıkarılmıştır (KAYAOĞLU,N.,1991).

9 Mayıs 1985 günü Resmi Gazete'de yayımlanan 3194 sayılı İmar Yasası, 29 yıldır yürürlükte olan 6785 sayılı İmar Yasasını, Ek ve değişikliklerini 9 Kasım 1985 yılında yürürlükten kaldırmaktadır. Bu kanunun imar tatbikatını düzenleyen konulardaki hükümlerinin özeti şöyle yapılabilir.

a) İmar planlarında gösterilen cephe hattından daha önde bina yapılamaz. 6785 sayılı yasadaki gibi bu yasa da imar planlarında umumî hizmetlere ayrılan alanlarda inşaatla izin verilmemektedir. Ancak imar programına alınıncaya kadar mevcut kullanma şekli devam etmektedir.

b) Kamulaştırmadan arta kalan kısımları belediyeler, bedel taksitli yoluyla değiştirmeye ya da şuyulandırıp (temizleyip) satmak suretiyle imar planına uygunluğunu sağlamakla yetkilidir.

c) Belediye veya valilikçe düzenlemeye tabi tutulan arazi ve arsaların dağıtım sırasında bunların yüzölçümlerinden yeterli kadar saha, değer artışları karşılığında "düzenleme ortaklık payı" olarak düşünülmektedir. Ancak bu pay düzenlemeden önceki yüzölçümün % 35'ini geçemez. % 35 imar planını uygulamaya yetmiyorsa gerekli olan kısım belediye ve valilikçe kamulaştırma yolu ile tamamlanmaktadır.

d) Yeminli bürolar ruhsat verme yetkisine sahiptir. Böylece yapılacak her yapı için valilik veya belediyelerden veya yeminli serbest mimarlık ve mühendislik

bürolarından yapı ruhsatı alınması zorunluluğu bulunmaktadır (İmar Kanunu, 1985).

Toplumu ilgilendiren bir olayda özel şahısların karar verme yetkisinin bulunması yetkiyi kötüye kullanmaya sebep olmaktadır. Bu nedenledir ki ileriki tarihlerde yeminli serbest mühendislik ve mimarlık büroları kaldırılmıştır.

e) İmar planına göre toplam inşaat alanı, bodrum kat hariç 1000 m², saçak yüksekliği 6.50 m ve 1 bodrum ile 2 katı aşmayan binalarda ruhsat alma mecburiyeti yoktur (İmar Kanunu, 1985).

Bu ilginç hüküm ile Türkiye'de birçok yapı izin ve denetim dışında kalmaktadır. Böylece sağlıklı bir yapılaşmaya göz yumulmaktadır.

f) Bir yapıya başlama süresi ruhsat tarihinden itibaren 2 yıldır. Bu süre içinde yapıya başlanmadığı veya yapıya başlama süresiyle birlikte 5 yıl içerisinde bitirilmediği takdirde verilen ruhsat hükümsüzdür.

g) 3194 sayılı kanunun beşinci bölümü İmar planının, halihazır haritalarının ve yapı projelerinin hazırlanıp onaylanması ile ilgilidir.

h) Yıkılacak derecede tehlikeli yapılar ve halkın sağlık ve güvenliğini ihlal eden sakinlerin giderilmesi için sahiplerine tebligat yapılmaktadır.

Belirtilen süre içerisinde sahibi tarafından tamir edilerek veya yıktırılarak tehlike ortadan kaldırılmazsa bu işin belediye veya valilik tarafından yaptırılıp masrafların % 20 fazlası ile yapı sahibinden alınacağı belirtilmektedir.

ı) Ruhsatsız veya ruhsata aykırı yapılarda ilgililer bu kanun hükümlerine göre para cezasına çarptırılmaktadırlar.

j) Son nüfus sayımında, nüfusu 10.000'i aşan yerleşmelerin İmar planlarını yaptırmaları mecburiyeti vardır. Nüfusu 10.000'in altındaki yerleşmelerde ise plan yapılmasının gerekli olup olmadığına belediye meclisi karar vermektedir.

k) Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ya da Millî Savunma Bakanlığı'nca hazırlanacak ve onaylanacak yapılara ait projelerde bu yönetmeliğin 3. bölümünde belirtilen ölçü ve hükümlere bağlı kalınması mecburiyeti yoktur (İmar Kanunu, 1985).

Kanunda böyle bir maddenin bulunması iki bakanlığa da çok geniş yetkiler vermektedir. Bu durum kişisel istekler doğrultusunda kullanılabileceği için objektif bir hüküm değildir.

İ) Belediyeler uygun gördükleri yerlerde yapı estetiği ile ilgili kurallar getirme yetkisine sahiptir (İmar Kanunu, 1985).

Bu hüküm çevre bilinci ve çevrenin bozulmasını önleme bakımından yeterince bilinçli bir bakış açısıyla ele alınması halinde yararlı bir hüküm sayılmaktadır.

m) 3194 Sayılı Kanun yönetmeliğinin 3. bölümünde arsa ve yapılarla ilgili hükümler bulunmaktadır. Parsel büyüklükleri, genişlikleri ve alanları, bahçe mesafeleri, kapanan yollar, tehlikeli alanlar, parsellerde yapılanma şartları vb. konularla ilgili hükümler İmar planının uygulanması ile ilgilidir.

n) Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na verilen plan yapma, yaptırma, değiştirme ve re'sen onaylama yetkileri saklı kalmak kaydı ile İmar planları varsa bölge planı ve çevre düzeni kararlarına uygunluğu sağlanarak ilgili İdare tarafından doğrudan veya ihale yoluyla yaptırılabilirliği gibi İller Bankası Genel Müdürlüğü'ne yetki verilerek de yaptırılmaktadır.

o) Belediye sınırları içinde, belediye meclisleri tarafından aynen veya değiştirilerek onaylanıp yürürlüğe giren İmar planları Belediye Başkanı tarafından mühürlenip imzalanmaktadır. Onaylanan İmar planı ve eklerinden birer takım, onaylamaya esas olan karar ile birlikte Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile İller Bankası Genel Müdürlüğü'ne saklanmak üzere gönderilmektedir (İmar Kanunu,1985).

3194 Sayılı İmar Kanunu'nda İmar planlarının onay ve denetimi özelsel yönetimin yetkisi dışındadır. 6785 sayılı yasada, bakanlığa tanınan yetki istenen etkinlikte kullanılamamıştır. Zaman zaman siyasi amaçlar yüzünden bu yetki saptırılmış, tutarsız ve sağlıksız durumlar ortaya çıkmış, gecikmeler önlenememiştir. Onay süresini hızlandırıcı, etkinleştirici önlemler almak yerine özelsel yönetimi tamamen devre dışı bırakmak çeşitli sakıncalara sebep olmaktadır. İmar planlarında ülke ve bölge planlamasıyla şehir planlaması arasında bağlantı kurulmalı ve tutarlılık sağlanmalıdır. Şehir topraklarını ulusal düzeyde toplum yararına planlamayı amaçlayan İmar planlarında özelsel yönetimin de söz sahibi olması, sağlıklı bir planlama açısından kesinlikle gereklidir.

3.2.3.2.1. Tarihsel Gelişim Sürecinde İmar Planlarının Onaylanmasının Geçirdiği Değişiklikler

İmar planlarının onaylanması tarihi süreçte devamlı değişiklik göstermektedir. Bu değişikliklerin tarihi sıralaması şöyledir:

- 1864, Tarik ve Ebniye Nizamnamesi (Yol ve Binalar Kanunu).

En büyük idari merci Ticaret Nezareti'dir. Ticaret Nezareti (Ticaret Bakanlığı) planları Bab-ı Ali'ye yollar. Planlar İdare-i Seniye (İdare Meclisi) tarafından tasdik edildikten sonra işe başlanır.

- 1925, 642 Sayılı Kanun.

Ankara İmar Planını onaylama yetkisi Dahiliye Vekaleti'nindir (Bakanlar Kurulu). Diğer şehir planlarını onaylama yetkisi Ankara Şehri İmar Müdürlüğü'nündür. Ankara şehri İmar Müdürlüğü belediyelerin görevini üstlenmektedir. Ayrıca Ankara'nın haritasını ve imar planlarını da Ankara Şehri İmar Müdürlüğü hazırlamaktadır.

- 1928, 1351 Sayılı Kanun.

İmar Planlarını onama yetkisi İmar Müdürlüğü'nündür.

- 1933, 2290 Sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu.

İmar planlarını yapma, yaptıрма zorunluluğu Belediyelerindir. Planları onaylama yetkisi ise İmar Müdürlüğü'nündür.

- 1936 yılında Bayındırlık Bakanlığı kurulmuştur.

İmar planlarını önce belediyeler onaylamaktadır. İmar planları Bayındırlık Bakanlığı'nın onayı ile kesinleşmektedir.

- 1956, 6785 Sayılı İmar Kanunu.

İmar Planlarının bakanlık tarafından onanması yeterli görülmektedir.

- 1958 İmar ve İskan Bakanlığı kurulmuştur.

İmar planlarının denetim ve onaylanmasından sorumlu tek kurum İmar ve İskan Bakanlığı'dır.

- 1972, 1605 Sayılı Yasa.

İmar planlarının onaylanması için İmar ve İskan Bakanlığı'nın dışında ayrıca Belediye Meclisi kararına gerek yoktur.

- 1985, 3194 Sayılı Yasa.

İmar planları Belediye Meclisi'nin onayı ile yürürlüğe girmektedir. Ancak bakanlık gerekli gördüğü hallerde planları yapma, yaptıрма ve re'sen onama

yetkisine sahiptir.

İmar planlarının onaylanma işleminin kronolojik sırası göz önünde tutulursa 1864 ile 1925 yılları arasındaki 60 yıllık uzun bir dönemde planları onaylama yetkisi Ticaret Nezareti'nindir (Ticaret Bakanlığı). 1925 yılında bu yetki Belediyeler'e geçmiştir. Bu durum 1928 yılında çıkan 1351 Sayılı Kanun'la değişerek imar planlarını onaylama yetkisi İmar Müdürlüğü'ne verilmiştir. Bundan sonra 1936 yılında kurulan Bayındırlık Bakanlığı planları onaylama yetkisini almıştır. Planlarda onama yetkisinin Bakanlığa ait olması 1985 yılındaki 3194 Sayılı Kanun'a kadar sürmüştür. Bu kanunla bu yetki belediyelere geçmiştir. Fakat bakanlık da her an gerekli gördüğü durumlarda bu yetkiyi ele alabilmektedir.

Bu incelemeden anlaşıldığı gibi imar planlarını onaylamada en büyük yetki, özeysel yönetimle (bakanlık), yerel yönetimler (belediyeler) arasında gidip gelmektedir.

İmar planlarının yapılması ve uygulanması ile ilgili kararlarda her iki yönetimin de söz sahibi olması, planlarda tutarlılık sağlanması, planların objektif görüşlere sunulması ve sağlıklı olması açısından zaruridir. Bu nedenle planların onaylanmasında hem özeysel yönetim hem de yerel yönetim birbirlerini denetleyici şekilde aynı anda yetki sahibi olmalıdır.

Bu birlikteliği sağlayabilmek için onaylamanın biçim ve kapsamını düzenlemek ve ülke koşullarına bağlı kalınmak zorundadır. Ulusal çıkarlar düzeyinde bir ülke planlaması için yapılan 1/25000 ölçekli çevre düzeni planları bakanlık tarafından yaptırılıp onaylanmaktadır. Çünkü çevre düzeni planı belediye sınırları içinde yaptırılıyor gibi görünse de bu planların ülke planına ve büyük ölçekteki ulaşım ağlarına sağlıklı bağlantılar yapmaları gerekmektedir. Bu bağlantıların belediye kademesinde gerçekleşmesi zordur. Belediye düzeyinde yapılabilecek uygulama, belediye sınırları içerisinde öngörölüp onaylanacak imar planlarının, çevre düzeni planı kararlarına uygun olmasını sağlamaktır.

Çevre düzeni planı ülke çapında düşünüldüğü için bunun bakanlık tarafından yapılıp onaylanması uygundur. Diğer taraftan belediye sınırları içerisindeki imar planlarının yapılıp onaylanmasına bakanlığın karışması çeşitli sakıncalar yaratabilir. Ülkenin herhangi bir köşesinin planını, yine o bölgede yaşayan insanların kararlaştırıp yapması daha olumlu bir planlama yaratır. Belirli bir bölgenin insanları, sorunlarını, isteklerini ihtiyaçlarını kendileri daha bilinçli bir şekilde belirleyip çözümlerabilirler. Bu bölgede hiç yaşamamış insanlar tarafından yapılacak ve bakanlık tarafından onaylanıp yürürlüğe girecek imar planlarının, sağlıklı olma

ihtimali yüksektir.

Buna karşılık belediyelerin kendi planlarını yaparken tamamen serbest kalmaları halinde birtakım çıkarların söz konusu olacağı da bilinmektedir. Bu nedenle belediyelerin çok serbest davranmalarını önlemek ve yerel yönetimleri imar bakımından belirli yönlendirmeye götürmek için imar planlarının çevre düzeni plan kararlarına uyulması zorunluluğu getirilmektedir.

Bu konuda 1985 yılında çıkan 3194 Sayılı Yasa'da boşluk olarak görünen durum, çevre düzeni planlarının yapılma ve yaptırılma zorunluluğunun olmamasıdır. Yani çevre düzeni planı varsa ancak o zaman imar planı bu çevre düzeni plan kararlarına uymak zorundadır yoksa imar planları kendi serbestlikleri içerisinde bulunmaktadır. Bu gibi durumların ülke ölçeğinde birtakım bölgelerde birtakım boşluklar ve süreksizlikler yaratacağı göz önünde bulundurularak, ülke çapında çevre düzeni planı yaptırılması zorunluluğu getirilmelidir.

3.2.4. Türkiye'de Şehir Planlamanın Bugünkü Durumu

3.2.4.1. İmar Planlarının Üretim Amacı

Şehir planlaması kapsamına giren imar planlarının tanımı ve üretim amacı çeşitli şekillerde açıklanmaktadır. Bir tanıma göre imar planları, toplumsal ve iktisadi gelişmeleri göz önünde bulundurarak şehirlerin fiziksel gelişmelerinin biçimlenmesine bir yön vermeyi amaçlayan bilimsel ve sanatsal bir tasarımdır. İmar planlarının bir diğer tanımı, metropoliten bölgelerin kapsadığı tüm şehirleşmiş alanları, hem daha küçük şehrsel toplulukları, hem de büyük bir şehrin merkezini ilgilendiren planlama eylemidir.

Ruşen Keleş'in yaptığı tanıma göre ise şehir plancılığı, ulusal bir yerleşme ve kalkınma planı çerçevesi içinde bilimsel yöntemlere göre yapılan araştırmalara dayanarak, plan program ve projelerin hazırlanmasını ve bu amaçla girişilecek çalışmaların gerçekleştirilmesini de kapsayan bir sanat ve çalışma alanıdır (IŞIKPINAR, E.M., 1991).

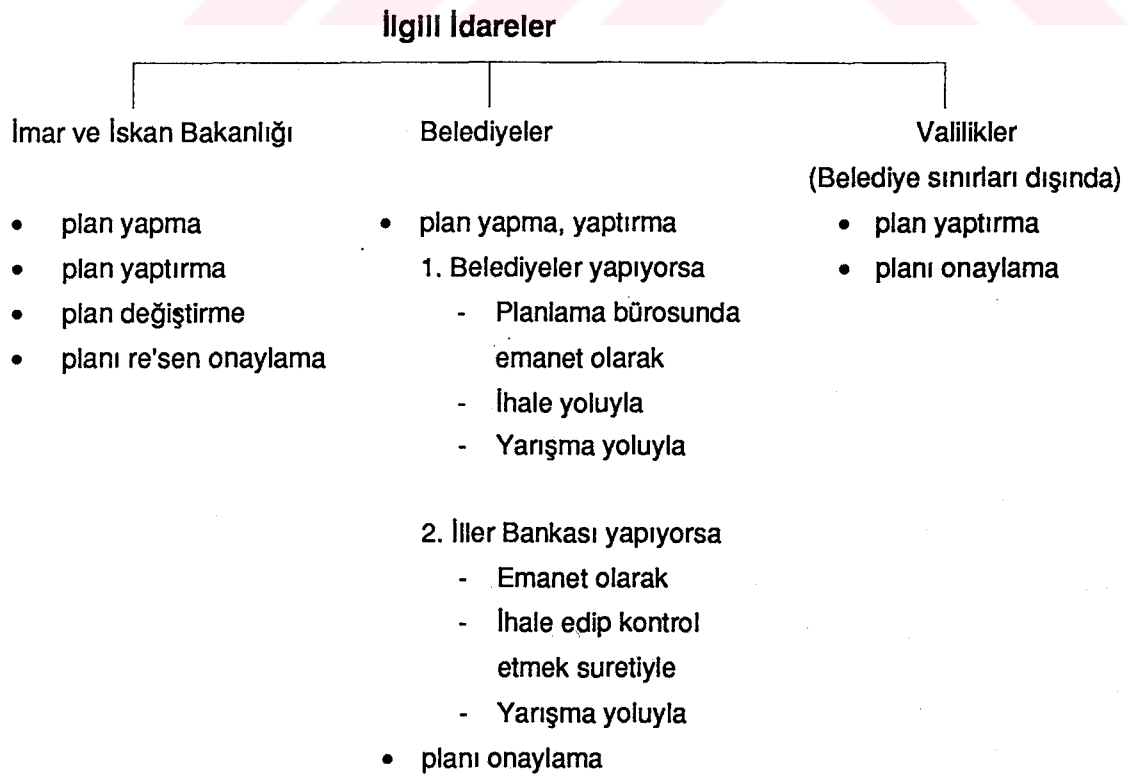
3.2.4.2. İmar Planlarının Elde Ediliş Süreci

3.2.4.2.1. İmar Planı Hazırlanmasındaki Aşamalar

- 1- İmar planı yapılacak beldenin halihazır haritasının alınması
- 2- Plan öncesi gerekli dökümanların elde edilmesi.
 - Mülkiyet durumu
 - Jeolojik durum

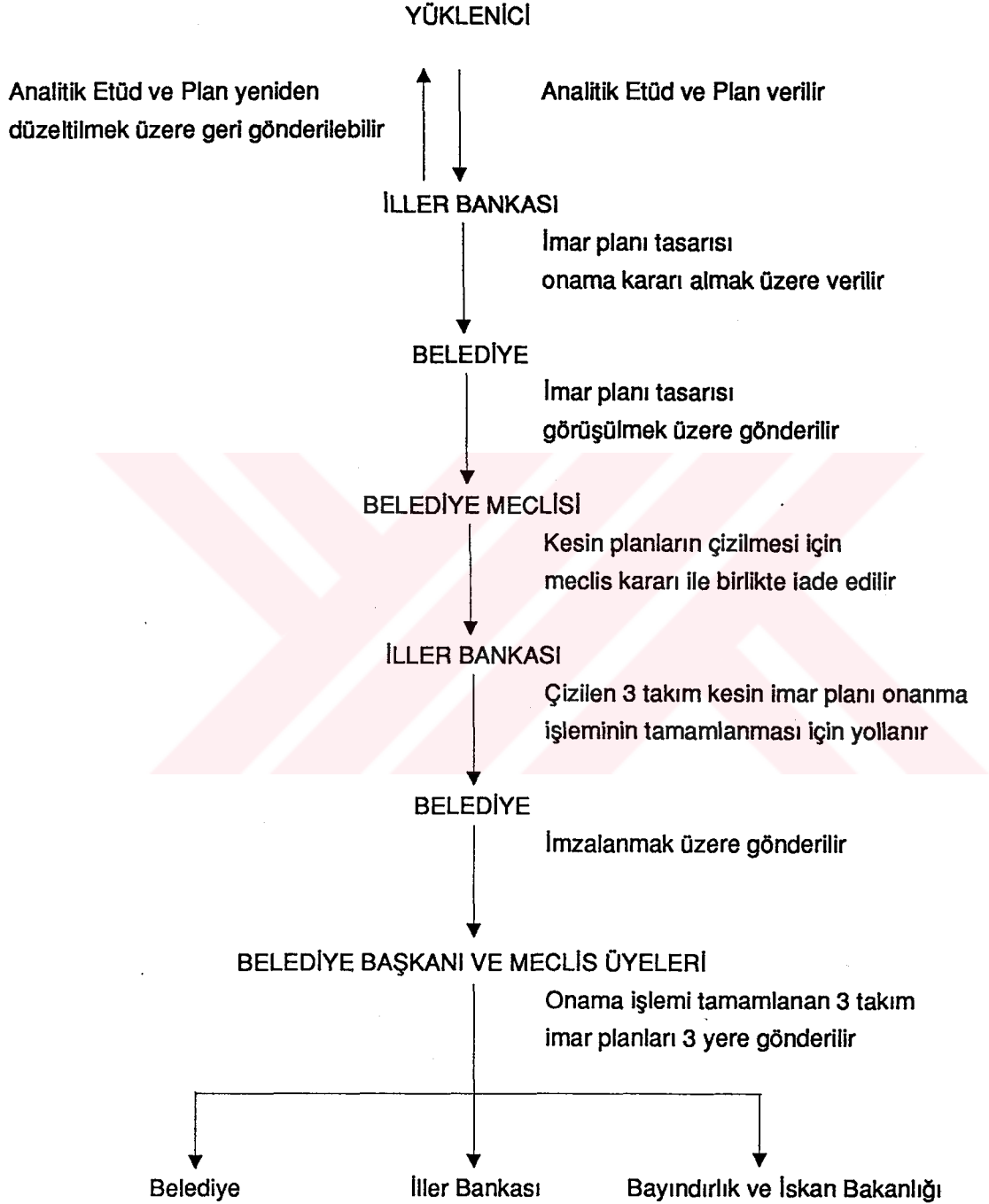
- Dereler, taşkın alanları, bendler ve su havazaları, baraj, göl, gölet, kanal ve sulama projeleri
 - Yüksek gerilim ve enerji nakil hatları
 - Demiryolu projeleri
 - Liman projeleri ve hava alanları
 - Karayolu güzergahları
 - Kıyı kenar tesbiti
 - Orman sınırı
 - Toprak kabiliyeti durumu
 - Özel çevre koruma bölgesi
 - Tarihi yapılar ve arkeolojik ve doğal sit alanları
 - Turizm bölgeleri
 - Nüfus durumu
 - Otopark durumu
 - Evvelce yapılmış plan, tadilat ve mevzi planlar ile ilgili raporları
- 3- Planın ele alınış biçiminin sağlanması
- Yeni imar Planı
 - İlave imar planı
 - Revizyon imar planı
 - Mevzii imar planı
- 4- Araştırma-Değerlendirme çalışması
- 5- Plan ve açıklama raporunun düzenlenmesi

3.2.4.2.2. İmar Planı Elde Etme Şekilleri

3.2.4.2.3. İmar Planını Onama İşlemi

İmar planının ilgili belediyesinin yetki vererek İller Bankası tarafından yaptırılması durumunda onama işlemi şöyle olur:

BÖLÜM 4. 20. YÜZYIL'da DÜNYA'da ŞEHİR OLUŞUMUNU ve ŞEHİR BİÇİMLENMESİNİ ETKİLEYEN FELSEFE ve KURAMLARDA ETKİLİ OLAN KRİTERLER

Şehirlerin bilinçli ve ideal bir şekilde gelişmesi için bugüne kadar şehircilikle ilgili pek çok planıcı, mimar, bilim adamı ve sanatçıların uzun süren çalışmaları olmuştur. Bu çalışmaların hepsinde ortak yön, insanın içerisinde yaşadığı mekânın bozulmasını önlemek, kişilikli, anlamlı ve sağlıklı bir mekân ve bunların getirdiği sağlıklı bir çevre yaratmaktır. Yeni bir şehir oluştururken ya da mevcut bir şehrin sağlıklı gelişmesi ve korunmasını sağlarken doğal etkilerden, çevresel verilerden ve şehrin sosyal ihtiyaçlarından yararlanılması iyi bir sonuç açısından gereklidir. Tarih içerisinde şehircilik kuram ve kavramları ile ilgili soyut ve felsefi yaklaşımlar olduğu kadar somut ve mevcut verileri değerlendirmeye dayanan yaklaşımlar da vardır. Soyut ve somut arasında istenen gerekli denge kurulduğu zaman insanlar şehirselleşme amaçlarına ulaşmış olurlar. Çünkü gerçekte soyut olan düşüncelerden yola çıkarak birtakım hipotezler ve düşünceler ortaya atılır. Sonra, bu ideal sayılabilecek düşünceler doğrultusunda somut verileri olan bir çevrede uygulanması istenen planların gerçekleştirilmesine çalışılır. Böylece soyuttan somuta doğru bir hareketle en ideal biçimlere ulaşmayı sağlamak mümkün olmaktadır. Bu çeşit düşünce tarzının getirdiği düzende, şehirselleşme oluşturmaları daha geometrik kavramlar çerçevesinde gelişmekte ve pratiklik, açıklık, kolay ulaşım vb. olgular önem kazanmaktadır. Ancak şehirlerin gelişmesinin her zaman bu kadar kuralcı ve düzenli bir şekilde olması gerekmemektedir. Çünkü geçmişin birikimleriyle spontane olarak daha organik bir şekilde gelişen şehirlere, belirli kalıpları uygulamaya çalışmak sadece gereksiz bir zorlama yaratır. Şehircilikte en büyük amaç insan ve toplumun sosyal ve fiziksel yaşantısı olduğuna göre zorlama olabilecek yaklaşımlardan kaçınmak gerekmektedir. Şehirselleşme planlamada birtakım düşünce altyapısından ve dayanak noktasından uzakta tasarlanan projelerin sonucunda ortaya çıkan fonksiyonel ve estetik oluşumlar büyük riskleri beslemektedirler.

20. yüzyılda bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerin hızı çok fazla olduğundan bu yüzyılda şehircilik konusunda da çok hızlı ve ani değişiklikler olmaktadır. Planlama ve şehirselleşme yaklaşımı üzerinde çalışan planıcı ya da mimarlar şehircilik konusunda felsefe ile ilgili önemli fikirler ortaya atmaktadır. Tarihsel kronolojiye bakıldığında şehirler ve yerleşmelerde meydana gelen değişim ve gelişimler önceleri uzun süreçlerde gerçekleşirken son yüzyıl içerisinde hızlanmıştır. Bu hızlı

tempodaki en önemli etken komünikasyonun sonuçlarıdır. Aynı zamanda komünikasyonun en hızlı seviyeye ulaştığı 20. yüzyılda bütün önemli gelişmelerden haberdar olan insanlar keşfedilmiş ya da icat edilmişlerle değil yeni keşif ve icatlarla uğraştıkları için her alanda olduğu gibi şehircilik kuramlarıyla ilgili oldukça köklü değişikliklere tanık olmaktadır.

Ancak bu baş döndürücü gelişme geçmişi yok etmeye ve ona zarar vermeye neden olursa insan en sonunda özünü ve köklerini kaybedecektir. Son 40 ya da 50 yılda yapılan hataların tekrarından kaçınmak için insanın deneyimle kazandığı belirli değer ve prensiplerin sürekli olmasını sağlamak gerekmektedir. Teknolojinin bu kadar büyük bir hızla değişmesi insanın maneviyatını ve temel psikolojik tepkilerini değiştirmesi anlamına gelmemelidir.

İnsanlar son teknolojik gelişmeleri gösteren bir çevrede yaşamak zorunda değildir. Çünkü böyle tasarım biçimleri genelde doğal koşulları önemsememekte ve enerji sarfiyatına sebep olmaktadır. Bölgesel sınırlar ve kişisel karakteristiğin manası bu büyüyen kanserle yok olmaktadır. Fakat zaman, çok sevimli şehir kasaba ve köylerin gelişmesine imkân veren temel prensipler kadar mimari geçmişin zenginliğini de yeniden keşfetmeye hazırdır. Bunu yapmak gereklidir çünkü insanlık, eski Yunanlılardan beri mimarlığı yönlendiren (etkileyen) temel prensiplerden bazısını unutmuş gibi görünmektedir.

Mimarlar çeşitli dönemlerde, şehirlerin biçimlenmesindeki ilk adım olan bina ve mimari tasarımlarda birtakım prensipleri savunmuşlardır. Örneğin Roma Cumhuriyet devrinin sonlarına doğru, aşağı yukarı M.Ö. 90-20 yıllarında yaşadığı sanılan Vitruvius, mimarlığın temel ilkelerini 6 grupta toplamıştır. Bu ilkeler şunlardır:

- 1- Düzen
- 2- Düzenleme
- 3- Armoni
- 4- Bakışım
- 5- Uygunluk
- 6- Ekonomi

Düzen, bir yapının bölümlerinin herbirine gereken önemi vererek, tümünün oranlarına bakışım bir uyum getirir. Düzenleme, öğelerin yerli yerine konmasını ve yapının özelliğine göre yapılan ayarlamalar sonucunda oluşan tarifi etkiyi içermektedir. İfade biçimleri; yer planı, görünüş ve perspektiften oluşmaktadır. Armoni, öğelerin ayarlamalarındaki güzellik ve uygunluktur. Bakışım ise bir yapının kendi öğeleri arasındaki doğru uyum ve ölçüt olarak seçilen bir öğeye göre, tasarımın değişik

ögeleri ile tümü arasındaki bağlantıdır. İnsan vücudunda önkol, ayak, parmak ve diğer küçük uzuvlar arasında bir tür bakışimli armoni bulunmaktadır; mükemmel yapılarda da böyledir. Uygunluk; bir yapıt, yetkinlikle, geçerli ilkelere göre yapıldığında beliren biçim mükemmelliğidir. Geleneklerden, kullanımdan ve doğadan kaynaklanmaktadır. Ekonomi ilkesi ise, malzemelerin ve arazinin doğru kullanımının yanında, yapım işlerinde maliyetin ölçülü ve akılcı olmasını içermektedir. Bu da, her şeyden önce, mimarın büyük harcamalara malolmadan bulunamayacak veya yapılamayacak şeyleri istemekten kaçınması ile gerçekleşmektedir (VITRIVİUS ,1990).

Leone Battista Alberti'nin 1485'te Vitruvius'un mimarlık üzerine on kitap adlı eserinden esinlenerek yazdığı "mimarlık üzerine on kitap" adlı eserinde bütün tasarım kurallarının, doğrularla açıların biraraya gelişlerinden ve uygulanmasından ortaya çıktığı belirtilmektedir. Binaların tasarım sorunları ve özellikleri şöyle sıralanmaktadır.

- 1- Uygun bir yer
- 2- Belirtilen sayı (çokluk)
- 3- Oran
- 4- İyi bir düzen

Bu 4 kurala uyulduğu takdirde bütün yapıların biçiminin oranlı olacağını anlatmaktadır. Alberti yine bu kitabında bina ve mimarlık sanatının belli prensipler içerdiğini belirtmektedir. Bu prensipler şunlardır:

- 1- Bölge (Region)
- 2- Platform ya da oturma alanı (Seat or platform)
- 3- Bölümlere ayırma (Compartition)
- 4- Duvarla çevreleme (The walling)
- 5- Örtme (The covering)
- 6- Açıklıklar (The apertures) (ALBERTI.,L.B., 1955).

Le Corbusier'in modern şehir planlaması ile ilgili olarak ortaya koyduğu temel prensipleri şöyle sıralamak mümkündür:

- 1- Yer
- 2- Nüfus
- 3- Nüfus yoğunluğu
- 4- Akciğerler (yeşil alanlar)
- 5- Sokak
- 6- Trafik
- 7- İstasyon (şehir ulaşım merkezi) (LE CORBUSIER, 1987).

Bu prensiplerin çoğu genel anlamda basittir. Tıpkı bir dil yaratan gramer prensipleri gibidir. Prens Charles'in mimarlıkla ilgili prensipleri 10 tanedir ve şunlardır:

- 1- Yer (The Place)
- 2- Hiyerarşi (Hierarchy)
- 3- Ölçek (Scale)
- 4- Uyum (Harmony)
- 5- Çevreleme (Enclosure)
- 6- Malzeme (Materials)
- 7- Dekorasyon (Decoration)
- 8- Sanat (Art)
- 9- İşaret ve ışık (Sign & lights)
- 10- Toplum (Community)

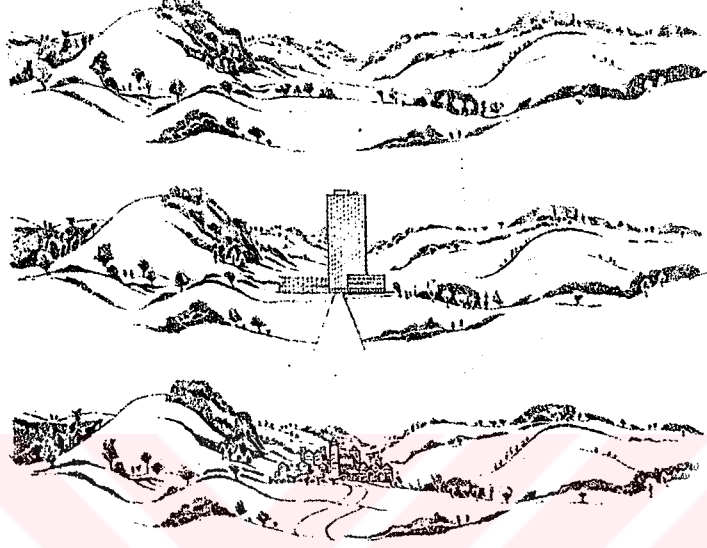
Bu prensiplere bir kısım eklemeler yapılırsa mimarlık ve şehir düzenlemesinde göz önünde bulundurulması gereken kriterler şöyle sıralanabilir:

1- Yer ve peyzaj	9- Sanat
2- Hiyerarşi	10- Dekorasyon, işaret ve ışık
3- Ölçek	11- Malzeme
4- Uyum ve kontrast	12- Ekonomi
5- Çevreleme, doluluk-boşluk ilişkisi ve mekân kalitesi	13- Yoğunluk
6- Biçim (form)	14- Tarih ve koruma
7- Anlam	15- Kültür ve gelenekler
8- Estetik	16- Toplum

4.1. Yer ve Peyzaj

Mimarlıkta bir yerleşme olarak ele alınan peyzajın içerisine giren yeni binalar, bu mevcut peyzajı ya bozarlar ya da eğer iyi tasarlanmışlarsa bu peyzajla belirli bir uyum oluştururlar. Bugün, bu binaları yerleştirirken çevreye gösterilen saygı yetersiz durumdadır. Yeni binanın yapısı ve ölçeği çok önemlidir. Kâğıt üzerinde bina yapmaktan çok alanın çizgisini, sınırını hissetmek ve sonuç olarak bu silüete saygı duymak gerekmektedir. Gerçekte yeni binaların peyzaja hakim olması değil peyzajla karışarak uyum sağlaması istenir. Örneğin büyük binalar, ölçeği insan boyutlarıyla orantılı elemanlardan oluşturulabilir. Bu eleman boyutları ufuk çizgisine bir yumuşaklık verebilir ve canlı peyzaj niteliğini artırabilir (Şekil 4.1-1).

Bölge korunması gereken bir olgudur. Tarihi ve fiziksel sebeplerin bütün karmaşık biçimleri için açık alanların yaygınlığını korumaya ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü yeşil kuşaklar şehrin korunmasında önemli bir rol oynarlar. Bu nedenle yeni binaların mümkün olduğunca biraraya toplanması ve peyzaja yayılmasının önlenmesi gerekmektedir (PRINCE Charles, 1989).

Şekil 4.1-1. Siluet ve Peyzajın yarattığı farklı kompozisyonlar

Modern büyük bir şehri inşa etmenin şehirleşmede karşılaşılan zor problemleri önceden çözümlendiği bilinmektedir. Modern şehir planlamasındaki temel prensiplerden biri de yer kavramıdır. Dengeli bir alan ideal bir yer demektir. Özellikle büyük şehirlerde dengeli bir alan, yoğun şehir trafiğine uygun çözümler üretebilir. Yoğun olmayan bölgelerde ise denge konusunda çok farklı çözümlere ihtiyaç duyulmamaktadır. Le Corbusier bugünün şehrinin geometrik olmadığı için ölü olduğunu belirtmektedir. Bugünkü mevcut düzensiz yerleşmelerin yerini "açık alanlarda bina inşa etme" olgusu almalıdır. Bu yapılmadan bugünkü şehircilik çıkmazından kurtulmak çok zordur (LE CORBUSIER, 1987).

Bir yerleşme az ya da çok kapsamlı bir dünyayı biraraya getirmektedir. Örneğin bir çiftlik ve köy hemen etrafındaki alanlarla ilişkilidir. Şehir daha geniş bir referans çerçevesine sahiptir. Başkent ise bütün ülkeye ve başkente yakışır bir ifade vermektedir. Genelde problem çevre ile bir komşuluk ilişkisinin kurulması yönündedir.

Her peyzaj belirli bir karaktere ve isimlendirilen mekansal bir strüktüre sahiptir. Peyzaj belirgin bir karaktere sahip alt bölgeleri içine alan bir kompleksi

oluşturmaktadır. Doğal merkez yeryüzü ve gökyüzünün belirli bir bütünlüğünü biçimleyen ve birbirini etkileyen bir yerdir. Bu etkileşim ve bütünleşim 3 şekilde olmaktadır.

1- Yeryüzü, bir doruk noktasına ya da bir tepeye biçim vermek için gökyüzüne doğru yükselebilir. Böylelikle daha yüksek bir yer, insana sadece cennete daha yakın olduğu duygusunu verdiği için değil, aynı zamanda etrafındaki dünyaya hakim olma hissini sağladığı için de tercih edilmektedir. Bu nedenle yüksek bir yer insanda merkezde olduğu inancını güçlendirmektedir.

2- Yeryüzü, havza ya da vadiyi biçimlemek için yüksekten uzaklaşarak gökyüzünü kendi içerisine almaktadır. Böyle çukur bir alan etraftaki diğer arazilerden daha verimlidir ve bu insana gökyüzünün huzurunu hissettirmektedir.

3- Yeryüzü gökyüzünü yansıtabilir ve onunla bütünleşip kaynaşabilir. Bu; göl, havuz, ya da körfez gibi dar bir sınır içerisinde görülmektedir. Bu merkezin verdiği yer imajı yeryüzünün derinliği kadar gökyüzünün yüksekliğini de kaplamaktadır.

Doğal bir merkez yerleşmenin bölgeselleşmesi için kullanıldığı zaman, mimarlık mevcut özellikleri açığa çıkarmak ve vurgulamak için hizmet etmektedir. Bu süreç "canlandırma" olarak adlandırılır.

Doğal bir merkez olmadığı zaman, düzlemsel ya da çok genişlemiş planlarda olduğu gibi, mimarlık eksik olanı ilave etmek zorundadır. Bu süreç ise "tamamlama" denmektedir. Bu, binaların bir mahalli tanımlamak ve gökyüzü ile arasında bir ilişki kurmak için kullanıldığı anlamına gelmektedir. Düzlemsel mimarlık gerçekte belli 2 elemanı içermektedir.

1- Sonsuz gelişmeyi durduran çevresel duvarlar.

2- Aynı anda hem merkez, hem de aks olan ince bir düzeysellik. Örnek olarak minareler verilebilir.

Yerleşmenin yapısını anlayabilmek için bazı detaylarda her iki görünüşü de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Böylece "varış"a ulaşılmış olur (Şekil 4.1-2 ve Şekil 4.1-3).

Bir yerleşme bir amaç olarak hizmet etmek için çevresel peyzaj ile ilişkisinde "simgesel" bir özelliğe sahip olmak zorundadır. Yerleşmeye bir yer diyebilmeyi sağlayan bu son özelliktir. Geçmişteki şehir duvarları sadece kuvvetlendirme amacı için değil, aynı zamanda mekânın kimliğini gerekli bir şekilde sağlamak için hizmet etmiştir. Eğer çevresel alan, binalarla kuşatılmışsa bu kimlik kaybolur ve peyzaj tahrib edilir. Simgesel nitelik bölgesel topoğrafya koşullarına göre az çok

değişmektedir. Geniş bir peyzaj alanında büyük bina üniteleri, çevrenin çeşitlenmiş bir mikrosütrüktüre sahip olduğu yerden daha doğaldır. Simgesel özellik genellikle yapısal biçime ve organize edilmiş bir alana bağlıdır (Şekil 4.1-4 ve Şekil 4.1-5).

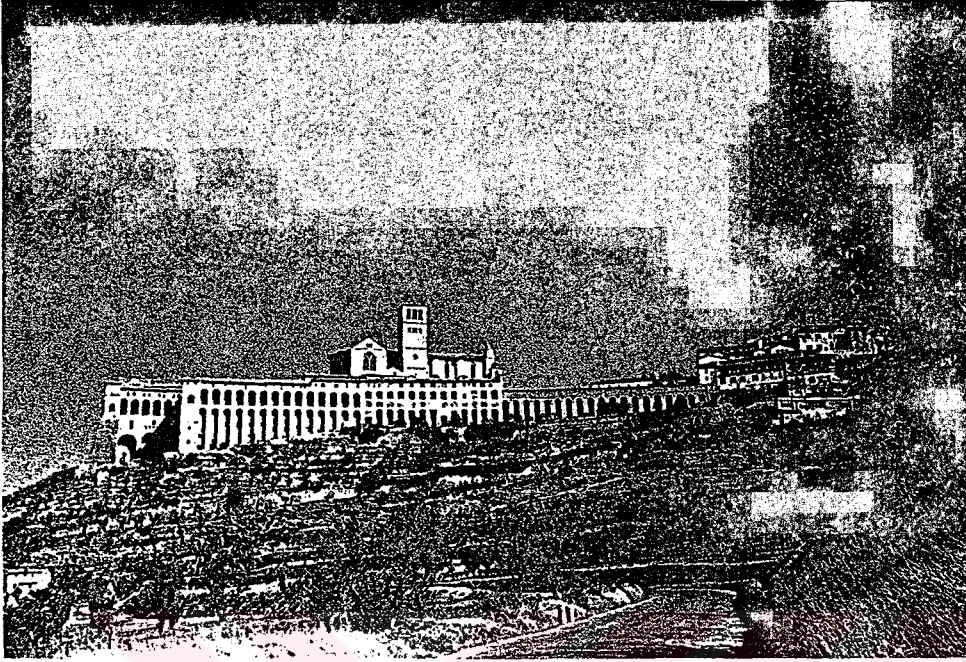
Şekil 4.1-2. Varış. Latium'da Palombara Sabina

Bir yerleşmenin genel anlamı, silueti ile ortaya çıkmaktadır. Bu temel faktör özellikle Kudüs'ün (Jerusalem) eski şehrinde açıkça görünmektedir (Şekil 4.1-6). Burada minareler, klasik çan kulesi, Bizans kubbeleri ve hatta ortak yaşamın anlamını biçimleyen Rus soğan kuleleri görünmektedir (SCHULZ.,C.N., 1985).

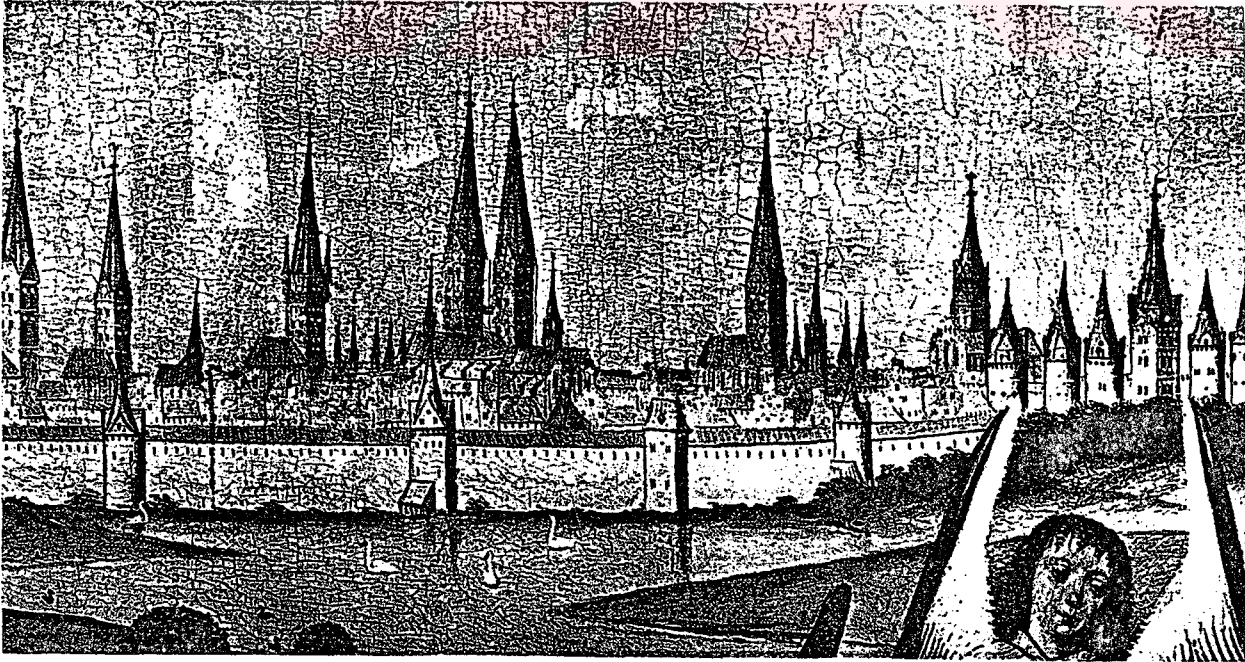
Yaşam büyük şehirler tarafından şekillendiği için yaşama yeri olan iç mekân, sadece iç saha anlamına gelmez, aynı zamanda olay yerini tam olarak temsil eden biyolojik ve sosyolojik bir yerdir. Bu olay yerinde, insan yaşamı göz önüne serilmektedir. Burası insanın anavatanıdır.

Şekil 4.1-3. Varış. Latium'da Ferentino

Şekil 4.1-4. Peyzaj ve yerleşme.Assisi

Şekil 4.1-5 Simgesel özellik ve silüet. H.Rode'nin resim çalışmalarında Lübeck, 1482

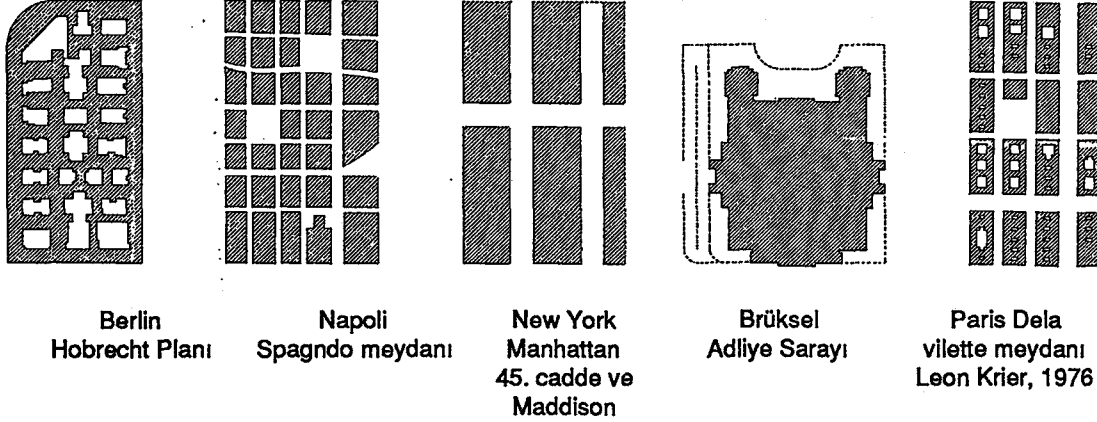
Şekil 4.1-6. Roberts'in resim çalışmasında Kudüs (Jerusalem), 1839

Yer kavramı mimarlık tarihinin tamamını kapsayan özel bir araştırma konusudur. Tasarım ve yer arasındaki ilişki, uygun bir eleman ve yükleme olan tasarım ile (yerin) mekânın bölgesel ve özel yapısı arasındaki çözölemeyen çelişkiyi açıklamak için analiz edilmelidir. Bu ilişki yeganelik kavramı içerisinde yer almaktadır.

Şimdiki çalışmalar aslında mimarlık ile ilgili değil fakat şehir ürünlerinin bileşimi olan mimarlıkla ilgili olmasına rağmen, mimarlık probleminin sadece belirli bir kompozisyondaki görüş noktasından çözölebileceğini ya da ortaya atılan bağlam parametrelerinin gelişmesi vasıtasıyla gösterilebileceğini düşünmek yanlış olur. Bu kuramlar bilinçsizdir çünkü çalışmanın yeri ve tarihi ile birlikte gelişmektedir. Yer ve tarih mimari ürünlerin varlığını kabul eden 2 önemli ögedir (ROSSI, A., 1984).

Fonksiyonların yani politik ve kültürel gücün merkezileştirilmesi ile arazilerin özel bir tipoloji içerisinde sonuçlanması daha geniş bina programlarını yaratmıştır. Tarihi olarak, bina programlarının gittikçe genişlemesi de daha büyük binaların oluşumuna neden olmuştur. Bu eğilim bugün megasütrüktürlerde doruk noktasına ulaşmaktadır. Bütün şehir ek bir program hatta tek bir bina halini almaktadır. Berlin

Üniversitesi, geniş kapsamlı okullar, Milton Keynes şehir merkezi vb. bu eğilimin karakteristik örnekleridir (Şekil 4.1-7). Gerçekte şehrsel bina biçimlerinin bin yıllık bir kültürü ve tam ölçümlü alanlar yokolup gitmiştir ve bu kültür endüstriyellemeye çok ani çözümler bulmak için birtakım bina sistemlerine kurban edilmiştir. Böylece mimarlık ve şehrin, yer ve zamanın yokolması kaçınılmaz olmuştur (KRIER.L., 1980).

Şekil 4.1-7. Paralel blok örnekleri

Günümüzde insanlar yeni şehir dünyasını okunabilir bir peyzaj mimarisi içerisinde biçimleme şansına sahiptir. Görülebilir, tutarlı ve açık. Şehir sakinlerinin bir bölümü yeni davranışlara ihtiyaç duymaktadırlar. Ayrıca zaman ve mekân içerisinde kendini yavaş yavaş organize eden ve şehir yaşamı için sembol olarak kalabilen biçimler içinde şehir kendi fiziksel şekillenmesine ihtiyaç duymaktadır.

Bir şehir çok amaçlıdır. Organizasyona çareler aramakta, pekçok fonksiyon için bir çadır görevi görmekte ve pekçok insan tarafından görece bir hızla yükselmektedir. Şehrin biçimi tarafsız olmalı, amaçlara ve kavramlara hitabedebilir olmalıdır. Şehir biçimlerinin hâlâ ifade edilebilir temel fonksiyonları bulunmaktadır. Sirkülasyon, esas alan kullanımı ve anahtar odak noktalarıdır. Bir çevre görülebilir şekilde organize edilir ve kesin olarak tanımlanabilirse ve sonra da yaşayanlar şehirle kendi anlam ve bağlantıları hakkında bilgi verebilirlerse o zaman o şehir gerçek, dikkate değer ve belli bir yer olma kavramına erişebilir (LYNCH,K., 1960).

Yer kavramı yer ve peyzajın birleşmesiyle insan düşüncesinde belirli bir imaj oluşturmaktadır. Bu imaja eklenen en önemli faktörlerden biri de yerleşmenin kapasitesidir. Örneğin kırsal bir bölgede yaşayan insanların bıraktığı imajla büyük ve kalabalık bir şehirde yaşayan insanların bıraktıkları imaj birbirinden farklıdır. Kırsal alanla şehir alanının sahip olduğu farklı imajı anlamak bu yerleşmelerin gelişmeleri, korunmaları ve yenilenmeleri açısından son derece sağlıklı sonuçlar doğurur. Yerleşmelerin özellikle tarihi, kültürel ya da doğal bir birikime sahip

yerleşmelerin, korunması ve gelişmesi bugünün en büyük mimarlık sorunudur. Yerleşme ve peyzajla ilgili amaç bu özel dokuya sahip bölgeleri zarar vermeden korumaya çalışmak, teknolojik ihtiyaçları metropolitan bölgelere taşımak olmalıdır.

4.2. Hiyerarşi

İlgilenme gereği duyulan iki çeşit hiyerarşi bulunmaktadır. Biri halkla ilişkili olan binaların boyutu, diğeri bir bina oluşturan farklı elemanların göreceli önemi. Mimarlık bir dil olduğundan binalar bu hiyerarşiyi yansıtmalıdır.

İyi bir mimarlık görgü kuralları gibi olmalı ve farkedilen bir kaideyi (kuralı) takibetmelidir.

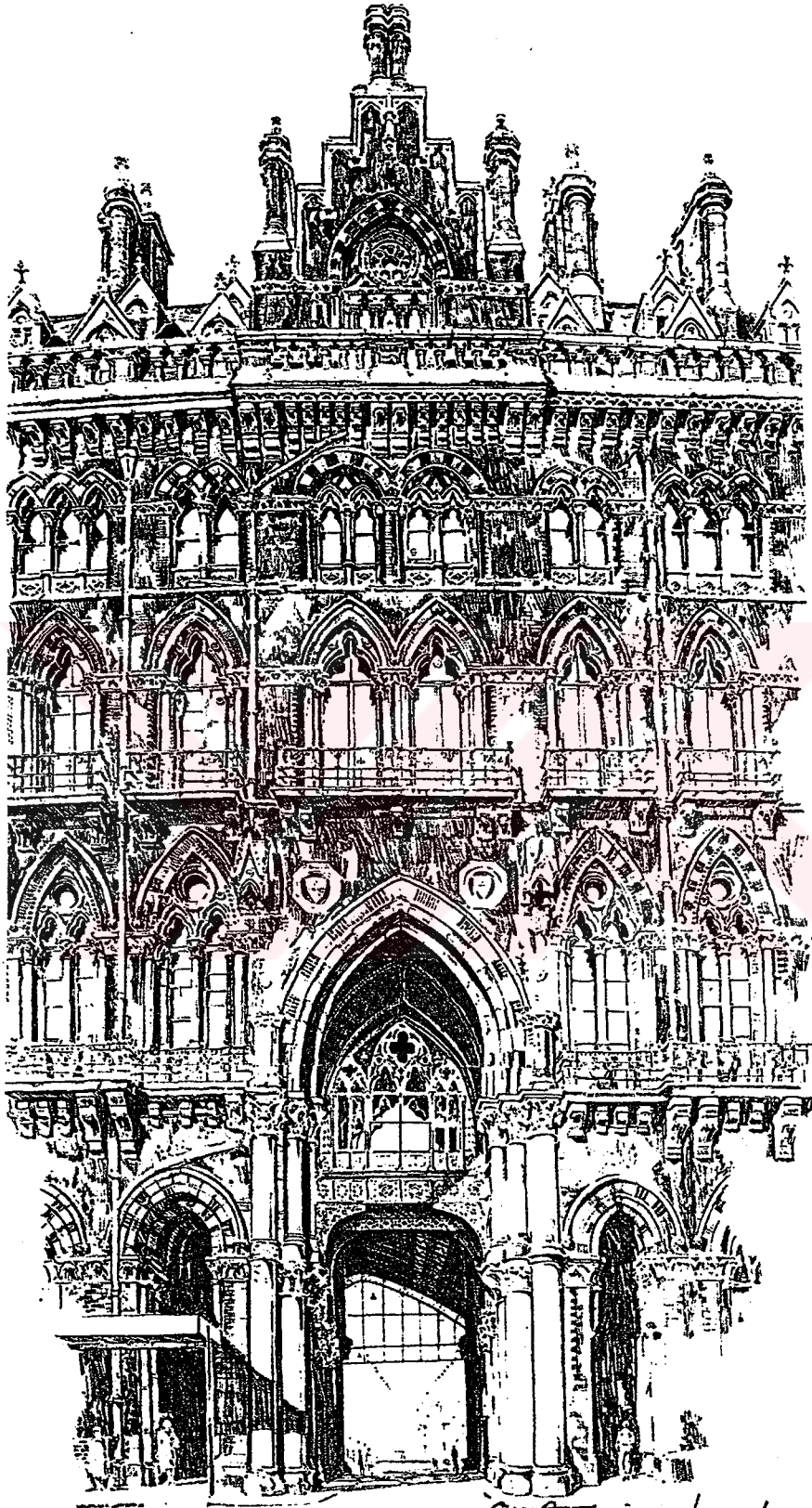
Kurallara anlam veren ve kendini biçim ve mekânında açıklayan iyi bir bina, insana nereye gittiğini ve ne beklediğini açıkça belli eder. Halka ait ve önemli alanları vurgular. Çok küçük bir evde dahi ön ve arka kapılar arasında, salon ve çatı penceresi arasında farklar bulunmaktadır. Ancak son zamanlarda yapılan büyük binalar hiyerarşinin bu anlamını kaybetmemize sebep olmaktadır.

Kamu binaları, kendilerini geçmişte olduğu gibi gururla belirtmek zorundadırlar. Bir bankadaki doruk sütunlu giriş, bir belediye binasının toplantı salonundaki ince işlemeli pencere süsü, bir oteldeki çok büyük ve gösterişli bir giriş holü sahne dekorunu oluşturmak ve insan duygularını yükseltmek için hizmet etmektedir (Şekil 4.2-1).

Şehir ve kasabada da açıkça görülebilen bir hiyerarşi mevcuttur. Kiliseler, kamu binaları, oteller, pansiyonlar ve resmi binaların hepsi kendi ölçeklerine ve özel sahasına sahiptir. Bu binalar, bir şekilde, sosyal organizasyon kadar değerleri de vurgulamaktadırlar (PRINCE Charles, 1989).

Semboller belirli bir anlam taşımaktadırlar. Şehir sembolleri ise insanların yaşadığı ve çalıştığı yerlerin birtakım ortak anlamlarını taşırlar. Burada önemli olan 2 soru şöyledir: Şehir silüetini kimin tasarlamasına izin vermek gerekmektedir? İnsanları düşey doğrultuda temsil etmek için kimler imtiyazlı olmalıdır?

Tarih boyunca şehir biçimleri kararlı bir şekilde kanunlaştırılmıştır. Bugün aşırı derecede ilgi duyulan Ortaçağ'a ait "Siena" önceden tasarlanan bir biçime sahipti ve kanunların öngördüğü biçimde bir tuğla kullanımı vardı. Haussmann'ın Paris'ini kontrol altına alan tasarım parametreleri en küçük detaya kadar inmekteydi. Yine barok düzende görülen ölçek ve ölçek hiyerarşisi dönemin en önemli özellikleriydi.

Şekil 4.2-1. Girişlerin vurgulandığı gotik bir örnek

20. yüzyılın ikinci yarısında ise şehirler etkili bir biçimde kendi silüetlerini güçlü gelişmelerin, şirketlerin ve mimarların temsil etmesine izin vermişlerdir. Ancak toplumun ilgisi bu şirket ve girişimcilerin ilgisinden farklıydı. 20. yüzyılın başında yüksek binalara özenen girişimcilerin yarattığı şehirlerin sorumluluğu tüm toplumun üzerine yıkılmak istenmiştir.

Silüet boyutunun önemi, bir gökdelen şehir kültüründe tam anlamıyla kavranmak zorundadır. Eğer şehirler yaratılan en karmaşık ürünler olarak düşünülürse ve eğer şehirlerin bir toplum olarak değerleri koruyan ve insanın birlikte yaşamayı öğrenebildiği yerleşmeleri sağlayan üretimsel ürünler olduğuna inanılırsa, o zaman mimarların ve toplumun, şehirlerin tasarımlarına rehberlik edecek ortak sorumlulukları sağlanmış olur (KOSTOF, S., 1991).

Böylece şehir silüetinde ve bu silüetteki hiyerarşide hem profesyonel mimar ve girişimciler hem de toplumun her kesimi ifade edilebilir. Sembolik elemanların önem taşıdığı yerleşme silüeti yerleşmenin hiyerarşik sıralamasına göre değişmektedir. Kırsal yerleşmelerde dini yapılar ve kamu binaları sembolik silüet elemanları olurken, şehrsel yerleşmelerde ekonomik gücün ve gelişimin simgesi gökdelenler sembolik silüet elemanlarıdır.

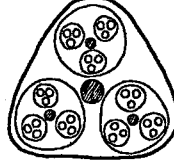
Kevin Lynch'e göre yerleşmenin simgesel niteliği birbiriyle ilişkili iki özelliği içermektedir.

- 1- Yapısal biçim ve merkez yol
- 2- Alan bakımından organize edilen bir mekân.

İki görünüş arasındaki ilişki çok açıktır. Yapısal biçim mekânsal elemanlara karakter kazandırır ve biçimi teşkil eder. Belirli bir yapısal biçim ve organize olmuş mekân bir alanı belirli bir çevresel düzeyde yaratmaktadır. Yerleşmeler "çiftlik", "köy", "kasaba" ya da "şehir" gibi hiyerarşik bir sıralamayı içermektedir. Geçmişte yerleşmeler kişisel karakteristik kadar genel karakteristiğe de sahip bir yer olarak anlaşılmaktaydı. Böylece yerleşmeler insan kimliğinin bir objesi ya da gerçek anlamda oturulacak bir yer olarak düşünülmekteydi (SCHULZ, C.N., 1985).

Oysa metropoliten bölge içerisindeki şehrsel yerleşmeler çevrenin fonksiyonel bir ünitesidir. Bu fonksiyonel ünitenin, içinde yaşayanlar tarafından tanımlanması ve yapılanması gerektiği düşünülmektedir. İnsanı bu kadar geniş ilişkiler içerisinde olan bir bölgede çalışmaya ve yaşamaya yönelten iletişimin yeni anlamı, insanın deneyimlerle uyumlu imajlar yaratmasını sağlamaktadır. Metropoliten şehir probleminin çözümü hiç de kolay değildir. Hiyerarşi ile oluşturulabilecek bir çözüm

şekli şöyle açıklanabilir: Bütün bölge bir hiyerarşi içerisinde oluşturulabilir. Örneğin; her bir şehir 3 alt bölgeyi içeren, 3 alt bölge olarak organize edilebilir (Şekil 4.2-2).

Şekil 4.2-2. Bölge hiyerarşisini gösteren şehir organizasyonu

Bu hiyerarşik düzenlemenin diğer bir biçiminde, verilen herhangi bir bölge alanı, daha küçük bir düğüm üzerinde odaklanabilmektedir. Bu düğüm esas düğümüne bir uydu oluşturmaktadır. Bu arada bütün büyük düğümler bölge için tek bir ana düğümde son noktaya erişmeyi amaçlayabilmektedir (LYNCH,K., 1960).

Leon Krier'e göre şehir bileşenleri planda ve silüette ikiye ayrılmaktadır.

1- Anıtsal ve halka açık binalar. Hiyerarşik sıralamada birinci derecede önem taşımaktadırlar. Önemlerini vurgulamak için genelde düşey bir etkiye sahiptirler.

2- Yöresel, özel binalar. İkinci derecede önem taşıyan binalardır. Yerleşmenin hiyerarşik sıralamasında sahip oldukları önem derecesinden dolayı yatay olarak yapılanmıştır.

16. yüzyılda inşa edilen barok eserlerindeki hiyerarşik baskıdan dolayı binalar geniş bahçeler içermişlerdir. Bu binalar 19. yüzyıl başlarında gerçek labirentlere doğru hız kazanmışlardır. Hiyerarşinin egemen olduğu bu uçsuz bucaksız yapılar sonunda bin yıllık sokak ve meydan kültürünün sona ermesine sebep olmuşlardır (KRIER,L., 1980).

Mimari tasarımda belli bir hiyerarşinin olması binayı hem fonksiyonel hem de estetik açıdan destekler. Tıpkı yerleşmelerde oluşan hiyerarşi gibi binada oluşan hiyerarşi de insanın yönünü ve gideceği yerin önemini algılamasında yardımcı olur. Ancak bu hiyerarşik düzen abartılırsa ya da gerçek amacından yani belli bir düzeyin sağlanması amacıyla uzaklaşırsa 18. yüzyıl sonundaki barok hiyerarşisinin hatasına düşülebilir. Günümüzde statüyü ya da fonksiyonun önemini vurgulayan hiyerarşi yerine, binalarda ön plana çıkarılmak istenen son teknolojinin ulaştığı büyük gelişmenin ihtişamını gözler önüne seren bir teknik tercih edilmektedir. Ancak binalarda ya da bir şehirde göz önüne serilen hiyerarşinin çevreyi anlamlı hale getirdiği

inkâr edilmemelidir.

4.3. Ölçek

İnsan bütün şeylerin ölçü birimidir. Binalar öncelikle insan oranlarına uygun olmalı, ikinci olarak etrafındaki binaların ölçeğine saygı göstermelidir. Her alan uygun ve yöresel yükseklik sınırına ihtiyaç duymaktadır. Şehirlerdeki bina yükseklikleri genellikle yönetimlerin getirdiği kanunlarla sınırlı tutulmaktadır. Bu kurallardan ortaya çıkan şehir imajı sınırlı ve içerikli bir şehire aittir. Bu kurallar ve kanunlar yavaş yavaş ince detaylı planlama kuralları ile yer değiştirdiğinden, uygun olmayan yerlerdeki bina ölçeğinin yükselmesi görülmektedir.

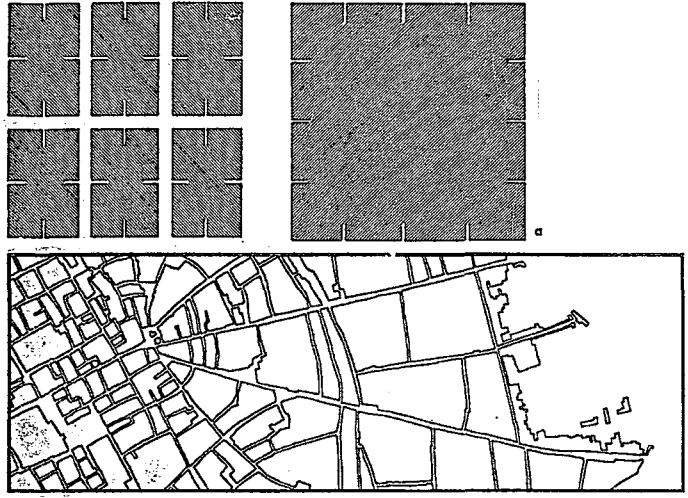
Eskiden şehir ve kasabaların yeniden gelişmesi arazi ölçeğine, mevcut sokak modeline, parklara ve meydanlara saygı göstermekteydi. Bugün geliştiricilere çok büyük ölçekleri geriye vererek pekçok küçük alanı biraraya toplamalarına imkân sağlanmaktadır.

Bazen büyük bir bina şehre hakim olabilmektedir, fakat o aynı zamanda büyük katedrallerde olduğu gibi insanın isteklerini yansıtan bir binadır. İnsanlar güven, aydınlanma ve yönetim simgesi ile büyük bir mutluluğa yükselmektedirler. Fakat bu görünüş kişisel yaşamı yansıtan küçük ölçekli binalarla desteklenmelidir (PRINCE Charles, 1989).

Le Corbusier'in 3 milyonluk şehir tasarımında merkezdeki bina ölçekleri megastrüktürel bir yapıyı yansıtırken insan ölçeğinden oldukça uzaklaşmaktadır. Le Corbusier gelecekçi şehirini bu gökdelenler arasında bıraktığı büyük yeşil boşluklarla insana uygun hale getirmektedir. Le Corbusier'e göre modern şehir düşey doğrultuda gelişmeli böylece peyzaja fazla bir tahribat yapmamalıdır (LE CORBUSIER, 1987).

Rob Krier'e göre şehir boşluğunun morfolojik sıralamasındaki biçimlerde ölçek farklılığı, şehir mekânı üzerindeki çeşitli mimari stillerin etkileri kadar önemli bir rol oynamaktadır (KRIER, R., 1975).

Leon Krier ise ölçekle ilgili sadece tersinmez tarihi bir kaderi tanımlamayı değil aynı zamanda bir hipotez kurmayı amaçlamaktadır. Şehrin sosyal ve kültürel karmaşıklığı, şehrin fiziksel, strüktürel karmaşıklığı ve yoğunluğu ile uğraşmak zorundadır. İdeal bir şehir bloğunun ölçüsü, insan vücudunun ideal yüksekliğine uyum gösterdiği sürece daha doğru bir ölçü aramaya gereksinim duyulmamaktadır (Şekil 4.3-1).

Şekil 4.3-1.

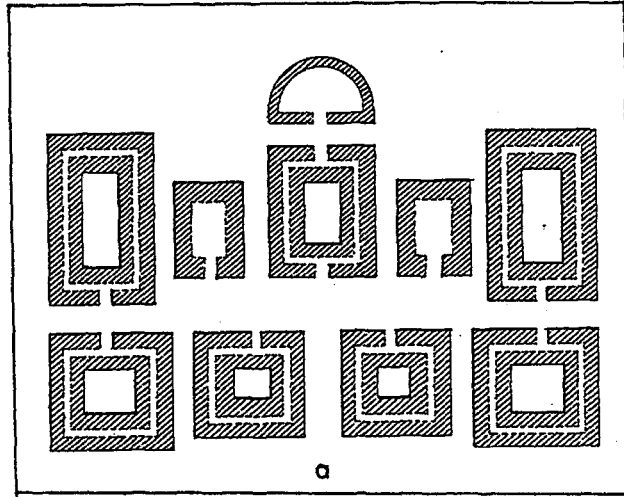
- a- Geçerliliği fazla olan küçük bloklar ve ölçeği büyüten büyük bloklar
b- Merkezde küçük olan bloklar çevreye doğru, geniş bahçeli büyük bloklara dönüşüyor

Krier'in şehir tasarımında dikkat ettiği asıl sav şudur: Şehir bloklarının, tipolojik olarak uygun olması ayrıca yüksek ve geniş olmaması gerekmektedir. Blokların şehrin çok yönlü yatay modelinin biçiminde mümkün olduğunca iyi tanımlanmış sokak ve meydanlar gibi şekillenmesi gerekmektedir. Kırsal bloklar herhangi bir özel ölçüye sahip olma ihtiyacı duymazken şehir bloklarının ölçek, ses, yön, tipoloji, düzen ve karmaşıklık özellikleri, bir alanın şehir olabilmesi için çok iyi bir tanımlama ihtiyacı duymaktadırlar.

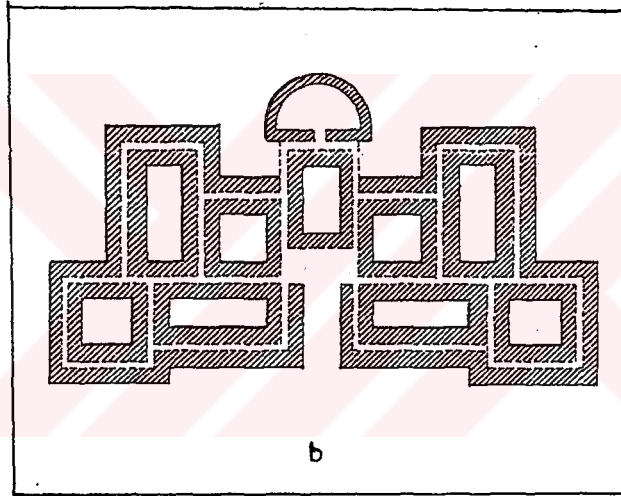
Oturma blokları ile bağlantılı olan sebeplerden farklı olarak 19. yüzyılın kurumsal binaları görülmemiş ölçeklerde yapılmışlardır. Brüksel'deki adliye sarayı, hastaneler, İngiliz müzesi vb. bütün çevreye ya da şehir bölgesinin tamamına ulaşmıştır. Bu kurumsal binalar, sokak ve meydan strüktüründe gerçek bir labirent adalarını yaratmışlar ve geleneksel şehirlerin sosyal ve fiziksel yapısının sömürülmesine neden olmuşlardır (Şekil 4.3-2, Şekil 4.3-3, Şekil 4.3-4) (KRIER, L., 1980).

Aldo Rossi'nin ölçek konusundaki görüşlerinin genel hatları şöyledir: İnsanlarla ilgili olan coğrafyanın konusu, meydana gelen yerlerin biçimi ile ilişkili olan şehirlerin yapısını araştırmaktır. Bu, yer denilen alanın sosyolojik araştırmasını gerektirmektedir. Fakat bir yer analizine başlamadan önce alanın tanımlanabildiği belli bir sınır oluşturmak gerekmektedir. Tricart'ın bu amaçla oluşturduğu 3 farklı düzen ya da ölçek Rosis'nin şehir tasarım ölçeğine uymaktadır:

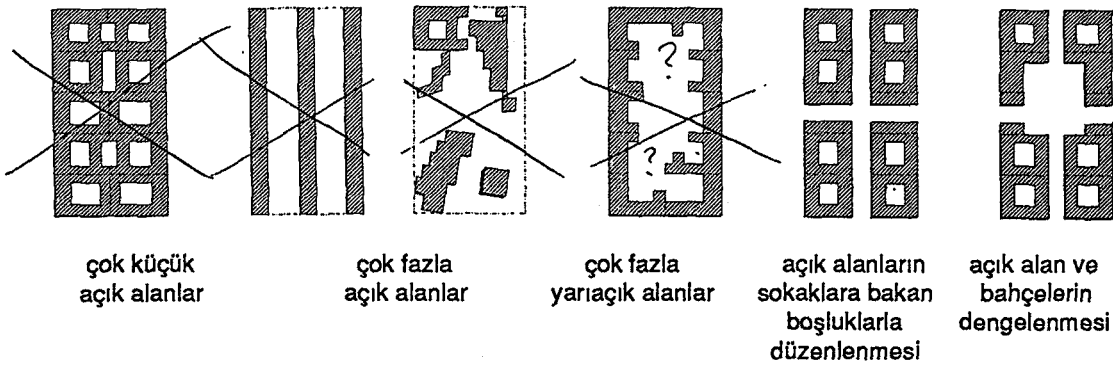
- 1- Sokak ölçeği: Yapı alanlarını ve etrafındaki boş alanları içermektedir.

Şekil 4.3-2. 19. yy'ın ihtişamlı kurumsal kompleksleri, halka ait sokaklara karışan koridorların özerk dağıtıcı sistemi ile ayarlanmıştır

Şekil 4.3-3. Sunumsal amaçlar dışında, genel sokakların ayırdığı daha küçük bloklar dizisi içinde, bu büyük labirentlerin iyi bir şekilde organize edilebilme imkânı vardır

Şekil 4.3-4. Berlin Bloğu'ndaki normalden büyük blokların, yaya yollarına ait sokak ve meydanlarla küçük bloklara indirgenmesi

2- Bölge ölçeği: Yaygın karakterli bir grup bloğunu içermektedir.

3- Bütün şehir ölçeği: Bir bölge grubu olarak göz önünde bulundurulmaktadır.

Rossi bu gruplamayı en küçük şehir elemanına ve bütün şehir bileşenlerine uygulamaktadır. Modern şehrin oluşumunda ele alınan mimari tasarım sürecinde tümevarım yöntemi uygulanmaktadır. Yani Rossi şehirselsel bir analiz yaparken öncelikle o şehri meydana getiren elemanların yapısını inceliyor. Sonra bu elemanlarla oluşan alan kavramına ve daha sonra da şehir ölçeğine ulaşıyor (MONEO,R., 1978).

Milizia'nın düşüncesinde yer alan şehir, kendi mimarlığı ile birlikte ele alınan bir şehirdir. Milizia ölçsüz binalar olmazsa, şehirlerin güzel olabileceğini ve isteklerini ifade edebileceğini fakat güzel bir şehirden bahsetmenin aynı zamanda iyi bir mimarlıktan bahsetmek olduğunu savunmaktadır. Milizia'nın bu iddiası aydınlanma çağında yazılmış bütün mimarlık eserlerinde görülmektedir. Aydınlanma çağında güzel bir şehir, iyi bir mimarlık anlamına gelmektedir (ROSSI,A., 1984).

Bauhouse döneminde ölçek, görsel tasarımın 3 ögesinden birini oluşturmaktadır. Bu dönemde tasarımın üç ögesini Walter Gropius şu sözleriyle belirtmektedir: "Eğer tasarım bilinçaltı fikir iletişiminin özel bir dili ise, bu tasarım; temel ölçek, biçim ve renk kurallarına sahip olmalıdır".

Günümüzde ise mimaride fonksiyonlar çok farklılaştığı için eski bir bina imajına ulaşmak mümkün olmamaktadır. Çağdaş mimaride yapılan herhangi bir tasarımda yeni bir bina imajı ortaya koymak gerekmektedir. Malzeme ve strüktür farklılıkları bina etkisini değiştirirken istenen etkiyi sağlamada ölçeğin yardımına ihtiyaç duyulmakta ve bu aşamada ölçeğin önemi artmaktadır.

4.4. Uyum ve Kontrast

Uyum, bir bütündeki parçaların ilişkileri ile gösterdiği ahenktir. Her biri diğerine bir komşuluk oluşturan binalar birbirleriyle uyum içerisinde olmalıdır. Çok farklı periyotlara bağlı binaları içerebilen bir köy yolu ya da büyük bir şehir caddesi uyumlu görünebilir.

Pekçok bina sadece kendi varlıklarını ön plana çıkarma ve komşuluk ilişkilerini unutmaya eğilimindedir. Bugün insanlar eskiden kendilerine doğal gelen en güzel sokaklara ve uyumlu bina gruplarına uyma eğilimini kaybetmektedirler. Mimarlar ve plancılar bu duruma engel olmada pek başarılı olamamaktadırlar. Bir kısım bölgelerde özellikle kendine özgü bir dokusu ve kültürel birikimi olan yerleşmelerde

geçici uluslararası mimarlık modasına özenmek yerine mevcut doku ve kültürü korumak gerekmektedir. Çağdaşlaşmanın getirdiği bu çeşit yenilikler yeni kurulmakta olan ya da tarihi ve kültürel bir kaygısı olmayan bölgelerde denenmelidir (PRINCE Charles, 1989).

Le Corbusier çok büyük, katlı gökdelenleri planlarken gelişmenin, nüfus artışının ve trafik çıkmazının kaçınılmaz olduğunu göz önünde bulundurmaktadır. Çünkü teknolojiye uzak bir yaşantı gelecek için mümkün değildir Le Corbusier New York ile İstanbul'u karşılaştırırken New York'tan barbar bir şehir olarak söz etmektedir. Bu şehrin sadece gökdelenlerin anlamsızlığını ifade ettiğini savunmaktadır (Şekil 4.4-1). İstanbul ise dağınık kırmızı çatıların içinde heykelsi bir beyazlıkla yükselen bir denizi andırmaktadır. İstanbul'da her yerde ağaç vardır ve bu ağaçların arasından soylu bir mimari yükselmektedir. İstanbul'da her yerde evler ağaçlarla çevrilidir ve insanla doğa arasında büyüleyici bir uyum bulunmaktadır. Le Corbusier'in New York ve İstanbul için yaptığı bu eleştiriler 1930 yılları için geçerlidir. Bugün bu ahenkli ve uyumlu İstanbul silüetinden, eski İstanbul dokusundan gururla söz etmek imkânsızdır (LE CORBUSIER, 1987).

Şekil 4.4-1. Gökdelenler şehri New York

Leon Krier şehir tasarımının, hem değişim ve esnekliğe izin verecek kadar yeterli genel bir metod, hem de şehir içerisinde sürekliliği sağlayacak ve aynı zamanda bir boşluk yaratacak kadar sarıh ve açık olduğunu belirtmektedir. "Biçim,

fonksiyonu izler" prensibi, şehri gözönünde bulundurmayan bina tipleri yaratmış ve bu durum şehirlerde uyum ve ahenkten uzakta biçimlenen şehirler meydana getirmiştir. Bu tarz düşünceler ayırık objeler olarak şekillenmiş ve mimarlar tekil binaları organize etmek için şartlanmışlardır. Leon Krier proje tasarımlarında, bina ve toplum gücünün, dolunun ve boşun, yapısal düzenin ve kendi çevresini kendi yaratan boşluğun dialektiğini kurmaya çalışmaktadır (KRIER,L., 1980).

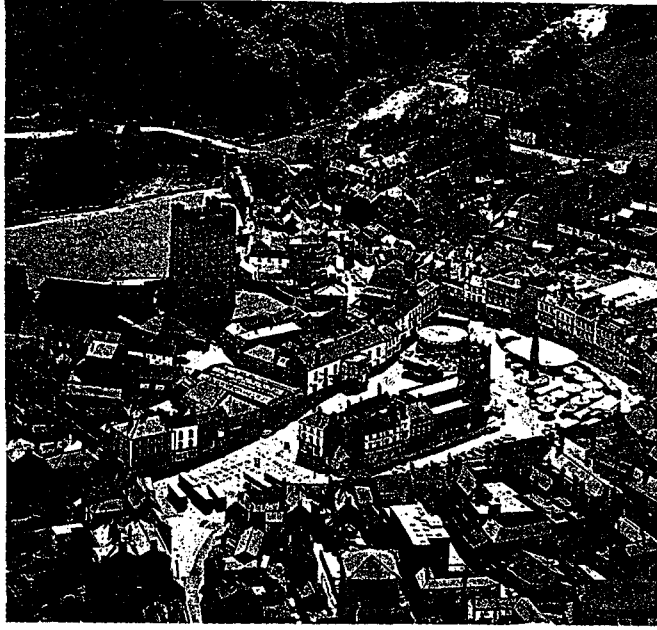
Bir şehirdeki, şehir elemanlarının bir bütün olarak algılanması Lynch'in şehircilik analizinde göz önünde bulundurduğu önemli bir olaydır. Eleman biçimleri ile tasarım konusunda çıkan tartışmalarda bütün içerisindeki parçaların ilişkisine gözetme eğilimi vardır. Böyle bir bütünde yollar bölgeyi meydana çıkarmakta ve hazırlamakta ayrıca çeşitli düğümleri birbirine bağlamaktadır. Kenarlar bölgeyi sararken ve sınır işaretleri kendi çekirdeklerini gösterirken, düğümler yolları birbirine ekle-mekte ve belirginleştirmektedir. Böyle bir durum yoğun canlı bir imajı birbirine bağ-layan ve bu imajı metropol ölçeğindeki alanlar üzerinde tutan bu ünitelerin uyuşmasıdır. Yani Lynch'in şehir elemanları olarak ele aldığı yollar, kenarlar, bölge-ler, düğüm noktaları ve sınır işaretleri birbiri ile belirli bir düzen ve uyum içerisinde olduğu sürece şehrsel yerleşmelerde canlı bir imajdan bahsedilebilmektedir (LYNCH,K., 1960).

Bununla birlikte her zaman sadece belirli bir uyum sağlanarak estetik bir mimari yaratılamaz. Bazen de şehir elemanlarının ya da bina elemanlarının ya-rattığı kontrastla belli bir uyuma gidilmektedir. Doluluk ve boşluğun yarattığı kont-rastta da uyumdan söz etmek mümkündür. Örneğin şehir silüetinde ortaya çıkan birtakım düşey elemanlar (cami minaresi, kilise kulesi vs.) yatay gelişen bir silüette kontrast yaratan elemanlardır ve önemli bir simge niteliği taşımaktadırlar. Uyum ya da kontrast ölçekle, malzemeyle ya da renkle elde edilebilir. Ancak uyumlu olması gerekenle kontrasta ihtiyaç duyan tasarımların çok dikkatle irdelenmesi gerekmektedir.

4.5. Çevreleme, Doluluk-Boşluk İlişkisi ve Mekân Kalitesi

Mimarlığın en büyük zevklerinden biri iyi tasarlanmış bir çevreleme hissidir (Şekil 4.5-1). Çevreleme yüzlerce değişik biçimi olan temel bir fikirdir ve kişisel bir odadan St Paul Katedralinin iç dekorasyonuna ya da büyük kaldırımlı açık meydan-lardan, duvarlı bahçelere kadar her bina seviyesinde değerlendirilebilmektedir.

Ölçek küçük ya da büyük, malzeme eski ya da yeni olabilir fakat tutarlılık, süreklilik, çevreleme, doluluk ve boşluk bir çeşit sihir yaratmakta ve bu fikirlerin uygulanması bir yeri eşsiz kılmaktadır.

Şekil 4.5-1. Kuzey Yorkshire'de Richmond

Çevrelenmiş bir alanın gizemi girişin az olmasını gerektirmektedir; eğer çok fazla giriş olursa güvenlik duygusu yok olur. Eğer bir mekân bahçe, heykel ya da bir çeşmeyi çevreliyorsa çok daha fazla ilgi görür. Çevreleme insana mahremiyet, güzellik ve bütünün güvenlik hissini vermektedir. Ayırdedilebilir bir komşuluk toplumu yaratan yüzyıllık çevreleme koşullarını pek çok durumda yeniden canlandırma, kesinlikle harcanan para ve emeğe değerlidir (PRINCE Charles, 1989).

Bir bölge sınırlarının kapanması ve tanımlanması ile ileri derecede belirginleştirilebilir. Bu nedenle herhangi bir küçük ada büyüleyici bir özellik taşımaktadır (LYNCH,K., 1960).

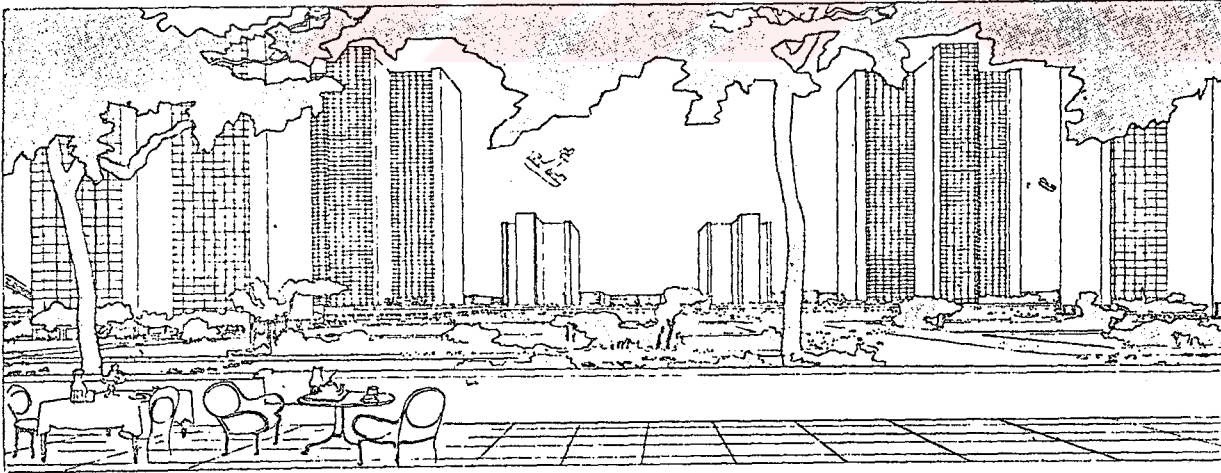
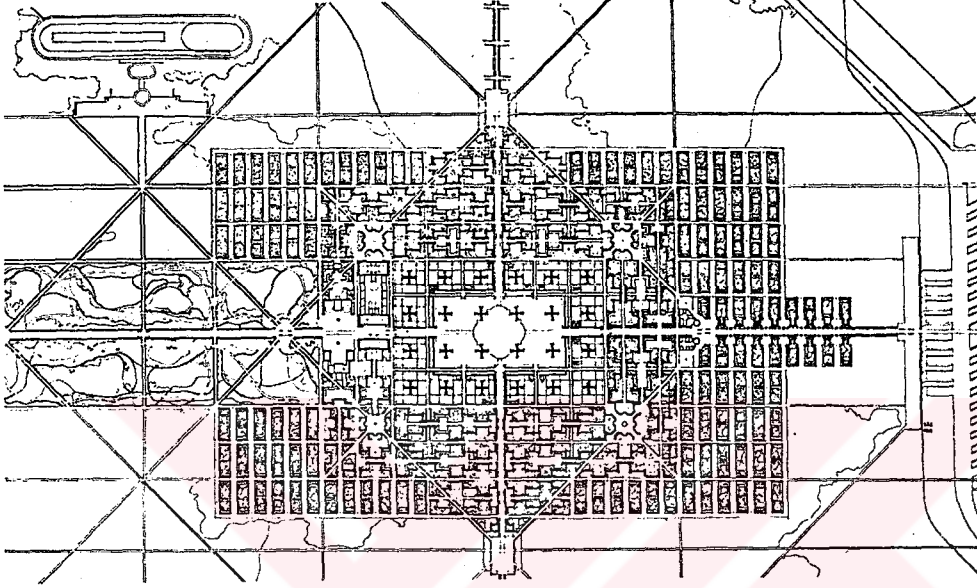
Çevreleme sadece estetik açıdan değil fonksiyonel açıdan da gerekli olabilir. Le Corbusier'in çağdaş şehir tasarımında belli bir hiyerarşi oluşturan çevreleme görülmektedir (Şekil 4.5-2). Merkezde yer alan istasyon, gökdelen blokları ile çevrelenerek vurgulanmıştır (Şekil 4.5-3). Gökdelenlerin etrafında yer alan ev bloklarını, çemberin dışına doğru bahçe şehirlerin ve kamu hizmetleri alanlarının çevrelediği görülmektedir. Dışa doğru genişleyen bu çağdaş şehrin biraz dışında parklar ve spor alanları bulunmaktadır. Bu alanlar koruma bölgesi olarak adlandırılan ve şehrin büyümesini kontrol eden bir başka alanla çevrelenmiştir. Çağdaş şehri en son saran kuşakta ise endüstri bölgesi bulunmaktadır.

Yerleşmelerle ilgili model çalışmaları göstermiştir ki, sınırsız kişisel alanlar mekânsal organizasyonun çeşitli tiplerini oluşturmaktadır. Genelde 3 tip arasında seçim yapılmaktadır. Bunlar, küme, sıra halkadır (çevreleme).

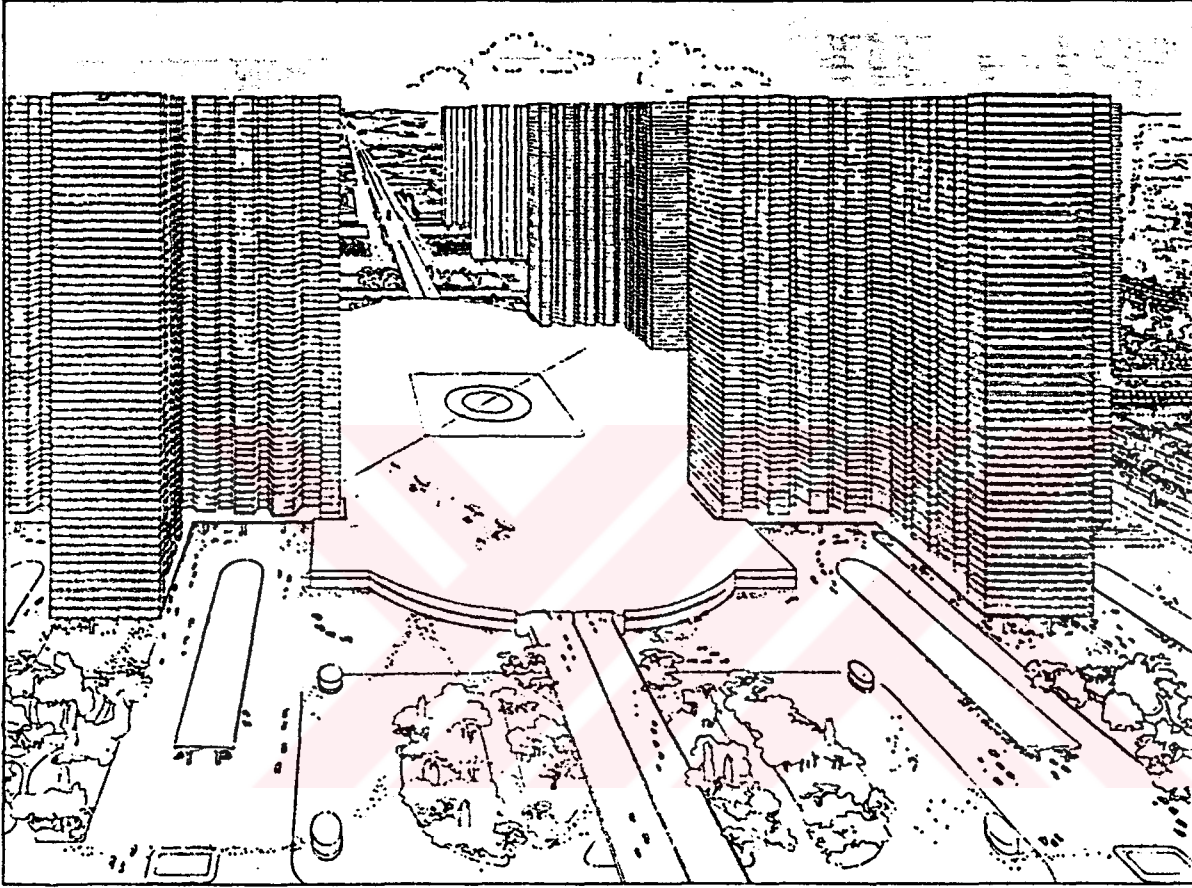
1- Küme: Herhangi bir geometrik düzen ya da simetrisi olmayan basit bir yakınlık vasıtasıyla organize edilen elemanlardan oluşmaktadır (Şekil 4.5-4).

2- Sıra (dizi): Sıra biçimindeki elemanlar kavisi serbest olan sürekli bir çizgi boyunca yer almaktadırlar (Şekil 4.5-5).

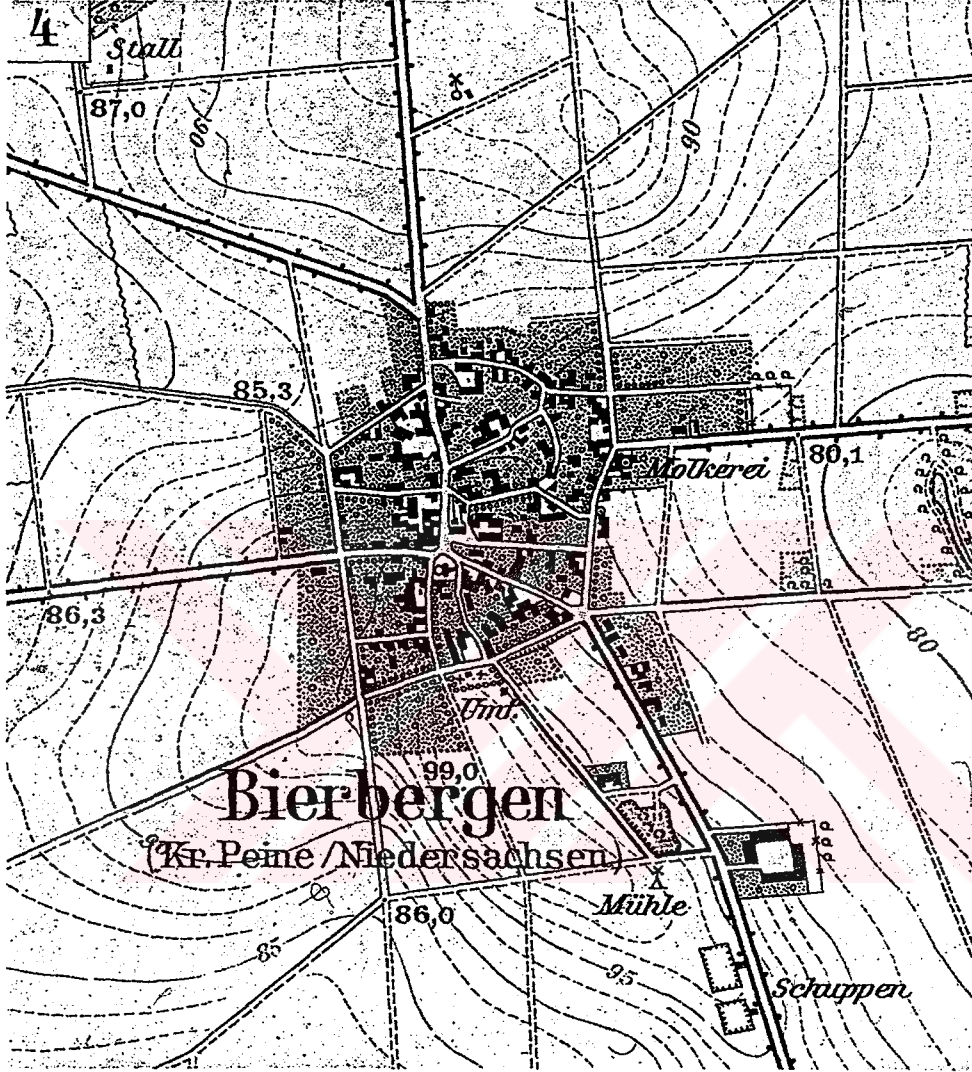
3- Halka (çevreleme): Yerleşme elemanları bir mekân etrafında kapalı bir biçim oluşturmaktadırlar (Şekil 4.5-6).

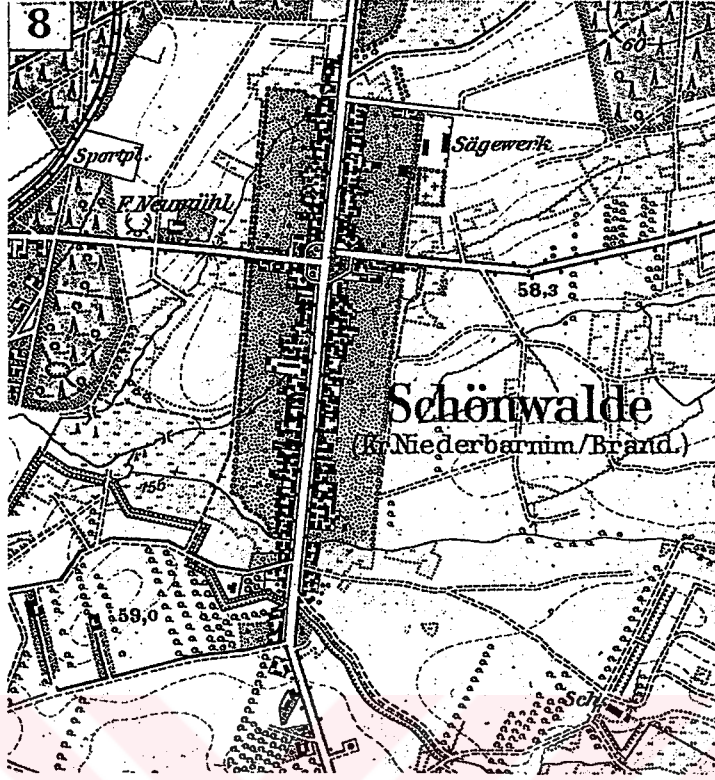
Şekil 4.5-2. Çağdaş bir şehir planı, Le Corbusier, 1922

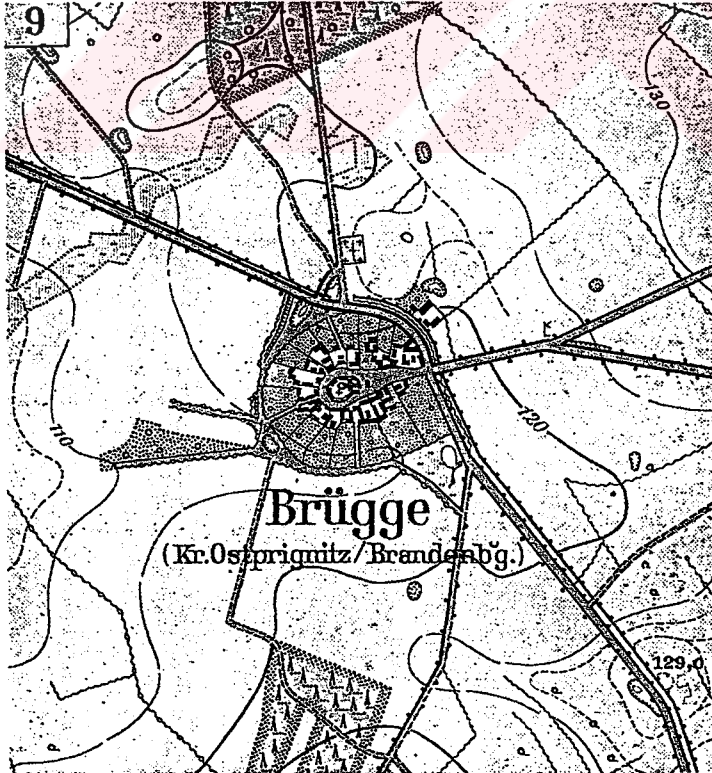
Şekil 4.5-3. Dört gökdelen tarafından çevrelenmiş merkez istasyon

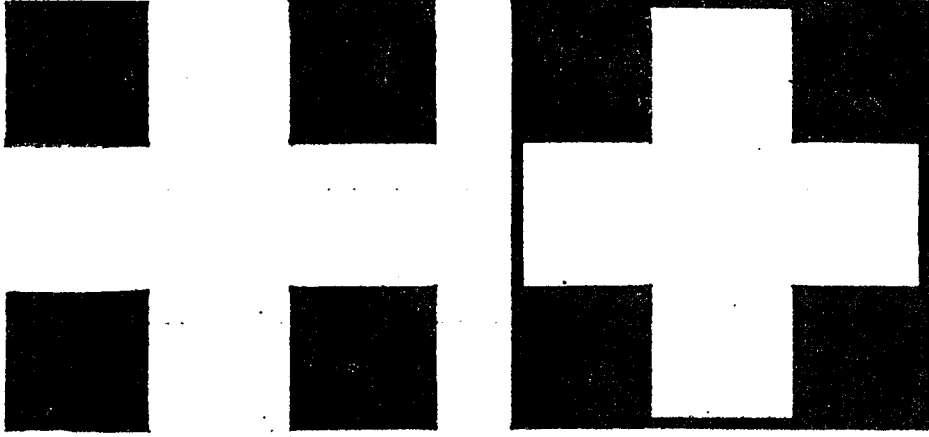
Şekil 4.5-4. Küme köy. Haufendorf, Almanya

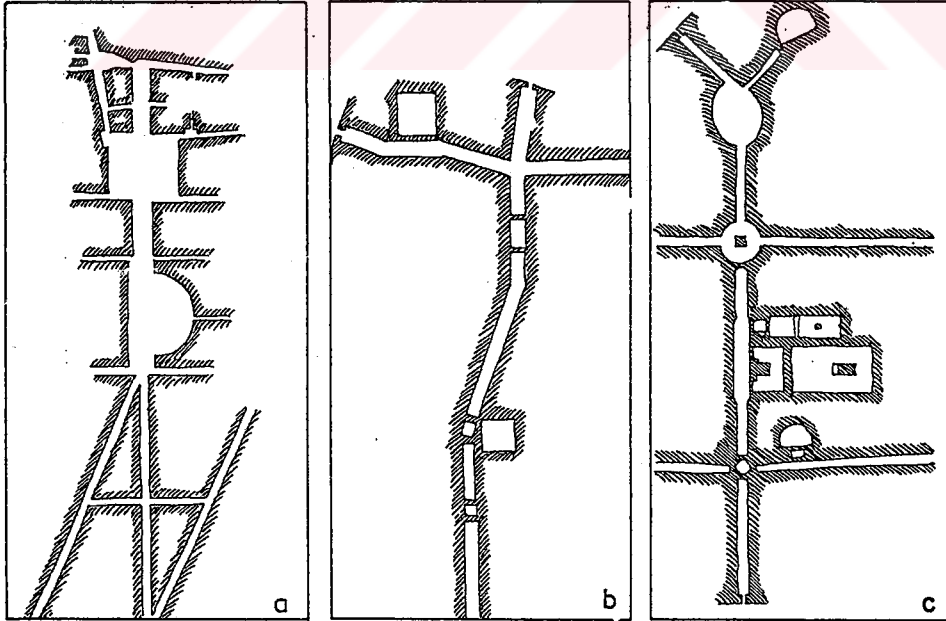
Şekil 4.5-5. Sıra köy. Reihendorf, Almanya

Şekil 4.5-6. Halka köy. Rundling, Almanya

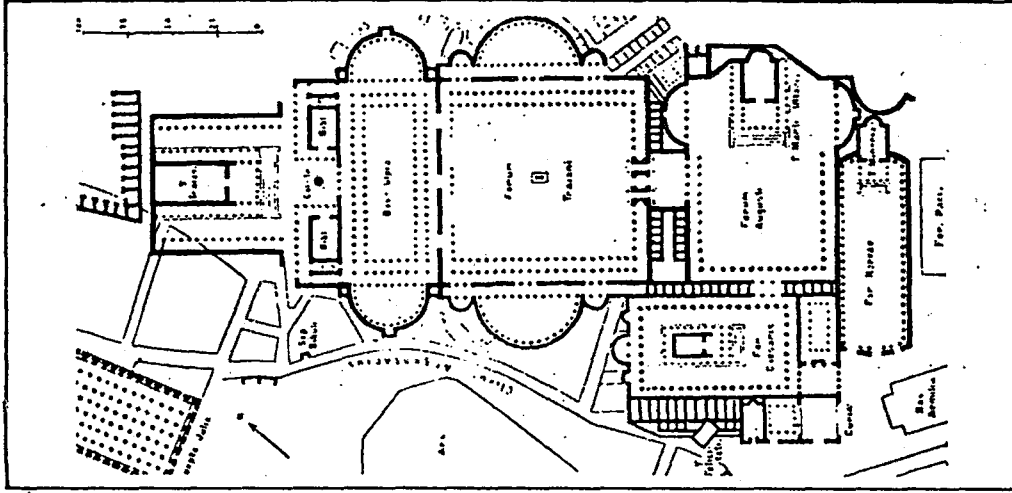

Şekil 4.5-7. Şehir biçimlenişinde modernist ve contextualist yaklaşım modeli

Şekil 4.5-8.

a- Terracina, İtalya M.S. 1700, b- Perge, Roma dönemi c- Gerasa (Palestine), Roma dönemi

Şekil 4.5-9. Roma'da imparatorluk meydanı

Dünyanın her yerinde çiftliklerin, köylerin ve kasabaların yerleşimini belirleyen bu biçimlerle karşılaşmaktadır. Mekânsal organizasyonun, çevrenin konfigürasyonu tarafından şartlandırılması bire bir uyum olacağı anlamına gelmemelidir. Esas amaç insan ortaklığının mekâna aittliği ve çevrenin konfigürasyonu arasında anlamlı bir ilişki kurmaktır. Bu amaç temel eleman modellerinin Gestalt organizasyon kurallarına bağlı olması sebebiyle kolaylaştırılabilmektedir. Ayrıca insan hâlâ "yakınlık", "süreklilik", "kapanma" ve daha genel bir kategori olan benzerlik ile farkına vardığı bazı özelliklere göre mekânı algılamakta ve organize etmektedir. Piaget topoloji gibi geometrik kavramlardan ayrı olarak, organizasyonun temel biçimlerini nitelendirmektedir. Aslında topojik kavramlardan farklı olmayan geometrik kavramlar daha çok topolojik kavramların sunumunu göstermektedir. Böylece küme düzenli bir grup ya da grid; sıra bir aks; halka ise bir daire ya da poligon olmaktadır (SCHULZ,C.N., 1985).

Doluluk boşluk ilişkisini anlamak için Kontekstüalizm'deki (Bağlamcılık) siyah-beyaz ya da figür-zemin ilişkisine dönmek gerekir. Süreksiz bir biçimi anlatan figürlerin şehir mekânındaki düzenleri Le Corbusier'in gökdelenlerinin yerleştirilmesine benzemektedir. Zemin sonsuz açık bir alandır ve binalar bu zeminde belli bir şekilde oturmaktadır ve her bina birbirinden bağımsızdır. Binalar arası boşluğu dolduran yeşil alanlar ya da yollar olabilir (Şekil 4.5-7). Ancak kontekstüalizm modelinde bu figürleri birbirine ince hatlarla bağlayan figür-fon şemasında binaların belirli bir sınırı vardır. Bu çizgi oluşturan hatlar bahçe sınırını göstermektedir ve bu sınır halka açık alanlarla özel alanları birbirinden ayırarak bir mahremiyet sağlamaktadır.

Örneğin özel bir dokuya sahip Türk evlerinin oluşturduğu bir şehir mekânında bu şemayı görmek mümkündür. Kendi içinde bahçesi olan, halka açık alanlardan ayrılan mekânlar kontekstualizm modeline uygundur. Oysa modern mimaride özel alanla halka açık alanlar arasında bir çizgi yoktur. Sadece figürler yani binalar özel bir mekân sağlamaktadırlar. Bu durum doluluk ve boşluğun bir mekâna kazandırdığı çok farklı iki özelliği açıklamakta ve böylece şehir mekânında doluluk boşluk ilişkisinin önemini artırmaktadır.

Şehir elemanlarından olan sokak ve meydan ilişkisinde de çevreleme ya da kuşatmanın önemli bir rolü bulunmaktadır. Örneğin Roma periyodundaki meydan ve sokakların kendi kendine yeten sistemlerine göz atıldığında meydanların her zaman sokaklara bitişik uzandığı ve sokakların da meydanların içerisinden geçmediği görülmektedir. Geres, Perge, Timgad, Leptis Magna ya da Palmyra'da bunun örnekleri görülmektedir (Şekil 4.5-8). Tipik Roma şehri mimarlığının gelişmesinde Yunanlılardan esinlenen revaklı binalar önemli rol oynamıştır. Başlangıçta Yunan meydanları bir ya da daha fazla kolonla çevrelenmiştir. Sonraları meydanlar iki hatta 3 sıra kolonla çevrelenmiştir. Romalılar mekânsal biçimleri geliştirerek mimarlığı mükemmel seviyeye ulaştırmışlardır. Zamanla meydanlar genişlemiş, kare biçimini alarak kolay anlaşılabilir hale gelmiştir (Şekil 4.5-9). Örneğin Roma'daki imparatorluk meydanının ahenkli gidişi, herhangi biçimsel caddelere yaklaştırılmamış ya da bu caddelerle kuşatılmamıştır (KRIER, R., 1975).

Mekânsal oluşumlarda çevreleme, doluluk ve boşluk kavramlarının önemi büyüktür. Mekânların anlamı bu üç kavramın yarattığı kompozisyonlardan ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle mimari tasarımda ya da şehirselleşimde doluluk boşluk ya da doluluk boşluk oranlarının uygunluğuna, mekânı algılamayı kolaylaştıran çevreleme düzenine özen gösterilmelidir. İç mekânla, dış mekânı ayıran çizginin önem derecesi, dolu ile boşun anlatmak istediği tasarım durumu, mimaride mekân kavramının amacını belirlemektedir. Örneğin yarıaçık bir mekânda iç ve dışı ayıran çevreleme zayıf olabilirken, mahremiyet gerektiren bir mekânda bu çevreleme çok daha kuvvetli olmaktadır. Yoğun bir insan trafiğine ihtiyaç duyulan bir mekânda boşluk oranı fazla iken, özel bir mekândaki boşluk oranı sadece mekânın amacına hizmet edecek seviyededir. Çevrelemenin de, doluluk boşluk oranının da varış noktası, tasarımda ihtiyaç duyulan belli kriterlerin sağlanmasına hizmet etmektedir.

Eski insanların birleşik mekân kavramı birçok mekânın ayrılmasından oluşmaktadır: Somut fiziksel mekânlar ve insanlar tarafından az ya da çok yaklaşıklık derecesi ile somut mekânı tanımlamak için yaratılan soyut matematiksel mekânlardır. Görecelik teorisi, zamanı da içine alan dört boyutlu mekânda olaylar

dizisi ile, üç boyutlu mekândaki biçimsiz parçaların önceki fikrini değiştirerek insanı bir adım daha ileri götürmektedir.

Fiziksel ve matematiksel mekân kavramları, yönlenmede insanın ilk ihtiyaçlarının sadece küçük bir kısmını karşılamaktadır. Gerçekte mekân kavramının, pek çok değişkenin bulunduğu karmaşık bir süreç olduğu ispatlanmıştır.

Mekân kavramlarından biri olan ifadesel mekânın yaratılması her zaman, inşaatçı, mimar ya da plançı gibi özel ilgi alanındaki insanların görevi olmuştur. Oysa estetik mekân, mimari teorisyenler ve felsefe adamları tarafından araştırılmaktadır.

Giedion genelde 3 temel mekân kavramını birbirinden ayırmaktadır. Birinci mimari mekân kavramı, hacimlerin yayılan gücü ile ilgilidir ve birinin diğeri ile ilişkisi ve birbirlerini etkilemesiyle oluşmaktadır. Bu eski Yunan ve Mısır gelişmelerini birbirine bağlamaktadır. Her ikisi de hacimsel boşluklardan ileri gelmekteydi. Hadrian'ın Pantheon tapınağı ikinci yüzyılın başında ikinci mekân kavramının tamamen yeni bir atılımını işaret etmekteydi. Bu mekân kavramında mimari mekân kavramı iç mekândan yola çıkmaktadır. Hâla başlangıç evresinde olan üçüncü mekân kavramı ise tamamen iç ve dış mekânlar arasındaki etkileşim problemi ile ilgilidir.

Mimari mekândaki düşey doğrultu yükselmeyi ya da düşüşü ifade eder ve özel anlamlar ile uzak zamanları birbirine bağlar. Düşey her zaman kutsal mekân boyutu olarak göz önüne alınmıştır. Düşey daha yüksek ya da alçak olabilen bir gerçekliğe doğru giden bir yolu ya da yer çekimini yenen veya yer çekimine yenilen bir gerçekliğe doğru giden bir yolu temsil etmektedir. Böylece dünya aksı, dünya merkezinden daha fazla birşeyler ifade etmektedir.

Düşey doğrultu aynı zamanda daha somut bir anlama sahiptir: Eğer düşeysellik gerçeküstü birşeye sahipse, yatay doğrultu insanın somut eylem dünyasını temsil eder. Belli bir anlamda bütün yatay yönler eşittir ve sonsuz yaygın bir alanı biçimlerler. İnsanın varoluşsal mekânının en basit modeli düşey bir aks tarafından delinen yatay bir alandır (SCHULZ,C.N., 1971).

Böylece mekân kavramında üçüncü boyutun önemi ortaya çıkmaktadır. Mimari mekân ortamında yatay doğrultudaki elemanlarla birlikte üçüncü boyuttaki yükseklikler de mimari mekânın kalitesini oluşturur. Yüksek bir mekânın insanda uyandırdığı duygularla alçak mekânın uyandırdığı duygular kesinlikle birbirinden farklıdır. Aynı durum şehir mekânı için de geçerlidir. New York'un gökdelenleri arasında dolaşan bir insanla eski İstanbul sokaklarında dolaşan bir insanın hissettikleri farklı duygulardır. Bu nedenle şehirsal mekân tasarımında algılanması istenen mekân

kavramında, üçüncü boyut yüksekliğinin etkisinden yararlanılmaktadır.

4.6. Biçim (Form)

Mimarlıkta, şu ana kadar sözü edilen kriterlerin hepsi mimari ve şehirselleşmenin biçimlenişini etkileyen faktörlerdir. Bu kriterlerin şehir biçimlenmesinde birbirinden ayrılması söz konusu değildir. Her biri birbiriyle doğrudan ya da dolaylı olarak fakat kesinlikle ilişkilidir.

Bugün mimarlıkta ve şehircilikte bir kaos yaşanmaktadır. Bu durum farklı akım ve biçimlerin çelişkisi ile ifade edilmektedir. Modernizm-postmodernizm, fonksiyonalizm-tarihçilik, rasyonalizm-eklektisizm vb. bunun en açık örneği olan mimari akımlardır ve şehirselleşme biçimlenişini etkilemektedirler.

Mimari ve şehirselleşme biçimleriyle ilgili ortaya atılan çeşitli sınıflamalar bulunmaktadır. Biçim kavramının ele alınışı en küçük mimari eleman boyutundan şehirselleşme boyuta kadar uzanmaktadır. Biçimsel sınıflamalar birbirine çok benzemekle birlikte sınıflama problemlerine farklı yaklaşımlardan dolayı çeşitlilikler görülmektedir.

Henry van de Velde biçimlerde saflık ve işlevsellik üzerinde durmaktadır. Van de Velde'ye göre saf işlevsel biçimler, özgül işlevi ya da amacı ne olursa olsun aynı ailenin ögesidirler. Hepsisi de tek ve aynı başlangıç noktasından kaynaklanmaktadır. Yüzyılların gerisindeki ilkel insanın en basit gereksinimlerinin (yemek, giyinmek, barınak) ve bunları nasıl karşılayabileceğinin farkına vardığı noktadan ortaya çıkmıştır. Böylece işlevin belirlediği biçimlerin zenginliği gözler önüne serilmektedir. Bu biçimlerin tümü aynı türdendir, hepsi zekanın yaratıcı işlemiyle belirlenmiş saf ve kusursuz şekillerdir.

Van de Velde'ye göre fantazinin ürktücü ilerleyişi, baştan çıkarmalar ve lekelemeleri biçimi tehdit etmektedir. Van de Velde Barok'un başlangıcıyla 19. yüzyıla kadar uzanan dönemi biçimsel bir çöküş dönemi olarak kabul etmektedir. Saf biçimleri yaratan tek kaynak yaratıcı akıldır. Uygulama ve malzeme niteliğindeki kusursuzlukla birlikte, bundan soyluluk kazanan saf biçim en üst seviyeye ulaşarak burada güzellikle birleşmektedir (CONRADS, U., 1991).

Henry van de Velde sadece saf ve işlevsel biçimleri mimari mekân seviyesinde savunmaktadır. Oysa bugün biçim kavramı ele alınırken daha teorik ve büyük ölçekli örneğin şehir ölçeğindeki yaklaşımlar üzerinde durulmaktadır.

Frederick Jules biçim konusunda mimari biçim elemanlarını incelemiştir. Biçim elemanlarının kavram prensiplerindeki biçim ilişkileri ile bağlantısı

olduğundan söz etmektedir. Jules mimari biçimleri ve mekânları üç tip elemana indirgemektedir:

- 1- Doğrular
- 2- Düzlemler
- 3- Hacimler (boşluklar)

Mimarlıkta, elemanlar genellikle kenarlar tarafından tanımlanan üç boyutlu hacimlerdir, fakat uzun ya da düz oldukları için doğrular ve düzlemler olarak göz önüne alınırlar. Biçim ya da mekânın üç elemanı sınıflandırılabilir ve göreceli ölçekle, yönelimsellik, eleman tipleri ve bütün bir kompozisyon içindeki kısmillikle karşılaştırılabilir. Eleman tiplerine dayandırılan hiyerarşi normal olarak hacim, düzlem ve doğru olarak sıralanmaktadır. Bu hiyerarşi kapanma sayısına bağlıdır ve bu bileşenler eylemleri sağlamaktadır. Bir düzlem bu eylemleri bölerken ve bir doğru insanı bu eylemlere yönlendirirken, hacimler de bu eylemleri kapsamaktadır. Bu hiyerarşi içerisinde, ölçek hiyerarşisi, Gestalt şiddeti (kuvveti) ve yönün dinamik niteliği, diğer ikisi üzerinde baskın olan ölçekle mümkün olur. Örneğin şehir alanına bakıldığında, en geniş hacimler görünüş üzerinde hakimiyet kurmaktadır. Ölçek derecesi önemli bir faktördür. Ölçekteki büyük farklar eleman hiyerarşisini değiştirebilir, örneğin eğer bağlamda hem düzlem hem de hacim arka plandaki figürler olarak algılanırsa, geniş bir düzlem, küçük hacimler üzerinde baskın bir biçimde algılanabilir. Bununla birlikte bu tür ilişkiler mimarlıkta fazla yaygın değildir.

3 eleman tipi mimari bağlamda doğal karaktere sahiptir. Doğrular yönü (doğru boyunca), önemli bitiş noktalarını (doğrunun ucundaki) ve sınırı (bir uçtan bir uca ya da bir taraftan diğerine), doğruların kesişmeleri uç noktasından daha içerikli olan üçüncü noktayı tanımlar. Böylece hacim, sonuç referans noktası (kesişme) olarak tanımlanabilir.

Mimari biçimin dinamik özellikleri diğer referansları sağlamaktadır. Bu referanslar ile yapısal çevreyi incelemek mümkündür. Bu incelemede görsel uyarıcılar, biçim ve mekân karakteristikleri arasındaki ilişkiyi verecek izleyicilere ihtiyaç duyarlar.

Biçim ya da mekân hiyerarşileri, mantıklı kavramsal uyarım sonuçlarını üreten karakteristiklerdeki kontrastlar tarafından geliştirilir. Bir tasarımcının biçimler üzerindeki gücü, yöneldikleri hiyerarşileri üretmek için organize olan biçimlerin ya da mekânların olabilirliğinden kaynaklanmaktadır (JULES, F., 1974).

Jules mekânsal ya da biçimsel eleman tiplerinde hacim boyutunu ele alarak bu tiplemeye üçüncü boyuttan da bahsetmiş olmaktadır. Rob Krier de bu tip bir

sınıflamayı biraz daha değişik bir biçimde ele almıştır. Rob Krier elemanların temel biçimlerini düzenli ya da geometrik, düzensiz ya da karmaşık, ya da her ikisinin karışımı olarak ayırmaktadır.

Nokta, doğru ve düzlem için bu ayırımı basit olarak ışık ve renk değerlerinin ustalıklı kullanımı anlamındadır. Dolular için temel biçimler silindir, küre, koni, küp, piramit iken düzensiz cisimleri sembolize eden gelişigüzel kütlelerdir ve son olarak karışık (her çeşit) kütleli cisimler farklı figürasyonlardan oluşmuşlardır.

Bütün bu cisimlerin iç mekânı doğrudan doğruya kendi dış biçimleri ile ilişkili olabilir. Eğer bu mekânların üst sınırı değiştirilirse ve ölçeği farklılaştırılırsa, şehir mekânından, yapısal mekândan, peyzaj ya da onların diyalogundan bahsedilebilir.

Şehir tasarımında, açıklanan bütün fonksiyonel ilişkiler elde edildikten sonra insan hangi şehir düzeninin en uygun görüldüğüne -sokak mı? yoksa meydan mı?- bu mekânsal varlığın nasıl şekilleneceğine, mimari tiplerin koordinasyonuna ve bütün sistemin nasıl mevcut şehir yapısına örüleceğine karar vermek zorundadır.

Mimarlıkta iç mekân ve şehir mekânı birbiriyle çok yakından ilişkilidir. Arki-tektonik sistem fiziksel biçimi içine alır almaz, nokta, doğru ve düzlem modelleri sistemin iç ve dış alanında etkili olurlar (Şekil 4.6-1) (KRIER, R., 1988).

Şehirde insanlar üzerinde etkili olan mekânsal doğanın fiziksel görünümüdür. Rob Krier'e göre sokak ve meydan şehrin iki temel elemanıdır. İç mekân kategorisinde koridor sokağa, meydan ise odaya karşılık gelir. Bütün mekânsal biçimlerin geometrik karakteri aynıdır. Sadece bu biçimi saran duvarların boyutları, fonksiyon modelleri ve onları belirleyen sirkülasyon modelleri farklıdır.

Rob Krier sokak ve meydanların kesişme biçimleriyle ilgili çalışmalarda bulunmuştur. Bir ya da daha fazla sokağın meydanla kesişebildiği 4 muhtemel biçimi bulunmaktadır.

1. Merkezde dik açı ile kesişiyor
2. Merkez dışında dik açı ile kesişiyor
3. Köşede dik açı ile kesişiyor
4. Herhangi bir açıda ve herhangi bir noktada kesişiyor.

Sokak planları dizisi sonsuz şekilde genişletilebilir. Her şehir kendi tarihine, topografyasına bağlı olarak birçok sokak planına sahiptir.

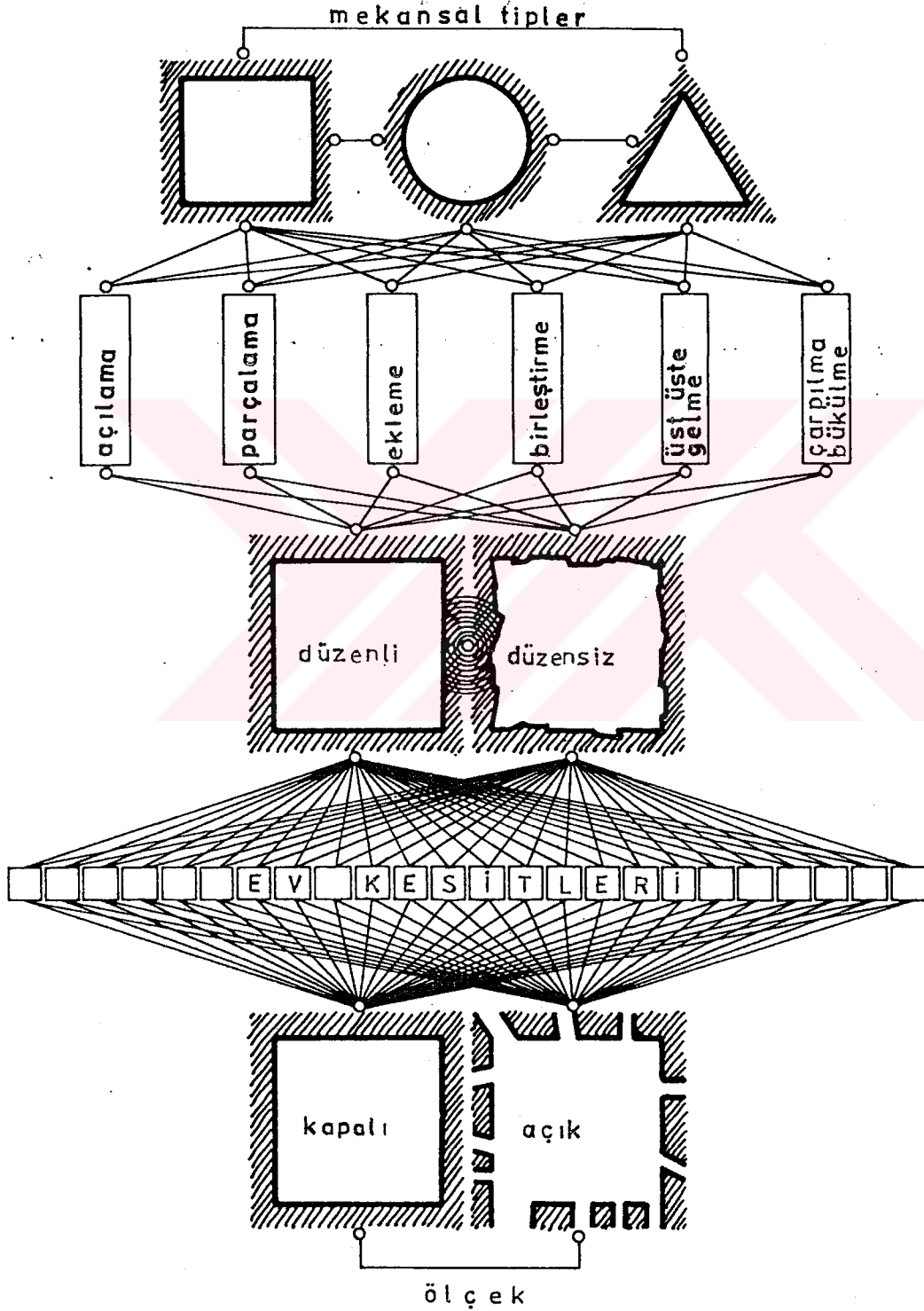
Rob Krier şehir mekânının morfolojik sıralamasını şöyle özetlemektedir:
Şehrin içinde yer alan üç temel şekil vardır:

- 1- Kare
- 2- Daire
- 3- Üçgen

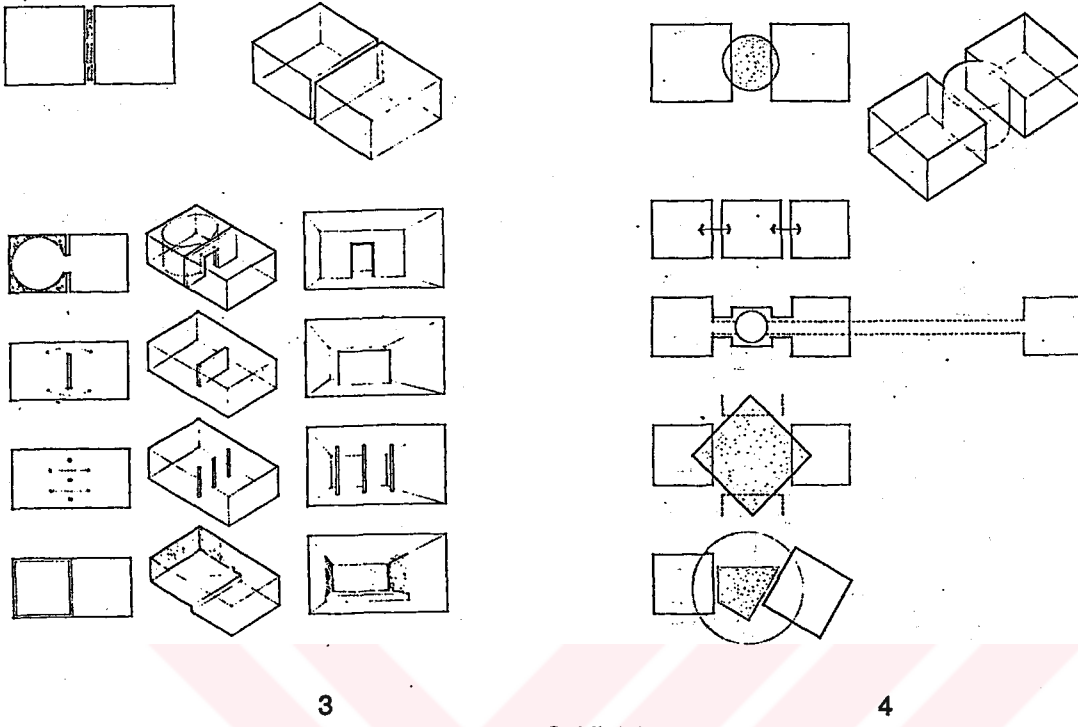
Grafik ve Boyama Süreçleri									
Düzenli Geometrik Biçimler		Düzensiz Karmaşık Biçimler		Üst Üste Ekler	Heterojen Biçimler				
							Nokta		
							Doğru		
							Düzlem		
							Hacim		
							İç mekan		
							Dış mekan		

Şekil 4.6-1. Heykel ve plastik mekân kompozisyonları için elemanlar ve değişimleri

Bu üç temel şekil açılma parçalanma, ekleme, birleştirme, çakışma ve çarpma-bükülme durumlarından etkilenir. Bu durumlar, bütün mekânsal tiplerde geometrik olarak düzenli ya da düzensiz sonuçlar üretebilirler. Bütün kesitler temel olarak bu mekânsal biçimlere uygulanabilir. Kesitlerin açık ve kapalı biçimleri de şimdiye kadar tanımlanan bütün mekânsal biçimlere uygulanabilir (Şekil 4.6-2) (KRIER,R., 1975).

Şekil 4.6-2. Şehir mekânının morfolojik sınıflaması

Şekil 4.6-3

Ching tarafından yapılan mekânsal organizasyonlar ise

- 1- Merkezi
- 2- Işınsal
- 3- Doğrusal
- 4- Küme
- 5- Grid

olmak üzere 5'e ayrılmaktadır.

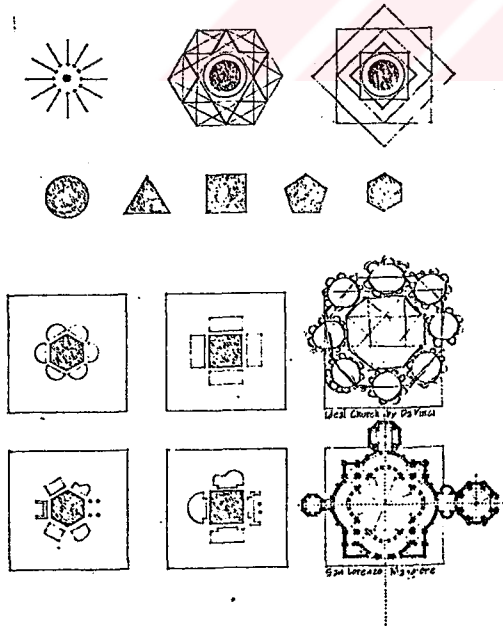
Merkezi organizasyon, bir merkez etrafında yayılan ikincil mekânların oluşturduğu bir kompozisyonudur. Mekân organizasyonu oluşturan merkez genellikle düzenlidir ve etrafındaki ikinci mekânları birleştirmek için yeterli büyüklüktedir (Şekil 4.6-4).

Mekânların ışınsal organizasyonu hem merkezi hem de lineer organizasyon elemanlarının ikisini de içermektedir. Işınsal organizasyon, baskın olan merkez etrafında doğruların ışınsal bir biçimde yayılmayla oluşmaktadır. Merkezi organizasyonda olduğu gibi, ışınsal organizasyonun merkez alanı, genellikle düzenli biçimlerdedir. Doğrusal kollar ise uzunluk ve ölçü bakımından benzer biçimlerdir (Şekil 4.6-5).

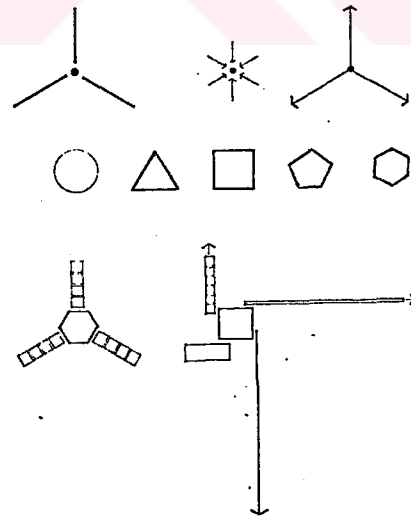
Doğrusal organizasyonlarda genellikle mekânlar dizisi yer almaktadır. Bu mekânlar birbiriyle hem doğrudan ilişkili hem de ayrı ve uzak mekânlar vasıtasıyla bağlantılı olabilir (Şekil 4.6-6).

Küme organizasyonu, mekânlar arası ilişki kurmak amacıyla kullanılır. Genellikle tekrardan oluşan hücre mekânları içermektedir. Bu mekânlar benzer fonksiyonlara sahiptir ve biçim, yönelim gibi görsel özellikleri paylaşırlar. Küme organizasyonu aynı zamanda ölçü, fonksiyon ve biçim bakımından benzer olmayan mekânlardan da oluşabilir fakat yaklaşıklık ya da simetri ya da, aks gibi görsel düzenleme elemanlarıyla ilişkilidir (Şekil 4.6-7).

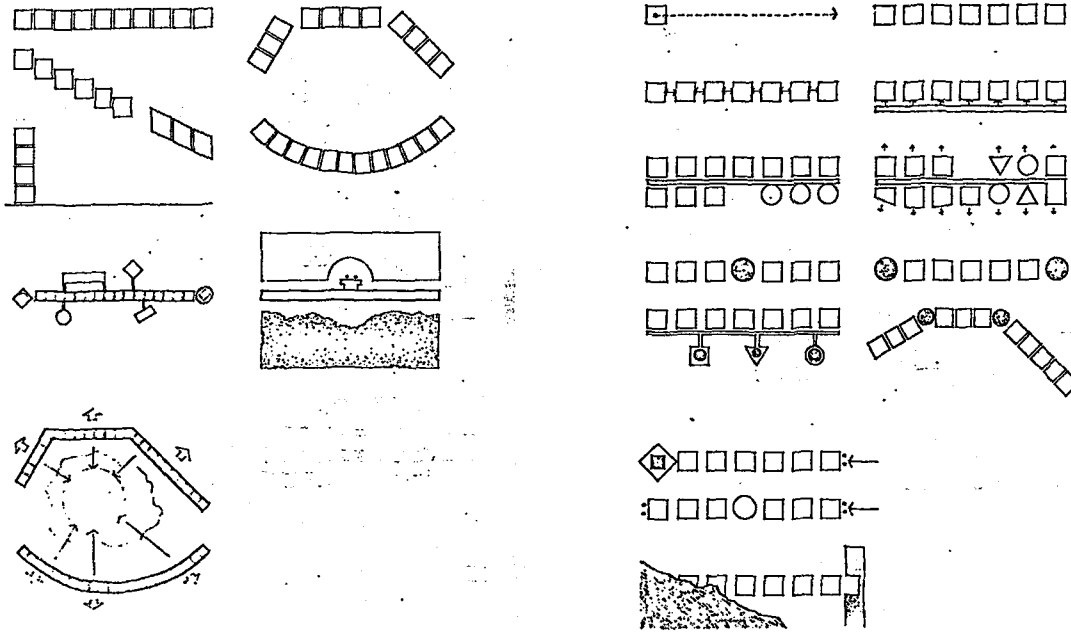
Grid organizasyonlar ise mekân ya da ilişkilerindeki kompozisyonları, üç boyutlu grid modeli ya da grid alanı olan, biçim ve mekânları içermektedir (Şekil 4.6-8). (CHING, F. D.K., 1979).

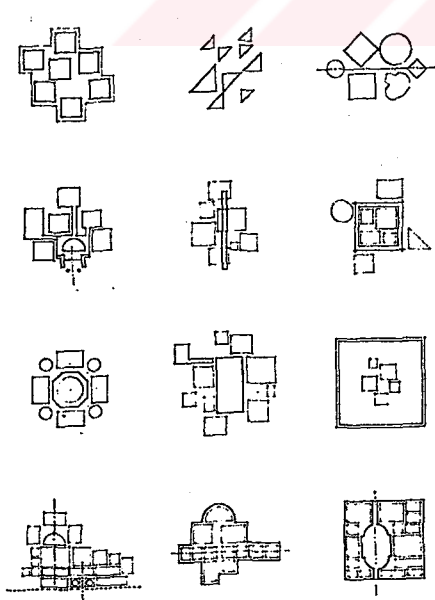
Şekil 4.6-4

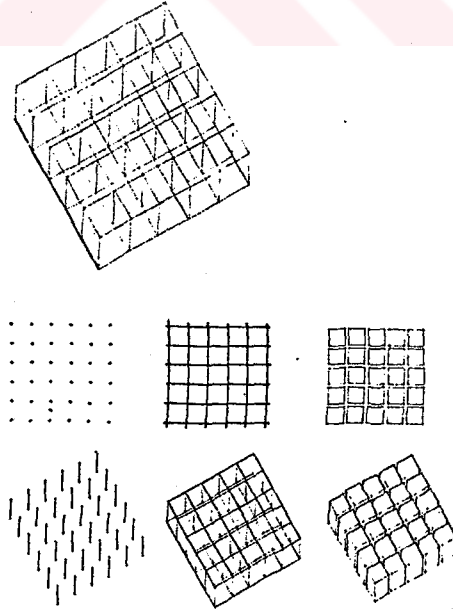
Şekil 4.6-5

Şekil 4.6-6

Şekil 4.6-7

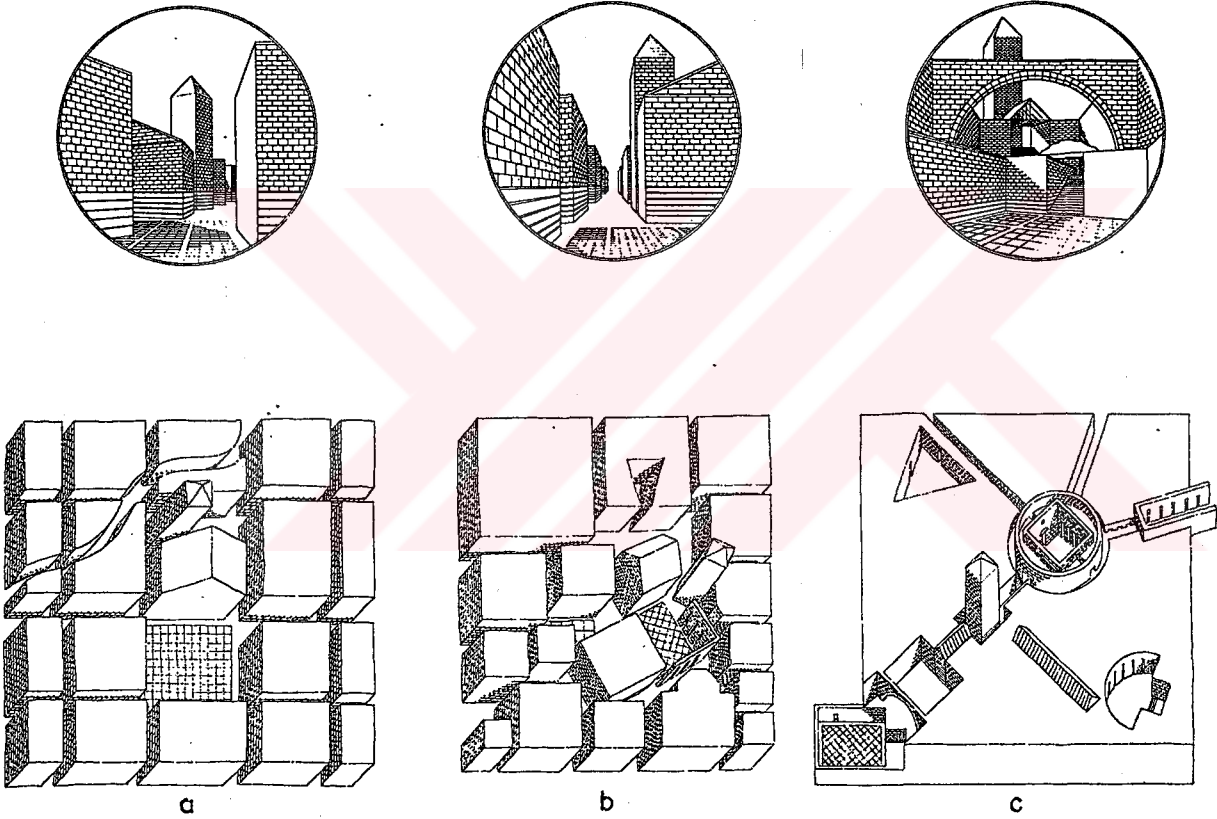
Şekil 4.6-8

Leon Krier de şehir alanını üç temel biçimde fakat geometrik açıdan farklı bir şekilde yorumlamaktadır.

1- Şehir blokları sokak ve meydan modellerinin sonucudur. Model tipolojik olarak sınıflandırılabilir (Şekil 4.6-9a).

2- sokak ve meydan modelleri, blok pozisyonlarının bir sonucudur. Bloklar tipolojik olarak sınıflandırılabilir (Şekil 4.6-9b).

3- Meydan ve sokaklar, belli biçimsel tiplerdir. Bu halka açık mekânlar tipolojik olarak sınıflandırılabilir (Şekil 4.6-9c).

Şekil 4.6-9

Böylece bir şehirdeki bina blokları hem sokak ve meydanları biçimleyen bir eleman; hem de sokak ve meydan modellerinin sonucu ortaya çıkan bir elemandır. Şehir karakteristiklerinden önce, bir alan daha genel ve coğrafi anlamda tanımlanmalıdır (KRIER.L., 1980).

Christian Norbeug Schulz ise mimari biçimdeki elemanlar, bu elemanlar arası ilişki ve biçimsel yapılarla ilgilenmektedir. Aynı zamanda kişisel çalışmalardan

yararlanılan daha yüksek biçimsel kavramlara karşılık gelen "stil"e de önem vermektedir.

Eleman kelimesi bir mimari biçimin parçası olan karakteristik bir üniteyi anlatmaktadır. Eleman terimi hem bağımsız bir bütünü (Gestalt) hem de daha geniş bağlama bağlı olan bir parçayı anlattığı için çift anlamlıdır. Schuz'un kavramsal kategorileri de 3'e ayrılmaktadır:

- 1- Hacim (kütle)
- 2- Mekân (boşluk)
- 3- Yüzey

Hacimin ilk özelliği topolojik yoğunluğudur. Hacim elemanın figür karakteri aynı zamanda kararlılık olayına bağlıdır. Işıklandırma, renk ve doku hacim elemanlarının tanımındaki diğer önemli elemanlardır. Kısacası hacim elemanları kendi topolojik-geometrik biçimleri ile nitelendirilir.

Bir mekân elemanı topolojik kapanma olarak tanımlanabilir. Kare ve dikdörtgen mekânlar, yuvarlak mekânlara göre daha kolay biraraya gelebilirler. Mekân elemanı da, hacim elemanı gibi kendi topolojik geometrik biçimiyle, açık alanların yerleştirilmesi ve sınırların ortaya konmasıyla tanımlanabilir.

Sınır yüzeyi, hacim ve mekân elemanlarına bir yan elemandır. Fakat yüzey aynı zamanda biçimsel organizasyonda bağımsız ve yol gösterici bir rol oynayabilir. Örneğin bir mısır sütunu pekçok yüzey elemanı tarafından biçimlendirilen bir hacim elemanı gibi tanımlanabilir.

Elemanlar arasındaki biçimsel ilişkiler zorunlu olarak üç boyutlu ya da mekânsaldır çünkü elemanlar temel olarak mekânlar ya da hacimlerdir. Bu konuda 2 temel ilişki vardır. Biri topolojik ilişkiler diğeri geometik ilişkilerdir.

Topolojik ilişkiler yakınlık, kapanma ve benzerlik olarak özetlenebilir. Şimdiki bağlamda benzerlik ve benzersizlik, tekrar, kontrast ve baskınlık gibi ilişkileri biçimlemede kullanılabilir.

Geometrik ilişkiler ise bir noktaya, bir doğruya ve bir koordinat sistemine ilişkin elemanların organizasyonu olarak sınıflandırılabilir. Geometrik ve topolojik ilişkilerin yanında basit başka ilişkilerden de söz edilebilir. Bu tür basit ilişkiler kendi topolojik ve geometrik özelliklerine indirgenebilir.

Biçimsel elemanların oluşturduğu biçimsel strüktürler ise 3'e ayrılmaktadır.

- 1- Küme

2- Dizi

3- Halka

Bu üç strüktür sadece basit ve kombine ilişkiler yardımıyla sonsuz şekilde çeşitlenmez, aynı zamanda elemanların çeşitliliği vasıtasıyla da sonsuz şekilde çeşitlenebilir. Düşey boyut doğrudan doğruya tekil elemanların özelliklerinin bir fonksiyonu olurken diziler ve gruplar normal olarak yatay düzlemde biçimlenirler.

Schulz biçimsel strüktürün genel olarak ana ve tali elemanları içerdiğini ya da hâlâ daha karmaşık bir hiyerarşiyi gösterdiğini açıklamaktadır. Tali elemanlar ana elemanlara karışmadıkları halde göreceli olarak çok serbest olabilirler. Bu serbestlik, tali elemanların sanatsal olarak temel elemanlardan daha önemli olduğunu göstermez. Tali elemanlar sadece temel elemanlar vasıtasıyla strüktür içerisinde yer alırlar.

Stil kavramı geleneksel olarak bütün eserler toplamındaki yaygın biçimsel özellikleri kapsamaktadır. Bununla birlikte geleneksel stil kavramı mimarlığın orijinallik düşüncesine ya da çalışma niteliğine izin vermemektedir. Bir biçim eğer biçimler sistemine bağlıysa bir içerik taşımaktadır. Böyle bir sisteme stil denmektedir.

Mimarlıkta stil kavramı elemanlar sistemini ve muhtemelen çok çeşitli derecelerde ortaya çıkan ilişkileri göstermektedir. Gelenek, adet, alışkanlık, beğeni gibi kelimelerin hepsi biçimin sistem dışında bir anlamı olmadığını ifade etmektedir (SCHULZ,N., 1968).

Schulz, şehir seviyesindeki insanın sahip olduğu eylemlerin tanımladığı yapılardan bahsetmektedir. İnsanın kendi yarattığı çevre ile etkileşiminin tanımladığı yapılar, şehir seviyesini oluşturmaktadır. Şehir seviyesinde temel biçim "yer" olarak neyin kabul edilebileceğidir. Tarihte şehir medeniyet olarak kabul edilmiştir. Şehir bilinmeyen dış dünyaya karşı insanın güven duyduğu ve bildiği bir yer olmuştur. Şehir imajının ilk özelliği tekil olarak kimlik kazanan bir yer oluşudur. Bu durumu sağlamak için yerleşme peyzaj ile ilişkisinde figürsel bir özelliğe sahip olmak zorundadır (SCHULZ,C.N., 1971).

Bazı durumlarda bir bütün olarak şehir silueti, topoğrafya ve yapısal biçim ilişkisi nedeniyle insan kimliğinin bir göstergesidir. Schulz bir yerleşmedeki simgesel elemanlardan kubbe ve kuleyi tanımlamaktadır. Uzaktan görünen bir yerleşmede, kule çevreyi birleştirir ve içerde neyin gizlendiği hakkında sinyal verir. Kulenin şekil bilimi kesin bir biçimde incelenememektedir. Kubbenin yapısı ise kuleyle hem ilişkilidir, hem de ondan farklıdır. Kule yoğun bir kütle olarak görünürken kubbe sadece merkezi tanımlamakla kalmaz aynı zamanda yoğunlaşmış bir dünya çevresinin

etkisini bırakır. Hem iç, hem dış biçimi etkileyen kubbe sadece yerleşme silüetini tanımlamaz. Aynı zamanda şehir alanı için en önemli amacı oluşturur. Böylece düşeyde şehrsel biçimin bu iki elemanı yerleşmenin simgesel özelliğini içerir.

Topolojinin şehir biçimine olan etkisi topolojik elemanların belirli kişisel bağımsızlıklarından ileri gelir. Geometrik olan ise baskın ve üstün bir düzeni kapsar. Ancak Mısır'da istisnai bir durum vardır. Nil'in düzenli akışı doğu-batı doğrultusunu 90°'lık bir açı ile kesen kuzey-güney doğrultusundadır. Bu durum Mısır'ın tek bir mekânsal strüktürünü ortaya çıkarmaktadır. Sonuç olarak Mısır'a ait yerleşmeler (kasaba, nekropol, tapınak), tam anlamıyla geometrik bir organizasyonu göstermektedir. Roma şehirlerine bakıldığında, bu şehirlerin hareket noktasının tamamen geometrik amaçlı olmadığı görülmektedir. Bu şehirler gökyüzünün temel strüktürünü ele almaktadırlar. Bu çeşit bir geometrik model, kişisel yerlerin topolojik yapısına aykırı olarak dünyada kendiliğinden varolan genel bir düzeni açığa vurmaya amaçlamaktadır. Dünyanın her kesimindeki yöresel yerleşmeler, gerçekte topolojik olarak düzenlenir ve böylece insanın uymak zorunda olduğu yerlerin gerçek önemini ifade ederler (SCHULZ,C.N., 1985).

Kevin Lynch ise biçim niteliği konusundaki tasarımıla ilgili kategorileri; biçim özelliği, biçim yalınlığı, süreklilik, baskınlık, ek yerlerinin açıklığı, yönelim farklılığı, görsel kavrama gücü, devinim, zaman dizisi ve isimler-anlamlar başlıkları altında incelemiştir.

Kevin Lynch daha çok şehrsel tasarımıla ilgili önerilerde bulunmaktadır. Lynch'e göre ne kadar zayıf olursa olsun, şehir alanının her zaman belirli bir biçimi ve kimliği vardır. Mevcut bir çevrenin duyarlı bir şekilde yeniden şekillendirilmesi en sık karşılaşılan problemlerden biridir. Bu problem şehrin en güçlü imajını keşfedip, koruyarak, kavramsal sorunları çözerek ve hepsinden önemlisi şehrin karmaşık ve gizli kimlik ve yapısını ortaya çıkararak çözülebilir.

Şehir ölçeğinde görsel biçim ile ilgili olan kontrol ve tavsiye mekanizmaları oluşturulabilir. Böyle bir planın hazırlanması bölge halkının imajı ve mevcut biçimlerin analizi ile başlayabilir. Bu analiz, diyagramlar dizisini ve önemli toplum imajlarını gösteren raporları, temel görsel problemleri ve fırsatları, önemli imaj elemanlarını ve aralarındaki ilişkiyi, bu ilişkilerin detaylı niteliklerini ve değişim ihtimallerini içermelidir.

Lynch'in önem verdiği bir diğer konu şehirde elde edilmek istenen biçimle ilgili özelliklerdir. Lynch tasarımının bir şehirde yaratmak istediği imajı verecek olan şehir elemanlarının bu imaj ve anlamları hangi koşullarda sağlayabileceğini

incelemektedir. Bütün bu şehirs el biçim elemanları ve bu elemanlar arasındaki ilişkilerin yanı sıra bölgenin genel bitki örtüsü, doğal yapısı, bölge üzerindeki biçimde ve dolayısıyla bölge imajında etkilidir. Topoğrafya, şehir elemanlarını (yol, sınır işareti, bölge, kenarlar ve düğüm noktaları) kuvvetlendirmede önemli bir rol oynar. Topoğrafya göz önüne alınmadan tasarım yapmak düşünülemez. Çünkü bir şehir, içerisindeki odak noktaları, tarihi eserleri, peyzaj alanları, doğal elemanları ve içinde yaşayan insanların yaşam şekilleri ile biçimlenir ve bir bütün olarak algılanır (LYNCH,K., 1960).

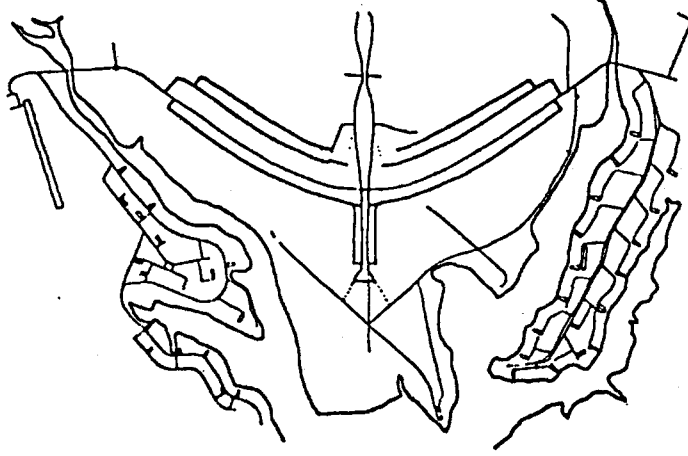
Aldo Rossi ise şehirs el biçim konusunda tipoloji ve biçim sorununu ele almaktadır. Şehirs el gelişme beraberinde bir değişmeyi getirmiştir. İlk biçimler ve ev tipleri, tapınak ve daha karmaşık binalar gibi oluşm utur. Tip hem güzelliğe duyulan istek hem de insan ihtiyaçları ile gelişmiştir. Böylece tip kavramı mimarlığın temeli olmuştur.

Tipler sadece tek bir biçimle tanımlanmazlar, oysa mimari biçimlerin herbiri bir tipe indirgenebilir. İndirgeme süreci gerekli ve mantıksal bir işlemdir. Rossi'ye göre bu anlamda bütün mimari teoriler aynı zamanda tipoloji teorileridir ve gerçek bir tasarımda bu ikisini ayırmak zordur. Tipoloji, kendi rolünü, oluşmuş biçimlerde oynayan bir elemandır ve sabittir. Asıl problem modelleri seçmektir.

Bir şehirdeki eserler ve süreklilik ile ilgili olarak Poéte'nin bir teorisi vardır, fakat çok açık değildir. Marcel Poéte şehir çalışmaları üzerinde inceleme yapmıştır. İçlerinde ekonomik sebeplerin bulunduğu şehir gelişmesi ile ilgili birtakım hipotezler ortaya atmasına rağmen, bu teori esas anlamda ısrar olayında merkezlenen bir tarih teorisidir. İsrar büyük eserler vasıtasıyla açığa vurulur. Hem geçmişin fiziksel işaretleri, hem de şehrin temel düzeninin ve planının ısrarı açığa çıkar. Bu son nokta Poéte'nin en önemli keşfidir. Şehirdeki ürünler yok olmaya başladığı zaman, sadece biçimlerin sürekliliği, fiziksel işaretleri ve yerleri kalır. En anlamlı süreklilik, sokak ve plan tarafından sağlanan sürekliliktir. Plan farklı seviyelerde ısrar eder, kendi özelliklerinde farklılaşmaya başlar, sık sık biçimi bozulur fakat özde bir değişiklik olmaz. Bu Poéte'nin teorisinin en geçerli kısmıdır.

Aldo Rossi'ye göre şehirde eser ve olay arasında bir benzerlik vardır; fakat analizler mimari biçimin oluşum problemlerine doğru genişletilmedikçe bu benzerliği göstermek gerekli değildir. Şehrin mimari biçimi, içerisindeki farklı eserlerde örneklenabilir. Bu eserlerin herbirinin bir kimliği vardır ve bu eserler tarihi bir sıra içerisinde dirler. Önce biri sonra diğ eri; onlar olmadan zamanın geçişini anlamak zordur. Herhangi bir mimari eserin ilk oluşumundan itibaren diğ er eserler silsilesi başlar ve bu anlamda mimarlık Palmanova ya da Brasilia gibi yeni şehir tasarımlarına doğru

gelişir (Şekil 4.6-10).

Şekil 4.6-10. Brasília planı, Lucio Costa, 1957

Aldo Rossi mimarlık çalışmalarında, tip ve biçim arasındaki farkı açığa çıkarmakta ve özellikle tipolojik sorunlara çözüm aramaktadır. Ayrıca Rossi bellek ile ilişkilendirdiği kalıcı mimari kategorilerden söz etmektedir. Şehirde sürekli olan kentsel gerçekler vardır. Zamana karşı dayanıklı, şehri biçimlendiren, şehri kuran ya da oluşturan bu şehrsel gerçekleri Rossi "anıtlar" olarak kabul etmektedir (ROSSI, A., 1984).

Collage City'de Row ve Coetter şehrsel biçimlenişte sürekliliğin öneminden bahsetmektedirler. Müze gibi şehirlerin çok biçimlilikleri ile Neo-Klasik şehirlerden ayrıldığını söylemektedirler. Bu şehirler 1860'lardan sonra yaşamlarını sürdürmemişlerdir. Haussman'ın Paris'i ve Ringstrasse'nin Viyana'sı bu tablonun bozulmasını göstermektedir. O zamana kadar özellikle Paris'teki bağımsız grupların ideali, tam ve sürekliliğin görünüşü ile yer değiştirmiştir (ROWC., KOETTER, F., 1983).

Çok çeşitli mimar ve plancılar görüşleri içerisindeki şehir, mimarlık ve biçim kavramıyla ilgili değişik fikirlere rastlanmaktadır. Ancak hepsindeki ortak görüş şehir biçimlenmesinde topolojinin çok önemli bir rol oynadığıdır. Bunun dışındaki geometrik biçimler topografyanın izin verdiği ölçüde gelişmekte ve çeşitlilik göstermektedir. Bir diğer önemli konu da şehrsel tasarımda biçimle ilgili problemlerin ve biçimsel sınıflamaların bilinçli bir şekilde ele alınmasıdır. Böylece şehir biçimi üzerinde insanın olumlu etkisi çok daha kolay elde edilmektedir.

4.7. Anlam

Bir yerleşmenin simgesel anlamı sadece kendi sabit sınırı ve ufuk çizgisini

içeren tekil elemanlar tarafından belirlenmez. Elemanların gruplanış biçimi de simgesel anlamda önemli bir rol oynamaktadır. Fiziksel olmayan karakterler bir elemanın hayal edilebilirliğini artırmaktadır. Örneğin isimler kimliği belirginleştirmede önemlidir. Bu isimler bölgesel ipuçları verebilirler. İsimleme sistemleri (sokak dizilerinin alfabetikleştirilmesi) elemanların yapılarını kolaylaştırmaktadır. Anlamlar ve çağrışımlar ister sosyal, tarihi, fonksiyonel ve ekonomik olsun, isterse kişisel olsun fiziksel niteliklerin arkasında yer alan bütün gücü temsil etmektedirler.

"Modern şehrin karmaşıklığı sürekliliği isterken, aynı zamanda büyük bir zevk veriyor. Bu zevk kişisel karakterlerin kontrastı ve uzmanlaşmasıdır." Bu sözler Kevin Lynch'in bir şehirdeki bütün elemanlarının tamamının anlamıyla ilgili sözleridir. Elemanların canlılığı, fonksiyonel ve sembolik farkların ayarlanması şehrin karakterini ve anlamını sağlamaya yeter. Eğer çok farklı elemanlar yakın ve hayal edilebilir ilişkilere girerlerse kontrast artar. Böylece her eleman kendi sahip olduğu yoğun anlamı yüklenmiş olur.

Çağdaş şehir alanı, bölgenin özelliğine sahip olan problemlere ve insan karakteristiklerine sahiptir. Yani bölgenin özel anlamı, insan eylemlerinin ve korkularının sonucu kadar orjinal jeolojik bir yapıya sahiptir. Ayrıca şehir geliştiği için önemli doğal etkiler daha da genişler. Esas iklim, genel bitki örtüsü, geniş bir bölgenin yüzeyi, dağlar ve nehir sistemleri bölgesel anlam ve görünüş üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bununla birlikte topoğrafya şehir elemanlarının etkisini kuvvetlendirmedeki önemini korumaktadır. Örneğin dik ve tepe, bölgeyi tanımlayabilir; nehirler ve kıyılar güçlü bir kenar yaratır; düğümler arazinin anahtar noktasında bölgeyi belirleyebilir (LYNCH,K., 1960).

Rob Krier şehir mekânı kavramının tanımında ve şehir mekânının tipik fonksiyonlarının incelenmesinde ortaya çıkan sokak ve meydan kavramlarından meydanı, sembolik anlam taşıyan bir mekân olarak tanımlanmaktadır. Meydan insanın şehir mekânı kullanımını keşfettiği ilk yoldur. Açık bir mekân etrafında evlerin gruplanması ile oluşan meydan sembolik anlam taşıdığı için büyük boşluklu alanlarda genellikle meydan modeli seçilmektedir. Eski Türk evlerindeki sofa, meydan anlamını taşıyan fakat farklı amaca hizmet eden bir mekândır. Sofa etrafındaki odalar evleri, sofanın kendisi de meydan anlamını taşımaktadır.

Günümüzde pekçok farklı fonksiyona hizmet eden binalar orjinal fonksiyonlarından ve sembolik anlamlarından yoksun bırakılmışlardır. Pek çok yerde bu binalar yaşamlarını korumacı grupların etkinlikleriyle sürdürmektedirler (KRIER,R., 1975).

Aldo Rossi şehrin içeriğini bir insan ürünü olan mimarlık ve değişen doğanın gerçek anlamı olarak görmektedir. İlk insandan itibaren insanın içinde barındığı mekân genişledikçe şehir anlamı taşıyan daha büyük alanlar gelişme ihtiyacı duymaktadırlar. Şehirsel gerçekler aynı zamanda içeriklerini, yaşamlarını, kaderlerini ve taşıdıkları anlamları içermektedirler. Rossi bu düşüncesini şöyle ifade etmektedir: "Bir akıl hastanesini ziyaret edin, acının anlamı orada somut bir şeydir. Avlularda, odalarda, duvarlarda vardır." (ROSSI,A., 1984).

Aldo Rossi mekân ruhuna, mekânın anlamına ve anıtsal öğelere verdiği önemle Christian Norberg Schulz aynı tip sınıflamalarda bulunmaktadır. Rossi biraz daha kurumsal davranarak şehir kuramlarını daha somut hale getirmeye çalışmaktadır. Diğer taraftan şehirlerdeki elemanları özel binalar ve kamu binaları biçiminde ayırarak Leor Krier'in sınıflamasına benzer bir sınıflama yapmaktadır. Anlamın somutlaştırılması olan mimarlıkta ortaya konan her eleman soyut ya da somut bir kavrama karşılık tasarlanırsa mimarlık çok daha çekici olabilir.

4.8. Estetik

Şehrin estetik görünüşü pekçok kavramı biraraya toplayıp yansıtan bir unsurdur. Estetik görünüşe etki eden faktörler içerisinde doğal güzelliklerin korunması, fonksiyonel ve sağlıklı yaşam koşulları, yeni binaların mevcut ya da eski çevre ile uyumu, tarihi değerlerin korunması vardır.

Rob Krier şehir mekânı kavramında tipolojik ve morfolojik elemanlar üzerinde durmaktadır. Şehir mekânı kavramının, çağdaş şehir planlamasında geçerliliğini koruyup korumadığını incelemekten yanadır. Estetik kriterleri zorlamadan şehir mekânı kavramını açıklamak için, şehir mekânı tiplerinin tamamını ele almak gerekmektedir. Bu mekân geometrik olarak çeşitli yüksekliklerle çevrilmiştir. O sadece, insanın dış mekânı, şehir mekânı gibi algılamasına bilinçli bir şekilde izin veren, estetik niteliklerin ve geometrik karakterlerinin açıkça okunabilirliğidir. Şehir mekânının her elemanının estetik niteliği, detaydaki yapısal etkileşim ile nitelendirilmektedir. Genelde ilgi alanı olan, mekânsal doğanın fiziksel görünümüdür. Şehirdeki estetik ve fonksiyonel bütünlüğü sağlayan 2 temel eleman vardır. Bu da meydan ve sokaktır.

Şehir mekânının sanatsal yönden fakirleştirilmesini eleştiren Camillo Sitte bu eleştirisiyle şehir mekânını biçimlendirmek için kullanılan mimari kaynakların estetik repertuarını kastetmektedir (KRIER,R., 1975).

Camillo Sittle'nin çalışmaları bugün hâlâ mevcut olan belirsiz anlamlara

cevap verebilecek durumdadır. Sitte'nin şehir imar çalışmaları sadece şehir şemasının ve biçiminin "güzelliği"ni göz önüne alan tamamen teknik şartlarla sınırlı değildir. Sitte'nin bu konudaki görüşü şöyle özetlenebilir: "Bizim şehir planlama konusunda 3 temel metot ve pekçok yardımcı sistemimiz vardır. Bunların en önemlileri ızgara sistem, ışınsal sistem ve üçgensel sistemdir. Alt biçimler bu üç sistemin karışımından oluşmaktadır. Bu üç temel sistem sadece sokak modellerinin ayarlanması ile ilgilidir, bu nedenle bu modellerin amacı estetik kuramlardan çok tamamen teknik bir başlangıçtan yola çıkmaktadır." Camillo Sitte'nin şehircilikle ilgili estetik kuramları zaman ve stilden bağımsız olduğu için bugün hâlâ geçerliliğini korumaktadır (ROSSI, A., 1984).

Le Corbusier'in Çağdaş Şehir planı sadece geometrik durumların sonucudur. Bu şehirde insan hızla giderken birdenbire ilk gökdelenin ayağı ile karşılaştığı halde burada New York'un kasvetli sokaklarının zayıf ışınlarına değil, mekânın sınırsız genişliğine ulaşmaktadır. Bütün şehir belli bir estetik değere sahip olan bir parktır. Burada şehir ile birlikte yeşil yapraklı ağaçların altında boğulan gürültü ve barış içerisinde yaşayan insanlar bulunmaktadır. New York'un kaosu sona ermiştir. Burada ışıklar içerisinde belli bir estetiğe sahip modern şehir durmaktadır. Merkezden ayrılıp yavaş yavaş konutlara ulaşılırken "geri çekmeler" çok geniş mimari perspektifler sağlamaktadır. Buralarda bahçeler, oyun ve spor alanları vardır ve göz alabildiğine bir gökyüzü uzanmaktadır. Teras çatıların kare silueti gökyüzüne bakmakta ve eğimli bahçelerin yeşilliği ile çevrelenmektedir. Aralarında bırakılan mesafelerle yumuşatılan gökdelenlerin ana hatları geometrik cepheler olarak yükselmekte ve içlerinden mavi gökyüzü cennetini yansıtır gibi durmaktadır. Bütün bunlar şehir ve estetiğin görülebildiği bir perspektifi yaratmaktadır (LE CORBUSIER, 1987).

Le Corbusier gerçekte yeşile tutkun bir mimardır. Önermiş olduğu çağdaş şehir planları ne kadar mekanik ve çok büyük boyutlu görünürse görünsün içlerinde her alanda yeşil bulunmaktadır. Corbusier'in savunduğu düşünce gelişme ve mekanikleşmenin kaçınılmaz oluşudur. Bu kaçınılmaz durumu gerçekleştirirken doğa ve geçmiş göz önünde bulundurarak, gelişmenin korkutucu boyutlarını bir ölçüde yumuşatmaya çalışmaktadır.

Bugün şehirselleşmeye bilinçli yaklaşan mimar ve plancılar estetik kavramında doğadan esinlenmektedirler. Yeşil ve doğal ışık istenen ve gereksinim duyulan değerlerdir. Ancak estetiklik kriterleri genel anlamda apaçık değildir. Çünkü bu sübjektif bir değerlendirmeye girmektedir. Modernistlere son derece estetik gelen bir bina ya da yerleşme, post-modernistlere hiç de estetik görünmeyebilir. Bu nedenle estetiklik kavramı zaman içerisinde kimlik kazanan bir kavramdır. Ancak bu

konuda hemen bütün hümanist düşüncedeki mimar ve plancılar doğa tutkunu olarak görünürler ve doğanın estetiği en güzel yansıtan bir kavram olduğuna inanırlar. Le Corbusier'in 1920'lerde savunduğu "yeşil, ışık ve hava" bugün hızla insanların en önem verdiği estetik ve gerekli değerlerdir.

4.9. Sanat

Dekorasyon, taklit ve modelle ilgilendiği halde, sanat çalışması tek olmaktır. Çağdaş sanatçıların çevrenin yaratılmasında önemli bir rol oynayamadıkları çok açıktır. Mimar ve sanatçılar eskiden, doğal olarak birlikte çalışmaya alışıktilar fakat bugün tamamen ayrılmışlardır. Geçmişin büyük binaları göz önüne alınırsa, mimarların bir binayı toplam olarak ele aldıkları ve tamamlamak için sanatçıların katkılarına ihtiyaç duydukları görülmektedir. Gerçekte mimar ve sanatçının, herhangi bir önemli kamu binası projesinin ilk aşamasında biraraya gelmesi gerekmektedir. Sanat her zaman için binaların organik ve tamamlayıcı bir parçası olmalıdır. Heykel ve resim mimarın tek başına veremeyeceği önemli sosyal ve sembolik kimlik üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Resimlerle, heykellerle ilgili çalışmalar mimarlıkta oldukça önemli tamamlayıcı öğelerdir. Sanatçı ve mimarlar farklı konularda eğitim görmüş olabilirler. Mimarlık ve sanatın öğretildiği prensipler dikkatle gözden geçirilmeye ihtiyaç duymaktadırlar (PRINCE Charles, 1989).

Sanat çalışması çok küçük tek bir eleman ölçeğinden çok büyük şehir ölçeğine kadar büyük bir alanı kapsamaktadır. Yaratıcı olan her konuda aranan ve ortaya konan estetik, sanat çalışmalarına ihtiyaç duymaktadır. Le Corbusier'in "binalar açık alanlarda inşa edilmelidir" sloganı şunu anlatmaktadır. Hem şehir içerisinde, hem de şehrin etrafında yapılaşma olmalıdır. Böylece gereken her durumda çalışmak ve ekonomiyi kullanmak için, geometriye dayalı yaratıcı sanatın sevgisini görmek mümkündür. Şehir için çizilen bütün perspektifler gelecek için tehlikeli değildir. Tam tersine ışıktaki görünen biçimlerin plastik kaynaklar kullanan bir mimar tarafından modüle edilmiş ve organize olmuş bir görüntüsüdür (LE CORBUSIER, 1987).

Sanatçı gibi yaratıcı kimseler şehircilikte tamamen farklı yaklaşım metodları kullanabilirler. Verilen kararlar her zaman içten gelen ve açıklanamayan varsayımlara dayanmamaktadır. Bu kararlarda sanatçıların sanatsal libidosu çok büyük önem taşımaktadır. Sanat tarihindeki her dönem, ondan önce gelen özümlemiş sindirilmiş fonksiyonel ve biçimsel elemanların dışında yavaş yavaş gelişmektedir. Daha bilinçli bir yaklaşımda, her toplum kendi tarihine aittir ve böyle toplumlar tarihsel eleman biçimlerini ele alırlar ve korumaya çalışırlar. 20. yüzyıl sadece irrasyonel olarak karakterize edilebilen açık şekilde tahrib edilmiş bir tarih bilincine sahiptir.

Sorunlar biçimin, anlamın ve içeriğin kimliğini ortaya çıkarmaktadır. Rob Krier bu konuda şu sorulara cevap aramaya çalışmaktadır.

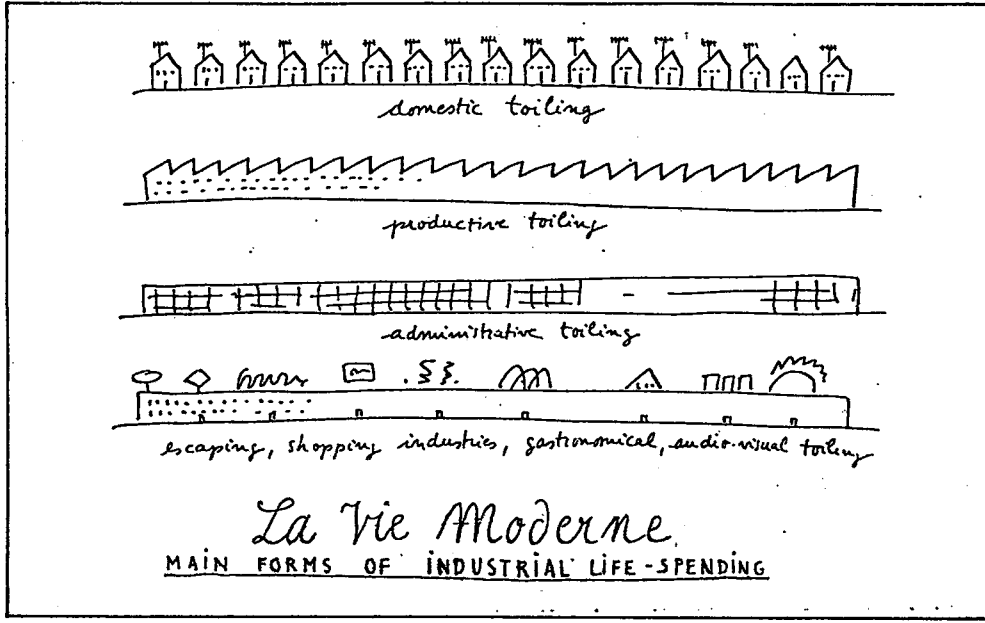
- 1- Sonuçlanan biçim yaratıcı sanatçının özgür bir ifadesi midir?
- 2- Alternatif olarak çalışan sınıfın sanatsal istekleri sanat üzerinde zorlanıyor mu? Bu çalışan sınıf biçim nasyonlarına uyum sağlamada güçlük çekiyor mu?
- 3- Benzer sosyal durumların egemen olduğu, farklı ülke ve kıtalardaki farklı kültürel eğilime sahip olan çağdaş dönemler, sonuçta aynı sanatsal çözümleri mi üretmektedirler?
- 4- Sanatçıyı temel olarak farklı sanatsal çözümlere götüren, herbiri aynı sosyal faktör şartları altında bulunan, aynı ülkedeki aynı kültürel geleneğin gelişmesinden oluşan, çağdaş olmayan dönemler var mıdır? (KRIER,R., 1975).

Tarih içerisinde bu soruların cevabı bulunduğu taktirde daha bilinçli ve sonucu boşa gitmeyen çalışmalar yapılmaktadır. Örneğin 19. yüzyılın başındaki şehir bloğunun büyümesi, mimari kompozüsyon ve bloğun mimari özelliği üzerinde ani bir etkiye sebep olmuştur. 19. yüzyılın stilistik eklektisizmi, geniş kurumsal anıtlarla başarılı bir biçimde ilgilenmiş ayrıca tek ve farkedilebilir sanatsal hareketlerdeki büyük bir sesi birleştirmeyi planlamıştır.

Ancak sınırsız teknik ilerleme ve gelişmedeki büyük boyutlar, en gelişmiş ülkeleri fiziksel ve kültürel bir tükenmişliğin eşiğine getirmiştir. Binaların endüstrileşmesi büyük bir başarısızlık olarak ele alınmaktadır. Bütün bu ilerlemelere rağmen, endüstrileşme binalara herhangi önemli bir teknik gelişme getirmemiştir. Yapım maliyetini düşürmemiş, üretim süresini kısaltmamıştır. Daha fazla iş sahası yaratmamış, işçilerin çalışma şartlarını geliştirmeye yardım etmemiştir. Tam tersine bin yıla ait ve çok tecrübeli bir sanatı yok etmiştir (Şekil 4.9-1 ve Şekil 4.9-2 (KRIER,L., 1980).

İzleyicinin bir yerleşmede manzara olarak gördüğü yani ne görebildiği sanatsal olarak önemlidir. Örneğin tek bir sokak ya da kişisel bir meydanın sanatsal bakış açısında bulunduğu yer önemlidir. Çünkü sanatsal nitelik ve sembol somut bir biçim vermek için bir yeterlilik fonksiyonu olarak görünmektedir (ROSSI,A., 1984).

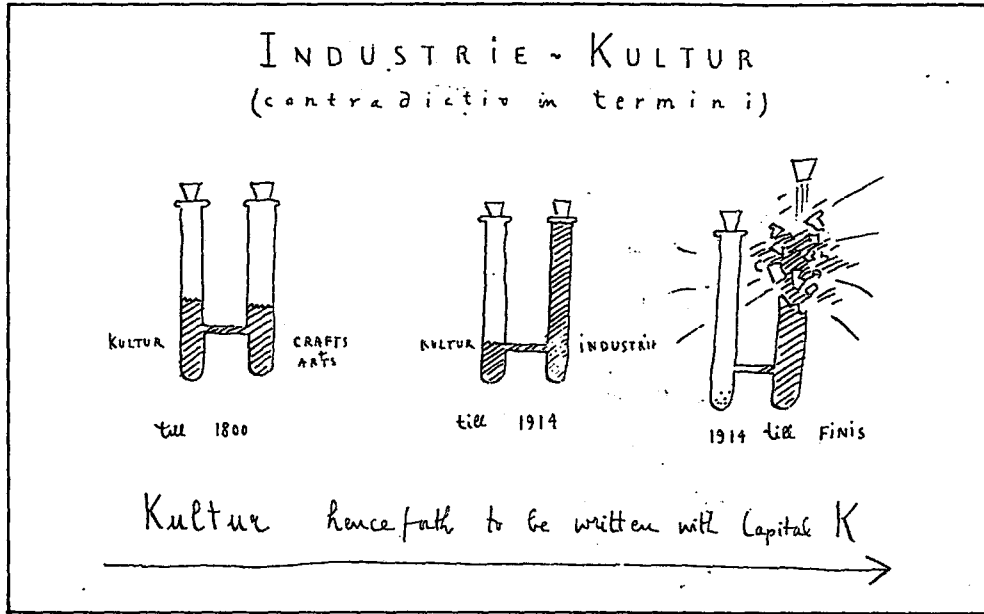
Bir fikri ya da bir objeyi somut hale getirmek için sanatçılar çok çeşitli yöntemlere başvurabilirler. Bu onların sanatsal üslubu olarak kabul edilir. Örneğin kolaj sanatının öncülerinden olan Picasso 1944 yılında yaptığı "Boğa Başı" adlı eseriyle ilgili olarak şunları söylemektedir: "Hatırladığınız gibi "boğa başı" eserimi bir süre önce sergiledim. Herkesin boğa başı olarak tanıdığı bir boğa başını gidon ve bisiklet selesi ile yaptım. Böylece bir başkalaşım tamamlanmıştır. Ve şimdi ben karşı

Şekil 4.9-1. Endüstriyel yaşantının temel biçimleri

yönde yer alan başka bir başkalaşımı görmek istiyorum. Benim boğa başı eserimin bir döküntü yığınının içine atıldığını düşünün. Belki birgün biri gelecek ve şöyle söyleyecek: "Bisikletimin gidonu için birgün işe yarayabilecek bir şey var..." ve böylece bir çift biçim değiştirme yani başkalaşım gerçekleştirilebilecek." (Şekil 4.9-3) Bu durum insanlara açıkça sunulan bir öneri olduğu için, hatırlanan ve arzu edilen zevkler, bakımından, geçmiş ve gelecek arasındaki dil bakımından, sanatsal içeriğin etkisi bakımından insan beynindeki ideal şehri açıkça belirtmeye başlayabilir. Picasso yaptığı bu kolaj çalışmasında ve sonradan getirdiği yorumunda, düşüncelerinin, çeşitli aşamalar geçirebilecek olan "boğa başı" kolaj sanatında somut hale geldiğini anlatmak istemektedir (ROWE,C., KOETTER,F., 1983).

Bugün mimari eserlerde sanatsal hareketin azalmasının hatta gittikçe yok olmasının sebebi teknolojinin ve onun getirdiği standardizasyonun ön plana çıkmasıdır. Bugün yaşatılmaya çalışılan küçük el sanatları çalışmaları ve bunların yapıldığı bölgelerin korunması, bu sorunun bir parçasıdır. Sanatsal eser el emeği ve sanatsal bir düşünce tarzının ürünü olduğundan maliyeti artırmakta, diğer taraftan kısa süreli pratik ve daha ekonomik olan standardize ürünler tercih edilmektedir. Sanatla ilgili uğraşlar özel koruma çevrelerinin desteğiyle yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar.

Şekil 4.9-2. Endüstri-kültür ilişkisi

Şekil 4.9-3. Picasso'nun "Boğa Başı" adlı eseri, 1944

4.10. Dekorasyon, İşaret ve Işık

Modernizmle ortaya çıkan dekorasyonun terkedilmesi bugün mimari ürünlerde bir boşluğa neden olmaktadır. Aslında bu boşluk doldurulabilir. Çünkü bugün dekorasyona gizli bir ilgi bulunmaktadır. Pekçok insan klasisizmi canlandırmanın

bu boşluğu doldurmada yararlı olacağını düşünülmektedir. Klasisizm evrensel bir dildir ve tam anlamıyla öğrenilmeden başvurulmaması gereken bir durumdur. Bazı eleştirmenlerin iddia ettiği gibi basit bir sanat çalışması değildir. Mimarlığın klasik dilini öğrenmek geçmişi üretmek anlamına gelmemelidir. Klasisizm sadece sınırsız bir çeşit sağlamada yardımcı olmaktadır. Çünkü prefabrik bir dünyada yaşamak insana yavan gelmektedir. Güzellik el, beyin ve gözün ortaklığı ile oluşmaktadır. Sonuçlar maneviyatı zenginleştirmeye yardım eden yeni mimarlıkların bir parçası olmalıdır(PRINCE Charles, 1989).

19. yüzyılda mimarlık stilistik sistemlere indirgenmiş olduğu için, fonksiyonel bölgeleme ve yoğunlaşmadan dolayı oluşan büyük bina kütleleri ortaya çıkmaktadır. Ne evler ne de yönetim binaları sosyal olarak karmaşıktı ne de uzun bir süreç içerisinde büyük sanat eserlerini önerecek kadar zengindi. Gotik ve barok sistemdeki zengin dekorasyon ve süsleme olayları ele alınmıyordu. Mimarlık gösterişli bir dekor olan herşeyden vazgeçmiştir (KRIER,L., 1980).

Modernizmde akıl yürütmeye dayalı bir akımı simgeleyen Mies van der Rohe dekorasyonu cinayet olarak görmektedir. Neo-Klasik anlamların üslubu ile modern mimarlığı yaratmak, biçim yalınlığı, oranların mükemmelliği, detayın inceliği ve ifade derecesi, Mies van der Rohe'nin meslek hayatının en önemli düşünce biçimleridir. Mies van der Rohe strüktüre asılan bir cam duvar düşünen ve böyle bir büro binasını 1922 yılında gerçekleştiren ilk mimardır. Ayrıca bugün uygulanan açık büronun ilk örneğini yapmıştır. Planları dekorasyondan uzaklaşırken serbest bir biçimde ve çağdaş bir strüktürle gerçekleştirilmiştir. Binalarının basit formülü bugüne dek geçerliliğini korumuştur (HATJE,G., 1963).

Modernistlerin "az çoktur" (less is more) düşüncesiyle iyice yok olan dekorasyon, post-modernizm ile anlam ve sembol boyutunda ortaya çıkmaktadır. Ancak teknolojik gelişmenin aşırı hızıyla ortaya çıkan çeşitli mimari akımlarda genellikle malzeme ve strüktür denemesine gidildiğinden sanatsal çalışmaların yerini yüksek teknoloji ürünleri almıştır.

Dekorasyonun yokoluşunun yanısıra 20. yüzyıldaki pekçok ilerleme kötü reklam biçimlerini ve sadece arabalar için tasarlanan uygunsuz sokak ışıklandırmalarını içermektedir. Araba ve ticaretin ikisi de şehir oluşumu için gereklidir, fakat uğraşılacak zorunda olan birtakım sorunları beraberlerinde getirmektedirler.

Pekçok ticari firma kendi logosu için değişik işaretler bulmaktadır, ve sonuç birtakım imajların somutlaştığı reklam panolarıyla karmakarışık bir şehirdir. Bu imajlar şirketlere kendileriyle ilgili çok açık kimlikler verebilirler fakat, peyzajda ve eski

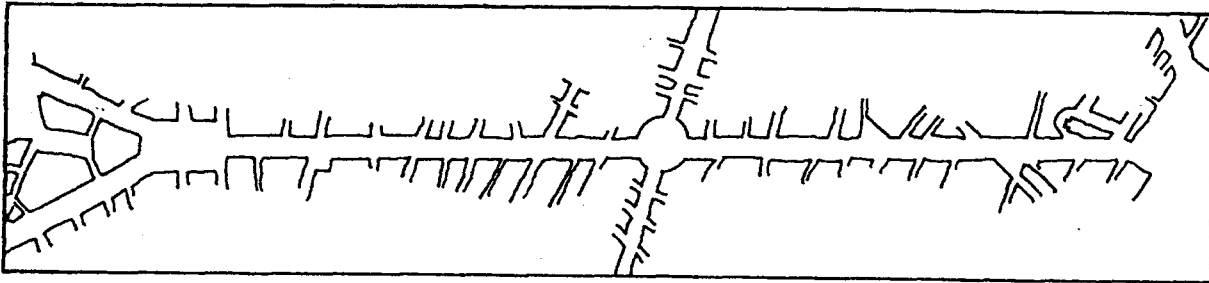
şehir ve kasabalar üzerinde hasar verici olmaktadır. Bu karmaşıklığa karşı özellikle eski ve tarihi bölgelerde birtakım kontrol önlemleri alınması gerekmektedir.

Trafik işaretleri ve sokak aydınlatmaları kontrol altına alınmaya ihtiyaç duyulan görsel dünyanın bir görünüşüdür. Ana trafik hattı üzerindeki sokak lambaları ve aydınlatmalar aşırı ölçüsüzdür. Dünyadaki pekçok büyük şehir akkor ışık kullanımı nedeniyle gizemli niteliğini korumuştur.

Işıklandırma ve işaretler için standart çözümler hiçbir zaman yeterli olmamaktadır (PRINCE Charles, 1989).

Ancak şehrin yaşanılır boyutlarda olabilmesi için oturma alanlarının "koridor sokaklar" boyunca gürültülü ve ışıktan yoksun bir şekilde inşa edilmemesi gerekir. Doğal ışık her zaman için yaşanan ortama doğal bir anlam katacağından suni aydınlatmaya tercih edilmektedir (LE CORBUSIER, 1987).

Yüksek yoğunluk ve şehir alanının çok fazla işletilmesi, 19. yüzyılın insani olmayan şartları için sorumlu tutularak yanlış bir tanımlama yapılmıştır. Kötü ışıklandırma kirli sokaklar ve çok büyük geniş bloklar içerisindeki koridor sistemi gerçekte yanlış tipolojik seçimin sonucuydu. Bu seçim büyük şehir bloklarıydı. Çünkü daha küçük bloklarla daha yüksek yoğunluklara ulaşmak için mutlaka kötü ışıklandırılmış bir avluya sahip olmak gerekmez. Manhattan'ın belli merkezi alanları ya da Napoli'deki İspanyol alanları küçük bloklu, yüksek yoğunluklu yerleşmelere örnek gösterilebilir (Şekil 4.10-1) (KRIER.L., 1980).

Şekil 4.10-1. Napoli'de Corso Re d'Italia, 1888-1894

Şehir çevresinin okunabilirliğini artırmak, onun görsel kimliğini ve strükürünü kolaylaştırmakla gerçekleştirilebilir. Şehir kompleksindeki genel hareket çizgisi ya da ağ ve yollar herkesin yönlendirilebildiği en etkili alanlardır. Anahtar çizgilerin bazı tekil niteliklere sahip olması gerekmektedir. Şehri etrafındaki alanlardan ayıran nitelikler şunlar olabilir: Şehir sınırı boyunca oluşan aktivite ve bazı özel

kullanımların konsantrasyonu, karakteristik mekânsal nitelik, özel bir ışıklandırma modeli, ses ya da dokunun ahenkli oluşumu ve özel bir detay ya da oluşum modeli.

Bir sokak ya da bölge, insanların koydukları işaretler, alışveriş noktaları, özel ışıklandırma modeli, rengi ya da dokusu ile ve çevredeki blokların yükseklikleri ile kimlik kazanır ve insanların hafızasına yerleşir (LYNCH,K., 1960).

Işık ve işaret yönlendirmenin en önemli iki elemanıdır. Karanlığa karşı şehirleri aydınlatmak kaçınılmaz olmakla birlikte ışıklandırmanın çevreye farklı bir anlam getireceği çok açıktır. Şehirlerin ihtiyaçtan kaynaklanan aydınlatılmasının yanı sıra tarihi şehir elemanlarının (saraylar-müzeler) ya da şehre özel bir karakter sağlayan elemanların (köprüler, camiler vb.) aydınlatılması da önemli bir ışıklandırma konusudur. Bu elemanlarda elde edilmek istenen ışık ve gölgenin iyi ayarlanması gerekmektedir.

Yönlendirmenin bir diğer elemanı, işaretler, insanların varmak istedikleri noktaya ulaşmalarını sağlayan çeşitli yazı ve resimlerdir. Evlerin ya da sokakların numaralanması, trafik işaretlerinin konulması şehre aşırı bir anlam yüklemesi yapmaz. Ancak çeşitli reklam levhalarının rekabet derecesinde birbirleriyle yarışması işaret karmaşasını en somut ve içinden çıkılmaz bir hale getirmektedir Bu levhalar şehre kendi anlamından çok farklı olan suni, gereksiz ve estetiği bozucu bir anlam getirmektedir. Işıklandırma ve işaretlerde getirilecek kanuni sınırlamalar ve kanunların uygulanmasını sağlayacak gerekli yaptırımlar şehrin biçimlenmesinde etkili olacak önemli önlemlerdir.

4.11. Malzeme

Malzeme bir bölgenin karakterini belirleyen en önemli elemanlardan biridir. Bir bölgedeki etkili malzeme karakterini belirleyen, o bölgede en yoğun şekilde kullanılan malzeme türüdür. Malzeme seçimi iklim, çevresel koşullar ve jeoloji gibi doğal etkenlere bağlı olabildiği gibi gelişen teknolojinin ürettiği malzemelere de bağlıdır (PRINCE Charles, 1989).

Bir bölgede çok fazla bulunan özel bir malzemenin kullanım alanı da çevreyi etkilemektedir. Bu malzemenin çok ve sürekli kullanılması, bu malzeme üzerinde insanın mükemmel bir seviyeye ulaşmasını sağlamaktadır. Eski Yunan'da kireçtaşı ve mermer kullanımı ve ortaçağ İngiltere'sinde ahşap kullanımı buna örnek gösterilmiştir. Ayrıca İskandinav ülkelerinde çok bulunan yumuşak ağaç malzemesi, bu ülkelerde ortaçağın başında ahşap bina geleneğini büyüttü.

Le Corbusier şehir planlamasında detayda benzerlik, genel yerleşimde ise

hareket duygusu olması gerektiğini savunmaktadır. 19. yüzyılda İstanbul'daki yerleşmelerin ahşap yapılardan, cami, kervansaray mabet gibi büyük kamu yapılarının ise taş binalardan oluştuğu görülmektedir. Aynı dönemde Roma ve Venedik'te bütün evler plastirlarla detaylı olarak süslenmiştir. Pencereler aynı ölçekli, çatılar aynı şekilde dik ve koni biçimindedir ve aynı biçimli, aynı renkli kiremitlerle kaplanmıştır. Saray ve kilise gibi büyük binalar ise altın ve mermerden yapılmıştır ve heykellerle bezenmiştir. Kısacası 19. yüzyıl etkisi bozulmadan önce aynı yörelerdeki evler aynı özellikleri taşımaktaydı. Bu Le Corbusier'in anlatmak istediği evrensel standarttır ve detay ve malzemelerdeki benzerliği göstermektedir. Ancak 19. yüzyılın başında gelişen teknoloji ile eski ve geleneksel malzemeler kaybolurken 20. yüzyılın sonlarında bina malzemesine tek düze ve standart bir monotonluk gelmiştir (LE CORBUSIER, 1987).

Lynch'in şehir elemanlarından biri olan sınır işaretlerinin en önemli özelliği tekil oluşu ve bağlamla ya da geçmişle olan kontrastıdır. Sınır işareti bir kule silüeti ya da dik çatılar olabileceği gibi, taş duvarlara karşı çiçekler, monoton bir sokaktaki parlak bir yüzey, dükkanlar arasındaki bir kilise ya da sürekli bir cephedeki ışıklandırma olabilmektedir. Sınır işareti olan obje genel bir biçim açıklığına sahipse daha çok göze çarpabilir ve eğer detay doku ve malzemenin özel bir karakteristiğini ve zenginliğini içerirse kesinlikle göze hitabeder. Sınır işareti olan objenin malzemesinin geçmişini yansıtmaması dahi onun sınır işareti özelliğini artırmaktadır.

Lynch'in diğer bir şehir elemanı olan yol da, kullanıldığı malzeme ile insana belirli bir bilgi vermektedir. Örneğin beton, toprak ya da arnavut kaldırımından oluşan bir yolun insan üzerindeki etkisi ve bu yolun çevre hakkında bilgi vermesi her malzeme için farklılık göstermektedir. Gerçekte bir bölgede algılanan sürekli bir malzeme o bölgenin karakteristiğini ve yaşam biçimini yansıtabilmektedir. New York'taki betonarme-cam karışımı yüksek teknolojinin getirdiği malzeme kullanılan gökdelenlerle, eski İstanbul'da ahşap malzeme ve kiremitin kullanıldığı geleneksel Türk evleri malzemenin de etkili olduğu çok farklı özellikteki binalardır (LYNCH,K., 1960).

Malzemenin bir mimari eser ya da genel bir şehir için yaratacağı belli imajların gözlemci tarafından algılanması sağlanmalıdır. İmajlar hakkındaki net bir düşünüş, eğer bu imajları biçimleyen mimarlıkta somutlaştırılmazsa verimsiz kalır. Mimarlık diğer sanatlardan daha çok biçimsel kavrama bağlı olan biçimsel temele ve malzeme bağımlılığına sahiptir ve şehrin gelişmesi ile meydana gelmektedir. Bunun sonucunda şehir kendini büyük bir mimari eser ve insan yapımı bir ürün olarak göstermektedir (ROSSI,A., 1984).

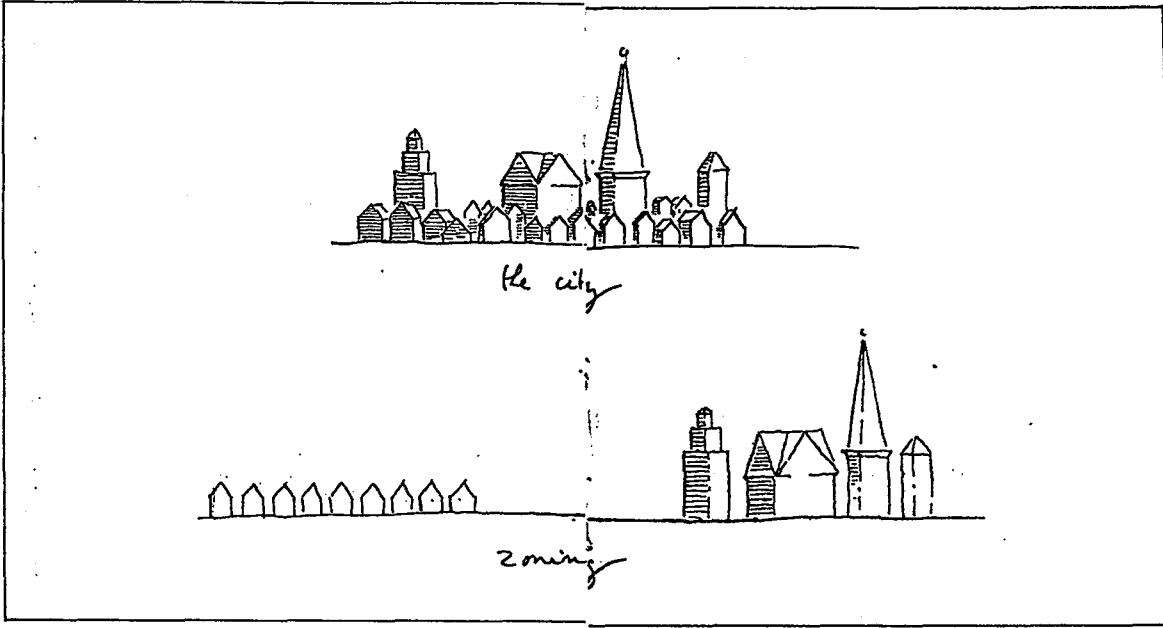
Malzemenin her devirde teknolojiye bağılı olarak mimaride belirli ürünleri ön plana çıkardığı görülmektedir. Bu nedenle mimari dönemlerdeki malzeme seçimi sadece fonksiyon ve estetik ihtiyacına bağılı olarak değil teknolojinin gelişme sınırına da bağılı olarak değişmektedir. 18.yüzyılda demir tekniğinin gelişmesi ile Amerika ve Avrupa'da görülen köprü yapımı hızla artarak 19. yüzyıl boyunca devam etmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan betonarme binalar da, betonarme tekniğinin gelişmesiyle hızla artmıştır. 20. yüzyılda ise çelik konstrüksiyonun getirdiği rahatlıkla ve teknolojinin en son gelişmeleri ile hi-tech binalar yapılmaya başlanmıştır. Görüldüğü gibi mimarlıkta malzeme seçimi sadece fonksiyon ya da estetiğe değil teknoloji ve teknolojinin getirdiği ekonomik duruma da bağılıdır.

4.12. Ekonomi

Bir ülkenin şehirselleşmesiyle o ülkenin ekonomi politikası birbirlerini karşılıklı olarak etkileyen 2 önemli faktördür. Ekonomisi tarıma ya da ziraate dayalı bir yerleşmede evler tipik kırsal bir yerleşmeyi oluştururken, ekonomisi endüstriye dayalı yerleşmelerde evler şehirselleşmiş görünümlü yerleşmeleri oluşturmaktadır. Bugün yüksek statüyü belirleyen ekonomik güç şehirlerin genişlemesine sebep olmaktadır. Zenginlerin rağbet ettikleri bir spor olan golf sporu büyük ve boş yeşil alanlara ihtiyaç duymaktadır. Ancak böyle büyük araziler elde edebilmek için bazı değerlerden vazgeçmek ve doğayı düzenlemek gerekmektedir. Bu da gösteriyor ki ekonomik refah her zaman şehirler açısından yarar sağlamamaktadır.

Ekonomik gelişmişliği gösteren endüstriyel şehir planının amacı, zaman ve enerji ünitelerinin maksimum tüketimini en azından küçük bir jenerasyon için garanti etmektir. Bu plandaki mekanik ulaşım doğa ile bütün olan insanın endüstri metabolizmasındaki temel fonksiyonları halindedir (Şekil 4.12-1). Ulaşımı sağlayan sokak sadece dağılıma ve yönlendirme alanı olarak değil aynı zamanda ekonomik ve sosyal değişim alanı olarak da kullanılmaktadır (KRIER, L., 1980).

Modern öncesi sokaklar hâlâ üzerinde yayaların yürüdüğü altından birkaç metro tünelinin geçtiği eski sade sokaklardır. Modern sokak ise kelimenin tam anlamıyla yeni bir organizma biçimidir. Modern sokak boyunca dükkanlar yer alır ve gaz, su, elektrik şebekesi gibi karmaşık ve önemli altyapıların barınağıdır. Ekonomik bakımdan pahalı olmasına rağmen bu önemli servis şebekeleri toprağın altına alınmalıdır (LE CORBUSIER, 1987).

Şekil 4.12-1. Şehir ve bölgeleme (Zoning)

Görüldüğü gibi şehire yapılacak her hizmet her bina ya da her elemen ekonomik gelişmeyle doğru orantılıdır. Bugün New York'un dar ve kirli sokakları ekonomik bakımdan güçsüz toplum kesimi tarafından kullanılırken, muhteşem gökdelenler ekonomik güç hakimi olan insanlar tarafından kullanılmaktadır. İstanbul'da Bağdat Caddesi zengin sosyal sınıfı temsil ederken, gecekondular alt seviyedeki sosyal sınıfı temsil etmektedir.

Şehir binalarında belirli bir istikrar elde etmek için binaları sanayileştirmek gerekmektedir. Çünkü binalar endüstrileşmeye karşı koyan ekonomik aktivitelerdir. Özellikle ekonomik dengenin piramit biçiminde olduğu az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde şehirselleşme konusunda yapılan harcamalar çok özenli ve doğru bir şekilde yapılmalıdır.

Tarihi yerlerin korunması konusunda bugün dünyadaki insanlar oldukça duyarlı davranmaktadırlar. Şehirlerin hızla değişmesi, toplumun dikkatini ulusların mimari mirası üzerine toplamaktadır. Dünyada eski şehirlerin tarihinde duyarlı bir sosyal güven bulunmaktadır. Fakat Medeni tarihin büyük bir bölümünün fiziksel ifadesi olan bu şehirler, değişmeye bir hayli duyarlıdır. Bu şehirlerde bulunmayan, onları meydana getiren sosyal ve ekonomik sistemdir. Ve sosyal ve ekonomik sistem olmadan bu şehirler her zaman yeni dönemlerin aşırı baskısına adapte olma imkânı bulamamaktadırlar (INSALL,D., 1968).

4.13. Yoğunluk

İnsan yoğunluğunun getirdiği farklı yoğunluk alanları bulunmaktadır. Bir şehri etkileyen diğer yoğunluklar bina yoğunluğu ve araç yoğunluğudur. İnsanların yığılma derecesine geldiği bölgelerde sadece nüfus yoğunluğu değil aynı zamanda bina ve trafik yoğunluğunun getireceği problemlerden de söz etmek gerekmektedir.

Karl Marx'ın politik ekonomi teorisinde bulunan bir örnek şöyle özetlenebilir: "Şehir gelişmesini, bükorkasideki gibi ölçülü ve verimli hale getirme, şehir yerleşmelerinin genel yoğunluk krizine paralel bir olay olarak göz önünde bulundurulmalıdır. Başkentlerin çelişkili karakter birikimi daha fazla hareketliliğe ve şehir merkezlerine doğru bir yoğunluğa ihtiyaç duymaktadır. Yığılma, birikme sürecini ilerletmek için genel büyümeye doğru eğilimlere adapte olmak, şehir çelişkilerini minimize etmek ve düzensiz değişiklikleri daha iyi kontrol etmek için harcanan çabaların en anlamlı yanı, şehirlerin sosyal kurumlarında bir araya getirilen rasyonel bürokrasinin ve verimin ortaya çıkmasıdır."

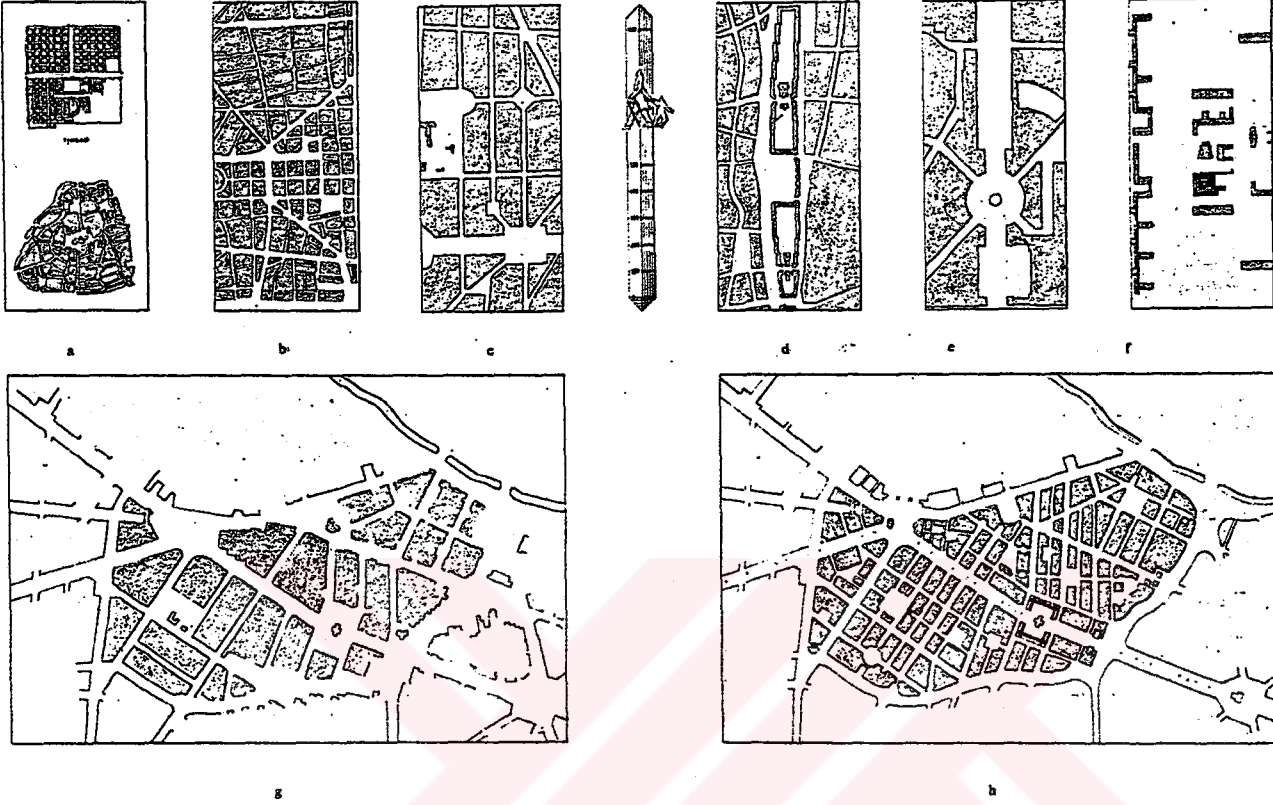
Modern şehir yoğunluğu ve hareketliliği kendi bölgeselliğinde, sorumluluk derecesine ve başkent birikimine göre belli şehir alanlarına yeni değerler vermektedir (KAZEMIAN, A.R., 1991).

Küçük bloklar, şehir alanının yüksek maliyeti ve etkinliklerin çok fazla olan yoğunluğundan dolayı oluşan şehir arazisinin maksimum kullanımının sonuçlarıdır. Eğer küçük şehir blokları ve yoğun bir şehir modeli için asıl sebep ekonomikse, şehir çevresinde yüksek ve özel bir karakter yaratan da aynı ekonomik sebeptir. Böyle bir çevre, şehir kültürünün, sosyal kültürel ve ekonomik değişimin temelidir. Banliyöler veya çevre alanlar ya da şehir büyümesi, genellikle çok büyük şehir blokları tarafından karakterize edilmektedir. Berlin, Barselona buna örnek verilebilir (Şekil 4.13-1).

Endüstri öncesi şehirlerde, şehir bloklarının dış çevresi genellikle zirai alanlar, tarlalar ve geniş bahçeleri içermektedir. Düşük maliyetli alanlar nedeniyle şehir büyümesi durumunda çevresel bloklar genellikle büyük bahçeleri belediye parklarını vb. geniş alanları içermektedir.

Yüksek yoğunluk ve şehir arazisinin çok fazla işletilmesi, 19. yüzyılın insani olmayan şartları için sorumlu tutularak yanlış bir tanımlama yapılmıştır. Küçük bloklarla yüksek yoğunluklara ulaşmak istenirken sağlıklı yapılaşma ortaya çıkmıştır. Oysa Manhattan'ın belli merkezi alanları ya da Napoli'de İspanyol alanları küçük bloklu yüksek yoğunluklu ve sağlıklı yerleşmelere örnek olarak gösterilmektedir. Le Corbusier ve Walter Gropius'un 1920'lerde 19. yüzyıl bloğuna karşı olan acımasız

saldırıları global bir eleştiriydi. Oysa sadece teknik bir eleştiri gerekmekteydi (KRIER,L., 1980).

Şekil 4.13-1. Batı Berlin merkezinin büyümesi

Le Corbusier 20. yüzyıla kadar şehirlerin askeri savunma mekanizma sistemleri göz önünde bulundurularak planlandığını belirtmektedir. 19. yüzyıla kadar ise şehirlere dışarıdan girilmekteydi. Bugün şehir kapıları şehrin merkezindedir. Eski şartlarda ısrar etmek şehirleri bir çıkmaza sokmaktadır. Çünkü nüfus artışı büyük boyutlardadır, toplu taşımacılıkta hızlı bir artış vardır ve en önemlisi motorlu taşıtlar insan yaşantısının ayrılmaz bir parçası durumundadırlar.

Yoğun bir şehir nüfusunu azaltmak başlıbaşına bir iştir. Bu yüzden ahlaki değerler bakımından, ticari işlerin yapıldığı şehir merkezlerinin yoğunluğunu artırmak gerekmektedir. Bugünün kentsel alanlarının yoğunluğu şehrin ciğerlerini oluşturan açık alanların yardımıyla artırılabilir. Bu konuda Le Corbusier'in mesajı şöyledir: "Açık alanları artırmalıyız ve aralarındaki mesafelerin kapanmasını sağlamalıyız. Bu yüzden şehir düşey olarak yapılmalıdır."

Le Corbusier'in tasarladığı şehir planının merkezinde bulunan gökdelenlerde dönüm başına 1200 kişi düşerken, gökdelenlerin etrafını saran geri çekmeli oturma blokları ve hücre sistemindeki ev bloklarında dönüm başına 120 kişi düşmektedir.

Merkezde oluşan bu fazla yoğunluk mesafelerin kısaltılmasını da beraberinde getirdiği için, merkezde düşey yapılanmayı gösteren gökdelenler bulunmaktadır. Bu sistem hızlı iletişime de fayda sağlamaktadır. Le Corbusier'in çağdaş bir şehir projesi tasarladığı 1937 yılı civarında Fransa'nın merkezi Paris'te dönüm başına düşen ortalama yoğunluk 146, Londra'da ise 63'dür. Paris'in aşırı kalabalık bölümünde bu yoğunluk 213, Londra'nın kalabalık kesiminde ise 169'dur (LE CORBUSIER, 1987).

Bir yerleşmedeki bina yoğunluklarının durumu insan yoğunluğu ile doğru orantılıdır. Bir yerleşmeye yaklaşıldığında, ufuk çizgisi genellikle sonucu belirleyen bir önem kazanır. Belirli bir şekilde yerden gökyüzüne doğru yükselen etki insanın algıladıklarının etkisidir. Umutları belirleyen ve insana nerede olduğunu belirten bu duruş ve yükseliştir. Böylece yerleşme çevreyi kendiliğinden canlandıran ve tamamlayan özel bir bölgesel karakter oluşturur. Çevrenin (peyzajın) etkisi yeryüzü ve gökyüzünün toplamı ile olduğundan, yerleşme ikisinin ilişkisini göstermektedir. Bu yüzden, yerleşme, bir yoğunlaşma ile ortaya çıkar ve bölgesel karakter oluşturur (SCHULZ,C.N., 1985).

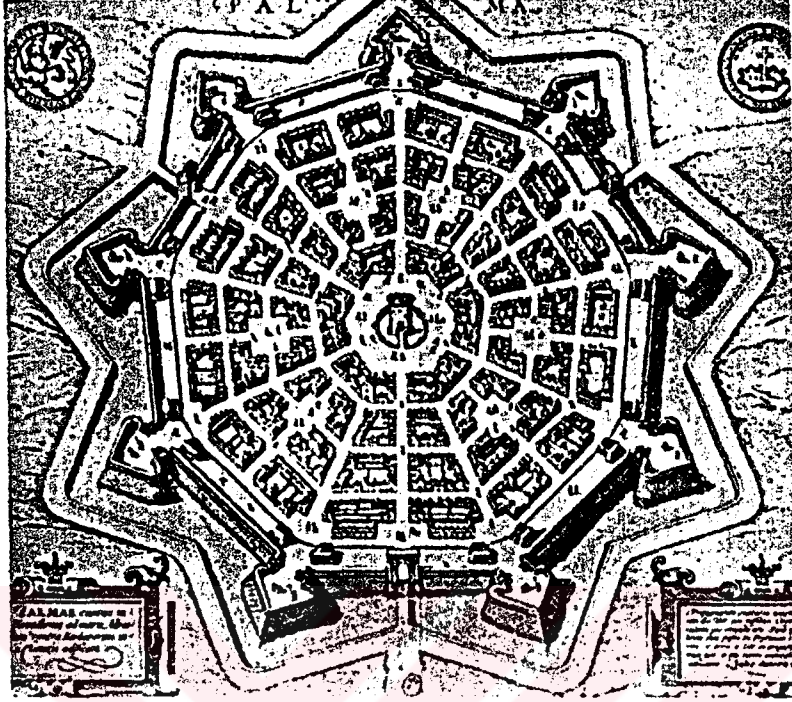
Şehir nüfusuna bağlı olarak değişen nüfus yoğunluğu yerleşmeden yerleşmeye çeşitlilik göstermektedir. Büyük kentlerde yığılma derecesine varan nüfus artışı ve dolayısıyla nüfus yoğunluğunun artışı engellemek tamamen devlet politikasına ve ekonomik sisteme bağlıdır. Metropolitan şehirlerin her bakımdan iflas etmelerinin asıl sebebi, gelen nüfusu karşılayabilecek bir altyapının olmayışıdır. Bu nedenle şehirlerin büyümesi ve gelişmesini sağlayacak planlamada bugünkü ve gelecekte olması beklenen nüfus yoğunluğunu hesabetmek ve bu doğrultuda esnekliği ve uyabilirliği olan bir altyapı sistemine gitmek gerekmektedir.

Kırsal kesimden, şehirlere doğru olan göçlerde şehir merkezindeki yoğunluk yalnızca iş saatlerinde artmaktadır. Çalışma yeri olarak şehir merkezini seçen insanlar mesken olarak şehrin en ucuz oturma alanlarını yani şehir çevresindeki boş arazileri seçmektedirler. Bu nedenle yeni bir şehir planlarken şehir çevresinde belli bir bölge, nüfus artışıyla ihtiyaç duyulan gelişme ve büyümeyi sağlayacak şekilde planlanmalıdır. Mevcut şehirlerin gelişme planları yapılırken ise mesken alanı olabilecek yerler, şehre sonradan gelen insanların istedikleri yeri seçmelerine fırsat vermeyecek şekilde önceden belirlenmelidir.

4.14. Tarih ve Koruma

Şehirselsel planlamanın genel sürecinde tarihin ya da tarihsel değerlerin önemi büyüktür. Çünkü bugüne nereden geldiğini bilmek nasıl bir gelecek oluşturmak

gerektiğine ışık tutmaktadır. Bu anlamda mimarlık Palmanova ya da Brasilia gibi yeni şehir tasarımlarına doğru gelişmektedir (Şekil 4.14-1).

Şekil 4.14-1. Palmanova Rönesans'ın güçlendirilmiş şehri

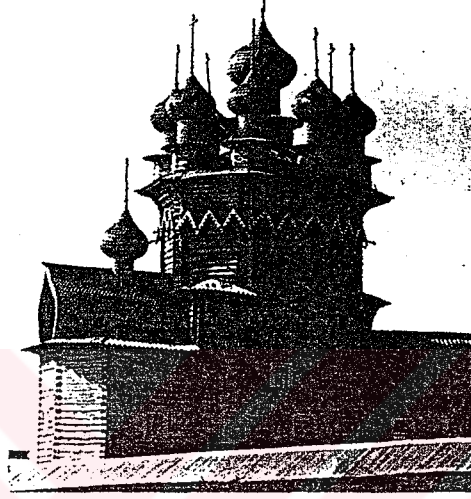
Bu şehirlerin tasarımı tam anlamıyla mimari tasarım olarak değerlendirilemez. Çünkü bu şehirlerin oluşumu bağımsızdır ve özerktir. Brasilia ve Palmanova şehirleri kendi tarihleri ile özel bir tasarımdır. Fakat bu tarih aynı zamanda tamamıyla mimarlığa bağlıdır çünkü bu şehirler bir mimari teknik ya da stile göre, belli prensiplere ve genel bir mimarlık fikrine göre kurulurlar ve tasarlanırlar.

Bu tip esaslar olmadan bu şehirler eleştirilemezler. Bu yüzden Palmanova ve Brasilia'ya herbiri kendi özelliğine ve kendi tarihsel gelişmesine sahip 2 seçkin ve olağanüstü şehir eseri olarak yaklaşılabilmektedir (ROSSI,A., 1985).

Kudüs şehri ise topoloji ve geometrinin kombinasyonuna ilginç bir örnek olarak gösterilmektedir. Bu ilginç şehir modeli, insan yerleşmelerinin modülü ve tarihin birbirini izleyen değişmelerini doğa boyutlarında göstermektedir.

Gerçekte bölgesel tarihi ve kültürel değerler çok özel örneklerin biçimleriyle biraraya getirilmektedir. Örneğin Kuzey Avrupa ülkelerinin çan kuleleri, Kuzey İtalya'nın klasik büyük çan kulesi, Orta Avrupa'nın heykelsi Barok yönetim binaları, Rusya'nın pitoresk soğan kuleleri (Şekil 4.14-2) ve İslam dünyasının ince işlemeli çok çeşitli cami minareleri bu örnekler arasındadır. Tarihi şehirlerde bu elemanların

pekçoğu örneğin bir kilise kulesi bir belediye binası, bir kale, bir şehir duvarı hatta bir "kule ev" birarada bulunabilir. Böylece şehre uzaktan bakıldığında, genel bölgesel tema üzerinde ayrıntılı bir çıkıntı çeşitliliği ve tarihi zenginlik ortaya çıkmaktadır (SCHULZ,C.N., 1985).

Şekil 4.14-2. Rusya'nın soğan kubbeleri, Kishi, 1764

Mekânsal biçimlerin sırası basitçe temel şekillerin geometrik karakterine göre sınırlanmaktadır. Mimari teorisyenlerin ve tarihçilerin gelecekte, şehir planlama ve mimarlığın bir uçtan bir uca görünüşünün içine tam olarak giren mekânsal görüşleri biraraya getirmeleri gerekmektedir. Ancak bu tür düşünceler pekçok planacı ve mimar tarafından ihmal edilmektedir. Tarih içerisinde düzensiz ya da organik mimarlığın bu biçimi aynı anda planlanan bir grup şehir binasından çok daha güzeldir. Hemen hemen bitmek tükenmek bilmeyen biçim ihtimallerinin silsilesi, tarihi şehirlerdeki kanıtlarda çok daha açıkça görülmektedir (KRIER,R., 1975).

Çağdaş tartışmalar hâlâ modernistlerin 1920 ve 1930'larda oluşturdukları entellektüel bir çerçeve içerisinde yapılmaktadır. Yapılan araştırmalarda hem deneysel biçimin savunulduğu hem de tarihe aykırı bir tarihselliğe izin verildiği görülmektedir (KRIER,L., 1980).

Çatışmanın psikolojik ve bir dereceye kadar maddi anlayışı ele alınırsa, çatışma ile ilgili amaçlar, şehri uygulama bakımından açıkça ifade edebilen bir ikondur (imgedir). Tarihi süreç ve sosyal değişmelere göre davranış değişimi gösteren politik ikonun sembolik amaçları ve fonksiyonel sorunları, hızla ortaya çıkmaktadır.

Şehircilikte kullanıma uygun sadece 2 çeşit ahlaki içerik bulunmaktadır.

Bunlar, gelenekler ve ütopyadır. Gelenek ve ütopya ayrı ayrı ya da birlikte, pozitif ya da negatif olarak çeşitli "bilim" ve "toplum", "doğa" ve "tarih" şehirlerinin tam hizmet veren bir vasıtasıdır ve pratik olarak ütopya ve gelenek etki ve tepkinin en tutarlı biçimiyle ortaya çıkmaktadır.

Napolyon I'nın Paris'i özel bir müzeye çevirme projesinin sebebi; insanın, bir ütopya tarafından ortaya konan somut bir problem örneği ve tehlikeli bir şekilde ayrıldığı gelenekle tekrar karşılaşmasını sağlamaktır. Şehir, bir dereceye kadar içinde yaşanabilir bir alanı göstermektedir. Şehir hem içinde oturanları hem de ziyaretçileri yücelten hatırlatıcı bir alandır. insanın doğru olarak tahmin ettiği eğitimin esası tarihsel bir görünüş olmaktadır. Bu tarihsel görünüş sadece Fransız kuramının büyüklüğünü ve sürekliliğini değil aynı zamanda mukayese edilebilir ve işe yarayan Avrupa'nın büyüklüğünü ve sürekliliğini göstermektedir.

İster platonik, ister Marxist olsun ütopya dünya aksı olarak düşünülmektedir. Ütopya eleştirilemeyen fikirler ve gelenekçi bir grup gibi ele alınırsa ve ütopyanın varlığı acıklı bir şiire benzerse, o zaman sadece bir kolaj tekniği fikri ileri sürülebilir. Buna göre kolaj, değişmezlik ve kesinliğin ütopik görünüşünü destekleyerek, değişim, iş, hareket ve tarihin gerçekliğine ışık tutabilen bir strateji olabilir (ROW,C., ROETTER,F., 1989).

Bugün mevcut tarihi ve doğal değerleri korumak, her plancının temel ilkelelerinden en önemlileridir. Şehirlere verilen değer, şehirlerin tarihi ve doğal zenginlikleri ile doğru orantılıdır. Ancak endüstrileşme ve teknoloji ile büyük ve modern şehirlere ihtiyaç duyan toplumların bu güncel isteğini de karşılamak zorunludur. Bu nedenle tarihi değere sahip şehirleri ve yerleşmeleri korumak için artan gelişme ve büyüme talebi yeni şehirler üzerinde gerçekleştirilmelidir. Geçmiş bu güne yansıtan ve tarihi en iyi sergileyen mimari eser ya da tarihi yerleşmelerin korunması her mimarın görevidir. Le Corbusier'in en önemli özelliği gelecek için en iyiyi üretmek için geçmiş ve tarihin her ayrıntısını öğrenme çabasıydı. Le Corbusier'in bu çabası bugün amacına ulaşmıştır. Yapılması gereken tarihi değerleri korumak ve yaşatmaya çalışmaktır.

4.15. Kültür ve Gelenekler

Toplumla, kültür ve gelenek arasında sıkı bir ilişki vardır. Toplumların yaşamları üzerinde hakimiyet kuran gelenekler ve toplumun; sanat, mimarlık, ekonominin ve politika gibi entellektüel konulardaki birikimi, kültürü oluşturmaktadır. Toplumun açıklanması yerleşik gelenekler ve kültür birikimiyle yapılabilir.

Geleneklere olan rasyonalist yaklaşım, soyut ve ütopik çözümler

vasıtasıyla toplumun geçişine atılan rasyonalist adım mukayese eden Popper geleneklerle ilgili şunları söylemektedir:

"... Benzer şekilde, gelenekler sadece belirli bir düzeni veya sosyal yapıya benzeyen bir şeyi yaratmak için değil, aynı zamanda uygulayabileceğimiz bazı şeyleri yani eleştirebileceğimiz ve değiştirebileceğimiz şeyleri sağlamada önemli bir fonksiyona sahiptir (Ve)... doğal bilim alanındaki mitoloji ve teorilerin icadı gibi bir fonksiyona sahiptir -doğal olayları sıraya koymada bize yardımcı olan icatlar gibi-, sosyal alandaki geleneklerin yaratılması da aynı şekildedir (ROWE,C., KOETTER,F., 1983).

Kübist sanat gösteriminden çok, yeni rasyonalist kültürün köklerinin bulunduğu megarüktürel şehirlerde, şehir kabuğunu ve şehrin iç kısımlarını biçimleyen sıradan anonim binalar sanat sonucu değil, fakat bina yapım geleneğinin sonucu olan çalışmaların ürünüdür. Leon Krier'e göre Camillo Sitte'nin şehir alanı kavramı önemlidir ancak geçici bir şehir tasarımı yarattığı için uygunluğunu kaybetmişlerdir. Geleneksel yollar ulaşımın somut problemleri ile yokolmuştur. Yeni şehir alanlarının planlanması, sokak gibi mevcut biçimlerle oluşan kombinasyonlar, meydanlar, bulvarlar vb..., sonunda yeni bir şehir kültürünün ifadesine önderlik edeceklerdir. Çünkü teknolojik gelişmeye olan yönelim pekçok ülkeyi fiziksel ve kültürel açıdan tüketmiştir.

Geçmişte binalar politik ve kültürel gücün sembolünü oluşturuyorlardı. Endüstri öncesi şehirlerde kale, manastır ya da şehir gibi binalar, koridor, balkon, avlu, manastır ve özelleştirilmiş dağılım sistemini kullanarak sapa ve تنها şehir organizmalarını oluşturmuşlardır. Bu yarı açık alanlar Kafka'da sembolik kurumsal baskı alanlarını oluşturmuşlardır. Bu durum kapalı toplum geleneğinin yarattığı bir kültürü göstermektedir. Bu binalar geleneksel sokakla yarışan başka bir dağılım sistemini içermektedirler. Sokaklar sadece giriş yönüne indirgendiği için sokağa açılan kapı en az sayıdadır. Bina biçimleri ve halka açık alanlar arasındaki iletişimde, geleneğin yarattığı ilk ve belirli bir kopukluk bu noktada göze çarpmaktadır (KRIER,L., 1980).

Şehirleri sosyal ve kültürel yönden açıklarken kesit ve silüetin önemini vurgulayan Schulz bir yerleşmeyi en iyi tanımlayan elemanların silüetteki düşey elemanlar olduğunu söylemektedir. Bölgesel karakter, asıl biçimden dışarıya doğru duran belirgin düşey elemanlar tarafından belirlenmektedir. Bir islam kesiti olan İstanbul'un eski geleneksel silüeti camilerle özdeşleşmişti. Cami minareleri İstanbul'un islam kültürünü vurgulayan en önemli simgesel elemanlardı (Şekil 4.15-1). Ancak bugün bu silüete eklenen büyük gökdelenler İstanbul'daki islam kültürüne metropolitan şehir kültürünün eklendiğini göstermektedir (Şekil 4.15-2). Kuleler,

kubbeler ve minareler bir yerleşmeyi kültürel açıdan temsil edebilen önemli simgelerdir. Roma'daki St.Peter kubbesi (Şekil 4.15-3), Viyana'daki St.Stephan çan kulesi, hristiyan geleneğini simgelerken, Eiffel Kulesi, Paris'in entellektüelliğini simgelemektedir (Şekil 4.15-2) (SCHULZ,C.N., 1985).

Fred Koetter ve Colin Rowe kolaj sanatının yaklaşımını hem ütopya hem de geleneğin en büyük problemleri ile ilgili olan tek yol olarak görmektedirler. Toplumlar ve insanlar bütün ilişkilerin yorumlanmasına ve geleneksel değerlerine göre kendi kendilerine kurulmaktadır. Bu noktaya kadar kolaj hem karışık bir gösterge-

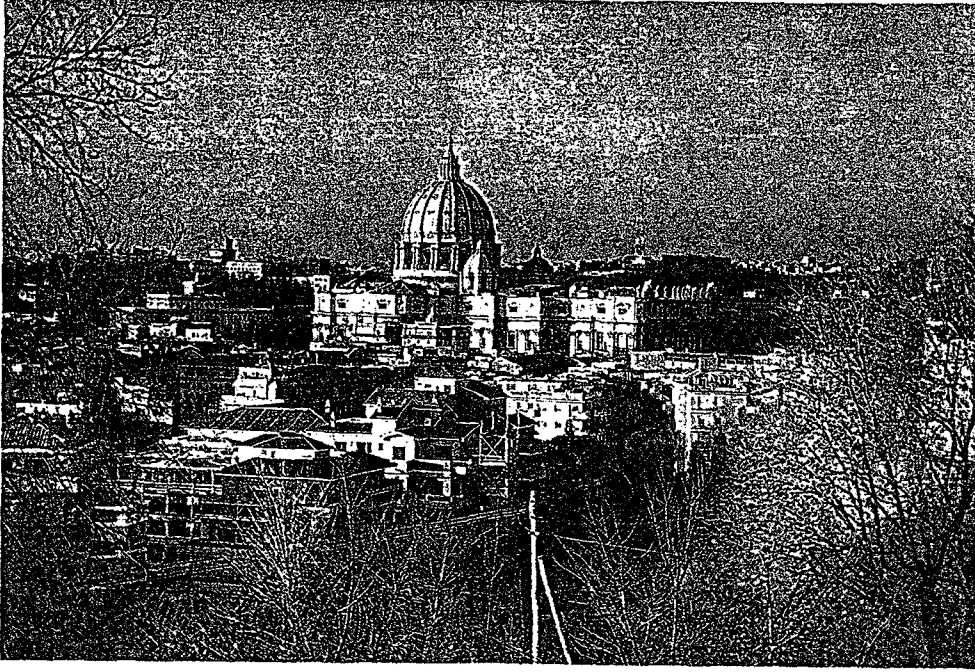

Şekil 4.15-1. Eski İstanbul silueti. M.Merian, M.S. 1650

yi hem de kendi tespit ettikleri ihtiyaçlarını barındırmaktadır. Rowe ve Kostter şehirsel kolajda, zamana ait ve gerekli kültürel geçişi şöyle ifade etmektedirler: Akılda kalabilen sokaklar, dengeleyiciler, ihtimaller dahilinde sonsuz oluşum parçaları, toplum için görkemli teras evler, belirsiz anlamlı ve karmaşık binalar, nostalji oluşturan elemanlar ve yeşil alanlar. Bu sayılanların hepsi kolaj şehrin bileşenleridir ve geleneklerle kültürel yapıyı içermektedir (ROWE,C., KOETTER,F., 1983).

Şekil 4.15-2. Yeni İstanbul silueti

Şekil 4.15-3. Michalengelo ve Della Porta tarafından yapılan St.Peter Kubbesi

Şekil 4.15-4. Eiffel Kulesi, Paris

Toplumların geleneklerini ve kültürel geçmişlerini korumaları, gelecekte daha sağlam bir sosyal yaşam oluşturmalarını sağlamaktadır. Ancak gelecekle ilgili gelişmelere de ayak uydurmak zorunda olan toplumlarda, kültürel geçiş her zaman çok düzenli olmamaktadır. Türkiye'de halen mevcut olan Türk evi geleneği ve onun getirdiği yerleşme dokusu geçmiş kültürel mirası şehirlere yansıtan en güzel örnektir. Yeni kurulmakta olan şehirlerde böyle bir gelenek oluşturulamayacağı için elde kalan bu miras en son noktasına kadar korunmak zorundadır. Çünkü gelecek gelişmelere geçiş halinde bulunan Türk toplumu geçmişini kurtarmada aynı çabayı

sarfedecek gibi görünmüyor. Bu nedenle birtakım geleneksel ve kültürel değerleri korumda mimar ve plancılara önemli görevler düşmektedir. Carlin Milard'ın bu konudaki sözleri şöyledir: "Mimarlık sanatı, kültürün temel sebebi değildir, fakat onun bir ifadesidir; mimarın rolü de kendi kişisel geçici arzularını tatmin etmek ve kanıtlamak değil fakat kendi kültür değerini ifade etmek için çeşitli yolları arayıp bulmak ve keşfetmektir."

4.16. Toplum

Şehir ve kasabaların pekçoğu, herşeyi bölgeleyen iş ve evleri birbirinden ayıran ve değişmeyi destekleyen plancıların mantığından zarar görmektedir. Sağlam toplumlar, genellikle istediklerini organize eden ve bir arada yaşayan küçük topluluklardır. Bu durum ancak küçük kasaba ve köylerde olduğu gibi şehrin iç kesimlerinde gerçekleşmektedir.

Toplum gelişmesinin ayarlanmasında daha fazla tecrübeye ihtiyaç duyulmaktadır. Profesyoneller bina kullanıcılarına daha fazla danışmayı gereksinim duyarlar.

Okul ve kolej gibi bölgesel yetkili kuruluşlar, daha geniş bir toplum kullanımına sunulabilirler. Kiliseler doktorlar ve hastanelerle çalışarak iyileştirme süreçlerinde önemli bir rol oynayabilirler. Okullar ve üniversiteler her yaştan insanlara belirli zamanlarda açık tutulabilirler.

Bütün bunlar planlama ve toplumun daha geniş rolünün bir parçasıdır. Planlama ve mimarlığın bu işi gerçekten iyi bilenlere bırakılmasının çok önemli olduğu konusunda altın bir kural bulunmaktadır (PRINCE, Charles, 1989).

Şehrin yönetsel, kültürel, endüstriyel, ticari ve mesken bölgesi gibi birtakım bölgelere ayrılmasındaki ilk zorunluluk bölgenin her kısmını değiştirmektir. Böyle bir yöntemde her vatandaş tam olarak tek bir görevi başarmaktadır. Sadece tek bir görev, tanımlanmış bir yerde, belirlenen bir kuralda, diğer bütün görevlerin dışında kalmaktadır. Bölgelemenin yani zoning'in ikinci zorunluluğu toplumun kendi içerisindeki günlük ve etkili hareketliliğidir. Bu bütün dönemlerin, bütün sosyal sınıfları anlamındadır: Bebekler, çocuklar, yetişkinler, yaşlılar, zenginler, fakirler.

Endüstri toplumundaki planların amacı zaman ve enerji ünitelerinin maksimum tüketimini en azından yakın nesil için garanti etmektir. Mekanik ulaşım, doğa ile bütün olan insanın endüstri metabolizmasındaki temel fonksiyonları haline gelmektedir.

Endüstriyel altyapı tedbirleri fonksiyonel bölge ayırımına dayanmaktadır. Fonksiyonel bölgeleme suçsuz bir araç değildir. Fonksiyonel bölgeleme yani zoning endüstri öncesi şehir toplumlarının, şehir demokrasisinin ve kültürünün sonsuz karmaşık sosyal ve fiziksel yapısını yok etmede en etkili rolü oynamıştır. Zoning şehir ve kasabanın soyutlanmasına, dolayısıyla toplumların soyutlanmasına neden olmuştur (KRIER,L., 1980).

Rob Krier'e göre eğer bir toplum kendi şehirlerindeki yaşama değer veriyorsa, şehir mekânının restorasyonu için birtakım harcamalar yapmak zorundadır. Aksi taktirde zamanla bölgenin ve toplumun özünden, geleneklerinden ve kültüründen uzaklaşmak kaçınılmaz olur.

İnsan hayatı nereden geldiğine bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir Bir orman kültüründen gelmekle, tarla ya da deniz kültüründen gelmek birbirinden farklıdır. İnsan her zaman bir amaca ulaşma duygusu taşır. Bu duygu insanı bir mıknaş gibi çeker ve beklentiler çoğalır. İşte bu beklentilerin karşılandığı ve amaçlara ulaşıldığı yer olan bir yerleşme bir toplum için artık bir varış noktası olmuştur (SCHULZ,C.N., 1985).

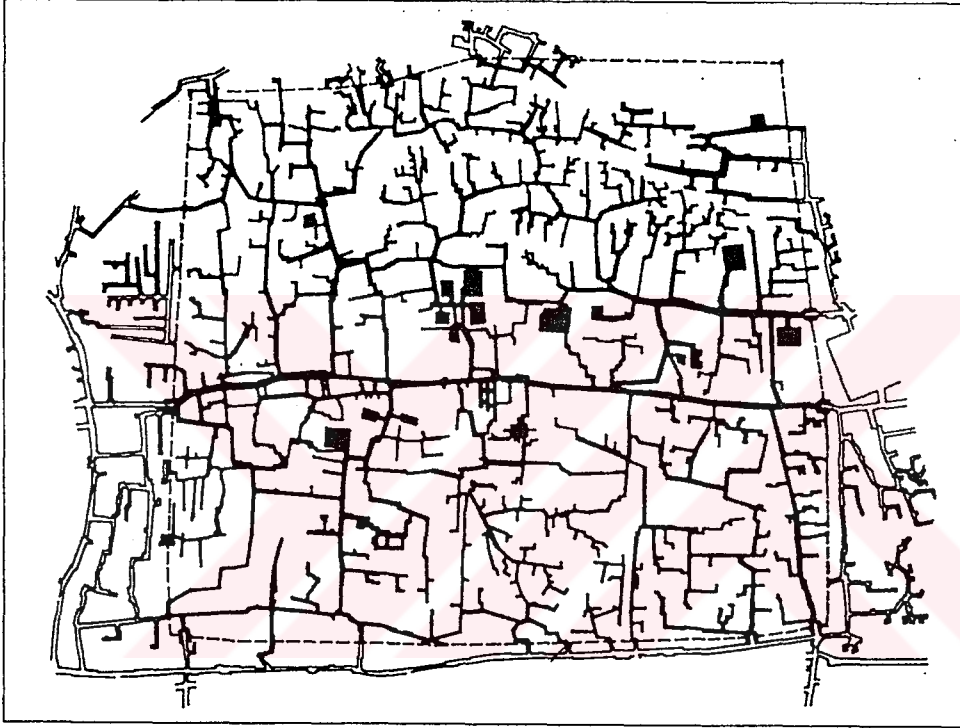
Şehirlerin biçimlenmesinde toplumsal yaşayış şeklinin ve toplumun genel yapısının önemli bir rolü bulunmaktadır. Örneğin Türk toplumunun göçebe geleneği çadır, ordugah ve otağ (çadır saray) mimarilerini getirmiştir.

İlk islam toplumlarında, şehirlerde cami ve onun gereği olan ezan, insan sesinin ulaşabileceği mahalle ünitelerinin oluşmasına neden olmuştur. İslam toplumunun getirdiği kapalılıkla islam şehirlerinde sadece evler değil, kamu binaları, hat-ta mahalle üniteleri içe dönük yapılmış, çıkmaz sokaklar oluşturulmuştur. Bu islam geleneğinin getirdiği şehirselleşme bir oluşumdur (Şekil 4.16-1) (ÖZDEŞ.G., 1985).

Toplumun gelenekleriyle ilgili konular Karl Popper'in değerlendirmeleriyle açıklanabilmektedir. Popper'e göre gelenek vazgeçilmez bir unsurdur. İletişim bu gelenekler sayesinde olmaktadır; gelenek yapılaşmış sosyal bir çevre için tehlikeli bir araçtır; bir toplum atmosferi geleneğiyle ilgilidir ve mitolojiye az çok benzeyen gelenekler ya da başka bir deyişle özgün gelenekler toplumu açıklamada yardımcı olan değerlere sahip, bir bakıma yeni başlamış teorilerdir.

Kolaj şehir, modern şehirden daha konuksever olsa da herhangi bir toplumsal kuruluştan daha konuksever olamaz. İdeal olan açık toplum fikri gibi açık bir şehir sadece kendi karşıtı olan hayal gücünün uydurmasıdır. Açık ve kapalı toplumun her ikisi de karşıt fikirlerin görüşüdür (KOETTER,F., ROWE,C., 1983).

Şehirlerin biçimlenmesinde toplumun yaşam biçiminin yanında politik düzenin işleyişi de önemli bir rol oynamaktadır. Rönesans şehirlerinin hükümeti ifade etmesi ve yönetimi koruması buna en açık örnektir. Ayrıca bina ve şehirlerin gelişmesinde etkili olan kanunların toplumun politik düzeninden ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu konuda etkili olan devlet, mimarlık ve şehirciliğin gelişmesinde, ülkenin ekonomik ve toplumsal kalkınmasının genel yönelimini göze alarak gerekli girişimlerde bulunmalıdır.

Şekil 4.16-1. İslam şehri, Kahire

Toplum ve devlet yaptırımıyla gerçekleşecek şehrsel çözümler, şehrin kendi bünyesinde oluşmaya eğilim gösterirler. Toplum için yapılan iyi bir şehir tasarımının, güçlü şehir tasarım bileşenleri ile uygulamaya konulabilecek düşüncelerden ortaya çıkacak somut bir plana ihtiyacı vardır.

BÖLÜM 5. TÜRKİYE'DE ŞEHİR OLUŞUMU VE ŞEHİR BİÇİMLENMESİNİ ETKİLEYEN İMAR KANUNLARINDA VE ŞEHİRSEL PLANLAMADA, DÜNYA ŞEHİRCİLİK KURAM VE FELSEFE KRİTERLERİNİN İRDELENMESİ

1985 yılında yürürlüğe giren 3194 sayılı İmar Kanunu'nda, bu kanunun amacı, yerleşme yerleri ile bu yerlerdeki yapılaşmaların; plan, sağlık ve çevre şartlarına uygun teşekkülünü sağlamak olarak belirtilmiştir. Türkiye'de imar kanunlarının temelini oluşturan kriterler açık olarak belli değildir. Bir imar kanunu çıkarken hangi konuların hangi sebeple ele alındığı açıklanmamaktadır. Dünyada şehir planı tasarımlarında özellikle 20. yüzyılda önemli olan kriterler bir önceki konuda saptanmıştır. Türkiye'de şehir biçimlenmesinde plancıların felsefi ve kuramsal yöntemlerden yola çıkmadıkları yapılan uygulamalarda görülmektedir. Böylece Türkiye'de şehir biçimlenmesinde etkili olan tek bir faktör bulunmaktadır. Bu da yaptırım gücünü oluşturan imar kanunlarıdır. Tarihsel süreç içerisinde incelenmeye çalışılan imar kanunlarında, dünyadaki şehir planlama kriterleri aranacak olursa bu kanunlarda hangi kriterlere, hangi derecede önem verildiği görülebilir. Bu nedenle Türkiye'deki imar kanunlarında, 20. yüzyıl planlama kriterlerini tek tek ele alarak incelemek gerekmektedir.

5.1. Yer ve Peyzaj

Dünya şehircilik felsefesinde pek çok tanımlanan yer kavramı Türkiye'deki imar kanunlarında bilinçli bir şekilde ele alınmamaktadır. Yerin karakteristik özelliğini oluşturan peyzaj, imar kanununda yeşil alanı kapsamaktadır. Ölçekle, korumayla, estetikle ilgili şehirselle planlamada getirilecek her türlü kanun yer kavramını etkileyecektir. Bu nedenle yer kavramıyla ilgili oluşan problemler aslında planlamanın diğer konularındaki (bina ölçeği, koruma yasaları, yeşil alan oranları, sokak genişliği vs.) sorunlardan kaynaklanmaktadır. Ancak sorun ne mimarın biçiminden hareket eden, ne de halkın saf pragmatizminden hareket eden davranıştır. Çevre düzenlemesi, estetik yargıları da içine alabilen, fakat daha çok bilimsel bir nitelik taşıyan bir planlamadır. İnsanın, mimarı, bir organizatör olarak görmeye çalışması ve onu son biçim veren olarak görmesi geleneklerin etkisinin bir sonucudur. Aslında durum bundan farklıdır." Tokyo Megalopolisi" için yapılan hesaplarda herkesin bir otomobili olduğu zaman, şehirde o otomobili park etmek, manevra

ettirmek ve bir yerden bir yere götürmek için konut alanına tahsis edilen alanın iki katını otomobillere tahsis etmek gerektiği görülmüştür. Eğer bir şehirde yol konuttan iki kat fazla yer işgal ederse ve diğer toplumsal hizmetlerin işgal ettiği yer konutlardan çok daha fazla ise, üstelik yapı eylemi geniş bir takım çalışması sonucu ortaya çıkıyorsa, burada mimarı hâlâ çevreyi biçimleyen en önemli kişi olarak görmek mümkün değildir.

Yine de kanun yapmada ya da planlama aşamasında oluşacak birtakım genel prensiplerin yanında bölgeler için kabul edilebilecek yerel ve özel prensiplerin daha bilinçli olarak ortaya konması mimardan kaynaklanacak hataları da minimuma indirgeyebilir. Ancak bu prensiplerin zamanın değişen şartlarına uygun olarak ve gelecekçi bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir. Çünkü ölçülerle birlikte nitelikler de değişmektedir. Vaktiyle kendiliğinden çözülen bir sorun bugün önemli sonuçlar doğurabilmektedir.

Su ihtiyacı, bugünden Türk şehrinin uygar olma sınırını tespit etmiş durumdadır. Bugün kanalizasyon sorunu geçici çözümlerle halledilmektedir. Trafik sorunu, herhangi bir planlamanın dışında, bir anarşi ortamının doğal mekanizmasıyla işlenmektedir. Oysa ulaşım sadece bir istatistik ve kapasite sorunu değil, fakat modern bir yerleşmede toplumsal mobilite ve ona bağlı olarak seçim özgürlüğü yaratmanın başlıca faktörlerinden biridir.

Türkiye'de mevcut ya da yeni yerleşmelerin bir numaralı sorunu konuttur. Gecekondu şehrin sosyal, ekonomik ve politik yapısını değiştirmektedir. Türkiye'de bugünkü şehirleşme gecekondulaşma anlamına gelmektedir. Bugün ülkenin ekonomik imkanlarına ve sosyal yapısına bakılacak olursa bu sorunun çözümünün tek yolu "planlı bir gecekondu politikası izlemek" olduğu ileri sürülebilir.

Yerleşmelerle ilgili her özel sorun, ülke çapında büyük sorunlara organik olarak bağlıdır. Örneğin gecekondu sadece şehirleşme için değil, fakat kırsal alanlar için verilecek kararlarla beraber bir çözüm gerektirmektedir. Şehirlerle kırsal alanlar arasında nasıl bir oran öngörüldüğüne önceden karar verilmelidir. Kırsal yerleşmelerin gelişme ve örgütlenmesi, şehirlerdeki gecekondulaşmayı doğrudan doğruya etkilemektedir. Hatta bu iki yerleşmenin birbirlerini etkileyerek yeni bir yerleşme dengesi ya da dinamiği doğması beklenebilir (KUBAN, D., 1968).

Kırsal yerleşme sınıfına giren, Orta Karadeniz bölgesinin iç kesiminde bulunan Çorum ili sınırları içindeki İskilip kasabasında 1948 yılından beri yapılan imar planlarında herhangi bir süreklilik ya da yapıcı bir gelişme görülmemektedir. 1948 yılında E.Kömürcüoğlu tarafından ilk defa yapılan İskilip İmar planına bakılırsa bu

planın halkın sosyoekonomik ihtiyaçlarına ve yaşam biçimine uymadığı açıkça görülmektedir.

1948 İskilip İmar Planı (Ek 2)

1948 İskilip imar planı raporunda bölge taksimleri yapılırken İskilip sosyal yapısından uzak bir bölgeleme yapılmıştır (Ek 1). Spor alanları olarak tenis kortları ve yüzme havuzu için 40.500 m²'lik bir alan ayrılmıştır. Haremlik selamlığın hâlâ geçerli olduğu böyle bir kırsal yerleşmede tenis kortlarından daha da önemlisi bir yüzme havuzundan bahsetmek ne kadar gelecekçi düşünülürse dşnlsn geçersiz bir planlamadır (Ek 2).

Ayrıca raporda gelişme alanlarında evlerin genellikle bitişik iki katlı sıra evler şeklinde, nde ve arkada bahçeleri bulunan teraslar şeklinde düşünüldüğü belirtilmiştir. Bu da İskilip'teki yer kavramıyla bağdaşan bir sistem değildir. Çünkü İskilip en yüksek tepesi 2087 m olan Kaç dağları ile vrilmiştir. Yerleşmeler genellikle vadi tabanına oturmuştur ve İskilip oldukça eğimli bir araziye sahiptir (Ek 1) (YÜREKLİ,H., 1977).

Burada 1948 imar planının gösterdiği düzenli ve grid bir sistemden oluşan evler yerleştirmektense spontane oluşumun gelişmesini sağlamak çok daha yapıcı ve geeki olabilir.

Detay niteliğinde de olsa, raporda belirtilen evlerin n bahçeleri, umumi yeşillike dahil bulunduğundan alçak bir duvar hatta bir it ya da taflan gibi yeşil bir duvarla yoldan ayrılmasını ngren kısım, İskilip kasabası yaşayanlarının mahremiyet ihtiyacına cevap vermemektedir. Çünkü bugün dahi bahçe sahipleri yola bakan duvarlarını birinci kat seviyesinde tutmaktadırlar. arşı bölümünde ise bazı kısımların yerleri değişmiştir (KöMüRCüOğLU, E.,1949).

Bu tür planlamalar, halkın ihtiyaçlarına cevap vermediği gibi uygulama şansları da olamayacağı için gelecek planlara yapıcı bir zemin hazırlayamamaktadır. Bütün bunlar İskilip'in karakteristik dokusunu hesaba katmamaktan, halkın sosyal yapısını, isteklerini ve gereksinimlerini göz nnende bulundurmamaktan kaynaklanmaktadır. İskilip'in özellikle 1950'lerde tenis kortu, yüzme havuzu ya da villa tipi ikiz evlerden çok, karakteristiğini ve mevcut dokusunu yani şehirsel mekan ruhu olan "genius-loci"yi korumaya ve vre yerleşmelerle bağlantılarının daha iyi yollarla yapılmasına ihtiyacı bulunmaktadır.

İskilip, İl merkezini orum'a ve ankırı'ya bağlayan yollar ancak 1970'lerde ıslah edilebilmiştir. Yollar yapılmadan önce kent ulaşılması g, içine kapalı bir

kasaba niteliğindeydi, fakat yine de Çorum-İskilip ve Çankırı-İskilip yolları İskilip'i bir transit uğrağı durumuna getirmeyen bağlantı niteliğinde yollardır (YÜREKLİ,H., 1977).

Kasabaya ulaşımın zor olması Osmanlılar zamanında burasının tercih edilen bir yer olmasını sağlamış ve Osmanlı bilginleri burada yerleşerek sakin bir hayat geçirmişlerdir ve burada İskilip medresesi bulunmaktadır. İskilip kasabasındaki yerleşim ilk yıllarda iki derenin tepelere doğru olan kısımlarında toplanmış ve sonraları aralardaki boşluklar dolmuştur (İMAR RAPORU, 1977).

1948 yılında yapılan imar planı şehrin bugünkü ihtiyacını karşılamadığından yeni bir imar planı yapılmasına gerek duyulmuştur (İL YILLIĞI, 1973).

Kasabanın fiziki çerçevesinde bu planın yapıldığı tarihten itibaren pek fazla değişiklik olmamıştır.

İmar planı tadilatları çok az olmuştur ve bu tadilatlar 21 tanedir. Tadilat teklifleri daha çok kamu tesislerine ait olan yerlerde ve yol profilleri ile ilgili olmuştur.

İlk imar planının getirdiği bazı yollar ikinci imar planına kadar açılmış durumdadır. 1970 yılı imar planı raporuna göre 1948 yılı imar planı uygulanmış sayılmaktadır. Ancak merkeze yakın iskan alanları yüksek maliyete sahipti. İskilip halkı daha ucuz olan tepelere doğru ya da kasabaya daha uzak olan alanlarda konut yapmaya yönelikti. Küçük sanatlar, garaj ve çevresinin, pazar yeri karakterini karşılayacak alanların şehir merkezinde müsait olmayan yerlerde sıkışması görülmekteydi. Tüm bu ihtiyaçları karşılamak ve belediye tarafından doğacak sakıncaları önlemek bakımından, yeni konut alanlarının açılması ve sosyal donanımın yeniden düzenlenmesi isteği yeni bir imar planının yapılmasını gerektirmiştir (İMAR RAPORU, 1977).

1970 Yılı İskilip İmar Planı (Ek 4)

İskilip kasabası önceleri yamaçlarda kurulmuş daha sonraları ticari aktivitelerin de gelişmesi ile bu alana ulaşabileceği en uygun alanlarda oluşmuştur. Genellikle Meydan çayı ve Akçay'ın kenarlarında gelişen kasaba sonraları aralardaki boşlukların dolması ile gelişmiştir.

Kasabanın önemli transit bir yol üzerinde bulunmayışı, daha çok tipik bir Orta Anadolu kasabası olarak kalmasına sebep olmuştur. Konut alanlarının % 90'ı iki katlı evlerden oluşmuştur. Eski konut alanları karakterini bugüne kadar sürdürmüş dar sokaklar, bitişik nizamda evler, arkalarında sebze bahçeleri ve avlularla

belirli bir pitoresk özelliğe sahiptir (Ek 3). Son yıllarda açılan yeni yollar üzerinde birkaç çok katlı betonarme bina yapılmıştır. Ancak bunlar bu belirli karakteri zedeler nitelikte görülmüştür.

İskilip kasabasının ticari aktiviteleri iki dere arasında yerleşmiştir. İmalata dönük ticarethanelerin yer aldığı bu bölgede iki katlı binalar bulunmakta ve birinci katlarını dükkanlar işgal etmektedir.

İskilip'in yeni yerleştiği alanlar az engebeli olmakla beraber çıkış yolları boyunca yer alan vadiler oldukça engebelidir. Kasabanın genel karakterinin korunması planlamada esas prensip olmuştur. Mevcut konut alanlarının devamlı olacak şekilde yani bitişik nizamda, sebze ve meyve bahçelerinin korunduğu az yoğun gelişme alanları planlanmıştır. Konut alanlarının taban alanı katsayıları % 30 civarında yani yoğunluk 200-250 kişi/ha olarak sabitleştirilmeye çalışılmıştır.

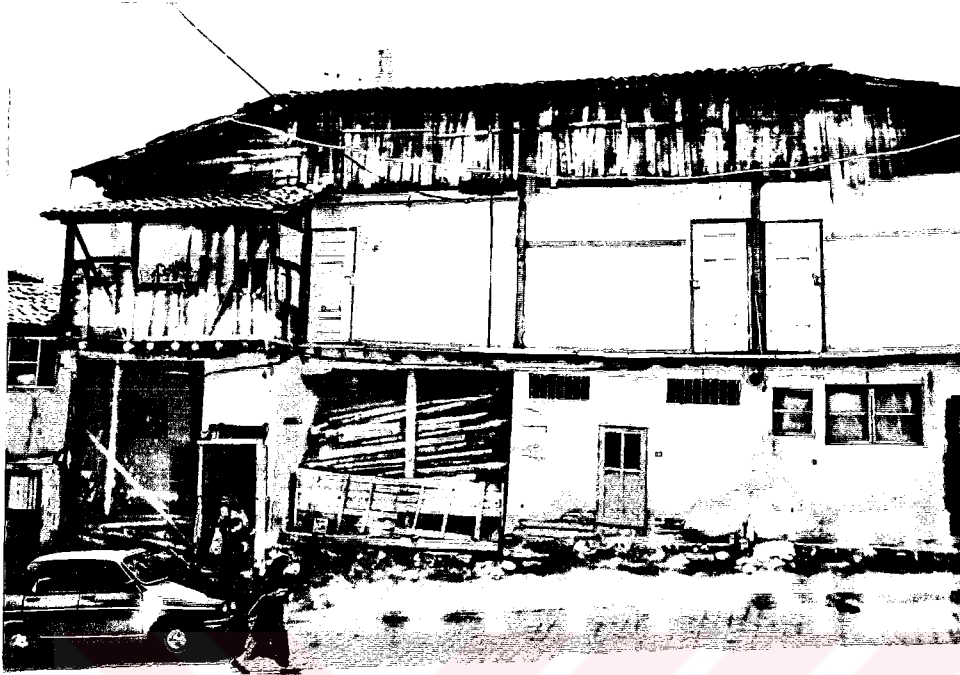
Yeni gelişme alanları daha çok Çankırı çıkış yolu üzerindeki düz alanlarda Uludere mahallesi ile Kasabanın bütünleşmesi şeklinde olmuştur. Çorum yolu çıkışı ise daha çok resmi kuruluşlara, şehirselleştirilmeye ayrılmıştır. Hükümet ile ilgili tesisler bugün garaj olarak kullanılan alanda planlanmıştır.

Şehirler arası ulaşım iki yoldan yapılmaktadır. Yolcu taşımacılığında otobüs ve minibüsler kullanılmaktadır.

Kasaba içerisindeki belirli yolların dışındaki yollarda, trafik yönünden fazla bir yoğunluk görülmemektedir. Ancak ileride trafiğin ve araç sayısının artacağı açıktır. Yolların geçirilmesinde münkamlara (mevcuda) uyulmaya çalışılmış ve fazla geniş yollar teklif edilmemiştir. Ana bağlantı yolları 15 m, ara bağlantıları 10 m ve 8 m olarak düzenlenmeye çalışılmıştır (İMAR RAPORU, 1977).

Bu rapordaki açıklamalara rağmen planlamanın yazılanlar doğrultusunda olmadığı açıkça görülmektedir. Çünkü 1970 yılı imar planına bakılacak olursa karakteristik spontane dar sokakların yerini alan düzgün bir grid sokak sistemi görülmektedir (Ek 3). Böyle kırsal bir yerleşmede bu kadar sık ve geniş ara yol sistemi hiç de gerekli değildir. Çünkü sırf yol genişletmek amacıyla bina cepheleri belediyeler tarafından kesilmiş ve çok kötü görüntüler ortaya çıkmıştır (Resim 5.1-1). İskilip kasabasında araç trafiği çok az olduğundan gelecek için genişletme düşünülse bile çok abartılı bir geniş yol sistemine gidilmemelidir.

1970 yılı imar planında mekan, yer ve peyzaj kavramıyla ilgili olarak olumlu görülebilecek durum evlerin ayırık nizam ve maksimum 2 katlı olarak planlanmasıdır.

Resim 5.1-1. Alibey Caddesi

Çarşı kısmında karakteristik cephelerin korunmasına daha çok önem verilmişse de birtakım yerlerde yapılan yol genişletmeleri İskilip çarşı dokusunu bozucu niteliktedir (Ek 3).

1984 İskilip İmar Planı (Ek 6)

1970 yılı imar planında önerilen yol ağının kasabanın mevcut yapısı ve yol düzeni (Ek 5) ile uyumsuzluk içinde bulunması ve kadastral uygulamaya ters düşmesi nedeniyle uygulamada zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu durum karşısında öneri trafik yollarından şimdiye kadar uygulanamayanlar bölgeyi besleyecek yeterli bir arterin bulunması sağlanarak iptal edilmiş veya yaya yoluna dönüştürülmüştür.

1970 planında önerilen yol düzeniyle birlikte adaların geniş tutulması da ada içinde plan dışı bölünmelere sebep olmuştur. Kasabada dikkat edilen bir özellik mevcut yerleşme içinde kadastral düzenin çok küçük parsellerden oluşması ve bu nedenle yol düzenlemelerinde çok sayıda parselin kullanılamayacak düzeye gelmesidir. İkinci husus, bu küçük parsel ve geleneksel yapılaşma düzeninde ayırık nizamın yeni yapılaşmada zorluklar çıkarmasıdır. Bu nedenle ayırık nizam, bitişik nizama dönüştürülmüştür (İMAR RAPORU, 1988). Ancak 1970 ve 1984 imar planları incelenirse 1970 yılı imar planında yapı adaları hiç de geniş tutulmamıştır. Tam tersine

çok küçük adalar oluşturulmuş böylece oldukça yoğun bir sokak ağı ortaya çıkmıştır. 1984 imar planında bazı yapı adalarında bitişik nizam önerilmesi kadastral durumdan kaynaklanabilir. Fakat parselasyonu olmayan adalarda bitişik nizam yerine ayrık nizam önerisi getirilseydi konut bölgesindeki yapı yoğunluğu mevcut seviyede kalabilirdi. 1984 imar planında da yol açmak amacıyla pek çok parselin yola terk edilmesi istenmekte ve İskilip'in genel karakteri ve dokusu bozulmaktadır (Ek 6).

Çarşı kısmında yapılan planda da bazı yerler korunmuş bazı yerlerde hiç gerek olmadığı halde yol genişletmeye gidilmiştir. Bugün büyük şehirlerde bile merkezi alışveriş alanlarını yayalara terk etme eğilimi olduğu göz önüne alınırsa İskilip çarşısındaki bu geniş ve açık yollar gereksiz görünmektedir. Buralardaki sokaklar nakliye için yeterli olduğuna göre mevcut sokak dokularının korunması sağlanabilirdi.

5.2. Hiyerarşi

Bölge ve ülke planlamasında önemli bir yer tutan hiyerarşik düzenlemelere Türkiye'deki imar kanunlarında çok genel bir şekilde rastlanmaktadır. Dolayısıyla planlamada birtakım aksamalar ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de şehir planlama konusunda olumlu sonuçlar elde edilmek isteniyorsa kırsal yerleşme ile şehir ilişkisi ve şehirlerarası hiyerarşi ağı, planlamadan önce ortaya konmalıdır.

Uluslararası metropol, ulusal metropol, bölgesel metropoller, büyük şehirler, yarı şehrsel merkezler, birkaç köye hizmet edecek merkez köyler, tarım işletme üniteleri şeklinde sıralanacak bir yerleşmeler hiyerarşisine kat'i ihtiyaç vardır. Bu hiyerarşi yeni şehir ve köy kuruluşlarına gitmeden, mevcutları geliştirerek sağlanmalıdır.

Ülkede bir yerleşmeler hiyerarşisi kurmak için, gelişmiş merkezler ve geliştirilecek merkezler tanımlanmalı ve aralarında bir geçiş aksı yaratılmalıdır. Kısıtlı imkanlar belirli merkezlere, israfa yol açmaksızın yönlendirilebilirse, çevreye yayılan kendiliğinden ve doğal bir gelişmeye imkan sağlanabilir. Bu gelişme damlalarının birleşmesi, DPT'nin hazırladığı planların, bu tanımlar düzeninde desteklenmesini ve hedeflere ulaşmasını sağlayacaktır. Yapılan planlamalarda ölçekler arası bir hiyerarşi ilişkisi bulunmalıdır. Bu ilişki ağında ele alınacak planlamaya en küçük ölçekten başlanarak en büyük ölçeğe doğru giderek detaya inilmelidir. Planlamadaki ölçekler arası hiyerarşi ilişkisinin ilk kademesi Ülke Planı - Bölge Planı ilişkisi olmalıdır. İkinci kademedede Bölge Planı - Şehir Planı ilişkisi yer almalıdır (GÜRER, Y., 1966).

Ülkedeki kolektif donatımların belirtilmesi, ülke düzeyinde dağıtılma ilkeleri ve gerçekleştirilmeleri, her çeşit planlama ve düzenleme eylemlerinin önemli sorunudur. Kolektif donatımların nicelik ve niteliklerini yerleşmeler arası ilişkiler belirler. Türkiye'de İmar Kanunu'nda yerleşmeler arası hiyerarşi sadece nüfusa göre belirlenmektedir. oysa yerleşmeler arasında sosyal ekonomik ve kültürel nedenlerin yönlendirdiği hiyerarşik bir düzen de bulunmaktadır. Böyle bir düzen anlayışının gerekli kıldığı "şehirselleşme"nin oluşmasını bugünkü şehircilik ve planlama faaliyetleri sağlayamamaktadır.

Büyük aglomerasyonların (şehir topluluğu) pek yakın çevrelerinde bile ikinci derecede aglomerasyonların oluşmaması, bu durumun delilidir. Her yerleşme, her şehir böyle bir hiyerarşik örgünün elemanıdır ve 20-30 yıllık bir gelecek içinde, kendilerine sistemli olarak verilecek fonksiyona göre gelişmelidirler (AYDIN,T., 1966).

Türkiye'de planlama konusunda görülen eksiklerden biri de yerleşmeler hiyerarşisi içinde yer alabilecek olan açık alan düzenleme konusudur. Türkiye'de açık alan düzenlemeye gerekli bir yaklaşım olarak bakılmamaktadır. Diğer ülkelerde olduğu gibi örneğin İtalya'da, Fransa'da görülen meydan düzenlemeleri, Türkiye'de görülmemektedir. Burada kültürel farklılıklardan doğan bir durum söz konusu olduğu kadar bir ilgisizlik, bir vurdumduymazlık söz konusudur.

Türkiye'deki şehircilik kavramındaki değişikliğin, hiyerarşinin kurulması ve tanımlanması yapıldıktan sonra şu sorulara cevap bulmak gerekmektedir. Şehircilik nedir? Bir devlet planlaması mı? Bir bölgenin düzenlenmesi mi? Bir şehrin yaratılması mı? Bir strüktürün yeniden değerlendirilmesi mi?

Herşey yerli yerinde olduğu zaman sorunları bugünün gözü ile değil de yarının düşünce tarzı ile gören seçkin bir topluluk –normlaştırıcılar– duruma müdahale edeceklerdir. Bu ekip büyük ya da küçük olabilir. Ekip içinde sorumluluk, izlenecek amaca göre idareciye, sosyoloğa, biyolojiste, mimarâ ve mühendise düşecektir.

Ortak bir dil insanlara tekniği mitoloji ile, yönetimi şiirle, mimariyi felsefeyle aşkla ve hayatla birleştirme imkanı sağlayacaktır!... (CANDILIS,G., 1966)

İskilip hiyerarşi konusunda incelenirse öncelikle bu kasabanın kırsal bir yerleşme olduğunu belirtmek gerekmektedir. İskilip kasabası Çorum ve Ankara ile ilişkisi olduğu halde bu bölgelerle olan ulaşım ağı yetersizliği nedeniyle bugün olması gereken bir gelişme seviyesinde değildir. Bu durum planlamada ülke, bölge, şehir ve kırsal yerleşme hiyerarşisinin eksikliğinden ve bu birimler hiyerarşisindeki kopuktan kaynaklanmaktadır.

1970 yılı İskilip imar planı izah notunda iç yollardan, ana bağlantı yollarının 15 m, ara bağlantı yollarının 10 m ve 8 m olarak düzenlenmesiyle belirli bir yol hiyerarşisinin sağlandığı belirtilmektedir. Hiyerarşik açıdan olumlu görünmekle birlikte bu mesafelerin mevcut dokunun yokolması pahasına çok acil ve gerekli bir genişlik olmadığı açıkça görülmektedir (Ek 4).

Eğer İskilip gerekli bir planlama hiyerarşisi içindeki yerine oturtulmuş olsaydı çevre şehirlerle ilişkileri çok daha güçlü ve yeterli olurdu. Böylece gelişme sürecinde hızlı bir ilerleme görülebilirdi. Ancak İskilip'te görülen gelişme hissedilemeyecek derecede yavaş ilerlemektedir.

5.3. Ölçek

Her düzenleme faaliyeti şehircilik ve planlamayı birlikte kapsamak zorundadır. Düzenleme faaliyetleri için bugün başlıca dört seviye ve ölçek ayırddilebilmektedir. Kır düzenlemesi, kır şehirciliği ve kır planlamasından; komün ve aglomerasyon düzenlemesi, komün ve aglomerasyon şehirciliği ve planlamasından; bölge düzenlemesi, bölge şehirciliği ve planlamasından müteşekkildir (AYDIN,T., 1966).

Türkiye'de şehir planlamasında ölçek konusuyla ortaya çıkan yetersizlikler bulunmaktadır. Büyük ölçekli planlardan detaya geçilmemektedir. İmar planları; nazım imar planları ve uygulama imar planlarından meydana gelmektedir. Nazım imar planları birçok mahallelerin nüfusunu toplayan bir aglomerasyonu (şehirler topluluğu) ele alırlar ve 1/20.000, 1/10.000 ve 1/5000 ölçeğinde yapılırlar. Uygulama imar planları ise nazım planın özelliklerini tespit etmeye yararlar ve ölçekleri de; 1/2000, 1/1000 ve 1/500'dür.

Nazım imar planı esas olarak, düzenlemeyi yönetecek prensipleri tarif eden, takip edilecek sınırı çizen devamlı bir kompozisyondur, diğer bir ifadeyle, devamlı bir yaratma tarzıdır. Nazım imar planı üzerinde; toprağın işgali, nüfus kesafeti, teorik rezervler, yeşil sahalara, özellikle korunacak bölgeler gibi başlıca zonaj düzenleri yer almaktadır. Bu düzenlerin herbiri ayrıca detay planlarında önemli bir çalışmayı gerektirmektedir. Ancak Türkiye'de uygulama imar planları genellikle 1/1000 ölçekle sınırlı kalmakta bu ölçek ise her detayı ifade edecek kadar yeterli olamamaktadır (ÇUBUK,M., 1968).

İmar kanunlarındaki ölçek konusu, kanunlarda belirtilen parsel, ada, sokak genişlikleri ve derinlikleri, kat yükseklikleri ve kat adetleriyle şehir biçimlenmesini etkilemektedir. İmar kanunlarında çok geniş kapsamlı olarak ele alınan bu

konu birtakım yanlış kararlara sahiptir. Bunun en iyi örneği çirkin bir betonlaşmaya sahip olan İstanbul'da görülmektedir. Burada insan ölçeğinden uzak binaların oluşturduğu sevimsiz ve dev bir şehir ölçeği ortaya çıkmıştır. Şehir bloklarının ölçeğinde herhangi bir düzen, uyum ya da uygun bir referans bulunmamaktadır.

1970 yılı imar planında İskilip kasabasına bakıldığında, dar sokaklar, 2 katlı bitişik nizam ahşap evler ve arkalarındaki sebze bahçeleri ve avlular, yine dar sokaklı karakteristik özelliğe sahip çarşı alanı, İskilip kasaba ölçeğinin pitoresk özelliklerini göstermektedir (Resim 5.3-1a, 5.3-1b, 5.3-1c, 5.3-1d, 5.3-1e, 5.3-1f). 1970 imar planı raporunda, son yıllarda çıkış yolları üzerinde birkaç çok katlı betonarme binanın yapıldığı belirtilmiştir. Ancak bunlar bu belirli İskilip karakterini zedeler niteliktedir (Resim 5.3-2a, 5.3-2b, 5.3-2c).

Resim 5.3-1a. Şeyh Muhiddin Caddesinde Kopkoplarsokağı'nın girişi

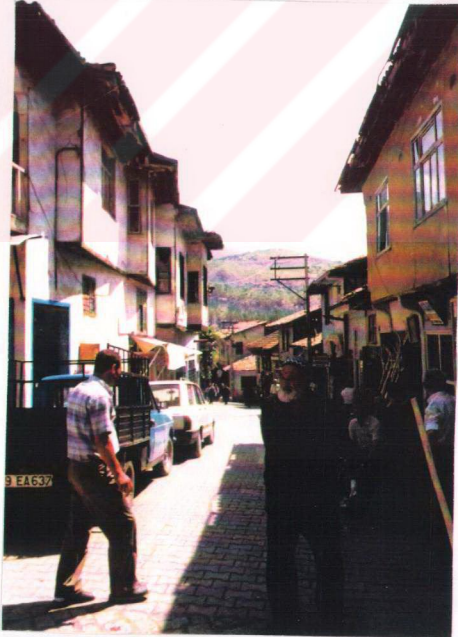
Resim 5.3-1b. Şeyh Muhiddin Caddesinde Kopkoplarsokağının girişi

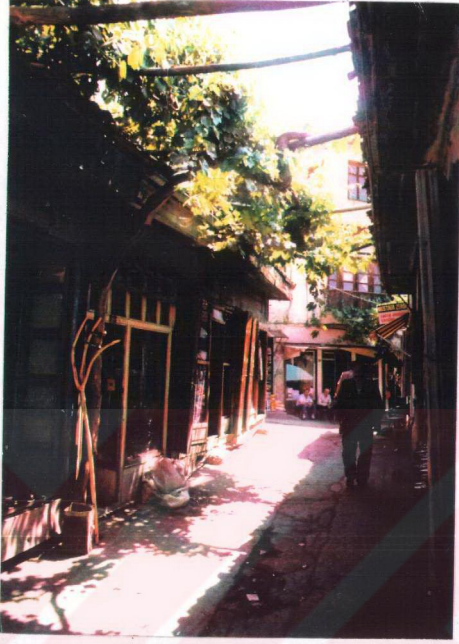
Resim 5.3-1c. Çavuş Sokak

Resim 5.3-1d. Çarşı Camii Caddesi

Resim 5.3-1e. Leblebiciler Caddesi

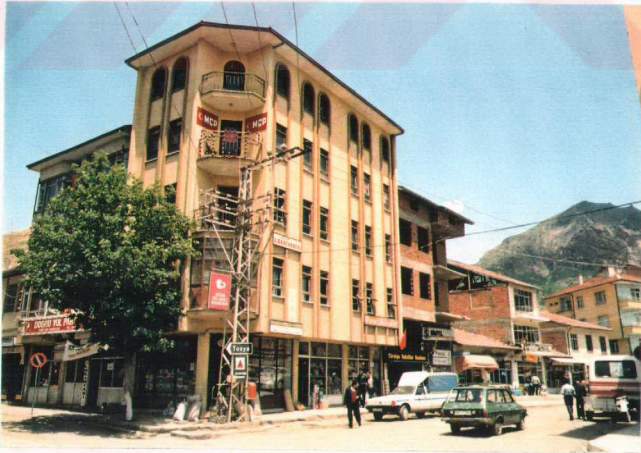
Resim 5.3-1f. Dikiciler Çarşısı

Resim 5.3-2a. Yeni Yol Caddesi

Resim 5.3-2b. Ekizoğlu Caddesi

Resim 5.3-2c. Ali İhsan Kalmaz Caddesi (Tosya Yolu)

İskilip'te, halka çok katlı büyük bir apartmanda oturmak, iki katlı küçük bir bahçeli ahşap evde oturmaktan daha cazip gelmektedir. Bu apartman blokları bugün mimarlık çevrelerince ne kadar eleştirilse de halkın büyük çoğunluğu bu apartmanları tercih etmektedir.

İmar planlarında yapılan yol genişletme olayı, İskilip halkı üzerinde 2 farklı durumu ortaya çıkarmaktadır. Birincisi, geniş sokaklar yüksek statü semboli olarak kabul edildiği için olumlu karşılanıyor. Oysa burada böyle bir ihtiyacın olup olmadığı düşünülüyor. Araç geçiş yoğunluğuyla orantılı olarak, ihtiyaca cevap vermesi istenen bir yol için, genişlik ve asfalt olma durumu her zaman daha modern geliyor. Ancak bu yolların genişlemesi istimlak sonucu olduğu için, ekonomik açıdan zayıf olan İskilip halkı kendi kaderlerine razı olmayı yeğliyor.

1948 yılı imar planı incelendiğinde binaların küçük ölçekte ve büyük bahçeli ikiz evler olarak planlandığı görülmektedir. Ayrıca yollar 12, 9.5 ve 7 m'lik oldukça geniş yollardır. Üstelik bu planlamanın bundan 44 sene evvel yapıldığı düşünülürse oldukça ferah ve geniş tutulduğu görülebilir. Bu planlama, ölçek olarak göze hoş görülse de yöre halkı ihtiyaçlarını karşılayamadığı ve mevcut şehir dokusu ölçeği ile ilişkisi olmadığı için etkili olamamıştır.

Özellikle çarşı kısmındaki yolların genişliği çok fazla abartılmış neredeyse şehir ölçüsünde tasarlanmıştır. Gelecekçi plan yapma isteği aşırı ölçüsüz planlamaya sebep olduğu takdirde planların uygulama şansını azaltmaktadır.

1984 imar planında ev ölçüleri kadastral durumda ve yöre halkının ekonomik gücü ile orantılı olarak küçülmüş ve bitişik nizam 2 ve 3 katlı bloklar önerilmiştir. Yola bakan cephelerde kat yüksekliği 3, arkaya bakan cephelerde kat yüksekliği 2 kat olarak belirlenmiştir. Ancak bugün İskilip kasabasına bakıldığında, geniş yola bakan bazı binaların 4-5 katlı olarak yapıldığını görüyoruz. Böyle bir talep halktan geldiği için belediyeler de plana aykırı olarak bu binalara ruhsat vermeyi kabul etmektedirler. Bu durum yine, yetersiz kalan imar planlarının şehir ölçeği üzerinde hakim olmadığını göstermektedir. Böylece oluşan şehirlerde eski ve yeni doku karmaşası oluşmakta, kanunlar dahi kasabanın biçimlenmesine müdahale edememektedirler (Ek 7).

5.4. Uyum ve Kontrast

Türkiye'deki imar kanunlarında şehirselleşme ile ilgili olumlu sonuçlar yaratan maddelere rastlamak oldukça zordur. Birtakım katı kuralların getirdiği her zaman geçerli olamayacak türden maddeler hem mimarı hem de kullanıcıları zor

duruma düşürmektedir. Ayrıca kanunlara aykırı yapılmış binalara, sonradan getirilen aflar hem kanunların uygulanmasını engellemekte, hem de uygulamalar arasında haksızlıklara neden olmaktadır.

Üstelik kanunların getirdiği sınırlamalar çoğu kez şehir biçimlenişindeki uyuma herhangi bir yardımda bulunmamaktadır. Bunun en güzel örneği İstanbul şehrinin silüetinin son derece bozulmuş olmasında görülmektedir. Bugün Taksim'deki Park Otel İstanbul silüetini öldüren en önemli yapılardan biridir ve en kapsamlı ve en gelişmiş olarak kabul edilen 1985 yılında onaylanan 3194 sayılı kanun döneminde girilmiş bir yapıdır. Üstelik bu kanunda Boğaziçi Yasası gibi özel bir yönetmelik bulunmasına rağmen İstanbul silüetinde yükselen gökdelenler bu yönetmeliğin yetersiz hatta gereksiz görünmesine neden olmaktadır.

Şehircilik açısından şehir topluluklarının birbirleriyle olan bağlantılarının da uyumlu bir şekilde belirlenmesi istenir. Aksi takdirde, birbirinden kopuk yerleşmeler ülke çapında herhangi bir biçimlenme ve gelişme uyumundan yoksun kalırlar. Şehirler topluluğunun oluşturduğu geçişlerde sınırlar, birtakım kriterlerle belirlenmektedir. Bu kriterler fiziki ve sosyoekonomik olarak ikiye ayrılırlar. Çoğu kez bir şehirler topluluğu içerisinde bir şehirden bir şehire geçerken kesiklik hissedilmemekte, bir devamlılık hali görülmektedir. Şehirler topluluğunda şehirsiz sınırlar için bazı tesisler de fikir vermektedir. İskan üniteleri, fabrikalar, depolar, resmi tesisler, kır peyzajı ile şehir arasında bir kontrast teşkil ederler. Böyle durumlarda şehirler topluluğu açık ve seçik olarak bellidir. Burada şehirsiz uyumda kontrast yaratan yerlerin de uyum sağladığı görülmektedir (ROUGE, F.M., 1960).

Bugün İstanbul'un çok yakın bir gelecekte İzmit ve Adapazarı ile büyük bir şehir yaratacağı tahmin edilmektedir. Bu yerleşmeler arasında kapanan uzaklıklar kanunlarla bir biçimlenme beklemektedir. Bu gelişme bugünden ele alınırsa gelecek için bir karmaşa yaratma ihtimalini ortadan kaldıracaktır.

Türkiye'de sadece doğal güzelliklerle değil tarihi eserlerle de bir uyum yetersizliği söz konusudur. Tarihe saygıdan uzak, hatta onu hiçe sayan birçok bina örnek gösterilebilir. Bir zamanlar Dolmabahçe Sarayı ve Peyzajı'yla yarışır derecede görülen İnönü Stadyumu birçok ağır eleştiriye maruz kalırken Swiss hotel gibi bir kütleye kimse engel olamamış ve kanunlar bu ve benzeri yapılar karşısında aciz kalmışlardır.

İstanbul tarihi ve doğal güzellikleri oldukça zengin ve büyük bir şehir olduğu için buna benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak Türkiye'nin Anadolu ya da Ege'deki yerleşmelerinde de aynı duruma rastlanmaktadır. Anadolu'nun şirin bir kaması olan İskilip de imar planlarının kurbanı olan bir yerleşmedir. İmar planlarına

dahi uymayan gelişigüzel yükseklikteki binalara verilen ruhsatlarla doğal ve tarihi güzellik taşıyan İskilip kasabası çok yakında beton binaların istilasına uğrayacaktır. İskilip'te yapılan imar planlarının genel bir değerlendirmesi uyum konusuyla ilgili olarak da yapılabilir.

1948 Yılı İskilip İmar Planı (Ek 2)

Bu plana bakıldığında, sadece plan üzerinde görülenler oldukça modern, ferah ve şirin bir yerleşme imajıdır. Ancak bu plandaki en önemli sorun bu planın şehrin ne topoğrafik yapısına ne de sosyoekonomik yapısına hitab etmiyor olmasıdır. Yani gerçek yaşamla planda tasarlananlar arasında bir uyum eksikliği söz konusudur. İkiz evler, bahçeli evler, oldukça geniş sokaklar, spor alanları herhangi bir tatil köyü ya da modern yeni bir yerleşme için uygun görünürken, İskilip topoğrafyası ve iklimi için oldukça uygunsuz bir tasarım biçimidir.

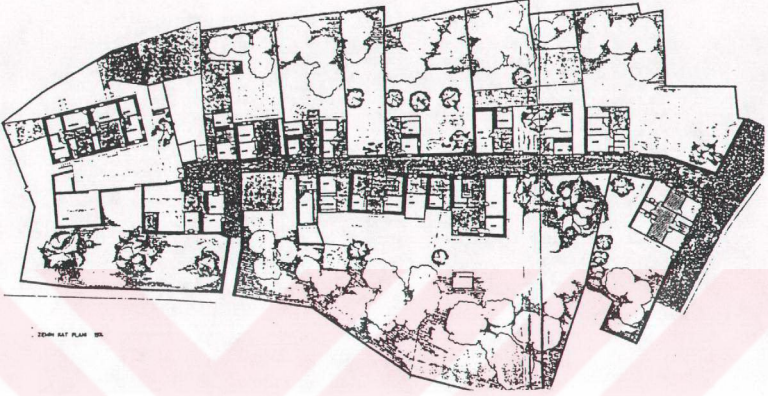
1970 Yılı İskilip İmar Planı (Ek 4)

1970 yılında yapılan imar planı da bir öncekinden farklı değildir. Hatta sokak oranının yerleşme alanına oranına bakılırsa daha da olumsuz bir plandır. Bu planda da konutlar ayırık ve bahçeli nizamda düşünülmüştür. Oysa İskilip'in genel kadastral durumuna bakılırsa mevcut durumla önerilen planlamanın uyuşma ihtimali zordur. Ancak birleştirme ve ayırma (tevhid ve ifraz) işlemlerinden sonra elde edilecek yeni bir parselasyonla elde edilecek kadastral durumda böyle bir planı uygulamaya olanağı olabilir. Bu da bütün İskilip için oldukça zor bir iştir. Buradan da anlaşılacağı gibi bu planda önerilen ayırık nizamlar uygun gibi görünse de kadastral durumla çeliştiği için mevcut durumla uyumlu bir planlamayı göstermemektedir. Ayrıca açılan sokakların fazlalığı İskilip dokusuna, biçimlenmesine kesinlikle uyum göstermemektedir (Şekil 5.4-1a, 5.4-1b).

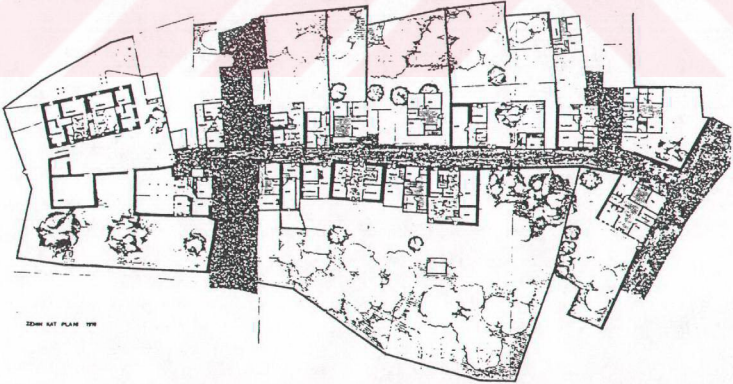
1984 Yılı İskilip İmar Planı (Ek 6)

1984 imar planında ise yine koruma konusuna yeterli özen gösterilmemiştir. Bir sokak açılırken hangi hususlara dikkat edildiği planlardan anlaşılamamaktadır. Yeni yapılan ya da yapılmakta olan binlar şehrin kısa bir süre içerisinde kendine özgü dokusunu kaybetmesine neden olacak gibi görünmektedir. Mimari açıdan uyum, şehrin bütünlüğüyle ilgili bir konudur. Bir yerleşmeye bakıldığında, yerleşme bütün olarak birbiriyle ahenkli yapılardan sokaklardan oluşuyorsa, şehrsel elemanlar arasında bir hiyerarşi söz konusu ise, o yerleşmede uyumdan söz edilebilir. İskilip bu açıdan bakıldığında yeşiliyle, dağlarıyla, mütevazı küçük ahşap evleri, bahçeleri, dar sokakları ile tipik bir Anadolu kasabasını göstermektedir. 1984 imar planında göz önüne alınması gereken en önemli nokta İskilip dokusunu koruyan, peyzajına zarar vermeyen, halkın ihtiyaçlarına cevap veren bir İskilip planıdır. İskilip'te

ihtiyaç duyulan, geniş asfalt sokaklardan çok buranın doğal ve tarihi güzelliklerinin korunması ve Anadolu kasabasına yakışan belli bir mimari uyuma sahip çıkılmasıdır.

Şekil 5.4-1a. 1974 yılında Ekizoğlu Caddesi açılmadan önce Kopkoplarsokağı

Şekil 5.4-1b. 1978 yılında Ekizoğlu Caddesi açıldıktan sonra Kopkoplarsokağı

5.5. Çevreleme, Doluluk-Boşluk İlişkisi ve Mekân Kalitesi

Bilindiği gibi 19. yüzyılın sonlarına doğru, şehirleri inşa etme sanatının temel prensibinin; şehrsel mekandaki doluluklarla boşluklar arasında bir uyum bulmak, genel hayatın sürdüğü meydanlarla onu çevreleyen binalar arasında bir düzen kurmak şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir.

Şehir tasarımındaki doluluk boşluk oranlarına müdahale eden imar kanunlarının kaks ve taksila ilgili maddeleriyle adalardaki minimum yeşil alanla ilgili imar planı ekleridir. Örneğin ayrık ve blok nizam olarak planlanmış bir kırsal yerleşme adasında taksın % 40'ı geçememesi, yeşil ve bina yani boşluk ve doluluk oranını ada ölçeğinde belirlemiş olmaktadır. Bu teknik bir şarttır. Ancak Türkiye'deki sorun doluluk ve boşluk oranının homojen olarak dağıtılamamasıdır. Bugün üst üste binmiş izlenimi uyandıran blok yığınları aşırı derecede bir sıkışıklık ve rahatsızlık yaratmaktadır. İstanbul'da beton olan her yer beton, yeşil olan her yer (eğer bırakılırsa) yeşildir. Böyle büyük yeşil alanlar içten içe yok edilerek yerleri beton yığınlarıyla doldurulmakta ve bu gidiş sessizce sürdürülebilmektedir. Oysa oranlı ve homojen bir yerleşme planı bulunan bir yerde doluluk-boşluk ayarının iyi yapıldığı bir planda yeşilli yok etmek aynı kolaylıkta başarılamaz. Bugün Türkiye'de yaşanan, düzensiz ve gelişigüzel planlamaların sonucu ortaya çıkan durum, uyum ve ahenkten uzak yerleşmelerdir.

Türkiye'de yaşanan şehrsel mekan sorunlarından en önemlisi, üçüncü bo-yutta yaşanmaktadır. Çünkü imar durumunda verilen kat yükseklikleri gün geçtikçe artmaktadır. Buna en güzel örnek Eski İstanbul'un tipik bir iskan bölgesi olan Erenköy'de bugün hızla yükselen apartman bloklarıdır. Eskiden bulunan bahçe içerisindeki köşkerin yerini sonraları 4-5 katlı apartmanlar almıştır. Bugün ise kat yüksekliği 10 kat civarına çıkmıştır.

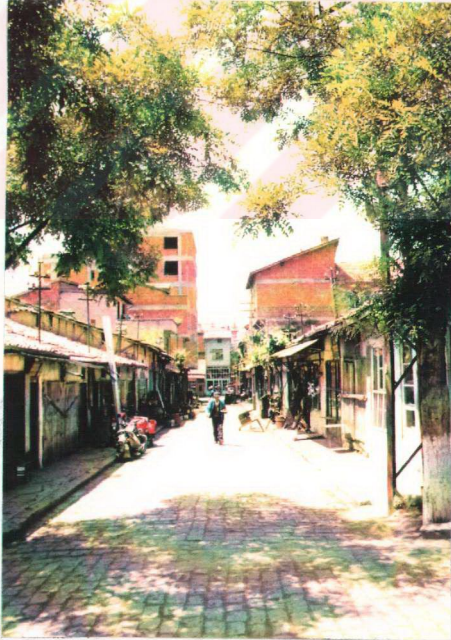
Türkiye'deki imar kanunlarında binaların sürekli yükselmesini sağlayacak bir teşvik görülmektedir. İmar kanunlarında ve dolayısıyla oluşan imar planlarında bir doluluk boşluk ilişkisi ve bunun getirdiği mekan kalitesi düşüncesi görülmemektedir. Bunun yerine insanları yüksek bloklarda yaşamaya zorlayan bir yapılanma tercih edilmektedir. Bunun en önemli sebebi ise kasaba ya da şehrin gelişmesinin getireceği yeni gelişme bölgelerinde altyapının sağlıklı bir şekilde oluşturulamamasıdır. İnsanlar şehirde ya da merkezde yaşamak uğruna buralarda yükselen apartman bloklarında oturmayı tercih etmektedirler. Çünkü şehir ve merkez çevresindeki oluşumlarda gerekli altyapı hizmetlerini bulamamaktadırlar.

Bir Anadolu kasabası olan İskilip'te dahi imar planlarında öngörülen bina yükseklikleri hiçe sayılıp fazla katlı bina yapma eğilimi görülmektedir. Bu duruma belediyeler de izin verdiği için İskilip'te üçüncü mekan boyutunda kanunların dahi müdahale edemediği bir görünüş ortaya çıkmaktadır. İskilip halkından gelen istek

yüksek katlı binalar yönünde olduğu için özellikle geniş caddelere bakan binalarda 5-6 kata kadar olan binaları belediyeler de kabul etmektedir (Resim 5.5-1a,5.5-1b).

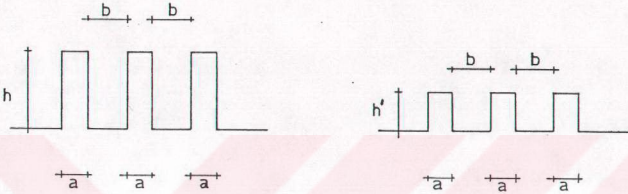

Resim 5.5-1a. Yeni Yol, Ekizoğlu Caddesi

Resim 5.5-1b. Demirciler Çarşısı

Bir yerleşmede mekan kalitesi sadece yataydaki planlama ile değil bu planlamanın üçüncü boyutu ile de ilgili bir konudur. Aynı planlamaya sahip 2 farklı yerleşmede yüksekliğin getirdiği fark 2 yerleşmenin tamamen farklı algılanmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra topoğrafya da şehirsel mekandaki üçüncü boyutta farklı algılamalara neden olmaktadır (Şekil 5.5-1). Doğal çevre ve yapısal biçim, bir yerleşme karakterini dışa taşıyan unutulmaz bir imaj yaratabilmektedir. Yerleşmelerin simgesel özelliği topolojik olarak tanımlanabildiği gibi yapısal biçim ve organize olmuş bir mekanla birlikte kuvvet kazanır.

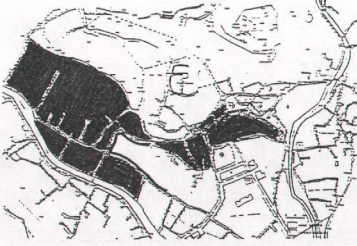

Şekil 5.5-1. Bina yüksekliğinin üçüncü boyutta şehir biçimine etkisi

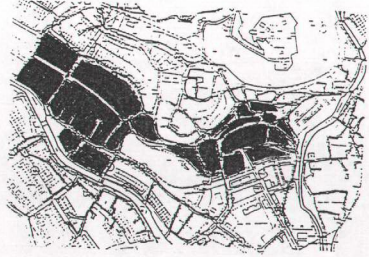
1948 yılı İskilip imar planında doluluk ile boşluk oranında, planın yapıldığı tarih göz önüne alınırsa, bir orantısızlık söz konusudur. Boşluğu oluşturan yollar oldukça geniş tutulmuş bunun için mevcut durumda değişiklik önerilmiştir. İskilip'te kalkınma hızı yaşam şeklinden ve geçim kaynaklarından anlaşılabacağı gibi 49 yıldan beri oldukça yavaştır. Bugün bile boşluk olarak bu kadar geniş geçiş alanlarına ihtiyaç duyulmamaktadır. Diğer taraftan yeşil ve bina ilişkisi normal boyutlarda ele alınmıştır. Ancak İskilip gibi küçük bir yerleşmenin bu kadar geometrik olarak değil spontane olarak gelişmesi hem doğala yakın hem de yeşil ve binanın ahenkle biraraya gelmesini sağlayacak bir gelişme olacaktır.

İskilip'in 1948 yılındaki imar planı Kontekstüalizm'de yer alan Gestalt Modelinin (siyah-beyaz) geleneksel mimariye uyarlanması olarak ele alınabilir. Boşluk olan sokak ve bahçeler birbirini ayıran sınırlara sahiptir. Blok, ikiz ya da tek evlerin herbiri bahçeleriyle birlikte bir çevrelemeye sahiptir. Modern mimaride görülen şehirsel mekandaki bağımsız ve serbest kütleler yoktur (Şekil 5.5-2)

Yine 1948 İskilip imar planına bakıldığında bu yerleşme Schulz'un Sıra (dizi) tipine girmektedir. Çünkü İskilip Dağ yamaçları boyunca ve Meydan Çayı ile Akçay'ın iki tarafında yani dağ ve çay arasında serbest bir kavisle yer almaktadır (Şekil 5-5-3).

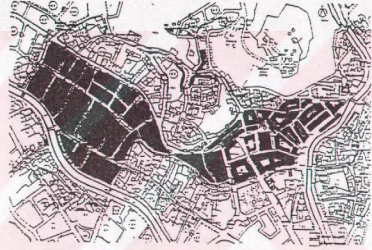
1948 mevcut durum planı

1948 imar planı

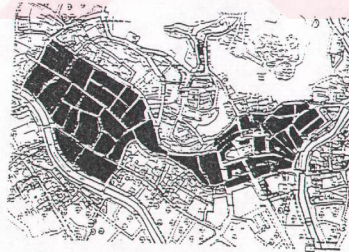
1970 mevcut durum planı

1970 imar planı

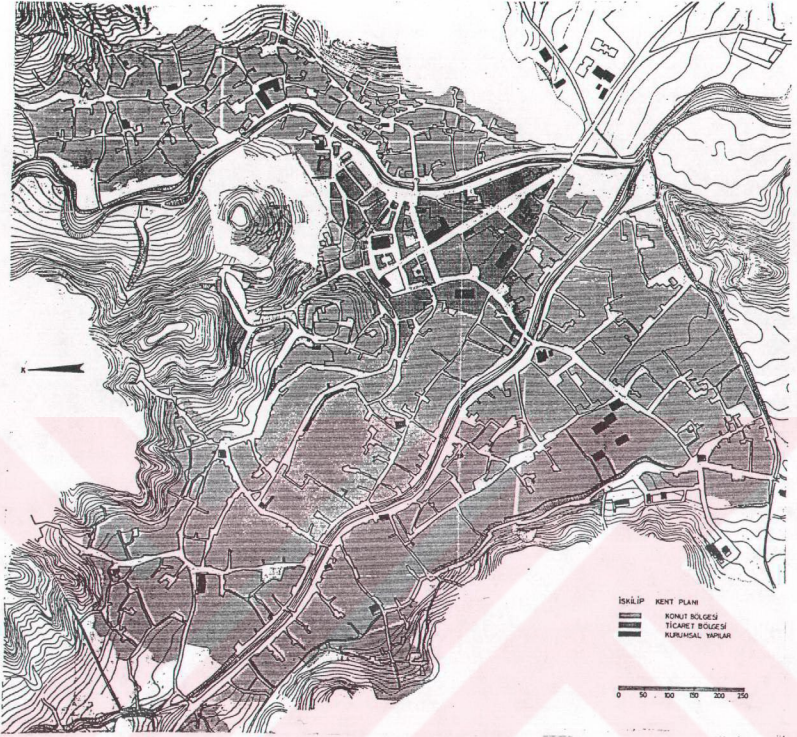

1984 mevcut durum planı

1984 imar planı

Şekil 5.5-2. İskilip Mevcut Durum ve İmar Planları

Şekil 5.5-3. 1948 İskilip Yerleşme Planı

1970 yılı İskilip imar planında yerleşme adaları, özellikle inceleme yapılan Kopkoplara sokağı çevresi ve Meydan Çayının güney uzantısındaki şehirsiz mekan- da yüzen adalar gibi görünmektedir. Sokak boşluğunun çok fazla yer kapladığı dik- kati çekmektedir.

Bu planda da açık alanlar (bahçeler) halka açık alanlar (sokaklar) arasındaki sınır Kontekstüalizmin geleneksel yerleşmeye uyarlaması olarak ele alınabilir (Şekil 5.5-2). Bu duruma en önemli etken kırsal yerleşmelerdeki mahremiyet duygusunun yüksek oluşudur. 1970 yılı imar planında sokak boşluklarının genel mekana olan oranı fazla görünmektedir (Ek 4).

İskilip gelişmesi çok yavaş olduğundan 1970 planına bakılırsa Sıra (di- zi) yerleşme düzeni devam etmektedir. Bu düzendeki yerleşmelerin bir aks doğrul- tusunu izlemeleri kaçınılmazdır. İskilip de böyledir. Çünkü yerleştiği alan çayların ve dağ eteği arasındaki alanın genişliğiyle sınırlıdır. Ancak uzunluk olarak belirli bir sınırı yoktur.

1970 imar planında üçüncü boyuttaki yükseklik, 1948 yılı planındaki gibi 2 katla sınırlandırılmıştır. Ancak buradaki plan düzeni ayırık nizam bloklardan oluşmaktadır. Düşeyde algılanan imaj aynı olmakla birlikte yatayda ayırık nizam bahçeli evlerin verdiği imaj 1948 yılı bitişik ya da ikiz ev bloklarının verdiği imajdan farklıdır.

1984 İskilip imar planında inceleme yapılan konut bölgesinde 1970 yılında 16 imar adasından oluşan alan, 21 imar adasına ayrılmıştır. Zaten çok olan sokak boşluğu 1984 planında, bu bölge için daha da artmıştır (Ek 9 ve Ek 10). Doluluk boşluk oranında ihtiyaç duyulan boşluk yeşil yerine sokağa verilmiştir.

1984 planında da geleneksel yerleşmede oluşan bir contextualism anlayışı görülmektedir (Şekil 5.5-2). Yine sıra (dizi) yerleşme düzeni diğer planlarda olduğu gibi devam etmektedir.

Bina yükseklikleri iç kısımlarda 2 kat, dış kısımlarda yani geniş yollara bakan yüzeylerde 3 kat olarak belirlendiği halde uygulamada 5 katlı yeni binalara rastlanmaktadır. Yani üçüncü boyutta sürekli yükselen bir gelişme görülmektedir.

5.6. Biçim (Form)

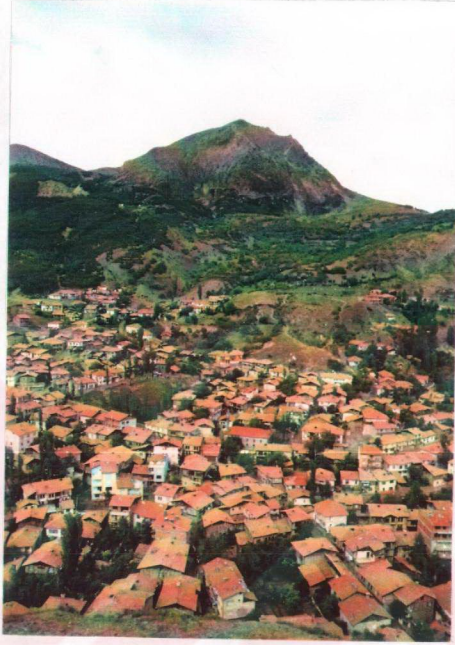
Şehir biçimlenişiyile ilgili faktörlerin başında yerleşmenin topoğrafik özellikleri gelmektedir. Planlama konusundaki imar kanunları ve toplumun kültürel özellikleri de şehrsel biçimlenişte önemli olan diğer etkenlerdir. Bunun dışında belirli bir felsefeye oturtulmuş bir planlamada ele alınması gereken kriterlerin hepsi şehir biçimiyle ilgilidir ve birbirleriyle yakın bir ilişki içerisinde.

Türkiye'de şehrsel biçimleniş imar kanunlarının getirdiği serbestlikle üçüncü boyutta aşırı bir yükselmeye ve yoğunlaşmaya doğru gitmektedir. Ancak bu yükseliş yasaların boşluklarından yararlanarak yapıldığı için altyapı hizmetleri kurulmadan kule blokların yükseldiği görülmektedir. Yine bu mantar gibi biten binaların çoğu ruhsat alınmadan yapıldığı için yeşilin ve peyzajın korunması kişisel vicdanlara bağlı kalmaktadır.

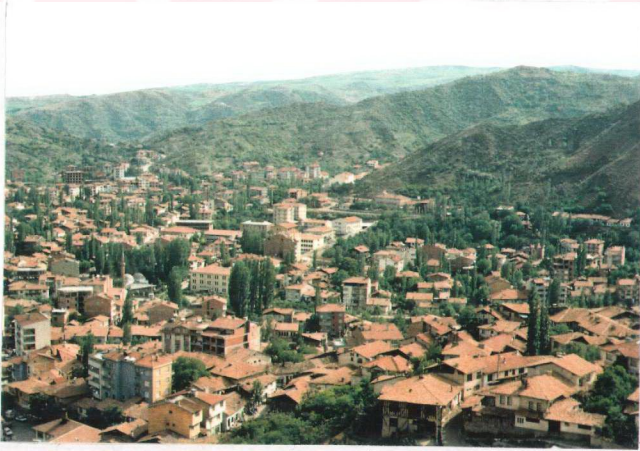
Amerika ve Avrupa'da da gökdelenlerin yükseldiği şehirler hızla artmaktadır ancak bunlar kendilerine ayrılan bölgede ve mevcut altyapının üzerinde yükselmektedir. Oysa Türkiye'de planlama şehrsel uygulamaların gerisinde gittiği için şehir biçimlenmesi yasalar ya da yapılan planlamalarla kontrol altına alınamamaktadır.

İskilip şehrinin genel biçimsel özelliklerinden bir Anadolu kasabasının özelliklerini görmek mümkündür. İskilip kalesinden şehrin görünüşü yoğun bir yeşil içerisinde yer alan ahşap, kiremit çatılı Türk evlerinden oluşmaktadır. Ancak bazı yerlerde yükselen beton apartmanlar bu karaktere ters düşmektedir (Resim

5.6-1, 5.6-2) Eski ile yeni arasındaki biçim farkı kasabada uygulanan imar planlarından kaynaklanmaktadır.

Resim 5.6-1. Kaleden İskilip görüşü

Resim 5.6-2. Kaleden İskilip görüşü

İskilip imar planları biçim açısından değerlendirilirse şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

1948 yılı imar planının sahip olduğu biçimsel özellik İskilip'in doğal yerleşmesiyle tamamen farklıdır. İskilip topoğrafik olarak dağ yamacında Akçay ve Meydan çayı boyunca yer almış bir yerleşmedir. Dağlık kısımdaki kot farkıyla 2 çay arasındaki kot farkı oldukça fazladır. İskilip'in bu topolojik özelliğine hiç uymayan 1948 yılı imar planında teras ikiz evler ön ve arka bahçeli sıra evler yer almaktadır. Bu planlama biçim açısından düzlem boyutunda uygulanabilir değildir. Ancak üçüncü boyutta kat yüksekliğinin 1-2 katla sınırlandırılması mevcut yüksekliklerle uyum sağlamaktadır. 1948 yılı imar planı şehir biçimini yatay düzlemde olumsuz yönde etkilerken İskilip'teki bina yüksekliklerinde yani üçüncü boyutta bir biçim farklılığı yaratmamıştır. Bu planın mevcut şehir biçimine uygun olmadığı, planın uygulama alanı bulamayışından da anlaşılmaktadır.

1970 yılı İskilip imar planının da 1948 yılında yapılandan bir farkı yoktur. Burada da ayrıık nizam 2 katlı bina blokları Anadolu Türk kenti biçimlenişine uygun değildir. İmar planıyla genişletilen yollar Anadolu Türk şehirlerinin bir özelliği olan dar sokak biçimini yok etmektedir. Anadolu şehir biçimine farklı örüntüleri uygulamaya çalışan bu planın da üçüncü boyutta bir sakıncası yoktur. Yani mevcut yüksekliğe uygun olan 2 kat sınırı verilmiştir.

1984 yılı İskilip imar planında ise şehirseller blok biçimlenişleri mevcut yapıya daha uyumlu bitişik nizam şeklindedir. Ancak geçirilen sokaklarla ve önerilen yapı adalarıyla mevcut biçim yok olma doğrultusundadır. Mevcut yapı sınır çizgisini korumaya özen gösterilmemiştir. Üçüncü boyutta ise iç kısımlarda 2 kat caddeye bakan cephelerde 3 kat sınırı getirilerek mevcut gabari biraz yükseltilmiştir. Şehirdeki bina yüksekliklerinde ortaya çıkan esas sorun planlamada belirtilen yüksekliklerin uygulanmamasıdır. İmar planlarına aykırı bir şekilde beş, altı kata kadar inşa edilen binaların ruhsat aldıkları görülmektedir (Resim 5.6-3, 5.6-4)

Belediye fazla talep karşısında plandan bağımsız olarak yüksek binalara izin vermektedir. Bu gibi durumlar planlamanın eksikliğinden ve yöresel ihtiyaca uygun olmamasından kaynaklanmaktadır. Eğer planlama yapılmadan önce gerekli inceleme ve araştırma yapılmış olsa buradaki talebin yüksek katlı binalar yönünde olduğu görülebilirdi. Bunun sonucunda da gelişme bölgesi mevcut dokunun dışına doğru çekilerek buralara gerekli altyapı hizmetleri götürülerek korunması gereken İskilip'in tarihi ve doğal dokusu kontrol altına alınmış olurdu.

Resim 5.6-3. Ali İhsan Kalmaz Caddesi

Resim 5.6-4. Ali Bey Caddesi

Görüldüğü gibi Türkiye'deki şehir planlamasında birtakım bilinçsiz zorlamalar görülmektedir. Türk evlerinin dar sokaklar üzerinde olması ve ön cephenin bu dar sokaklara bakması, bahçelerin arka tarafta yer alması önemli bir biçimsel özelliktir. Birtakım planlamalarla bu biçimi değiştirmeye çalışmak mevcut biçimi sadece bozmaya yarar. Bu tür planlamalarla ne mevcut biçim korunmakta ne de istenen yeni biçim oluşabilmektedir. Bu nedenle planlamada biçimsel açıdan yıkıcı değil yapıcı kararların alınmasına özen gösterilmeli ve bu içeriği taşıyan planların uygulanması sağlanmalıdır.

5.7. Anlam

Şehrsel yerleşmeler tek tek elemanların oluşturduğu bir bütün olarak algılanırlar. Bu nedenle bir yerleşmenin ifade ettiği anlam, farklı boyutları içermektedir. Bir yerleşme, bu yerleşmedeki bitki örtüsü, iklimi, topoğrafik yapısı, bina karakteri, binalarda kullanılan malzeme karakteri gibi pek çok bileşenin oluşturduğu bir anlamı ifade etmektedir. Bütün bunlar görsel anlam ifadeleridir. Bir de bir yerleşmede toplumun sosyoekonomik yaşantısını gösteren toplumsal anlam bulunmaktadır.

Mesela ev olayına doğrudan doğruya biçimsel açıdan bakılırsa: Kastamonu'daki zengin eşraf eviyle, Anadolu'daki köy evinin birçok mimari özellikleri aynıdır. Gerçekte, evin kökeninin sadece eşraf evi olmasıyla ya da halk evi olmasıyla ilgisi yoktur. Bu iki ev de çok daha eski bir oturma geleneğinin çeşitli şekillerde değişmesi, varyasyonları ve zenginliği ile ilgilidir. Basit olarak toplumun bir kesitinin konutu olmaktan öteye; çok daha köklü gelenekleri içermektedir (KUBAN,D., 1976).

Görüldüğü gibi bir yerleşmenin anlamı o yerleşmenin fiziksel ve sosyal şartlarını yansıtan bir anlam taşımaktadır. Örneğin İskilip şehri İskilip'in yeşil bitki örtüsüyle, binalarının karakteriyle, binalarda kullanılan ahşap malzemesi, kiremit çatılarıyla, parke ya da toprak yollarıyla, halkının yaşam tarzıyla, giyim tarzıyla belli bir anlam taşımaktadır. Ona özel anlam katan bu özelliklerin her biridir. Örneğin İskilip'te ahşap yerine beton binaların yükseldiğini görmek İskilip için bir anlam kaybı demektir. Çünkü ahşap Türk evi dokusu, İskilip'in en önemli özelliklerinden biridir.

Böyle karakteristik anlamların tarihi ve doğal güzelliği olan yerleşmelerde kaybolmasını önlemek için İmar kanunlarındaki genel maddelere ek olarak, yerel kanunlar oluşturulmalıdır. Tarihi değeri olan yapılar tescillenerek yerlerine yine aynı binaların yapılması sağlanmalı ancak Devlet desteği de oluşturulmalıdır. Türkiye'de tescilli binalar sadece büyük şehirlerde bulunmakta, ancak tarihi dokusu olan Anadolu şehir ve kasabalarımıza aynı özen gösterilmemektedir.

Aslında İskilip tarihi merkez çarşısı, ahşap evleri ve kaya mezarlarına gösterilecek önemle ve çevresinde yaratılacak gelişme alanlarıyla çok daha anlamlı bir hale gelebilecekken bugün yanlış ve yetersiz yapılmış imar planlarının sonucu olarak ve devlet desteğinden uzakta kendi haline ve yok olmaya terk edilmiş görünmektedir.

5.8. Estetik

İnsanla çevresi sürekli bir etkileşim içindedir. Çevreyi doğayla birlikte oluşturan en önemli unsur, insanın kendisidir ancak aynı zamanda insanın karakterini yaratan ve onu etkileyen çevresidir. İnsan çevre yaratma konusunda ne derece başarılı olursa, sonuçta toplum olarak mutluluğa ulaşma olanakları o derece fazla olacaktır. Eğer yarattığı çevre insana belli ölçüde mutluluk getiriyorsa, o insan çok daha yararlı çok daha dengeli bir insan olabilir.

Türk şehircilik tarihinde Osmanlı şehirleri insana son derece saygılı, insan gereksinimlerinin yarattığı ölçüler içinde kalmıştır. Bugün hangi eski Türk şehrine gidilirse gidilsin, yeşilin hakimiyeti görülmektedir. Sokaklarda aşırı bir yeşil görünümese de, şehre tepeden bakıldığında yemyeşil bir şehir görünür (Resim 5.8-1 ve Resim 5.8-2). Bu şehirdeki yapılar, o yapıyı yaratan kişilerin, ailelerin tüm karakteri, tüm yaşantısını yansıtır (ÇEÇENER,B., 1976).

Resim 5.8-1. İskilip kalesinden genel görünüş

Bütün bu tarihi ve doğal güzellikler estetiği de beraberinde getirmektedir. Estetik göreceli bir kavram olmasına karşın belli genel kabulleri de vardır. İnsan ölçeğine uygun, tabiata ve tarihi eserlere saygılı ve mütevazı bir yapı kendi mimari stili içerisinde belli bir estetik değere sahiptir.

Şehirlerin bugün en çok ihtiyacı olan yeşil alanlardır. Hava ve çevre kirliliğinin doğayı yok ettiği şehirlerde estetik ve fizik dengesi için gerekli olan bitkiler lüks değil, meskenlerin kaçınılmaz bir parçasıdır. Bütün bunlar göz önüne alınarak

yapılacak imar planları, hiçbir topluluğun kök salamayacağı ruhsuz mahallerin inorganik bir şekilde yan yana gelmesini değil, büyük boşlukların ahenkli olmakla beraber, çevreye uygun ve aralarında bağdaşan ruh ve karaktere sahip bir şehir oluşumunu sağlayacak özellikleri içermelidir (TUĞSAT,V., 1965).

Resim 5.8-2. Ali Bey Caddesi

İmar kanunlarında doğrudan doğruya estetik kurallar gözetilip yapılmış hükümler yoktur. Çünkü kanunlar objektif olmak zorundadır ve estetiklik belirli kriterler dışında sübjektiftir. Ancak yine de imar kanunlarındaki birtakım maddeler şehirselleşme biçimlenişinde çeşitli sınırlamalar yaratmaktadır. Örneğin İskilip'te 1970 yılı imar planından sonra uygulamaya konulan sokak genişletme çalışmalarıyla, İskilip'te birtakım evlerin cepheleri kesilmiş, sokakta çok ilginç görünüşler ortaya çıkmıştır. Bina cephelerinde sokağa açılan oda kapıları görülmektedir. İskilip planlarında görülen aşırı yol genişletme ya da yol açma çabaları hep tarihi İskilip şehrinin mevcut ahenk ve estetiğinden uzaklaşmasına neden olmaktadır.

Kırsal kesimdeki yerleşmelerin en büyük sevimliliği ve estetiklik içeriği, doğayla iç içe olması ve yeşilin hakimiyeti ve bu hakimiyete saygılı doğal ahşap

binaların yer almasıdır. Bugün şehir merkezleri çok değerli olmasına ve buraların yüksek yoğunlukta kullanılmasına rağmen, bugüne kadar hemen her şehrin merkezine bir yeşil park yapımından vazgeçilmemiştir. Bu davranış bir yandan tabiatı yok ederken diğer taraftan tabiatın çok az da olsa bir parça bırakarak, insanların bu kalan küçük yeşil alanla nefes almalarını sağlamaktadır (LEHMBROCK,J., 1966).

İskilip bugün için yeşil bir alandır. Çünkü imar planları uygulama olanağı bulamamıştır. 1948 imar planındaki yeşil oranı ile 1970 planındaki yeşil oranı kıyaslanırsa yeşil alanın azaldığı, 1984 planında bu azalmanın daha da çok olduğu görülmektedir (Ek 2, Ek 4, Ek 6).

İskilip dar sokakları, 2 katlı ahşap binaları, kiremit çatıları ve yeşili ile katıksız ve saf bir estetik görünüme sahiptir. İskilip için yapılan imar planları bu sevimli dokuyu ve karakteri yok etmek yerine, onu koruyucu nitelikte olmalıdır. İmar planlarında aranan en önemli ve en büyük istek, imar planlarındaki düzenlemelerin yıkıcı değil yapıcı olmasıdır.

5.9. Sanat

Şehirsel sanat, bir bakıma, insanların şehirsel strüktürlerde yaşamaya başlamaları, yani kolektif hayatın geçtiği böyle bir ortamda çeşitli ihtiyaçlara cevap veren eserlerin yapılmasıyla başlamaktadır. Bu nedenle şehirsel sanat kolektif hayatın idrak edildiği strüktürel ortamın –kolektif varlığın bir ifadesi olarak– şekillenmesidir, denilebilir. Şehirsel sanatın dayandığı esaslar ise; şehirsel mekandaki estetik ve arşitektonik bütünlüğü teşkil eden elemanlar ve onların dispozisyonlarıdır (düzenlemeleridir). 1775'den itibaren Avrupa, şehir biçimlenmesinde antik modanın etkisi altındaydı. Daha sonraki klasik şehircilikteki "üniform mimari düzen zevki" ise şehirsel sanattan en güzel örnekleri vermektedir.

Ayrıca klasik devirdeki şehirsel sanat; Ortaçağ sitelerindeki spontane şehirsel sanattan farklı olarak, tantanalı dekorlar, serbest meydanların oluşturduğu sınırlı kompozisyonlar şeklinde kendini göstermektedir.

19. ve 20. yüzyıllarda, şehirsel estetik kaidelerinin klasik devirdekilerin aynısı olarak kaldığını ve site planlarında geometrik kombinezonların hâlâ yapımına devam edildiği görülmektedir; fakat bu devam edişte hacim ve konumun önceleri ihmal edildiği ve sonraları da unutulduğu görülmektedir. Oysa şehirsel sanat bir bakıma üçüncü boyutta hacim oyunları, doluluk-boşluklar arasında denge kurabilmektir (ÇUBUK,M., 1968).

Şehirlerin oluşturulması ya da yaratılması da bir sanat olayı olarak kabul edilmelidir. Şehirler, sanat kuralları çerçevesinde tekniğin de yardımıyla planlanacak olursa başarılı bir eser olarak kabul edilebilir ve içinde yaşayacaklar tarafından benimsenebilir. Eğer sadece teknik koşullar ve kurallar hakim olursa ve herhangi bir sanatsal duygu planlamada eksik olursa genelde estetikten uzak bir planlama ortaya çıkacaktır. Çünkü sanat estetikle içiçedir, başka bir deyişle sanat olayı olarak kabul edilmiş bir eser estetik bir görüntüye sahip olmak zorundadır. Sanatsal bir kaygı duyulmadan planlanan bir şehirde ise önemli bir amaç olan ahenk eksik olacağından, şehir halkını da rahatsız edebilir. Örneğin önemli bir meydana ya da bir kamu binasına konulacak bir sanat eseri çoğu kez binadan çok yakın çevresini temsil eden sanatsal bir eleman olur. İnsanların birbirlerine referans gösterdikleri bir nokta olur. Ancak imar kanunlarında sanatla ilgili kısıtlamalar ya da kurallar yapmak zorlamanın öte birşey olmaz. Sanatın en büyük özelliği, sanat eserinde sanatçı kişiliğinin yansımalarının bulunmasıdır. Üstelik imar kanunlarında bu kadar ince detaylara inmek çok da doğru olmamaktadır. Çünkü kanunlar genel yaşam standartlarını sağlayan optimum çözümlere ulaşmayı amaçlamaktadırlar. Sanatı ise belirli bir standart çerçevesinde optimum bir çözüm olarak kabul etmek yanlış olur. Çünkü çoğu kez sanatın sanatsal açıdan standartları yoktur ya da farklı standartları bulunmaktadır.

İmar kanunlarının çok genel kanunlar olması ve belli bir tespit ve araştırmadan sonra ortaya çıkması gerekir. Şehircilik; iklimden topoğrafyaya, toplumların kültürlerinden tarihlerine kadar çok çeşitli faktörlerin etkisinde olduğu için her bölgede farklı bir uygulama söz konusudur. Bu nedenle imar kanunlarında yerleşme detayına inen maddeler bulunmamalıdır. Ancak bölgelere özgü birtakım yönetmelikler bölge planlamalarında kullanılmak üzere hazırlanmalıdır. Sanat bölgeden de ileri kişisel bir ayrıcalık olarak kabul edildiğine göre, şehirselleşme sanatı olayının imar kanunları çerçevesine doğrudan doğruya konulmaması gerekir.

Şehirselleşmede sanat olayını göz önüne almak için farklı düzenlemeler getirilebilir. Örneğin şehir gelişme planları ya da yeni şehir planları belediyelerin bünyesindeki mimar ya da plancılara ya da herhangi bir büroya yaptırılmaktansa, yarışma yoluyla ya da üniversite bünyesindeki döner sermaye etkinliklerine yaptırılmalıdır. Çizilen bir yarışma projesi ya da akademi bünyesinde tasarlanmış bir projenin genel standartların maksimum yararını sağlayabileceği daha gerçekçi görülmektedir.

İskilip'te 1948'den itibaren yapılan üç imar planına bakıldığında sanatsal açıdan herhangi bir kaygı duyulmadığı görülmektedir. Ancak şehir biçimlenmesindeki sanat olayında kanunlar rol oynamadığına göre burada planı yapanlara

birtakım sorumluluk ve yükümlölükler düşmektedir. Sanat çalışmalarıyla ilgili çabalarda belediyeler de uygulama bakımından sorumludurlar. Bugün İskilip belediyesinin önündeki yeşil alan sanatsal bir düzenlemeden yoksundur. Belediyenin önündeki alanda belediyeyi temsil edecek nitelikte bir sanat elemanı bulunmamaktadır. İskilip'te bu açıdan görülen yetersizliğin en önemli nedeni sanat kültürünün toplum üzerinde yerleşmemiş olmasıdır. Oysa İskilip'te demircilik, bakırcılık ve semercilik en önemli geçim kaynaklarından biridir. El sanatlarıyla uğraşan böyle bir toplumda sanatsal elemanların yokluğu hissediliyorsa, bunu sanat eğitiminin eksikliğinde aramak gerekmektedir. Bu da devletin işidir. İskilip'teki küçük el sanatlarını korumak için ekonomik açıdan Devlet desteğine mutlak ihtiyaç vardır. Çünkü buradaki halk, küçük el sanatları uğraşlarıyla ekonomik olarak kendine yetememektedir.

Bugün kırsal kesimdeki el sanatlarını ve bu sanatların yapıldığı dükkanları korumak için bu yöreleri turizmle desteklemek gerekmektedir. Bunu sağlamak içinse yöre halkına sanat ve turizm eğitiminin yanında devlet tarafından tesis desteği yapılmalıdır.

5.10. Dekorasyon, İşaret ve Işık

Mimari açıdan bir binada iç dekorasyon en az binanın kendisi kadar önemli ve aynı zamanda etkilidir. Çünkü bir mimari eser içi ve dışıyla bir bütün olarak algılanır. bu nedenle ünlü mimarların pekçoğu bina içerisindeki her bir hareketli elemanı dahi tasarlama ihtiyacı duymaktadır.

Dekorasyon konusuna şehircilik boyutunda bakıldığında şehirdeki tekil sanat eserleri ya da şehir mobilyaları ele alınmaktadır. Bir şehirde ihtiyaç duyulan çöp kutuları dahi fonksiyonunun dışında dekoratif eleman olarak kullanılabilir. Şehirdeki ışıklandırma halka açık alanların düzenlenmesi şehrsel dekorasyona giren konulardır.

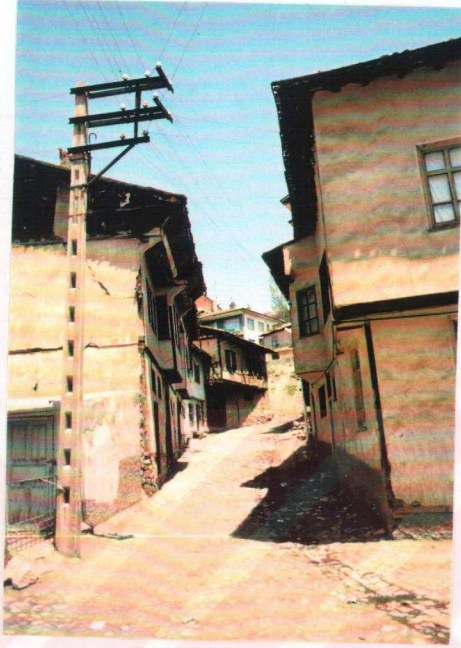
İskilip kasabasına bakıldığında şehrsel dekorasyon elemanlarından dekorasyon amacıyla yararlanılmadığı görölmektedir. İskilip'te imarın getirdiği herhangi bir çevresel düzenleme görölmemektedir. Ancak bunun sebebi imar kanunundan ve imar planlarından çok belediyelerde aranmalıdır. Türkiye'de belediyeler, özellikle kırsal yerleşmelerin belediyeleri, ekonomik açıdan devlet desteğine muhtaçtır. Çünkü düzenli ve büyük bir gelirleri yoktur. Devlet bu belediyelerin bütçelerini oluştururken ya yardım etmekte ya da belediyeye mali kaynak yaratmaktadır. Bu nedenle dikkat edilirse kırsal yerleşmelerdeki bu az gelişmişlik ya da gelişmemişlik şehrin suni dekorasyonunda dahi görölmektedir. Zaten bu bölgelerin kalkınıp şehrsel statüye erişmemiş olmaları bu tür detayların birikimiyle ortaya çıkmaktadır.

Diğer taraftan İskilip ve benzeri küçük Anadolu kasabaları doğal bitki örtüsünün yarattığı bir dekorasyona sahiptir. Bugün yeşil ve ağaç en önemli dekorasyon malzemesi olduğuna göre İskilip doğanın yarattığı doğal bir dekorasyona sahiptir. Bu bölgede yılların getirdiği bir nostalji yaşanmaktadır. İskilip'te dekorasyon sadece mevcut tabiat elemanlarına özen gösterilmesiyle sağlanabilir. Kullanılan elemanların yeni olmaktan çok özenli olmaya ihtiyacı vardır. Çünkü İskilip'te eski olmak da önemli bir özelliktir. İskilip tarihi, geçmişi ve nostaljiyi canlandırmaktadır.

Aynı zamanda çevresel dekorasyon malzemesi olabilen işaret ve ışık bir şehirde yönlendirmedeki en önemli 2 elemandır. Bu nedenle şehirsiz tasarımı özellikle ele alınmalıdır. Türkiye'deki imar kanunlarında ışık ve işaretlerle ilgili bir yönetmelik yoktur. Ancak 3194 sayılı İmar Kanununun 8. yönetmeliğinin 3. maddesinde "imar planlarında açıklanmamış ve yönetmelikte de yer almamış hususlarda, lüzum ve ihtiyaca ve civarın karakterine göre uygulanacak şekli takdire, Belediye yetkilidir" denmektedir. Bu maddeyle ışık ve işaretlerle ilgili konularda belediyeler kanunu yetkili kılınmaktadır.

Türkiye'de çok kısa bir zaman öncesine kadar elektrik dahi bulunmayan köyler, kırsal yerleşmeler mevcuttu. 1948 imar planı izah raporundan anlaşılacağı gibi İskilip'te o dönemlerde elektrik yoktu. Bu raporda Kızılırmak'tan elektrik elde etme yolu önerilmiştir. Bugün İskilip, elektriğe kavuşmuş ve elektrik sorunu olmayan bir yerleşmedir. Gece aydınlatması da yeterlidir. Ancak her zamanki gibi ışıklandırma düzeninde, sokak lambalarında bir estetik eksikliği bir özentsizlik görülmektedir (Resim 5.10-1 ve Resim 5.10-2). Burada ışıklandırma görsel olarak değil sadece fonksiyonel olarak hizmet etmektedir.

İskilip'te tabela ve işaretler'de herhangi bir düzen söz konusu değildir. Işıklılandırmada olduğu gibi tabela ve işaretler de sadece fonksiyonlarını sağlamak amacıyla konulmuşlardır. Gelişigüzel ve rengarenk, çeşitli boylarda asılan tabelalar çarşı bölgesinde yoğun bir şekilde bulunmaktadır. Türkiye'de tabelalar belediyenin kanunlarına göre asılmaktadır. Tabelalar ve işaretler büyüklüklerine göre belirli bir vergiye tabidirler. Bu nedenle tabelalarla ilgili düzenlemeler belediye bünyesine göre yapılmaktadır. İskilip'te korunması gereken bir yerleşme olduğuna göre ışık ve işaretlerle ilgili düzenlemeler belki devlet desteğiyle olmak kaydıyla belediyelerce daha özenli bir şekilde ele alınmalıdır.

Resim 5.10-1. Kale Dibi Sokağı

Resim 5.10-2. Kale Boğazı Sokağı

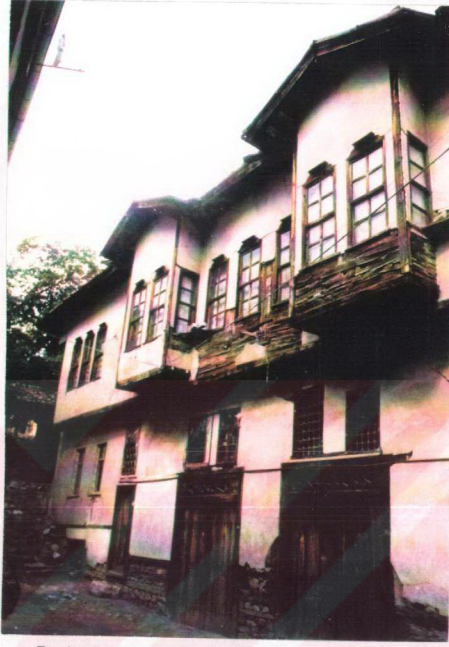
5.11. Malzeme

Bir şehir dokusunda o şehirde kullanılan inşaat malzeme ve tekniklerinin önemi büyüktür. Bu nedenle tarihi eser ya da sit alanı olan bölgeler koruma altına alındığı zaman, bu binalar yıkılıp yeniden yapılsa dahi ilk düzenlemede kullanılan malzemelerle yapılmaktadır. Bazen sadece malzeme ile bir bölgeyi tanımak mümkündür. Örneğin Bodrum'un kendine özgü mimarisinde beyaz boyalı kübik evler en önemli karakteristik elemanlardır. Bir Türk evi bütün özellikleri taşıyan betonarme bir bina olarak inşa edilse kesinlikle Türk evi olarak algılanmaz. Çünkü Türk evi fonksiyonel ve tarihi özelliklerin dışında ahşap cephesi ve kiremit çatısı ile gerçek bir Türk evi olmaktadır.

Türk imar kanunlarında, korumaya alınan eserlerle tarihi ve sit alanı olan yine koruma altındaki bölgelerde, korumanın getirdiği zorunluluk sonucu, malzeme konusundan bahsedilmektedir.

Bir bölgedeki malzeme kararı, dolayısıyla, o bölgeye aynı malzeme kullanımının getirdiği özellik kanunlardan çok o bölgenin iklimine, topoğrafyasına ve küçük yerleşmelerde doğal malzeme stokuna bağlı olmaktadır. Türk şehirlerinin birçoğunda, kurulmuş oldukları yöreye göre bir yayılım durumu ve yöresel inşaat karakteri görülmektedir. Bu karakter yöreye ait doğal inşaat malzemesinin yüzyıllardan beri kullanılması ile en mükemmel şekli almıştır. Örneğin Eski Ankara, Çankırı, Çorum, Yozgat gibi orta Anadolu'da ahşap iskeletli dolma tuğla inşaat, Bolu, Kastamonu, İskilip ve Karadeniz şehirlerinde genellikle ahşap ve ahşap iskeletli dolma kerpiç inşaat Diyarbakır, Urfa, Birecik gibi Güneydoğu şehirlerinde taş inşaat karakteri görülmektedir (YENEN,M., 1944).

İskilip'te son dönemde yapılan yeni binalarda İskilip'in eski karakterinden farklı olarak betonarme malzeme görülmektedir. Bugün İskilip ve benzeri kasabalarda yöresel malzemeyi imar kanunları ve onların getireceği imar planları ile korumak olanaksız gibi görünmektedir. Çünkü halk teknolojinin getirdiği daha ucuz ve kolay olan betonarmeye yönelmiş durumdadır. Ancak İskilip'teki geçmiş karakteristik yapıyı temsil eden önemli binaların tespit edilip hiç değilse bunların devlet desteği ile korunması gerekmektedir. Örneğin tipik bir Türk evi karakterini gösteren, Kopkoplara sokaktaki Kop-kop evi ne imar planlarıyla ne de sahipleri tarafından herhangi bir korumaya alınmamıştır (Resim 5.11-1). Özellikle 1970 yılı imar planında sokak genişletmek uğruna Kopkop evi hiçe sayılmış ve bir kısmı istimlak alanına girmiştir (Ek 4). Ancak ihtiyaçları karşılamayan imar planının uygulanma fırsatı bulunmadığı için Kopkop evi bugün hâlâ bakımsız dahi olsa mevcut durumdadır.

Resim 5.11.1. Kopkoplar Sokağında Kopkop evi

5.12. Ekonomi

Şehirsel gelişmede ülke ekonomisinin etkisi büyüktür. Şehirlerin yenilenmesi, koruma çabaları ya da yeni şehir yerleşmelerinin planlanması ülke ekonomisine paralel olarak gelişir. Refah seviyesi yüksek ülkelerde yapılacak hatalar ekonomik destekle daha kolay düzeldiği halde bu ülkelerde yapılan planlamalarda pek sık ve büyük hatalara rastlanmamaktadır. Az gelişmiş ülkelerde ise şehirsel biçimlenme ile ilgili olan imar planları çok sık değişikliğe uğramakta ve pek çok yanlış yapılmaktadır.

Bu durumun en önemli sebebi politik ve ekonomik sistemin getirdiği şartlardır. Türkiye'yi az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler kategorisinde ele almak gerekmektedir. Türkiye'de politik alanda değişen iktidarlar, ele aldıkları konuları kısa süreli ve geçici çözümler yoluyla halletmeye çalışmaktadırlar. Türkiye'nin ekonomisi ve kaynakları sınırlı olduğu için başta bulunan hükümetler iktidarda kalma mücadelesini geçici çözümlerde bulmaktadır. Bu nedenle alt yapıdan yoksun pek çok

gecekondü yerleşmesi ortaya çıktıktan sonra devlet buralara müdahale etmektedir. Şehir yenileme ve koruma çabaları çoğu kez belediyelerin bütçesiyle sınırlı kalmakta ve bu bütçe hiçbir zaman yeterli olamamaktadır. Ancak tarihi bir şehirde koruma ve gelişmeyi birarada yürütmek için çok büyük bir ekonomik kaynağa ihtiyaç duyulmaktadır.

İngiltere'de tarihi kentlerin korunması ile ilgili yapılan bir çalışmada York şehrinin korunması için belirlenen amaçlar genellikle ekonomik ağırlıklı amaçlardır. Bunun için York şehrinin ticari merkezini canlı tutmak ve bu merkezin yeni ve eski komşu şehirler ile rekabet edebilmesi istenmektedir. Yine York'un tarihi karakterinin yükseltilmesi ve iyi binaların korunması için bu bölgelerin ekonomik olarak kendini koruyabilir olması istenmektedir. Ekonomik seviyeyi gösteren yüksek mimari standartlara sahip olan İngiltere, tarihi York şehrinde, bu standartları kullanmayı engellemiş, böylece yeni binaların yükselmesini önlemiştir (ESHER, V., 1968).

Şehir gelişmesindeki diğer bir önemli ekonomik sorun spekülasyon olayıdır. Özellikle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde siyasi çevrelerin de etkisiyle büyük çapta arazi spekülasyonları görülmektedir. Bir ülkedeki belirli düzeyde ortaya çıkan arsa spekülasyonu bir dereceye kadar gelişmişliği göstermektedir. Çünkü gelişen alanlarda arsa talebi fazladır ve dolayısıyla fiyat artışları görülür. Ancak arsa spekülasyonu kontrol edilemeyecek derecede ilerlerse o zaman şehirleşme konusunda siyasi çevrelerin de getirecekleri yenilikler şehirselleşmede etkili olamamaktadır. Bu nedenle şehirlerde ve gelişme alanlarındaki spekülasyon baştan kontrol altına alınarak, ileride doğacak sorunlar önlenmeye çalışılmalıdır.

Şehirleşmenin gücü pek çok durumda şüphesiz insanın koruma isteklerinden daha fazladır. Bununla birlikte bir şehir dokusunun değişmesini kontrol altına almaya da engel olacak kadar güçlü değildir. Ekonomik seviye düşük olsa dahi eski şehirleri yenilemek için ödenen parasal ve ekonomik yük, yeni şehirleri çağdaş koşullarda yaratmak için ödenecek parasal yükten daha az değildir. Bu nedenle eski şehirler İngiltere'de Chester ya da York tarihi şehirlerinde olduğu gibi korunmalı, yeni yerleşmeler ya bu tarihi yerleşmelerin çevresinde ya da başka bir yerde kurulmalıdır. Böylece eski ile yenin karmaşasının yaşandığı pek çok tarihi şehir karakterini değiştirmemiş olur.

Türkiye'deki İmar kanunlarında, korumayla ilgili, yaptırım gücü yüksek kanunlar yoktur. Sadece tarihi bina olarak tescil edilmiş binalardaki müdahaleler için Anıtlar Yüksek Kurulu'nun onayı gerekmektedir. Ancak Türkiye'deki asıl sorun tarihi ve doğal güzelliklerin belirlenip kanunlarda ele alınamaması ve bütün bunların da ekonomik yetersizliklere bağlanmasıdır.

İskilip örneğine bakarsak, 1970 yıllarında İskilip arazisi tarla ve bahçe ziraatına elverişli olup temel ekonomi tarımdır. Başlıca yetiştirilen ürün hububattır. 1970 yılı İskilip imar planı izah notuna göre çevrenin pazar yeri karakterine sahip olan İskilip, bu faaliyetleri yürütecek donanımla, donanmıştır. İşleme ve pazarlama tesisleri bulunmaktadır. İskilip ekonomisinde ayrıca sebzecilik, meyvecilik ve hayvancılık da yer almaktadır.

1970 yıllarında, İskilip'in ticari özelliği, aynı zamanda çevre köylerin de merkezi durumundadır ve yoğun bir aktivite görülmektedir. 1970 yılı raporunda hayvancılık ve tahıl üretimi oldukça ileri olmasına rağmen tahıl pazarının yetersiz olduğundan bahsedilmektedir (İMAR RAPORU, 1977).

Kasaba ticaretinde esas hakim unsur imalatçılardır. Leblebiciler, Semerciler, Sepetçiler, Demirciler ve Bakırcılar gibi isim alan sokaklarda yerleşmiş bu imalatçıların çalıştığı imalathaneler ticari merkezi, tarihi bir ticari merkez haline getirmiştir ve bu nedenle korunması gerekmektedir. Bu bölgeye getirilecek bir devlet desteği İskilip ekonomisinin kendi kendine yeterli olmasına yardım edebilir. Burada üretilen malların dışarıya pazarlanmasını sağlamak, bölgeye ekonomik açıdan önemli bir gelir olur.

1970 yılında ekonomik sektör unsuru tarım iken 1984 raporunda kasabanın ekonomik yapısını belirleyen başlıca sektör ticaret olarak belirtilmiştir. İskilip ticaret bakımından tüm ilçeyi ve Bayat'ı etki alanına almıştır. 1984 İmar Planı açıklama raporuna göre İskilip'in ikinci derecede önemli ekonomi faaliyetleri, nakliyecilik ve küçük sanatlardır. Bir zamanlar en önemli ekonomik kaynak olan tarım ve hayvancılık ise giderek azalmaktadır.

İskilip'te 1965 ile 1985 yılları arasında % 43'lük nüfus artışı olmuştur. Ancak işsizlik nedeniyle büyük çapta bir göç söz konusudur. İskilip kasabasının Osmanlı döneminde gelişmiş bir yerleşme olması ticaret ve sanatın gelişmesine ve çeşitlilik göstermesine neden olmuş ancak Cumhuriyet döneminde, özellikle gelişen karayolu ağı içerisinde yer alamamış olması nedeniyle tarihi önemini koruyamamıştır. Özellikle küçük sanatlardaki çeşitlilik ve üretim giderek azalmış, işyeri adedi bir önceki plan dönemine göre artış göstermesine rağmen ekonomi yöresel özelliklerini ve canlılığını kaybetmiştir.

İskilip idari ve ekonomik yönden birinci derecede Çorum'un etkisi altındadır. Ancak 1978'de Çankırı yolu üzerinden Ankara karayolunun tamamlanması ile bu etki ekonomik yönden zayıflamış ve kasabanın Ankara ile ilişkisi çoğalmıştır (İMAR RAPORU, 1988).

Görüldüğü gibi İskilip ekonomik açıdan kendi kendine yetememektedir ve bu durum göçlere neden olmaktadır. İskilip tarihi, kültürel ve doğal güzellikleriyle korunması gereken bir Anadolu kasabasıdır. Türkiye'de İskilip gibi ekonomik yetersizlik nedeniyle kendine yetemeyen ve dolayısıyla yapısal ve biçimsel karakterini koruyamayan pek çok yerleşme bulunmaktadır. Bu ve benzeri yerleşmelerin bozulmasını önlemek ve yaşamlarını sürdürebilmelerini sağlamak için devletin planlı ve programlı ekonomik desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çok zor bir iş değildir, ancak yapılması gereken en önemli şey bölgenin ve yerleşmenin ekonomisini kendi özellikleri çerçevesinde geliştirmeye ve kendi kendine yeten bir yerleşme olmasını sağlamaya çalışmaktır.

1984 planında Kopkop evi istilak alanından kurtulmuş olmasına rağmen herhangi bir korunmaya alınmamıştır. Bütün bu uygulamalar devlet desteği beklemektedir. Çünkü İskilip halkı ekonomik bakımdan bu tarihsel dokuyu koruyabilecek güçte değildir. İstenilen şehirleşmenin mevcut yapı ve yerleşmeleri bozmadan gerçekleşmesi için devlet ve halkın elele verdiği bir dayanışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

5.13. Yoğunluk

Bir yerleşmede nüfus, trafik ve bina yoğunluğu, şehircilik açısından önemli bir etken teşkil etmektedir. Nüfus yoğunluğu, aritmetik nüfus yoğunluğu ve fizyolojik nüfus yoğunluğu olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Aritmetik nüfus yoğunluğu m^2 'ye düşen nüfus sayısını belirlerken, fizyolojik nüfus yoğunluğu iskan edilen ve kullanılan m^2 'ye düşen nüfus yoğunluğunu göstermektedir. Büyük şehirlerde bu iki yoğunluk birbirlerine yakın sayılarda çıkarlar. Büyük şehirlerde maliyet yüksek olduğundan boş alan azdır, dolayısıyla kullanım alanı fazladır. Oysa kırsal yerleşmelerde bu iki yoğunluk birbirinden farklı çıkar. Çünkü şehir merkezinin etrafındaki tarım alanları ve bahçeler oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

Trafik yoğunluğu ise bir sokaktan saatte geçen taşıt sayısı ile tespit edilmektedir. Büyük şehir caddelerinde bu sayı çok fazla iken küçük yerleşmelerdeki cadde ya da sokaklarda saatte geçen araç sayısı çok azdır.

Konut ve bina yoğunluğu da şehirselleşmeyi etkileyen önemli faktörlerden biridir. Konut yoğunluğu şehirlerde düşey doğrultuda artarken, kırsal kesimde yatay doğrultuda artış göstermektedir. Aşırı nüfuslu büyük şehirlerde bu artış hem yatay hem de düşey doğrultuda olmaktadır. Türkiye'de bu tür konut artışına en iyi örnek İstanbul, İzmir ve Ankara şehirleri verilebilir. Şehirselleşmelerde konut yoğunluğunun artışında önemli bir pay sahibi olan gecekondu da yatay doğrultuda bir gelişme göstermektedirler.

Nüfus, trafik ve konut yoğunlukları incelenen İskilip'te 1927 ile 1950 yılları arasında nüfus 10.000 civarındadır. 1948 yılı imar planı raporuna göre bu süre içerisinde nüfus artışı olmamasının sebebi yol durumunun ihmale uğramış olması dolayısıyla, Ankara ve diğer çevre şehirlere olan göçtür. İskilip nüfusu 1950 yılından sonraki 15 yıl içerisinde yani 1965'e kadar % 16'lık bir artış göstererek 12400'e ulaşmıştır. Ancak bu artış 1965 ile 1970 yıllarında % 31'e yükselerek 1970 yılında İskilip nüfusu 16273'e erişmiştir. Bu da kasabaya bu yıllarda kırsal alandan göç olması şeklinde yorumlanmaktadır.İskilip'te 1965 ile 1985 yılları arasındaki nüfus artışı % 43'e çıkmıştır. Bunun yanı sıra işsizlik nedeniyle büyük çapta göç olmuştur (Ek 11).

İskilip imar planlarının yapıldığı 1948, 1970 ve 1984 yıllarındaki nüfus yoğunlukları şöyle sıralanmaktadır:

Yıllar	1948	1970	1984
Mevcut (kişi) Nüfus	10453 (1946)	16273	17761
İmar Planına göre tahmini nüfus (kişi)	17420 (1988)	22.000 (1990)	29000 (2005)
Mevcut Yerleşim Alanı hektar (ha)	116	195	221
İmar Planındaki yerleşim alanı (ha)	164	252	380
Mevcut nüfus yoğunluğu (kişi/ha)	10453/116=90	16273/195=83	17761/221=80
İmar Planına göre istenen nüfus yoğunluğu (kişi/ha)	17420/164=106	22000/252=87	29000/380=76

İskilip'te trafik sorunu yoktur. Üstelik imar planlarında genişletilmesi istenen yolların pekçoğu açılmamıştır. Buna rağmen geniş yol ihtiyacı çok büyük boyutlarda değildir. İskilip'te yapılan trafik sayımlarında çıkan sonuçlarla, önerilen imar planları arasında çok önemli çelişkiler bulunmaktadır. İmar planları bugünkü ve belirli bir gelecekteki şehir yaşamını düzenlemek ve halkın şehirselleşme ihtiyaçlarını karşılamak için yapılmaktadır. İmar planlarına bakıldığında özellikle inceleme yapılan bölgede planların önerdiği yol ağı kırsal bir yerleşme için oldukça fazladır (Ek 8). Yani halkın ihtiyacı olan arabaların geliş gidişini sağlayacak geniş yollara ihtiyaç yoktur. Gelecekte meydana gelebilecek trafik yoğunluğu problemi için bugünden alınacak önlemler şehir dokusunu bozucu nitelikteki yol genişletme çalışmaları olmamalıdır. Gelecekte ihtiyaç duyulacak ulaşım ağlarının iskan alanlarının içinden değil dışından geçmesine özen gösterilmesi gerekirdi. Çünkü İskilip'te sadece geniş yol ihtiyacı değil, dar sokakların, ahşap evlerin ve bahçelerin kısacası tarihsel ve doğal dokunun korunması ihtiyacı da vardır. İskilip imar planlarına bakılırsa yol yoğunluğu oldukça fazladır (Ek 2, Ek 4 ve Ek 6).

İskilip'teki konut yoğunluğu çok fazla değildir. 1968 yılında % 4 olan konut

artış hızı 1971 yılında % 2'ye düşmüş, 1972 yılında ise % 3'ü bulmuştur. 1968 ile 1972 yılları arasındaki 5 yılda konut artış hızı genel toplamı % 15'dir. Bu durum İskilip'in ekonomik yapısıyla ve gelişme hızının düşük olmasıyla ilgilidir.

5.14. Tarih ve Koruma

Türkiye'de geçmişten günümüze kalan tarihi çevre mirası hızla tahrip olmaktadır. Bu olumsuz gidişi önleyebilmek için, herşeyden önce bu alanda bugüne kadar gözlenen başarısızlığı doğuran nedenleri, doğru ve sağlıklı olarak saptamak gerekmektedir.

Tarihsel çevrenin yaşanan bir ortam olarak korunabilmesi, çok boyutlu ve karmaşık bir iştir. Bu nedenle bu konuya kültürel, toplumsal ve ekonomik boyutların oluşturduğu bütünsellik içinde yaklaşılması gerekmektedir. Çünkü Türkiye'de tarihsel çevre koruması bugüne kadar özellikle ekonomik boyuttan soyutlanarak daha çok kültürel bir sorun olarak ele alınmıştır.

Var olan ekonomik çelişkileri ve gerilimleri çözemeyen bu yaklaşım, olumsuz toplumsal ve psikolojik sonuçları da beraberinde getirmektedir. Şehrin diğer bölgelerinde verilen imar haklarını alamayan ve toplum adına yapılan bir korumanın bütün ekonomik yükü omuzlarına yıkılan tarihsel çevre içindeki mal sahipleri, uğramış oldukları bu ekonomik adaletsizlik nedeniyle yaşadıkları çevreden kurtulmak için çeşitli yollar aramaktadırlar. Pek çok ahşap evde kasti olarak çıkarılan yangınlar bu uygulamaların bir sonucudur. Koruma bilincinin zaten yeterince gelişmemiş olduğu bir toplumda, korumaya alınan mal sahiplerini ekonomik açıdan cezalandırıcı kararlarla başbaşa bırakan bu koruma yaklaşımı koruma amacına ulaşma şansını daha da azaltmaktadır (SÖKMEN,P., 1983).

Yurt dışında da korumayla ilgili tasarımcı, halk ve yönetimle ilgili pek çok sorun çıkmasına rağmen, oralarda getirilen çözümler daha yapıcı ve somut niteliktedir. Örneğin İngiltere'de 20. yüzyılda eski şehirlerin yıkılmadan tam anlamıyla nasıl düzeltileceğini ortaya atan büyük bir takım çalışması yapılmıştır. Çünkü bu tarihi şehirler İngiltere için büyük bir kültürel avantaj ve turizm gelişmesiyle aynı zamanda artan bir ekonomik servet olarak görülmektedir. Chester, Chichester, Bath ve York şehirlerindeki araştırma ve çalışmalarda 2 hedef vardı; biri özel bölge problemleri için çözümler üretmek, diğeri bütün tarihi şehirlere genel uygulama konusunda bilgi vermek (INSALL,D., 1968).

Görüldüğü gibi tarihi mirası korurken hem özel hem de genel birtakım kural ve kabullere sahip olunması gerekmektedir. Bütün bu kural ve kanunların genel

olanları İmar Kanunu kapsamında, özel olanları ise yerel yönetimler kapsamında ele alınmalıdır.

Çağdaş tarih bilimi ve dünya görüşü açısından, mimari mirasa nasıl bakılacağı ve nasıl bir koruma politikası saptanacağını kararlaştırabilmek için önce şu iki sorunun cevaplanması gerekmektedir: Birincisi, "niçin koruyacağız ve neyi koruyacağız?". İkincisi "kimin için koruyacağız?".

Niçin koruyacağız sorusunun cevabı farklı sözlerle de açıklansa aynı cevabı anlatmaktadır. Yaşamın ve tarihin sürekliliğine, değişirliğine ve gelişirliğine inandığımız için koruyoruz (BATUR,A., 1975).

Bu soruya diğer bir cevap ise şöyledir: Tarih ve tarihin bağlayıcı ve birleştirici özellikleri, insanları yanyana getiriyor ve bir ulusun dokusunu korumakta yararlı oluyorsa, o tarihin ürettiği maddi verileri doğru değerlendirmek yani korumak gereği vardır.

Bir ulus kültürünü, bir toplum kültürü yapan taşlardan biri olma fikri ve bütün insan potansiyelini yeni çağlarda, yeni yorumlarla, yeni olgulara olanak sağlayacak şekilde koruma fikri, çağdaş dünyada geçmişin de gelecekle beraber yaşaması isteğini temellendirmektedir. Dolayısıyla bu şekilde yorumlar, tarihi, bitmiş bir olgu olmaktan çıkarmakta, onu dinamik birimle beraber yapan yepyeni bir yorum olmaktadır. Buna benzer düşüncelerle, tarihi miras dediğimiz tarihin maddi ürünlerini, insan emeğinin, yaratıcılığının, üretiminin gerçek görüntüleri olarak korumak istiyoruz (KUBAN,D., 1975).

Bu soruya verilen bir başka cevap ise şöyledir: Bu soruya ilk bakışta iki olgudan hareketle yaklaşımda bulunulabilir.

- 1- Tarihi çevreyi koruyarak yeniden bir işlevsel yararlılık sağlamak,
- 2- Tarihsel çevreyi koruyarak, geçmişin içerdiği verileri çağdaş yöntemlerle yeniden yorumlayarak, eski kültürün en önemli öğelerini geleceğe dönük kuramları oluşturmak için kullanmak (OKYAY,İ., 1976).

"Ne'yi koruyacağız?" sorusuna gelince: Geçmişten bugüne kalan mimari yapıtlar, bu geçmişin tanıklarıdır. Gerçekte insana geçmişini gösteren tarihi çevre dediğimiz anıtlar, bütün bir kent strüktürü, arkeolojik, doğal sitler insanın geçmiş hakkında bilinçli olmasını sağlayan gerçeklerdir, insanlar ve toplumlar tarafından değerlendirilmek durumundadır (BATUR,A., 1975).

Bu soruya diğer bir cevap şöyledir: Bir maddi kültür ürününün birleştirici olması her zaman Süleymaniye ya da Sinan gibi güçlü değildir. Neden Süleymaniye

korunduğu halde eski kentler, eski konutlar korunamamaktadır? Burada tarihi mirasın korunmasında önemli bir sorun çıkmaktadır. Tarihi mirasın maddi verileri, toplumun kendisi hakkında bilinçlenmesinin araçlarıdır. Ve insanoğlunun yaratıcı potansiyelinin evrensel görüntüleridir. İşte bu tanımlar içine giren tarihi eserler korunmak zorundadır (KUBAN,D., 1975).

Türkiye'de koruma örneklerine bakıldığında belirli perspektifler içinde belirli nitelikteki yapılar üzerinde ısrarla durulmuştur. Camilere bir kültürün mekansal ürünü olarak değil, islam uygarlığının somut ve plastik ifadesi için değil, daha çok dinsel bir işlevi yerine getirdiği için sahip çıkmış olduğu görünümü vardır. Zira plastik ve kültürel mekanlar olarak da aynı önemle ele alınsaydı, cami medreseleri bugünkü kötü kullanımında olmazdı. Ya da tarihi kentlerimizdeki bozulma bugünkü boyutlara ulaşmazdı (OKYAY,İ., 1976).

Bütün toplumsal kararların temel sorusu olan "kimin için" sorusuna gelince, sorunun cevabı açıktır: Halk için. Ancak Türkiye'de halk için bir koruma politikasının nasıl oluşturulacağı, ilkelerinin neler olabileceği, genel çerçevenin nasıl çizileceği ve hele nasıl ayrıntılanacağı hiç de açık değildir.

Tarihsel mirasa ve doğal değerlere sahip çıkmak, ulusal kültür bilincine erişme seviyesiyle doğru orantılıdır. Herkes sahip çıkmaktan yanadır ancak amaçlar ve sorunu kavrayış tarzları değişiktir. Yasal tedbirler de yetersiz ve yanlış durumdadır. Devletin ekonomik desteğinden uzaktır. Örneğin Amerika'da 1970'lerde, finansal teşvik (esas olarak vergi indirimi) tarihi bina sahiplerinin mülkleri üzerindeki haklarından özellikle dış cephe üzerindeki haklarından vazgeçerek, devletin bu binaları koruması ve önemli tarihi bölgelerin bütünlüğünün devam ettirilmesi için, özel tarihi bina sahiplerini teşvik edici şekilde tasarlandı. Bazı şehirlerde, tarihi ya da mimari olarak değerli binaların sahiplerine, binalarından fedakarlık etmeden finansal olarak yaşamlarını sürdürebilmeleri için, kendi gelişme haklarını bitişik ya da yanındaki bina sahibine satmaları sağlanmaktadır (BROWN,D.S.,1990).

Türkiye'deki İmar Kanununda da tevhid ve ifraz işleri (birleştirme ve ayırma) ile ilgili kanun olmasına rağmen bu arsa ya da alanların maliyet hesabı günün koşullarından uzakta yapılmaktadır.

İngiltere'deki tarihi şehirlerin korunması amacıyla yapılan çalışmanın içeriğinin 4. maddesi bu şehirlerin mali düzenlemeleriyle ilgilidir. Çalışmanın içeriği şöyledir:

1- Koruma çalışmalarının organizasyonu ve bu çalışma sonuçlarının değerlendirilmesi.

2- Diğer tarihi şehirlerin karakterini korumak için, iç hayatının yeniden canlandırılması.

3- Diğer şehirlerde benimsenen ölçülerin, tarihi kasaba ve köylerin ve bunların anlamlarının korunmasında göz önüne alınması.

4- Yasal yollarda hangi değişikliklerin istendiğini belirlemek, planlama ve geliştirme konularını içeren mali ve yönetsel düzenlemeleri koruma amacıyla göz önüne almak ve tavsiyelerde bulunmak (ESHER,V., 1968).

Tarihi yapıların ya da tarihi şehirlerin korunmasında önemli olan, tek tek yapıların değil fakat bütünün korunmasıdır. Bu sınırlar dışında yeni olan bir yapı, her şekilde inşa edilebilir. Geçmiş ile bağlantı kurmak için yeni şehir strüktürü içinde eski yapıları entegre etmek ayrıca tarihi bölgeleri olduğu gibi ve ancak kaçınılmaz düzenlemelerle yetinerek korumak gerekmektedir (YÜCEL,A., 1966).

Bu amaçla planlamanın tüm yönleri gibi koruma da hızla değişen ve uzak hedefler üzerinde sıralanan tahminler gibi, gelecek hakkındaki bir dizi tahmine dayandırılmalıdır.

İskilip imar planlarının tarihsel olarak incelenmesinden önce İskilip'in kısa bir tarihi geçmişini ele almak gerekmektedir. İskilip'teki yerleşmenin M.Ö. yıllarda olduğu ve Hitit İmparatorluğu'nun ilk kalelerinden biri olduğu bilinmektedir. İlçedeki tarihsel kalıntıların en eskileri M.Ö. 7. yüzyıldan kalma kaya mezarları ile Hititler tarafından yapıldığı sanılan ve içinde bir kaya mezarı bulunan İskilip kalesidir.

Hitit İmparatorluğu'nun yıkılması ile bir süre müstakil devletler tarafından idare edilen ve Paflagonya bölgesinde bulunan İskilip daha sonraları sırasıyla, Makedonya, Roma, Selçuk ve Osmanlı hakimiyetine girmiştir (İMAR RAPORU, 1977).

Önceleri Andrappa, daha sonra İskelib, olarak anılan ilçe, 19. yüzyıl sonlarında Ankara ilinin Çorum sancağına bağlı bir kaza merkeziydi.

İskilip kasabası Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana statik durumunu fazlasıyla koruyarak günümüze kadar gelmiştir.

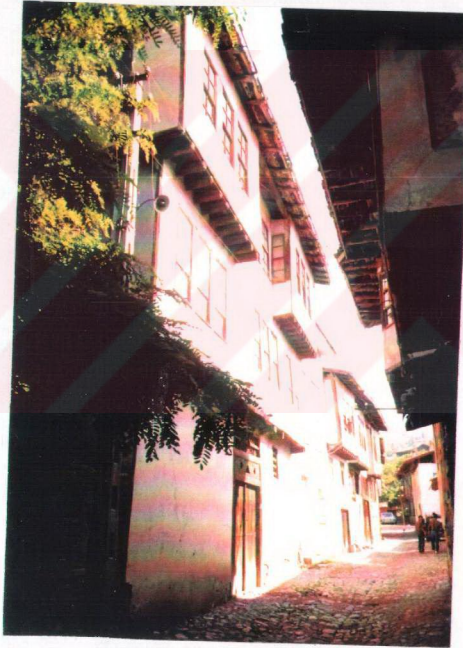
İskilip İmar Planlarına bakıldığında korumayla ilgili bilinçli ve yeterli bir çalışma yapılmadığı görülmektedir.

1948 yılındaki imar planı izah notunda 200 senelik birkaç evin tarihi değeri olduğu ve korunduğu belirtilmiştir. Tarihi kalenin etrafında bir yeşil şerit ve yol önerilmiş böylece tarihi değeri olan Kayacı mezarları meydana çıkarılmıştır. Ancak çarşı bölgesindeki planda küçük sanatlarla uğraşanların yerleri, şehrin dışına doğru değiştirilmiştir. Oysa İskilip'in en önemli özelliklerinden biri bugüne dek ayakta kalan

bu tarihi arşı merkezidir. Bu tarihi merkezin yerini değiştirmek korumayla tamamen ters bir plan önerisidir.

1970 yılı İskilip imar planında da aynı hataya düşölmüştür. Kasabanın ticaretinde esas hakim unsur olan imalatçı küçük sanatkarların yeni bir bölgeye aktarılması önerilmiştir. Böylece bu planda da tarihi doku yok olmayla karşı karşıya kalmıştır.

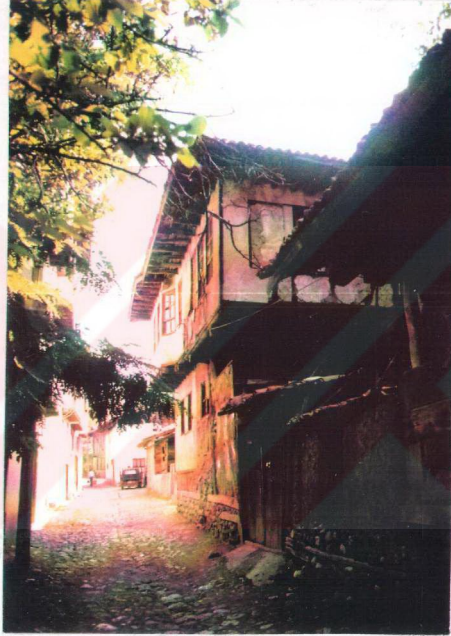
Konut olan bölgelerde ise örneğin Kopkoplara sokağı ve çevresi ahşap tarihi bir dokuya sahipken buradaki tarihi birçok ev hatta büyük Kopkop evi dahi yolların istilasına uğramıştır.

Resim 5.14.1. Kopkoplara Sokağı

1984 yılı İskilip planının izah notunda Ulucami ve çevresinin, kasabanın ticaret merkezi olduğu ve bugüne kadar büyük bir bölümünün bozulmamış ve canlılığını yitirmemiş olduğu belirtilmiştir. 1984 planı 1970 yılı planını eleştirirken Semerciler caddesinde olduğu gibi bazı yolların genişletilerek, ada düzeninin ve kat yüksekliğinin değiştirilerek alanın tarihi özelliklerini dikkate almadığından bahsetmiştir.

İskilip'teki yenileme hareketinin yeniden yönlendirilerek kontrol altına alınması ve bu tarihi çevreyi yok etmeyecek şekilde yürütülmesi gerektiği anlatılmıştır. Ancak 1984 planına bakılırsa raporla ters düşen planlamalar da görülmektedir. Örneğin Leblebiciler caddesinin bir ucunun kaldırılması rapora ters düşen bir durumdur (Ek 6). Yine konut alanında Kopkoplara sokağını genişletmek için 2 tarafın da sınırlarının değişmesi tarihi çevre ve dokuyu korumaktan uzak uygulamalardır (Resim 5.14-1 ve 5.14-2).

Resim 5.14-2. Kopkoplara Sokağı

Bugün İskilip'te kaya mezarları çok önemli tarihi bir eserdir. Ancak koruma ve bakımla ilgili ne merkezi yönetimin ne de yerel yönetimin en küçük bir çabası ya da desteği görülmemektedir.

1984 planında düşünce ve fikirler doğru görüldüğü halde bu fikirlerin plana dökülmesinde birtakım yanlışlıklar görülmektedir. Tarih gibi, tarihi doku gibi önemli bir konuda yapılacak hataların düzeltilmesi düşünülemediği için bu bölgelerde özellikle korumayla ilgili konularda çok dikkatli bir planlama gerekmektedir.

5.15. Kùltür ve Gelenekler

Birleştirici anılar, kùltürün ve kùltürlerin ürünù olan uygarlıkların temelidir. Bugünkü zorlayıcı, madde gerçekleri karşısında böyle tanımlar insana romantik gelmektedir. İnsan ister bilinçlendirilmiş olsun ister bilinçlendirilmemiş olsun, her yeni kùltür aşamasına ortak bir platformdan, ortak bir düzeyden hareketle başlayabilir. Kùltür düzeyinin gerçek karakteri, kùltürün niteliğinden çok ortamın yeni şeyler yaratacak kadar teşvik edici nitelikte olmasına bağılıdır.

Geçmişte yaşayan insanların emekleriyle, yaratıcı güçleriyle üst üste getirdikleri eserler insanın kendi malı olan kùltürün, gerçek yapı taşları sayılmaktadır. Bu nedenle geçmişle ilgili bugün hâlâ ayakta kalan kùltürel ve tarihi miras önemle korunmalıdır.

Tarihi eserlerdeki yeni işlevler, o yörenin tarihi karakterinin yeni birleştirici özelliğın bozulmasına ve yok olmasına yol açmaktadır. Öyleyse sorun bir düzen değışmesi ve ekonomi sorunudur. Fakat kùltür açısından tanımlayıcı ve birleştirici olmak gibi özellikler yok olmamaktadır. Tarihi eserlerdeki yeni işlevsellik, yeni ekonomik düzen nedeniyle birleştiricilik özelliğı ile zıtlaşmaktadır. Bu nedenle böyle durumlarda kùltürel isteklerle, ekonomik istekler arasında yaşayabilen bir denge kurulması gerekmektedir (KUBAN,D., 1975).

Türkiye'de kùltürün mimari yapıtları gibi maddi ürünlerine bir kùltür mirası olarak bütünüyle sahip çıkma, koruma ve onarma çabaları pek eskilere uzanmamaktadır. Toplumun büyük çoğunluğu ve bazı üstyapı kurumları, kùltür koruma bilincinden uzaktır. Kendine özgü yapısal özellikleri nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu kùltürü bir yana, hiç değılse 70 yıllık Cumhuriyet süresince dahi bu bilinç oluşturulamamıştır. Bu da, korunan değıerlerin bilançosu ve ülkenin kırsal ve kentsel görünümü ile kanıtlanmaktadır.

Ulusal kùltürün en belirgin özelliğı, tekniğini uygarlıktan, anlam ve içeriğini de ülkeden alarak ulusallaşmasıdır. Bu da ancak ulus olarak kùltür ve kùltürel değıerleri koruma bilincinin yerleşmesiyle gerçekleşebilecek bir gelişmişliktir.

Halen ayakta kalmış tarihi sivil bir mimari yapıyı bir iki daire fazla kazanma uğruna geçmişin kùltür ve sanat değıerlerini hiçe sayarak yıkan özel girişimler, ulusal bir değıeri, tarihi verileri ve sanatsal emeğı yok etme özgürlüğünü kendinde görmektedir. Bu tür davranışlarla sonuçlanan değıer yargıları ulusal kùltür ve bilincin ne yönde sistemleşmiş olduğunu göstermektedir (OKYAY,İ., 1976).

Türkiye'de kùltürel geçmiş ve kùltürel tarihi korumaya yönelik herhangi bir

imar kanunu maddesine rastlanmamaktadır. Çünkü Türkiye'nin kültürel mirası hergün biraz daha kendi halinde yok olmaya terk edilmektedir. Bunun en açık örneği İstanbul'un eski tarihi dokusunun ve doğal güzelliklerinin, boğazın öngörünüm bölgesinde dahi korunamamış olmasında görülebilir. Her bir elemanı başlı başına tarih ve kültür kokan böyle bir şehir için yeterli ve doğru bir koruma kanunu yoktur. Bunun yanı sıra insanlarda da bu korumayı desteklemek ya da sürdürmek için bir çaba yoktur. Hatta çabaların, tam tersine bu şehri yok etmek için harcandığı söylenebilir.

İskilip örneğinde de aynı durum yavaş yavaş da olsa kültürel çevreyi yok etmeye yöneliktir. Bugün İskilip şehrsel yerleşim dokusuyla, yeşiliyle, insanların yaşam biçimleriyle halen bir Anadolu kasabası mimari kültürüne sahiptir. Ancak yavaş yavaş bu kültürün yerini kişilsiz bir mimariye terketmektedir. Bu durumun önlenmesi için imar planlarında yapılacak değişikliklere ya da yeniliklere çok dikkat etmek gerekmektedir.

Örneğin 1948 yılı imar planına bakılacak olursa bu planın Anadolu kasabası kültürüyle uzak yakın hiçbir ilişkisi bulunmamaktadır. Ne ev tipolojileri (ikiz evler, sıra evler), ne de önerilen sosyal ihtiyaç programları (yüzme havuzları, tenis kortları) İskilip şehrinin kültürüyle bağdaşan bir tasarımdan uzaktır (Ek 1 ve Ek 2).

1970 yılı planına bakılırsa, İskilip'te en önemli kültürel çevreyi oluşturan küçük esnaf ve zanaatkarın çalışma alanı olan çarşının korunmadığı tam tersine yerinin değiştirilerek tarihsel bir dokuyu yok ettiği görülmektedir. Aynı şekilde İskilip'te özel bir Anadolu ev karakterine sahip konut binaları da kültürel bir miras olarak görülp korunmaya çalışılmamıştır (Ek 4).

İskilip için yapılan 1984 planı da tarihi dokuyu korumayı bilinçli olarak ele almamıştır. Bunun örneği planlarda açıkça görülmektedir. Tarihi ve kültürel doku olarak kabul edilen çarşı kısmında koruma çabaları görülürken konut bölgeleri için herhangi bir koruma çabası görülmemektedir. Oysa İskilip tarihi çarşısı, kaya mezarları, karakteristik Türk evi görüntüleriyle bir kültür potansiyeli oluşturmaktadır. 1984 planı görüş açısı sınırlı bir plandır. Koruma bilinci tam anlamıyla gelişmemiştir (Ek 6).

Tarihsel kültür mirasına ve doğal değerlere sahip çıkmak ulusal kültür bilincine erişme seviyesini göstermektedir. Türkiye'de bu bilinç kesinlikle yerleşmemiştir. Çünkü halen kişisel çıkarlar bütün toplumun çıkarlarından üstün tutulmaktadır. Bunun için Türk toplumunun öncelikle toplum bilinci ve toplumsal yaşamın gerekleri ile ilgili olarak bilinçli hale getirilmesi gerekmektedir.

5.16. Toplum

Koruma amaçlı bir çalışmada arzu edilen durum, tarihsel çevrenin, toplumla birlikte yaşayan ve gelişen bir çevre olarak korunmasıdır. Tarihsel bölgelerde yaşayan toplulukların strüktüründe çevrenin oluştuğu zamana göre büyük bir değişim olduğu görülmektedir. Bu nedenle tarihi çevrenin ve bu çevrede yaşayan toplumun gelişmesinde zamanın dinamik olarak ele alınması gerekmektedir.

Toplum-çevre ilişkisinde toplumlar biyolojik ve sosyolojik özelliklere sahiptir. Toplumun biyolojik özellikleri şunlardır:

- 1- Çevre-Nüfus ilişkisi
- 2- Nüfus artışı
- 3- Nüfus kompozisyonu

Toplumun sosyal sınıflaması, bireylerin, meslek, eğitim ve gelir düzeylerine göre yapılmakta, ayrıca sosyal durum-çevre ilişkilerinin de belirlenmesi gerekmektedir (YÜREKLİ, H., 1980).

İmar planlarında toplumun sosyal standartları göz önüne alındığı takdirde toplumun bu iki özelliğinin incelenmesi gerekmektedir. Örneğin biyolojik özellikler göz önüne alınırsa; çevre-nüfus ilişkisinde nüfus yoğunluğu bir bölgedeki insanlar arasındaki ilişkiyi belirleyebilecek kaba bir ölçüdür ve aynı zamanda grup organizasyonunun karmaşıklık derecesinin bir göstergesi görevindedir. Planlanacak imar planlarında çevre ve nüfus arasındaki ilişkinin yani nüfus yoğunluğunun ne olması gerektiği göz önüne alınmalıdır. Şehir çevresinin mevcut yoğunluğu ya da önerilecek yoğunluğu taşıyıp taşımadığı çok iyi ayarlanmalıdır. Bu yoğunluktan ortaya çıkacak grup organizasyonlarının da iyi tanımlanması gerekmektedir.

Örneğin İskilip'te nüfus yoğunluğu 1948 yılında 90 kişi/ha, 1970 yılında 83 kişi/ha, 1984 yılında ise 80 kişi/ha olarak tespit edilmiştir. Bu yoğunluk grafiğine bakılırsa nüfus değişikliği olmadığı fakat yerleşme alanının genişlediği görülmektedir. İmar planlarını yaparken plancının görevi gelecekteki nüfus artışını ve gelişme alanlarını tespit ederek istenen yoğunluğu sağlamaktır.

Nüfus hareketlerinin kapsamına giren nüfus artışı temel sosyal değişmelerin duyarlı göstergesidir. Nüfus artışı, doğal artış ve göçlerden oluşmaktadır. İskilip'te 1927 ile 1950 yılları arasında nüfus artışı değil, azalması görülmüştür. 1965 ile 1985 yılları arasında ise % 43'lük bir nüfus artışı görülmektedir. Bu durum İskilip'teki sosyoekonomik düzenin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

İskilip'te toplumun sosyal sınıflaması yapılırsa genel geçim kaynağının tarım olduğu, bunun yanında hayvancılık ve küçük el sanatlarının da bulunduğu görülmektedir. Bunun sonucu olan eğitim ve gelir seviyesi de oldukça düşüktür. Bir planlama yapılırken fiziksel şartların yanında sosyal şartların da göz önüne alınması gerekmektedir. Aksi takdirde 1948 yılı imar planında yapılan hataya düşülebilir. 1948 yılı imar planında görülen tenis kortları, yüzme havuzları ikiz evler ya da bahçeli tek evler gelir seviyesi yüksek ve her türlü sosyal faaliyetin arandığı bir şehir yaşantısı için ideal çözüm olabilir. Fakat eğitim ve gelir seviyesi düşük, küçük bir yerleşmede yapılan böyle bir planlama toplumun sosyal yapısı hiçe sayılarak yapılmış bir plandır ve uygulama alanı bulamamıştır.

Küçük yerlerde istenen en önemli özelliklerden biri de komşuluk ilişkisidir. Bugün büyük şehirlerde büyük bir topluluk oluşturan toplum bireylerinin şehirselleşme koşullarında birbirlerinden uzaklaşması ve aralarındaki iletişimin azalması istenmeyen bir durumdur. Kırsal yaşantıyı cazip kılan en önemli etkenlerden birisi de insanlar arası ilişkisinin sık ve sıcak olmasıdır.

Bütün bunların yanında gelişme ve teknoloji de toplumun ayrılmaz bir parçasıdır. Bunun için bazı pratik çözümlere gitmek ve optimum yararı bulmak gerekmektedir. Örneğin genel ulaşım kolaylığı için geniş otomobil yolları gerekli ise de bu yolların konut alanlarının yoğun olduğu yerlerden geçmemesi sağlanabilir. Şehirselleşme yaşayan insan, otomobilden önce olduğu gibi, şehir hayatının en zevkli tarafı olan caddelerde dolaşabilmek, rahatça yürüyebilmek ve birbirine rastlamak imkanlarına sahip olabilmelidir (TUĞSAT,V., 1965).

Bugün bu koşulları sağlayan İskilip'in ahşap evleri arasındaki dar sokakları, geleceğin altyapısı için bozmaktansa başka çözüm yolları aranmalıdır. Mevcutlar korunup, açılmaya elverişli sokaklar genişletilmeli ya da ihtiyaç duyulan geniş yollar çevreden dolaştırılmalıdır.

Şehircilik üzerinde toplumun diğer bir boyutu halkın yaptırım gücüdür. Metropoliten ölçekte şehir karakteri, sembolik bina ve boşluklar kadar önemli olan halk hakimiyetinin en geniş elemanları tarafından (topoğrafya, otoyol ağı oranları, kuvvetli aktivite merkezleri) tanımlanır. Uygulanan şehir planının bir bölümü olan çözümler kanuni güce sahiptir ve şehir tamamlama programına çevrilebilirler. Çözümler genelde 2 boyutlu arazi kullanım planını içerir. Bunlardan biri zoning kavramı dıģeri kanuni kontrol koşullarıdır. Diğerleri ikna ve öneri yoluyla başarılmalıdır. Bu nedenle halk gücü yaptırımında, gelecek ne getirirse getirsin güçlü bir başlangıç sağlanmalıdır. Olaylar açık bir şekilde tercih edilmeli ve tahmin edilemeyen koşullardan vazgeçilmelidir (BROWN,D.S., 1990).

Gelişmiş ülkelerde bölgesel otoriteler halkı yerleştirmekle görevlidir. Yerleştirme çabalarının asıl amacı belli bir sayıda eski yapının kaldırılması olduğu kadar, belki daha da önemli olarak, buralarda oturan halkın hayat şartlarını geliştirmektir. Bu halkın yeni sosyal çevrelere uyumu da göz önüne alınmaktadır (MACARLIOĞLU,A., 1964).

Birkaç yıl içinde topluluk şuurunun önemsenecek kadar çok geliştiği bir toplumda, kamusal binaların mimarisinin yön verici olması ve çevresinde yeni şehirciliğin düzenlenmesi, eski mahallelerin yeniden ele alınması gerekir. Amaç, bu mimarlığın ne tantanalı bir parlaklık ne diğer binalardan farklı olması için verilmiş bir ağırbaşlılık ve ne de resmi bir sertlik havası uyandırması değildir.

Amaç tümü ile ve kesin olarak halka ait davranışlara dayanan, yaratıcı sosyal ilgilerin gelişmesine elverişli ana hatlara göre, şehir mekanının düzenlenmesine yardım etmektir. Buna göre kontrol sisteminde yapılacak bazı basitleştirmeler, 20. yüzyılı anlatması gereken bu mimarlık taşmasını gerçekleştirecek şartlardan biridir. Şehirsel planlamalarda komisyonların çokluğunun önemli bir faydası vardır, fakat önerici bir amacı da olmalıdır (QUERRIEN,M., 1965).

Toplulun sosyolojik açıdan diğler bir özelliğı kamuoyu yaptırımlarının ülke ve bölge kararlarındaki etkisidir. Türkiye'de kamuoyunun gücü şehir planlamayla ilgili konularda oldukça sessiz kalmaktadır. Bunun nedeni toplulun büyük bir çoğunluğunu oluşturan kişilerin eğitim düzeyinin yetersiz olması nedeniyle, pasif olmalarıdır. Türk toplulunun mukayese yeteneğı ve eleştirii yapabilecek nitelikte oldukça yapıcı düşünceleri vardır fakat bu düşünceleri eyleme geçirecek cesareti yoktur. Türk toplulunda, bu nedenle, onu yönlendirebilecek yöneticilere ihtiyaç vardır. Çünkü kamuoyu oluşturmada sadece aydınlar yeterli olmamaktadır.

SONUÇ

Tez kapsamında belli prensipler içerisinde incelenen Türk İmar Kanunları ve dünyada gelişen şehirselleşme oluşturma felsefeleri sonucunda Türk imar kanunlarında, 20. yüzyılda büyük önem taşıyan prensiplerin bilinçli bir şekilde yer almadığı görülmektedir. İmar Kanunlarında yapılan değişikliklerin değişen zaman şartlarına ayak uyduran bir nitelik taşımadığı görülmektedir.

Bu tezde imar kanunlarının eleştirisinin belli temellere dayanarak yapılmasına özen gösterilmiştir. Şehirselleşme biçimlenişinde önem verilmesi gereken prensipler belirlendikten sonra bu prensiplerin çerçevesinde İmar kanunlarını incelemek ve bu incelemeyi İskilip kasabası üzerinde örnekletmek sonuca somut olarak ulaşmayı sağlamaktadır.

Genel olarak İmar kanunlarının bir eleştirisi yapılırsa, Türkiye'deki şehir biçimlenişinde İmar kanunlarının yanında başka faktörlerin özellikle sosyoekonomik ve siyasi faktörlerin de çok etkili olduğu görülmektedir. Türk İmar kanunlarında göze çarpan en önemli özellik, bu kanunlarla şehirlerin yüksek bloklar halinde modern şehir biçimine yakın bir şekilde gelişmesidir. Türkiye'de özellikle Le Corbusier'in şehircilik anlayışı ve üç milyonluk çağdaş bir şehir tasarımının özellikleri görülmektedir. Yeni oluşan şehir yerleşmeleri için uygulanabilen bu özellik Türkiye'de çağdaş bir şehir anlayışından uzakta gelişmektedir. Le Corbusier'in yaptığı plandaki dayanak noktaları görünmemektedir. Böyle yüksek yoğunluklu şehirselleşme yerleşmelerde her türlü teknik altyapı, ulaşım ağı ve çalışma bölgeleri yanında yeşilin de yoğunlaşmasına önem verilmiş, bölgelemenin çok iyi ayarlanmış, gelişme ve rekreasyon alanlarının önemle düşünülmüş olması gerekmektedir. Le Corbusier'in Voisin planında tüm bu hususlar özellikle ele alınmıştır. Türkiye'de blok halinde yükselen yerleşmelerde bu altyapı eksikliğinin olması ve gelecekçi planların bulunmaması, plalama eksikliği olduğu kadar İmar Kanunlarındaki eksikliklerden de kaynaklanmaktadır.

Ayrıca Türkiye'de bu tür yüksek katlı ve yoğun yerleşmeler, mevcut tarihi ve kültürel dokularla, doğal güzelliklerin içine kadar sızmaktadır. Böylece tarihsel dokuların içinde yer alan kişisiz, tarihe saygı duymayan yapılar yükselirken, doğayı tahrip eden bir betonlaşma oluşmaktadır.

Türkiye'de oluşturulan imar planları farklı kültürel örüntülerden alıntılar yapılarak oluşturulduğu için imar planları uygulanma olanağı bulamamakta ya da uygulandığında sağlıklı bir gelişme gösterememektedir. Bunun en güzel örneği 1948 yılı İskilip imar planında görülmektedir (Ek 2). Anadolu'da oluşan Türk kasaba ve köylerinde, Türk evleri sokağa bakmamaktadır. Ön bahçe yerine sokağa kapalı bir ön avlu yer almaktadır. Bu Anadolu'daki kültürel örüntünün sonucu, mahremiyete verilen önemin sonucu gelişmiş bir modeldir. Böyle bir yerde Amerikan kültürünün yaşayabildiği ön bahçeli ayırık nizam ya da ikiz evler tasarlamak Anadolu'daki kültürel örüntünün bozulmasına kişisiz yapılaşmanın oluşmasına neden olmaktadır.

Türkiye'de kişisiz ve denetimsiz yapılaşmaların önüne geçilmesi için toplumun bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi şarttır. Bu eğitim sadece öğretim seviyesindeki insanlara değil, basın-yayın ve televizyon kanallarıyla toplumun her kesimine verilmelidir. Böylece çevre koruma bilinci gelişerek daha yöresel ve estetik açıdan huzur verici bir çevreye sahip olunabilir.

Bunun dışında planlama ve planlamanın dayandığı İmar Kanunları çok daha dikkatle yapılmalıdır. İmar Kanunlarında dikkat edilmesi gereken en önemli konulardan biri de detay konusudur. İmar Kanununun ele alacağı konularda ne kadar detaya inilmesi gerektiği çok önemlidir. Çok detaya inmek sakıncalar yaratacağı gibi, yüzeysel ele alınan bir kanun da yetersiz kalacaktır. Örneğin çıkma mesafeleri Türkiye'de İmar kanununun içerisinde yer almaktadır. Ve pek çok özel durumda sakınca yaratmaktadır. Bunun sonucunda standart bina tipleri ortaya çıkmaktadır. Gelişen teknolojiye ayak uydurabilen bir Türkiye'de İmar Kanununda çıkma mesafesini iki metre ile sınırlandırmak çok detaylı ve zorlayıcı bir davranıştır. Bu durum, bölgesel ya da şehirselsel bir konu olarak her yerde farklılıklar gösterebileceğinden bu konuyla ilgili özel talimatların yerel yönetimlerce tespit edilmesi daha olumlu bir yaklaşım gibi görünmektedir.

İmar planlarının mimariyi dikte etmesi, mimarları sınırladığı için şehir planlamalarında esnek ve çağdaş planların çıkması olasılığını azaltmaktadır. İmar planlarının hazırlanması ve yeniden ele alınması konularında planıcı ve mimarlar daha serbest kalabilirlerse, şehir biçimlenmesinde daha sanatsal ve estetik gelişmeler yaratabilirler.

Görüldüğü gibi şehir ve kasabaların imar planlarına yardımcı olan İmar kanunları bugünkü mimarlık ve şehircilik anlayışının gelişimine müsait değildir. Birtakım sabit ve dondurucu genel hükümler yapılaşmayı katı bir kalıp içerisine sokmaya çalışmaktadır. Bu durum sanat ve estetiğin gelişmesini engellemekte ve gelecek için bir tehlike yaratmaktadır. Örneğin kalkınma planları beşer yıllık devreler ha-

linde uygulanmaktadır. Oysa şehircilik imar planları, kademe ne olursa olsun, 20-30 yıllık bir gelecek için hazırlanmaktadır. Bu nedenle 20-30 yıllık birbirlerinden farklı devreler için hazırlanmış ve hazırlanacak şehircilik planları ile, beş yıllık kalkınma planları arasındaki uygunluk bugünkü ekonomik ve siyasi düzen içerisinde kurulamamaktadır.

Türkiye'de şehir plancılığının ve bu plancılığın dayandığı imar kanunlarının en önemli özelliği alternatifsizliğidir. Türkiye'de ekonomi ve politika gibi pek çok konularda görülen alternatifsizliğin nedeni, temel kurumsal yapıların tartışmalarının yapılmamasıdır. Planlama konusunda da Türkiye'de tartışmanın üzerine oturabileceği politik çizgi konusunda bir anlaşma yoktur. Herkes kendi toplumsal konumunun verdiği ideolojik çerçeveye göre bir eleştiri getirmektedir. Mevcut imar planları konusunda herkesin bir eleştirisi var fakat bu eleştirileri geliştirecek ideolojik çerçeve yoktur. Bu nedenle sorunun teknik çözümü oluşmamaktadır.

Şehirs el planlamada ve İmar kanunlarındaki aksaklığın sebepleri aranacak olursa şunlar bulunabilir:

- Alternatifsizlik ve fikir eksikliği.
- Şehrin tanınmaması ve şehir ihtiyaçlarının doğru olarak tespit edilememesi.
- Problemlere bulunan çözümlerin uzun vadeli olarak değil kısa vadeli olarak düşünülmesi ve planların şartlara uydurulmasının bilinçli bir şekilde ele alınmaması.
- Topluma izah edilmiş ve öneriye açık bir planlama çalışma programının yapılamaması ve planların hazırlanmasına halkın iştirak ettirilmemesi.
- Planların dayanması gereken bilimsel, felsefi, hukuki, sosyal, ekonomik ve politik düzenin kurulmamış olması ve planların geniş bir ekip tarafından yapılamaması.
- Üniversite ve araştırma kurumları ile gereken işbirliğinin yapılamaması.
- Politik düzenin her konuda olduğu gibi planlama konusunda da tarafsız davranamaması.
- Planlamaya devamlılık anlayışının girmemiş olması ve planların değişen şartlara ve planlama amaçlarına devamlı olarak uydurulması için bir çaba sarfedilmemesi.
- Ülke düzenleme planının, kalkınma planı ile uygunluk içinde hazırlanmasını ve uygulanmasını sağlayacak özellikte, ulusal ölçüde bir organlaşmanın olmaması.

- Şehir ve kasabaların imar planlarına yardımcı olan İmar Kanunlarının bugünün mimarlık ve şehircilik anlayışının gelişimine imkan vermemesi.
- Halkın şehirselleşme konusunda bilinçsiz ve yeterince eğitilmemiş olması.

Görüldüğü gibi dünyadaki şehir biçimlenmesinde, tarihsel süreçte oluşturulan şehir modelleri ve planları, belirli felsefeler ve belirli prensiplere dayandırılarak yapılmıştır. Ancak Türkiye'deki imar kanunları kapsamındaki planlama ancak Cumhuriyetten sonra yavaş yavaş ele alınmaya başlanmıştır. Bugüne dek çıkarılan imar kanunları ihtiyaca cevap verecek nitelikte ve şehirselleşmeye katkıda bulunacak şekilde hazırlanamamıştır. Yapılan şehir planlarının, belli bilimsel ve sanatsal dayanak noktaları yoktur. Dünya'da göz önüne alınan kriterler, Türkiye'de kesinlikle belli bir tabana oturamamıştır. Türkiye'de şehir biçimlenmesinin, kontrollü olarak geliştirilmesi için imar kanunlarının oluşturulmasında göz önüne alınması gereken kriterler daha dikkatle gözden geçirilmeli ve şehirselleşme planlamada planıcı ve mimarların üzerlerine düşen sorumluluğu tam olarak hissederek yapıcı ve doyurucu bir planlama anlayışına yönelmeleri gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- AKURGAL, Ekrem, (1987), Anadolu Uygarlıkları, Net, Turistik Yayınlar Sanayi ve Ticaret A.Ş., İstanbul 1989.
- ALBERTI, Leone Battista, (1955), Ten Books on Architecture, London 1955.
- ALSAC, Orhan, (1956), Şehircilik Bakımından, İmarla İlgili Mevzuatımız ve Başka Memleketlerle Mukayesesi, İ.T.Ü., Doçentlik Tezi, 1958.
- ARSLAN, Hüsamettin, (1992, I), Bilim, Feuerabend ve Popperian Mabedin Esik Bekçileri, Cumhuriyet/Bilim Teknik Eki, No.259, İstanbul 1992.
- ARSLAN, Hüsamettin, (1992, II), Herşey Mümkündür, Cumhuriyet/Kitap Eki, No.100, İstanbul 1992.
- AYDIN, Tekin, (1966), Ülke Düzenleme veya Anadolunun Organizasyonu, Mimarlık Dergisi 11/66, İstanbul 1966.
- BATUR, Afife, (1975), Tarihi Çevre Korumasında Siyasal ve İdeolojik Boyutlar, Mimarlık Dergisi 5/75, İstanbul 1975.
- BROWN, Denise Scott (1990), Urban Concept, Architectural Design 1-2/90, London 1990.
- CANSEVER, Turgut, (1976), Günümüzde Şehirciliğin ve Mimarlığın Planlama ve Uygulama Sorunları, Mimarlık Dergisi 4/76, İstanbul 1976.
- CANDILIS, Georges, (1966) (Çev. Doğan Hasol), Şehirsel Değişim, Mimarlık Dergisi 11/66, İstanbul 1966.
- CONRADS, Ulrich, (1991), (Çev. Sevinç Yavuz) 20. Yüzyıl Mimarisinde Program ve Manifestolar, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, İstanbul 1991.
- CHING, Francis, D.K., (1979), Architecture: Form, Space and Order, Van Nostrand Reinhold Company, New York 1979.
- ÇELİK, Zeynep (1986) The Remaking of Istanbul, University of Washington Press Seattle, London 1986.
- ÇEÇENER, Besim, (1976), Planlamada Etkin Olan Politik Kararlar Bilimsel ve Teknik Görüşleri Hiç Sayıyor, Mimarlık Dergisi 4/76, İstanbul 1976.
- ÇUBUK, Mehmet, (1968), Şehirciliğin Doğuşu, Tekamülü ve Tekniği Hakkında, Mimarlık Dergisi, 3/68, İstanbul 1968.
- ERGENÇ, Özer, (1982), Mimar Sinan'ın Yaşadığı Dönemdeki Osmanlı-Türk Kenti Hakkında Kısa Bilgiler, Mimarlık Dergisi, 5-6/82, İstanbul 1982.
- ERGİN, Osman Nuri, (1987), Türk Belediyeçilik ve Şehircilik Tarihi Üstüne Seçmeler, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi, İstanbul 1987.
- ESHER, Viscount, (1968), and MA.D.Litt, PRIBA, FILA DistTP, York, A Study In Conservation, London Her Majesty's Stationery Office 1968.
- GERAY, Cevat, ÖZAY, H., (1985), Yeni İmar Dönemi mi, İmar Anarşisi mi?, Mimarlık Dergisi 4/85, İstanbul 1985.

- GÜNER, Yılmaz, (1966), Türkiye'de Bölge Planlama Stratejisi, Mimarlık Dergisi 11/66, İstanbul 1966.
- HATJE, Gerd, (1963), Encyclopedia of Modern Architecture, Thames and Hudson,, London 1963.
- INSALL, Donald W. and Associates, (1968), Chester. A Study In Conservation, London Her Majesty's Stationary Office, 1968.
- İŞIKPINAR, Ertürk M., (1991), Kent Planlaması ve İmar Mevzuatı, Kent Planlaması ve İmar Mevzuatı İlişkileri, İller Bankası 1. Bölge Müdürlüğü 1991.
- İL YILLIĞI, (1973), 1973 Çorum İli Yıllığı.
- İMAR KANUNU, (1956), Yürürlükteki 6785 No'lu İmar Kanunu ve Nizamnamesi, Halil Alınmaz, Yıldız Kitabevi, 1966
- İMAR KANUNU, (1985), Yeni İmar Mevzuatı, 3194 Sayılı İmar Kanunu ve Yönetmelikleri, Kani Ekşioğlu, 1985.
- İMAR RAPORU, (1977), 1977 Yılı İskilip İmar Planı İzah Notu, 1977.
- İMAR RAPORU, (1988), 1/1000 Ölçekli İskilip İmar Planı Açıklama Notu, 1988.
- JULES, Frederick, (1974), Form, Space and the Language of Architecture, 1974.
- KAYAOĞLU, Nervin, (1991) İmar Faaliyetlerinin Tarihi Gelişimi ve İmar Planlarının Elde Ediliş Süreci, Kent Planlaması ve İmar Mevzuatı İlişkileri, İller Bankası 1. Bölge Müdürlüğü, 1991.
- KAZEMIAN, A.Reza, (1991), Urban Renewal Planning Versus Local Values Doctoral Dissertation, Chalmers University of Technology, Göteborg 1991.
- KILINÇASLAN, İsmet, (1979), İstanbul Kentleşme Sürecinde Ekonomik ve Mekânsal Yapı İlişkileri, Mimarlık Fakültesi Kütüphanesi, İstanbul 1981.
- KOSTOF, Spiro, (1991), The City Shaped. Urban Patterns and Meanings Through History. A Bulfinch Press Book Little, London 1991.
- KÖMÜRCÜOĞLU, Eyüp, (1949), İskilip Kasabası 1948 Kesin İmar Planı Raporu, Arkitekt 5-6/49, İstanbul 1949.
- KRIER, Leon, (1980), Houses, Palaces and the Cities, Architectural Design Profile, Berlin 1980.
- KRIER, Rob, (1975), Urban Space, Academy Editions, London 1984.
- KRIER, Rob, (1988), Architectural Composition, Rizzoli International Publications, INC., New York 1988.
- KUBAN, Doğan (1968), Gelecek Açısından Günümüz Mimari ve Şehircilik Uygulamalarının Eleştirisi, Mimarlık Dergisi 7/68, İstanbul 1968.
- KUBAN, Doğan, (1975), Kültürel Gelişmeler ve Tarihi Çevrenin Korunması, Açık Oturum, Mimarlık Dergisi 5/75, İstanbul 1975.
- KUBAN, Doğan, (1976), Tarihsel Çevrenin Biçimleniş ve Çağdaş Yaşam Biçimi İçinde Değerlendirilmesi Üzerine Bir Söyleşi, Mimarlık Dergisi 11/76, İstanbul 1976.
- LE CORBUSIER, Charles Edovard Jeanneret, (1987), The City of Tomorrow and Its Planning, Dover Publications, Inc., New York, 1987.

- LEHMBROCK, Josef, (1966), Çev.Orhan Göçer, Şehirsels örgütlenme, Mimarlık Dergisi 11/66, İstanbul 1966.
- LICKLIDER, Heath, (1966), Architectural Scale, George Braziller, New York, 1966.
- LUCAN, Jacques, (1991), OMA. Rem Koolhaas, Princeton Architectural Press, New York, 1991.
- LYNCH, Kevin, (1960), The Image of the City, MIT Press Cambridge, Mass 1960.
- MACARIOĞLU, Aydın, (1964), Yüksek Şehircilik Seviyesine Ermiş Ülke ve Bölgelerde Şehirlerin Yenileştirilmesi Meseleleri, Birleşmiş Milletler Teşkilatı, Avrupa Semineri Notları, Mimarlık Dergisi 5/64, İstanbul 1964.
- MICHELSON, William H., (1970), Man and His Urban Environment, Addison-Wesley Publishing Company, Massachusetts, 1970.
- MONEO, Rafael, (1978), Çev. Mehmet Adam, Aldo Rossi ve Mimarlık Düşüncesi, Mimarlık Dergisi 7-8/78, İstanbul 1978.
- MUMFORD, Lewis, (1961), The City In History, Penguin Books, Great Britain, 1974.
- OKYAY, İsmet, (1976), Tarihsel Çevreyi Koruma ve Ulusal Kültür Sorunsalı, Mimarlık Dergisi 3/76, İstanbul 1976.
- ÖZDEŞ, Gündüz, (1985), Şehirciliğin Evrimi, Ders Notu, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul 1985.
- PRINCE CHARLES, (1989), A Vision of Britain, A personal view of Architecture, Doubleday, London 1989.
- QUERRIEN, Max, (1965), Çev. Erdal Müldür, Şehir Buhranı mı? Bir Şehircilik Siyasetinin Sekiz Buyrugu, Mimarlık Dergisi 8/65, İstanbul 1965.
- ROUGE, Francois Maroice, (1960), Derleyen: Saim Beygo, "Agglomeration" (Şehirler Topluluğu) Tanımı, Mimarlık Dergisi 8/60, İstanbul 1960.
- RISEBERO, Bill, (1979), The Story of Western Architecture, The Herbert Press, London 1985.
- ROSSI, Aldo, (1984), The Architecture of the City, The MIT Press, Massachusetts 1989.
- ROWE, Colin, KOETTER, Fred, (1983), Collage City, The MIT Press, Massachusetts 1990.
- SCHULZ, Christian Norberg, (1968), Intentions In Architecture, The MIT Press, Massachusetts 1988.
- SCHULZ, Christian Norberg, (1971), Existence. Space and Architecture, Studio Vista, London 1971.
- SCHULZ, Christian Norberg, (1980), Genius Loci, Academy Press, London, 1980.
- SCHULZ, Christian Norberg, (1985), The Concept of Dwelling, Architectural Documents, Electa/Rizzoli, New York 1985.
- SHANE, Graham, (1976) Contextualism, Architectural Design 76/11, London 1976.
- SHARP, Dennis, (1972), Architecture and Politics, aag (architectural association quarterly), Pergamon Press, London, Autumn 1972.

- SKOLIMOWSKI, Henryk, (1972), Polis and Politics, aaq (Architectural association quarterly), Pergamon, Press, London, Autumn 1972.
- SÖKMEN, Polat, (1983), Tarihi Çevre Korumamızın Bugünkü Çıkmazı, Mimarlık Dergisi 3/83, İstanbul 1983.
- STERN, Robert ,(1969), New Directions in American Architecture, Revised Edition, New York 1986.
- ŞENGÖR, Celal A.M., (1992), Bilim Felsefesi ve Feyerabend Amigoluğu, Cumhuriyet/Bilim Teknik Eki, No.259, İstanbul 1992.
- TUĞSAT, Vahdet, (1965), Şehir Planlarıyla İlgili Umumi Talimat, 1961 Urbanisme dergisinden çeviri, Mimarlık Dergisi 8/65 İstanbul 1965.
- VITRIVİUS ,(1990), Çev: Suna Güven, Mimarlık Üzerine On Kitap, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları ,İstanbul 1990.
- WOLFE, Tom ,(1981), From Bauhouse To Our House, Cardinal 1989.
- YENAL, Engin, (1968), Kentleşme Düzeni Başlangıç ve Gelişimi, Mimarlık Dergisi, 3/68, İstanbul 1968.
- YENEN, Mitat, (1944), Türk Şehirleri ve Şehircilik, Mimarlık Dergisi 1/44, İstanbul 1944.
- YÜCEL, Atilla, (1966), Mimarlık ve Şehirciliğin Sorunları, Mimarlık Dergisi 2/66, İstanbul 1966.
- YÜREKLİ, Hülya, (1977), Türk Evi İskilip'ten Örnekler, MTRE, Mimarlık Tarihi Restorasyon Enstitüsü Bülteni, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Sayı 9-10, İstanbul 1977.
- YÜREKLİ, Hülya, (1980), İnsan Davranışları ve Çevre İlişkilerine Bağlı olarak Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi için Bir Metod Önerisi, Doktora Tezi, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul 1980.

EKLER

EK 1

1948 İskilip Durum Planı

İncelenen Konut Bölgesi

Ada No	Yol yoğunluğu
1	0.079
2	0.214
3	0.023
4	0.248
5	0.184
Genel Toplam	0.114

Ticaret Bölgesi

Ada No	Yol yoğunluğu
1	0.281
2	0.186
3	0.433
4	0.366
5	0.441
6	0.626
7	0.290
8	0.291
9	0.316
10	0.621
11	0.414
12	0.453
13	0.121
14	0.310
15	0.578
16	0.461
Genel Toplam	0.314

EK 2

1948 İskilip İmar Planı

İncelenen Konut Bölgesi

Ada No	Yapı yoğunluğu	Yeşil alan yoğunluğu	Yaya yolu yoğunluğu	Trafik yol yoğunluğu	Toplam yol yoğunluğu
1	0.149	0.677	0.027	0.145	0.173
2	-	-	0	0.540	0.540
3	-	-	0	0.363	0.365
4	0.098	0.279	0.019	0.602	0.621
5	0.118	0.515	0.015	0.350	0.366
6	0.127	0.737	0.015	0.118	0.134
7	0.087	0.640	0.018	0.254	0.272
8	0.100	0.666	0.009	0.223	0.232
Genel Toplam	-	-	0.014	0.255	0.270

Ticaret Bölgesi

Ada No	Yapı yoğunluğu	Yeşil alan yoğunluğu	Yaya yolu yoğunluğu	Trafik yol yoğunluğu	Toplam yol yoğunluğu
1	-	-	0.059	0.330	0.390
2	0.150	0.518	0.195	0.134	0.330
3	0.516	0	0	0.483	0.483
4	-	-	0	0.451	0.451
5	-	-	0	0.461	0.461
6	0.302	0	0.483	0.216	0.697
7	0.091	0	0.880	0.027	0.908
8	-	-	0	0.308	0.308
9	-	-	0	0.430	0.430
10	-	-	0.108	0.457	0.565
11	-	-	0.030	0.236	0.267
12	-	-	0	0.899	0.899
13	0.171	0.497	0	0.331	0.331
14	-	-	0	0.343	0.343
15	0.066	0.491	0	0.441	0.441
16	0.315	0.195	0	0.489	0.489
17	-	-	0.217	0.225	0.443
18	0.216	0.359	0	0.423	0.423
Genel Toplam	-	-	0.062	0.341	0.403

EK 3

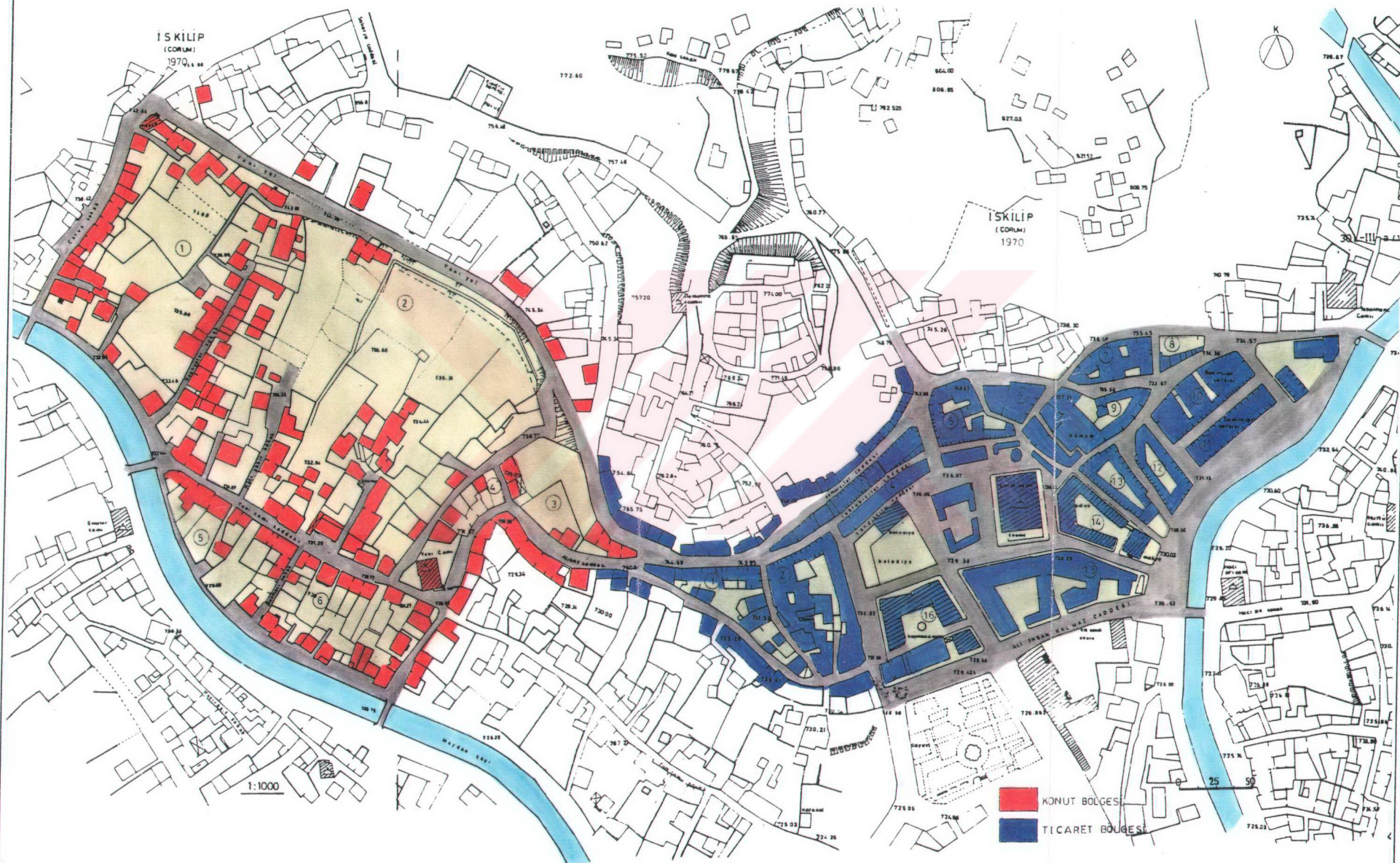
1970 İskilip Mevcut Durum Planı

İncelenen Konut Bölgesi

Ada No	Yapı yoğunluğu	Yeşil alan yoğunluğu	Toplam yol yoğunluğu
1	0.223	0.659	0.117
2	0.157	0.726	0.115
3	0.137	0.608	0.253
4	0.120	0.571	0.308
5	0.248	0.518	0.233
6	0.240	0.518	0.241
Genel Toplam	0.184	0.670	0.144

Ticaret Bölgesi

Ada No	Yapı yoğunluğu	Yeşil alan yoğunluğu	Toplam yol yoğunluğu
1	0.219	0.484	0.295
2	0.586	0.170	0.242
3	0.597	0	0.402
4	0.405	0	0.594
5	0.555	0.134	0.310
6	0.449	0.213	0.336
7	0.613	0.074	0.311
8	0.137	0.375	0.487
9	0.653	0.077	0.269
10	0.590	0.059	0.349
11	0.398	0	0.601
12	0.279	0.135	0.584
13	0.305	0.223	0.470
14	0.418	0.155	0.425
15	0.292	0.200	0.507
16	0.432	0.174	0.392
17	0.364	0	0.635
Genel Toplam	0.435	0.157	0.406

EK 4

1970 İskilip İmar Planı

İncelenen Konut Bölgesi

Ada No	Yapı yoğunluğu	Yeşil alan yoğunluğu	Yaya yolu yoğunluğu	Trafik yol yoğunluğu	Toplam yol yoğunluğu
1	0.205	0.544	0.080	0.167	0.248
2	0.165	0.482	0.257	0.094	0.341
3	0.199	0.460	0.243	0.096	0.339
4	0.241	0.416	0.162	0.179	0.341
5	0.234	0.478	0.286	0	0.286
6	0.174	0.455	0.199	0.170	0.369
7	0.221	0.406	0.371	0	0.371
8	0.209	0.517	0.157	0.114	0.272
9	0.166	0.490	0.071	0.270	0.342
10	0.181	0.505	0.093	0.218	0.312
11	0.201	0.529	0.138	0.130	0.268
12	0.178	0.606	0.135	0.079	0.214
13	0.230	0.769	0.131	0.073	0.204
14	0.143	0.431	0.142	0.281	0.424
15	0.155	0.383	0.065	0.395	0.461
16	0.177	0.509	0.016	0.296	0.312
Genel Toplam	0.188	0.521	0.126	0.163	0.289

Ticaret Bölgesi

Ada No	Yapı yoğunluğu	Yeşil alan yoğunluğu	Yaya yolu yoğunluğu	Trafik yol yoğunluğu	Toplam yol yoğunluğu
1	0.549	0.048	0.053	0.348	0.402
2	0.458	0.264	0.041	0.235	0.276
3	0.452	0	0.059	0.487	0.547
4	0.469	0	0.680	0.362	0.530
5	0.572	0.097	0.096	0.233	0.330
6	0.494	0.079	0.154	0.271	0.426
7	0.552	0.041	0.203	0.202	0.405
8	0.297	0.125	0.221	0.355	0.577
9	0.408	0.114	0.213	0.262	0.476
10	0.541	0.081	0	0.376	0.376
11	0.508	0	0	0.491	0.491
12	0.357	0.041	0.133	0.467	0.600
13	0.418	0.075	0.277	0.228	0.505
14	0.374	0.138	0.154	0.334	0.488
15	0.441	0.107	0	0.450	0.450
16	0.507	0.122	0.370	0.331	0.369
17	0.263	0.103	0.119	0.514	0.633
Genel Toplam	0.459	0.098	0.093	0.353	0.446

KONUT BÖLGESİ

TİCARET BÖLGESİ

EK 5

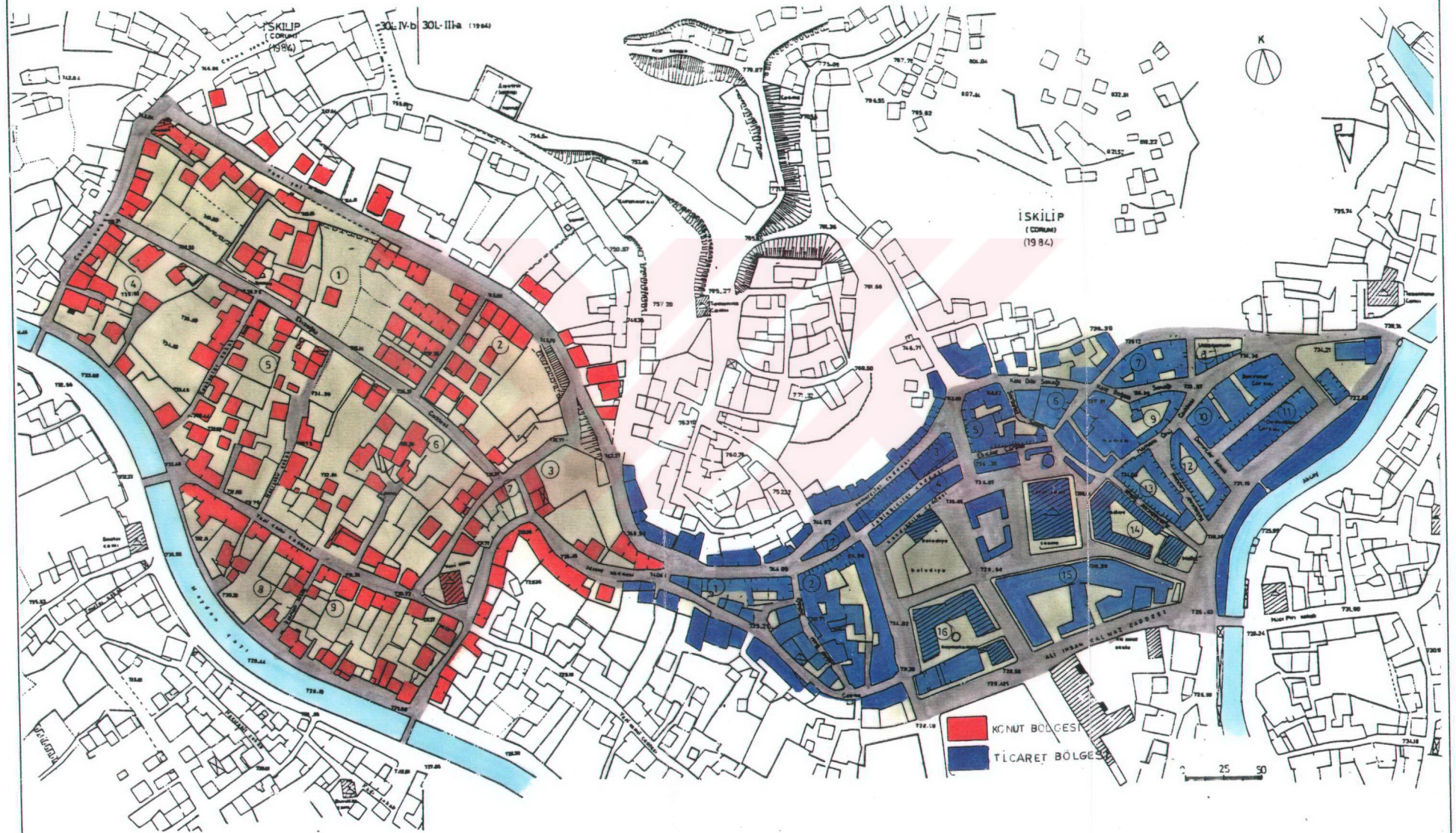
1984 İskilip Mevcut Durum Planı

İncelenen Konut Bölgesi

Ada No	Yapı yoğunluğu	Yeşil alan yoğunluğu	Toplam yol yoğunluğu
1	0.242	0.609	0.147
2	0.184	0.626	0.188
3	0.185	0.557	0.256
4	0.262	0.726	0.162
5	0.261	0.584	0.154
6	0.243	0.605	0.144
7	0.234	0.515	0.250
8	0.321	0.529	0.148
9	0.272	0.552	0.175
Genel Toplam	0.241	0.595	0.163

Ticaret Bölgesi

Ada No	Yapı yoğunluğu	Yeşil alan yoğunluğu	Toplam yol yoğunluğu
1	0.252	0.430	0.295
2	0.586	0.170	0.242
3	0.554	0	0.445
4	0.405	0	0.594
5	0.555	0.134	0.310
6	0.449	0.213	0.336
7	0.613	0.074	0.311
8	0.137	0.375	0.487
9	0.653	0.077	0.269
10	0.590	0.059	0.349
11	0.398	0	0.601
12	0.279	0.135	0.584
13	0.305	0.223	0.470
14	0.418	0.155	0.425
15	0.292	0.200	0.507
16	0.432	0.174	0.392
Genel Toplam	0.447	0.151	0.401

EK 6

1984 İskilip İmar Planı

İncelenen Konut Bölgesi

Ada No	Yapı yoğunluğu	Yaşıl alan yoğunluğu	Yaya yolu yoğunluğu	Trafik yol yoğunluğu	Toplam yol yoğunluğu
1	0.320	0.377	0.094	0.207	0.302
2	0.456	0.306	0.150	0.086	0.237
3	0.527	0.159	0.141	0.171	0.313
4	0.559	0.173	0.266	0	0.266
5	0.538	0.125	0.168	0.168	0.336
6	0.588	0.113	0.297	0	0.297
7	0.487	0.204	0.187	0.120	0.307
8	0.640	0.352	0.107	0.394	0.501
9	0.691	0.308	0.165	0.200	0.365
10	0.639	0.360	0.252	0.109	0.361
11	0.563	0.060	0.375	0	0.375
12	0.556	0.047	0.396	0	0.346
13	0.863	0.136	0.523	0	0.523
14	0.536	0.192	0.271	0	0.271
15	0.266	0.206	0.186	0.248	0.434
16	0.833	0.166	0.359	0.184	0.543
17	0.513	0.068	0.228	0.189	0.417
18	0.424	0.361	0.130	0.083	0.213
19	0.513	0.170	0.222	0.043	0.315
20	0.406	0.193	0.021	0.378	0.399
21	0.530	0.469	0.023	0.405	0.428
Genel Toplam	0.463	0.225	0.158	0.152	0.311

Ticaret Bölgesi

Ada No	Yapı yoğunluğu	Yaşıl alan yoğunluğu	Yaya yolu yoğunluğu	Trafik yol yoğunluğu	Toplam yol yoğunluğu
1	0.560	0.049	0.088	0.301	0.389
2	0.425	0.207	0.066	0.300	0.366
3	0.469	0	0.307	0.223	0.530
4	0.390	0	0.400	0.209	0.609
5	0.574	0.098	0.117	0.209	0.326
6	0.424	0.170	0.146	0.260	0.406
7	0.587	0.044	0.156	0.212	0.368
8	0.434	0	0.053	0.511	0.564
9	0.581	0.148	0.188	0.081	0.269
10	0.459	0.069	0.111	0.359	0.470
11	0.531	0	0.189	0.278	0.468
12	0.451	0.050	0.180	0.318	0.498
13	0.522	0.074	0.286	0.115	0.401
14	0.402	0.149	0.172	0.275	0.448
15	0.425	0.061	0.054	0.456	0.510
16	0.382	0.154	0	0.463	0.463
17	0.295	0.037	0.072	0.594	0.666
18	0.331	0.053	0.138	0.476	0.614
Genel Toplam	0.452	0.088	0.130	0.328	0.459

Not:

Yol Alanı = Ada Çevresindeki Yol Alanı / 2

X Adasının alanı = Yol alanı + X No'lu ada alanı

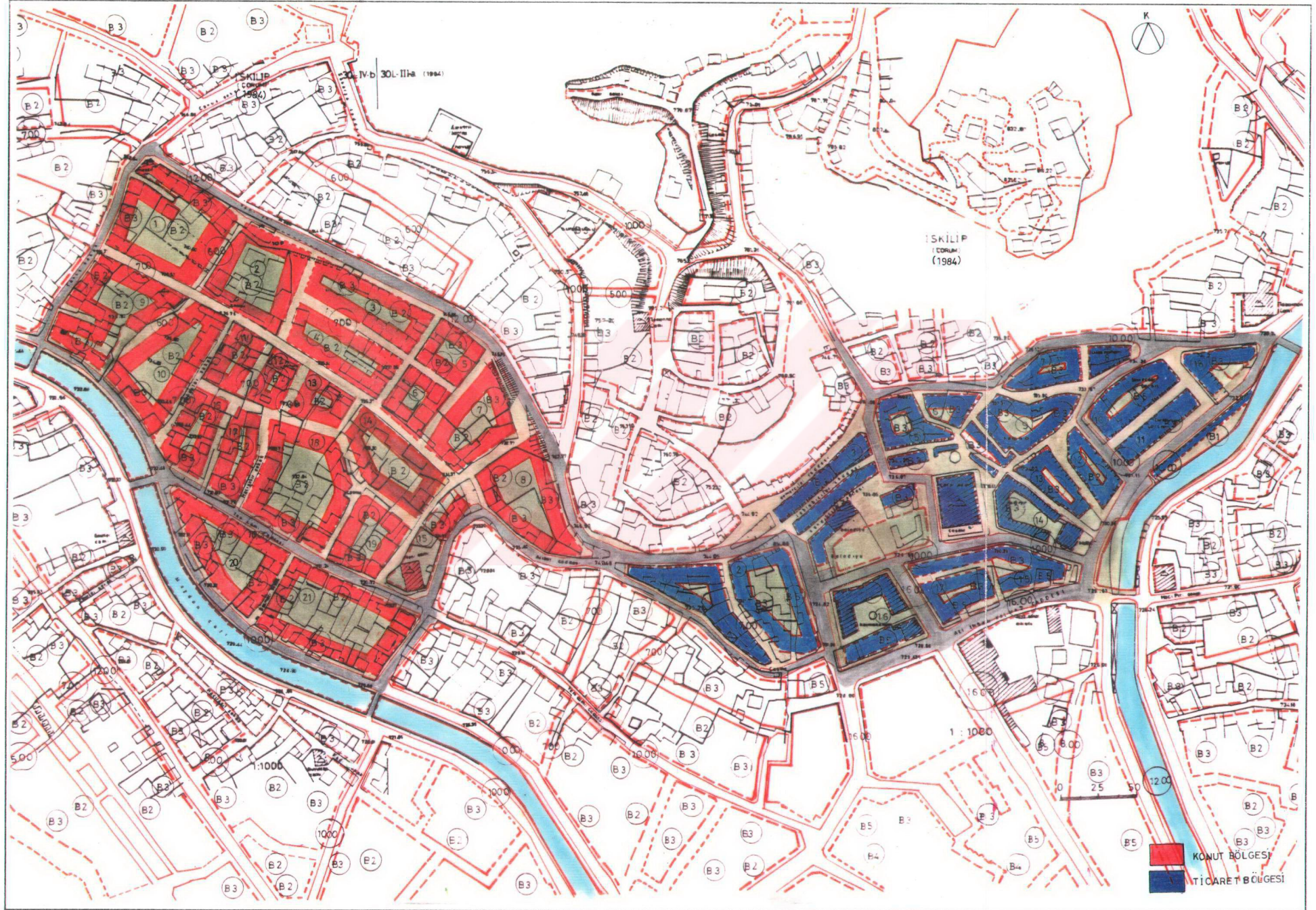
X Adasındaki Yapı Yoğunluğu = Yapı Alanı / X Adasının Alanı

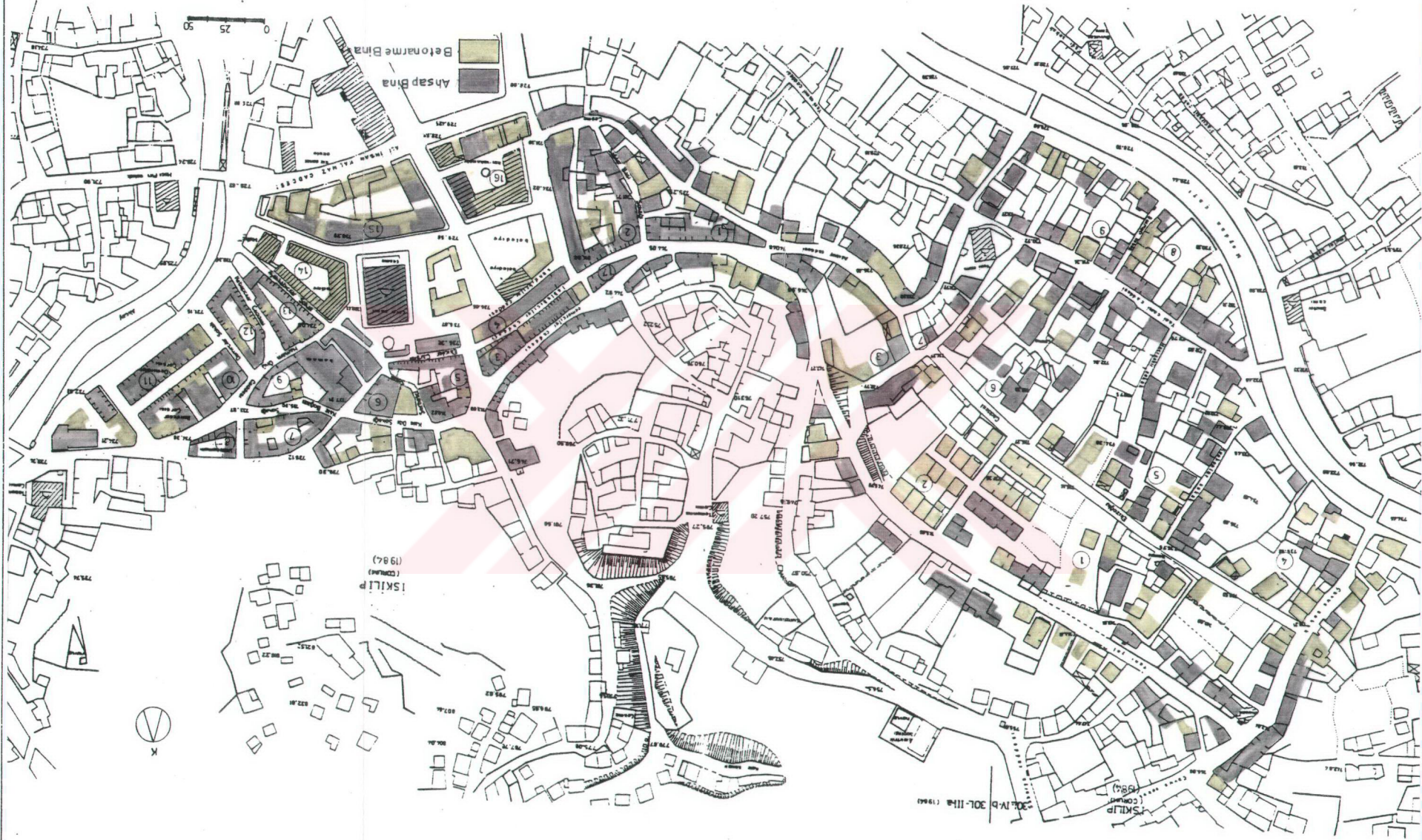
X Adasındaki Yeşil Yoğunluğu = Yeşil alan / X Adasının Alanı

X Adasındaki Yaya Yolu Yoğunluğu = Yaya Yolu Alanı / X Adasının Alanı

X Adasındaki Trafik Yolu Yoğunluğu = Trafik Yolu Alanı / X Adasının Alanı

X Adasındaki Toplam Yol Yoğunluğu = Yol Alanı / X Adasının Alanı.

III. ÖLÇÜM NOKTASI

YENİ CAMİ CADDESİ (IIIa) (Parke)

Başlama Saati	11.00	GİDİŞ YÖNÜ	GELİŞ YÖNÜ	Bitiş Saati	12.00
Bisiklet-Motosiklet	II		IIIIII		
Otomobil	IIII		IIIIIIIIII		
Ağır Vasıta					
Traktör					
Eşek			I		

YENİ CAMİ SOKAK (IIIb) (Parke)

Başlama Saati	11.00		Bitiş Saati	12.00
Bisiklet-Motorsiklet	IIIIIIII		IIIIII	
Otomobil	IIIIIIIIII		IIIIIIIIII	
Ağır Vasıta				
Traktör				

IV. ÖLÇÜM NOKTASI

KALEBOĞAZI CADDESİ (IVa) (Arnavut Kaldırımı)

Başlama Saati	11.00	GELİŞ YÖNÜ	GİDİŞ YÖNÜ	Bitiş Saati	12.00
Bisiklet-Motosiklet					
Otomobil					
Ağır Vasıta					
Traktör					
Eşek					

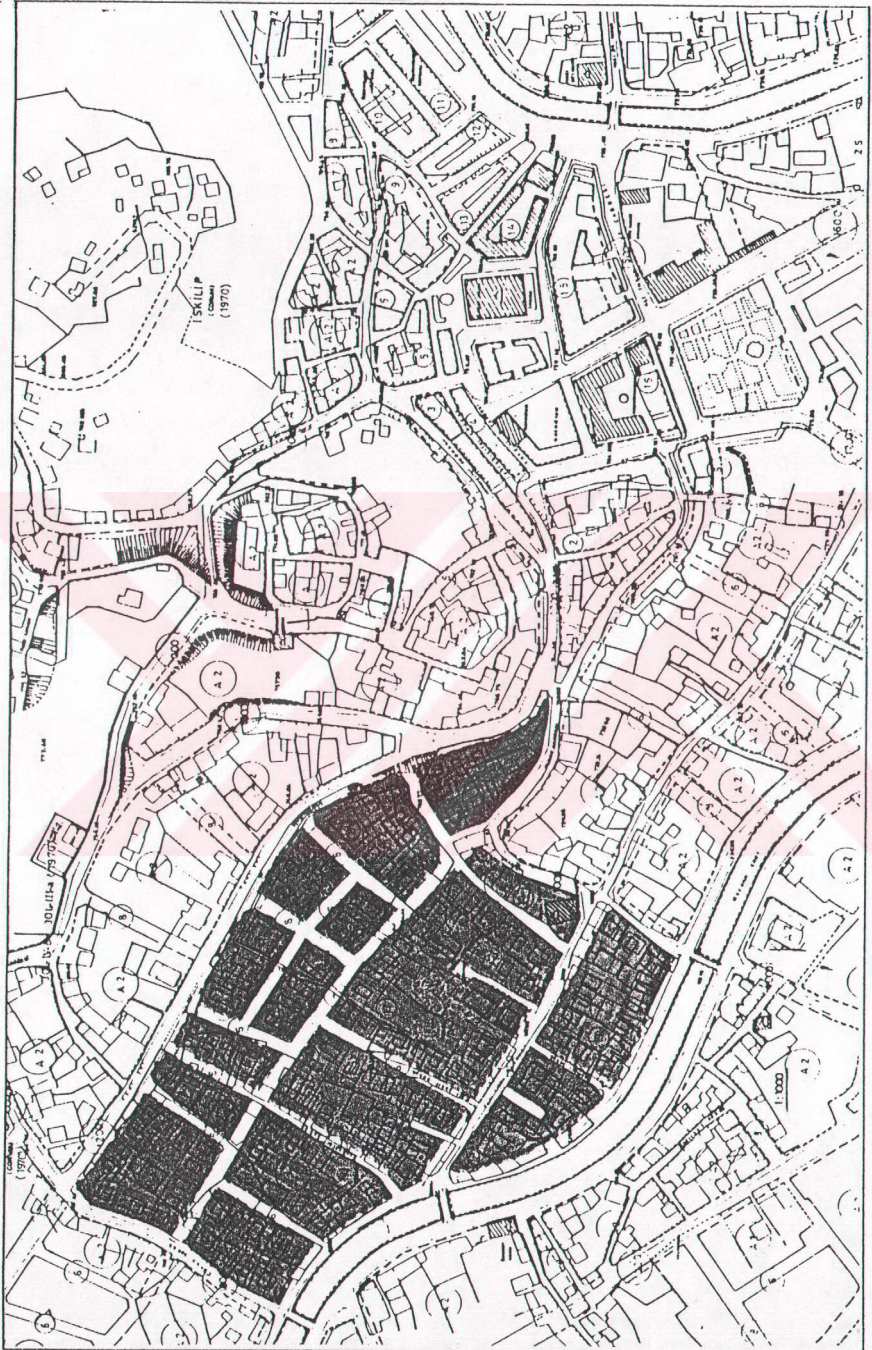
KALEBOĞAZI-KALEBİDİ (IVb) (Taş Kaplama)

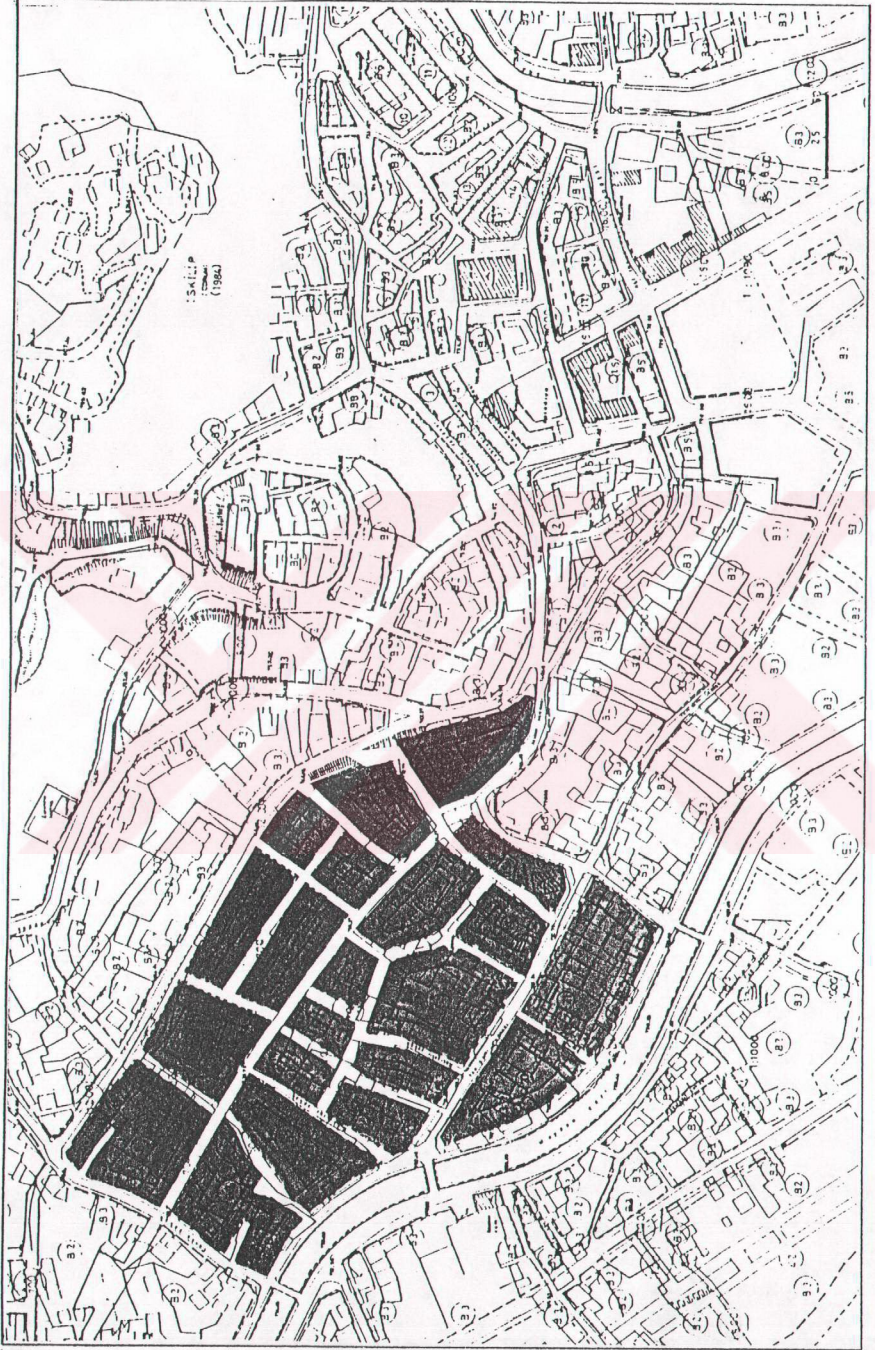
Başlama Saati	11.00	Bitiş Saati	12.00
Bisiklet-Motorsiklet			
Otomobil			
Ağır Vasıta			
Traktör			
Eşek			

HAMAM SOKAĞI-Kaleboğazı Caddesi (Taş Kaplama)

Başlama Saati	11.00	Bitiş Saati	12.00
Bisiklet-Motorsiklet			
Otomobil			
Ağır Vasıta			
Traktör			

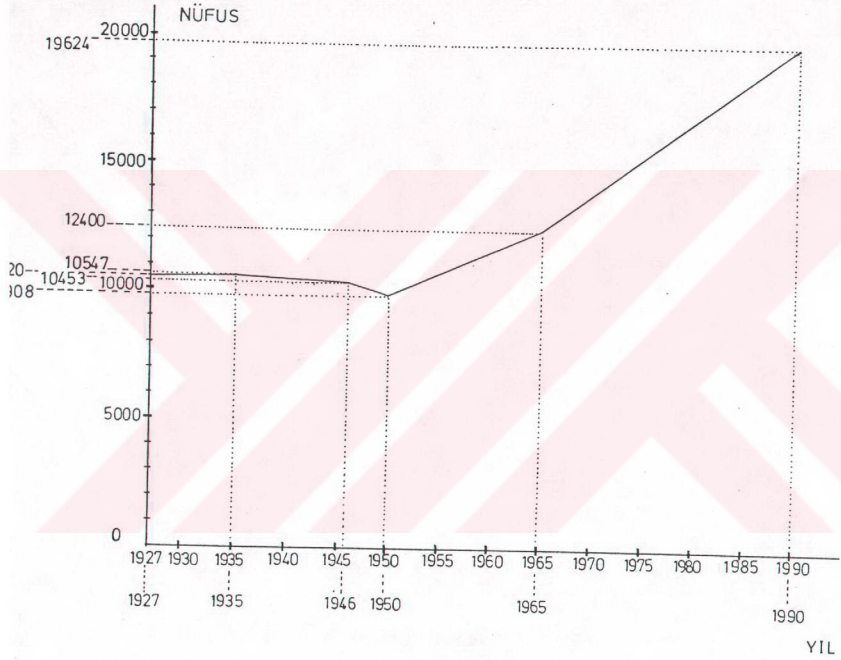

EK 11

İskilip Nüfus Grafiği

ÖZGEÇMİŞ

Yasemin ALKIŞER, 1967 yılında Kırklareli'nde doğmuştur. Van Atatürk İlkokulu'nda 1973-1974 öğrenim döneminde başladığı ilköğrenimini İstanbul Melahat Şefizade İlkokulu'nda 1977-1978 öğrenim döneminde tamamlamıştır. 1978 yılında İstanbul Erenköy Kız Lisesi'nde başladığı orta öğrenimini 1984 yılında tamamlamıştır. Aynı yıl İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'nde başladığı yüksek öğrenimini 1988-1989 öğrenim döneminin kış yarıyılında tamamlayarak Eylül 1989'da İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Mühendislik Mimarlık Lisansüstü sınavını kazanarak 1 yıl süreyle İngilizce hazırlık eğitimi görmüştür. Eylül 1990'da Mimarlık Bölümü Bina Bilgisi programında yüksek lisans eğitim programına başlamıştır. Halen İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Bina Bilgisi Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.